

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

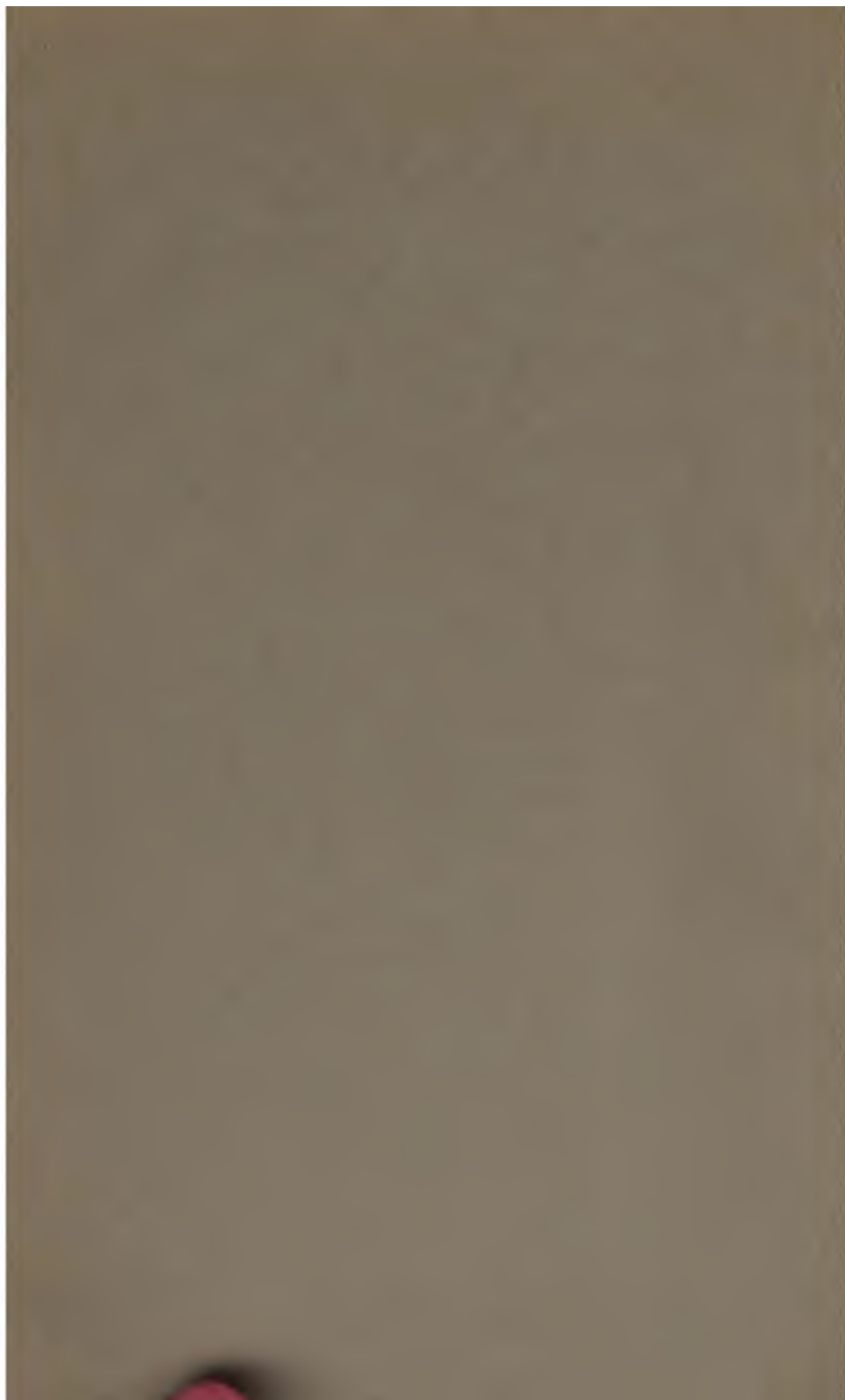

Gift of
The Thorne Foundation

**STANFORD
UNIVERSITY
LIBRARIES**

104 ИЗДАЊЕ ЗАДУЖБИНЕ ИЛИЈЕ М. КОЛАРЦА 104

НАОРУЖАНИ НАРОД
ВОЈНА ОРГАНИЗАЦИЈА И РАТОВАЊЕ
НАШЕГ ВРЕМЕНА

Volta, Colman од
Колмара, Фрајхера фон дер Гола *тх*
КРАЉЕВ. ПРУСКОГ ВЕНЕРАЛЛАЈТНАНТА

СА ПЕТОГ НЕМАЧКОГ ИЗДАЊА
превео

ЉУБОМИР БАЛТИЋ
поручник - *клетан*

Јана Милосављевић
Коларца

БЕОГРАД

Штампарија Светозара Николића Обилићев Венац бр. 2.

1904

V102 .

G62919

Мето :

„Судбина држава је слична
човечјем животу: оне постају,
расту, цветају, опадају и не-
стају.“

F. v. d. Decken: „Betrachtungen
über das Verhältniss des Kriegstan-
zu dem Zwecke der Staaten.“

Хановер 1800. год.

НАОРУЖАНИ НАРОД

Често је исто тако тешко наћи прилагодан наслов за какву књигу, као и написати саму књигу.

Садржина ових листова нит је тактика, нит стратегија, нити пак систематисана наука о рату; и сад, кад они леже преда мном као свршени, ја сам доиста у двоумици, како да их назовем. Треба наћи такво име, које би добро карактерисало садржину, а да у исто време не обећава више, но што се даје.

Овде је реч о свему, што се односи на наоружани народ; моја је књига намењена наоружаном народу, па треба и да носи ово име.

Наоружани народ! Реч песничка а и краљевска, изречена у озбиљно доба.

„Пруска армија ће и у будуће бити наоружани пруски народ“.

Тако гласи обећање нашег Краља у престоној беседи од 12. јануара 1860. године. Оно се од оног доба већ испунило и освештало у три озбиљна рата. Оно је постало лозинком за развиће војсака у наше доба. И ова разматрања нека њој послуже и нек допринесу, да реч „Наоружани народ“ буде схваћена како треба у свима немачким срцима.

Маја 1883. год.

Фриденау к. Берлина.

Дисац.

ПРЕДГОВОР К ПЕТОМ ИЗДАЊУ

Четврто издање моје књиге појавило се у 1890. год., у почетку времена, када се осетио жив покрет на свима пољима ратништва. Овај се покрет још није утишао, већ снажно и даље напредује. Нагочито се на пољу ратне технике извршују велики преврати, који могу у појединостима да буду од утицаја на ратну вештина. Ова ће вештина свакако остати у главном све докле иста, док егзистирају националне војне масе. Како су пак њена начела непроменљива, то ће се и у будуће иста налазити само у промењеним облицима.

Ну, ни данас још није могуће да се са поузданошћу опишу појаве, које ће наступити у будућем рату. Уобразиља нема модела, према коме би могла да повлачи своје црте. До душе последња деценија донела нам је три рата, али се с погледом на пољску војну ниједан не може сравнити са немачко-француским или последњим руско-турским ратом. Северо-америчке сједињене државе показале су нам својим примером само велику важност поморске снаге за светско господарство. Уништивши две слабе противничке ескадре, оне су задобиле драгоцену колонију у једном кратковременом рату и готово без губитака.

Ма колико да нас примамљују испитивања политичке и светско-историске важности поморске снаге, која би се могла предузети на основу овог важног догађаја, ипак су морала да изостану из овог дела, јер би и сувише проширила поље за разматрање и одвела би нас од пута, који смо у напред одредили.

Овог сам се држао и у петом издању, где сам покушао, да нове појаве у области пољске војне придодам старијим појавама и да одредим њихов утицај на ток ратних догађаја. Истина се по таквој стази не може корачати тако смело и брзо, као кад бисмо се бацили у наручја уобразиље, те да њоме докучимо оно, што ће тек доћи, али на овај начин имамо више изгледа, да ћемо се са поузданошћу приближити циљу.

Децембра 1898. год.

Берлин.

Лисац.

ОД ПРЕВОДИОЦА

Поред све своје воље и напрезања, да ово дело Ђенераллајтнанта Голца пружим нашој читалачкој публици, оно би и даље остало само као свежањ исписане хартије, да није било: родољубивог срца *Илије Коларца*, који се на самртном часу сетио и српске књиге, повољног реферата уваженог г. ђенерала Јована Мишковића и добре воље и увиђавности г. г. чланова одбора Коларчеве Задужбине. С тога нека је од моје стране: *Слава Илији Милосављевићу — Коларцу*, а срдачна хвала г. ђенералу Мишковићу и г. г. члановима Коларчеве Задужбине.

Ја ни најмање не сумњам, да ће моји другови прочитати мисли овога писца са оном збиљом, какву само дело заслужује, али овде морам да умолим све наше јавне раднике, да своју пажњу обрну и на овај предмет, који се у овој књизи третира, јер само онај може с правом говорити о једној установи, који је бар у главном познаје. За ово им је добро дошла ова књига Голцова, јер је поред осталог намењена и на то, да што више знања о војним стварима унесе у интелегентне кругове немачког народа. Српској пак интелегенцији, мислим, да је два пут кориснија и потребнија.

17. марта 1904. год.

Прот.

поручник Балтић.

С А Д Р Ж А Ј

	СТРАНА
Увод.	XVII
<p style="margin-left: 2em;">Овде се разматра само савремено ратовање стр. XVII. Нове појаве овога стр. XVII. Заратиште узета је средњеевропска култур. земља стр. XXII. Неће бити излагања од пра почетака стр. XXIII.</p>	
I Савремене војске.	1
1. <i>Оправданост савремених народних војскака.</i> . . .	1
<p style="margin-left: 2em;">Узајамна веза културних напредака са усавршавањем војне организације стр. 1. Пројекти за разоружање страна 3. Бонапарта први ово предлаже стр. 4. Хуманитет и ратовање стр 5.</p>	
2. <i>Зависност ратовања и војне организације од општих културних прилика. — Историски преглед.</i>	6
<p style="margin-left: 2em;">Рат није имао увек овакав природан облик стр. 6. Ограниченост ратовања у време системе врбовања и линиске тактике стр. 7. Дух пруске армије 1806. стр. 8. Утицај француске револуције стр. 12. Прелаз ка рекрутовању и општој војној обавези стр. 12. Развиће војне организације према разним културним ступњевима народа стр. 14. Национални карактер сваке добре војне организације стр. 18.</p>	
3. <i>Саставни делови војске</i>	18
<p style="margin-left: 2em;">Пољска војска састављена из младог људства стр. 18. Резервне групе, ландвер, ландштурм, допунске трупе стр. 21—23.</p>	
4. <i>Подела војске.</i>	23
<p style="margin-left: 2em;">Важност правилне поделе стр. 23. Армија стр. 25. Армиски корпус стр. 28. Пешад. дивизије стр. 33. Корпусна артиљерија страна 36. Клаузевиц о подели једне армије стр. 36. Коњичка дивизија стр. 37. Најмање трупе јединице стр. 40.</p>	

5. <i>Официрски кор</i>	43
<p>Рихелова изрека „Дух пруске војске је у њеним официрима“ стр. 43. Нужност да официрски кор буде из најбољих сталежа стр. 43. Официрски кор мора бити прожман идеалношћу стр. 44. Треба да има привилегисан положај у друштву стр. 45. Дебен о положају официрског кора у држави стр. 46. Корисност ако се обезбеди материјални положај официра стр. 47. Важност резервних официра стр. 49. Подофицири и редови стр. 51.</p>	
II <i>Управа војскама</i>	53
1. <i>Главнокомандујући</i>	53
<p>Утицај великих војсковођа стр. 53. Њихове особине: Воља стр. 56. Самопоуздање стр. 56. Смелост примити одговорност (Ратни савет) стр. 57. Благородство душе стр. 58. Честољубље стр. 61. Славољубље стр. 62. Великодушност стр. 62. Познавање људи стр. 63. Фантазија стр. 64. Добро памћење стр. 66. Творачки дух стр. 67. Предузимљивост стр. 67. Здравље стр. 67. Добар материјалан положај стр. 68. Храброст стр. 68. Природне мане: Грубост стр. 71. Фатализам стр. 72. Егонзам стр. 73.</p>	
2. <i>Главни станови и штабови</i>	77
<p>Важност ваљаног састава стр. 77. Аустријски главни стан 1859. пруски 1806 стр. 78. Оцена Клаузевица стр. 80. Велики главни станови, армиски главни станови стр. 81. Шеф ђенералштаба стр. 81. Његов однос према главнокомандујућем стр. 82. Базен и Жара стр. 82. Наполеон и његов <i>Major général</i> (начелник штаба) стр. 84. Краљ Вилхелм и ђенерал Молтке стр. 85. Венерал квартирмајстер, Обер квартирмајстер стр. 88. Шеф канцеларије стр. 89. Венералштаб стр. 90. Ађутантура стр. 91. Ордонас официри стр. 92. Велосинедисте стр. 92. Пољски курири стр. 93. Преставници помоћних родова оружја и управни органи стр. 94. Командант гл. стана стр. 95. Коначар и командир штабне страже стр. 96. Корпусни, дивизиски штабови стр. 96. Развијање: 1806., 1813., 1864., 1866., 1870. стр. 97.</p>	
3. <i>Издавање заповести</i>	98

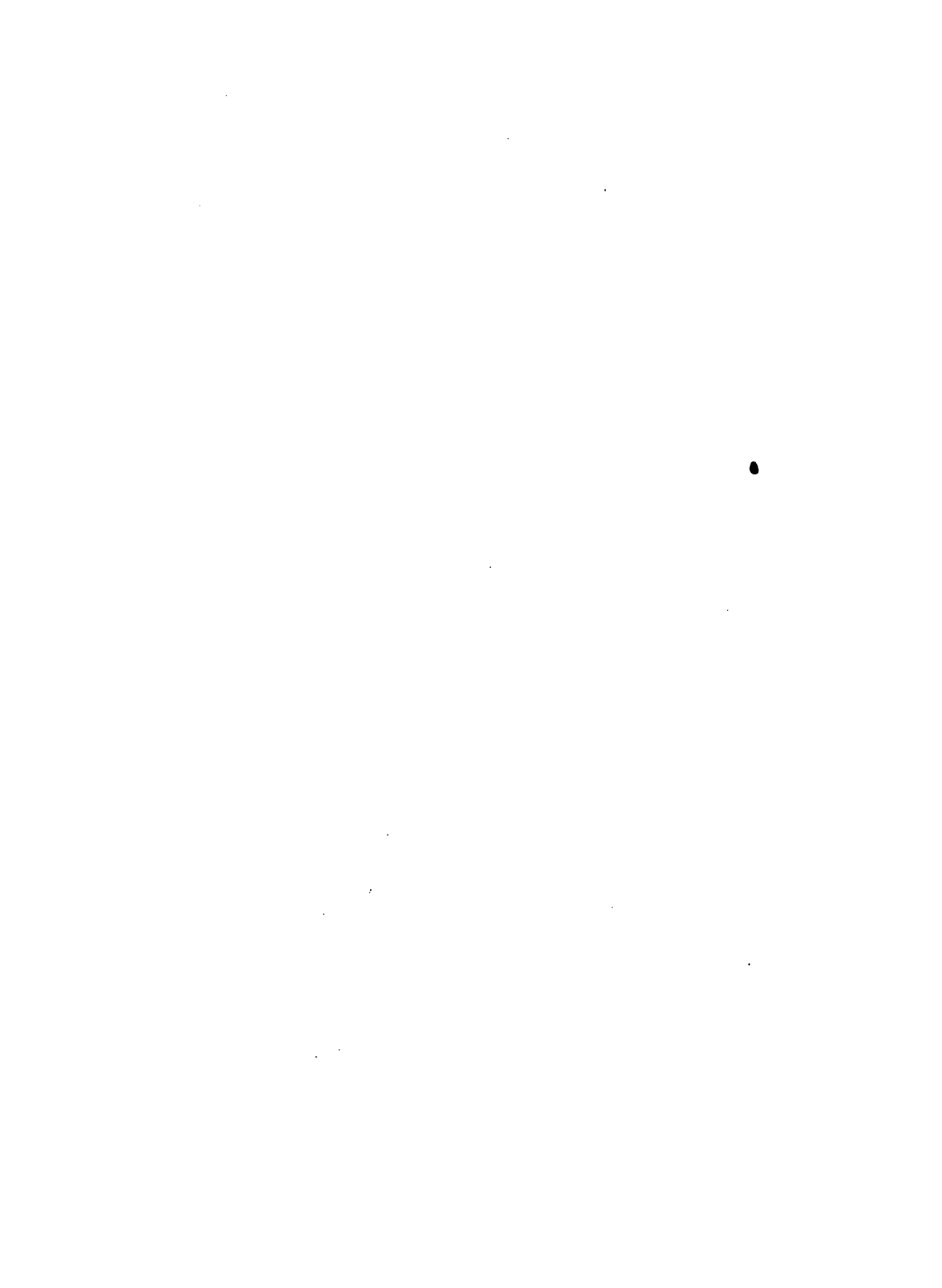
Правилно издавање заповести тешко је стр.	
98. Разлике према приликама војске стр.	99.
Instrinctions (Упути) ђенерала Шансија стр.	99.
Турске армиске заповести у Тесалиском рату	
стр.	100.
Најбоље заповести су увек биле врло	
кратке стр.	101.
Примери 22. јуна 1866. и 18.	
августа 1870. стр.	101.
Директиве стр.	106.
Диспозиције, армиске, корпусне, дивизијске за-	
повести стр.	110.
Развој правилне заповести	
стр.	111.
Ред појединих наређења стр.	117.
Простота је потребна стр.	119.
Утицај даљине	
на издавање заповести стр.	120.
Клаузевићев	
опис појединих зона око тежишта борбе стр.	124.
Принц Фридрих Карло код Ноасевиља	
стр.	125.
III Услови успеха у рату	129
Политика стр.	129.
Без добре политике није	
успех у рату вероватан стр.	134.
Национална	
црта у стратегији и тактици стр.	135.
Уну-	
трашње стање војске стр.	136.
Воља да се по-	
беди стр.	137.
Бој бораца, економија снаге стр.	137.
Наоружање стр.	139.
Борбени стројеви	
стр.	140.
Богатство стр.	140.
Готовост народа	
на жртве стр.	141.
IV Кретање и бој	143
1. <i>Ошти преглед</i>	143
Начин борбе 1870. не може важити као до-	
бар и за данас стр.	144.
Утицај вештачких	
ојачања стр.	144.
У будућности биће много	
теже постићи велике успехе стр.	147.
Рат ће	
да изгуби нешто од своје покретљивости стр.	151.
Незнатна власт главнокомандујућег на по-	
јаву тактичких решења стр.	152.
2. <i>Значај дисциплине за кретање и бој</i>	153
Дарвиново објашњење дисциплине стр.	155.
Важност ситне службе и васпитања војника	
стр.	155.
Осећање заједнице стр.	156.
Одржа-	
вање мирнодопских јединица у рату и патри-	
јархалног (породичног) живота код трупа стр.	158.
Дисциплина интелигенције стр.	160.
3. <i>Концентрација војске</i>	161
Ђенералштабно дело од 1870. о значају пра-	
вилне концентрације; разлика према прошлом	

- веку стр. 162. Примери 1805. и 1870. стр. 163. Захтеви које има да испуни концентрација стр. 164. Важност брзе и добре мобилизације стр. 168. Концентрација пруске војске 1866. и 1870. стр. 173.
4. *Ратни план* 175
 Наполеон о ратном плану стр. 175. Ђенералштабно дело од 1870. о ратном плану стр. 175. Први је циљ противничка главна маса стр. 177. Ниједан операциски план не може са извесном сигурношћу да предвиди даље од првог сусрета са главном противничком масом стр. 179. Операциски пројекат и концентрација морају се израђивати уједно стр. 181. Примери 1868., покушај допуњавања стр. 182. Развијање пројекта стр. 183. Нарочите мере са обзиром на море стр. 185. Цариград као пример стр. 186. Обзир на противничке пограничне тврдиње стр. 186. Операциски пројекат није дело једног дана стр. 188. Нужна је извесна једностраност стр. 190.
5. *Извешћа и служба извиђања* 190
 Мишљење Клаузевица стр. 190. Фридрих Велики о извештавању стр. 190. Коњица и њени рапорти стр. 191. Велосипедиста стр. 200. Утврђена ваздушна лопта стр. 201. Бојеви и битке стр. 201. Шпијуни стр. 202. Штампач стр. 203. Интернационални саобраћај стр. 204. Вештачка помоћна средства стр. 205. Репортерство у сопственој армији стр. 206. Сваки командант треба да се стара за потребна му извешћа стр. 206. У главном стану то треба ставити у дужност једном ђенералштабном официру стр. 207. Употреба извешћа стр. 208.
6. *Маршеви, вештачко путовање и становање* . . . 209
 Клаузевићев опис стр. 209. Потреба практичког искуства за оцену стр. 211. Разноврсне моћи у маршевању, чувени маршеви стр. 212. Потреба мирнодопске припреме стр. 215. Важност традиција у погледу знаменитих дела стр. 215. Целисходна наређења стр. 216. Ноћни маршеви стр. 218. Извиђање, предходнице стр. 219. Заштитнице стр. 224. Ред трупа стр. 225. Бочни маршеви 226. Неоснован страх од боч-

- них и ноћних маршева стр. 229. Губици у маршу стр. 230. Превожење трупа жељезницама стр. 230. Превожење морем страна 236. Становање стр. 239.
7. *Напад и одбрана* 246
 Клаузевиц и Блуме о нападу и одбрани стр. 246. Напад и одбрана нису предмет слободног избора стр. 247. Карактеристика и оцена добрих страна напада и одбране стр. 249. Рат водити значи *нападати* стр. 255. Услови успешног напада стр. 255. Услови за одбрану стр. 260. Нападни маршеви, одбранбене битке стр. 263. Стратегиска и тактичка офанзива су недељиве страна 265. Исто тако и дефанзива стр. 265.
8. *Раздвајање, сједињавање и маневровање.* 267
 Сједињавање је нужност стр. 268. Развијање и прикупљање стр. 268. Противничке војске могу се одвојити по правилу без боја, ако се приближе на један дан марша стр. 269. Велике војне масе лакше је сјединити, кад иду упоредним путевима но једне за другом стр. 273. Обухватни маневар стр. 274. Средства против њега стр. 279. Унутрашње линије страна 283. Централни положај стр. 284. Паралелни фронтови стр. 286. Бочни положаји стр. 287. Обзир на саобраћајне и природне одступне линије стр. 290. Раздвајање и сједињавање више пута стр. 295. Није главно бити прикупљен већ прикупљено дејствовати стр. 296.
9. *Бој* 296
 Важност боја страна 296. Ватрено оружје решава стр. 297. Јуриш бајонетом стр. 297. Природа садањег ватреног боја стр. 299. Заједничка употреба борбених снага стр. 303. Почетак боја стр. 304. Артиљерија стр. 305. Коњица стр. 308. Утицај месности стр. 313. Значај укопаних положаја стр. 315. Резерве у боју стр. 318. Узајамност бојних дејстава стр. 320. Нове појаве (бездимни барут) стр. 321. Циљ боја 322.
10. *Битка* 323
 Значај битке стр. 323. Будуће битке стр. 324. Нужна је пространа припрема у време

- мира стр. 325. Случајна битка стр. 328. Намерна битка стр. 337. Битка са обухватним нападом стр. 341. Супротна средства, одбрана битка страна 347. Неоснованост повике против страсти за обухватање стр. 348. Блуме о обухватном нападу стр. 349. Напад и одбрана фронта стр. 351.
11. *Гоњење, коришћење победом, одступање* 353
Тешкоћа непосредног гоњења стр. 353. Клаузевиц о гоњењу у ранијим ратовима стр. 355. Наполеон, Блихер, новији ратови страна 356. Разлика између победе и победестр. 358. Гонити је могуће само после очевидне победе стр. 359. Припреме за гоњење стр. 359. Коришћење победом стр. 361. Одступање стр. 362.
12. *Узајамна веза и последователност кретања и боја. Закон нужности* 366
Потребна је псуморна радљивост стр. 366. Наполеон и Александар стр. 367. Одржавање предузимљивости код трупа и супротно дејствујуће околности стр. 368. Ратни замор стр. 370. Последователност, закон нужности стр. 371.
13. *Решљивост, сталност, иницијатива, самосталност и самовоља* 372
Решљивост стр. 372. Задовољност потпомаже одлучност стр. 373. У рату не треба држати за немогуће ништа што је разумно стр. 374. Утицај боја на одлучност стр. 375. Сталност стр. 377. Велики циљеви су душа рата стр. 377. Самосталност стр. 379. Иницијатива стр. 380. Васпитање увиђавности стр. 382. Самовоља стр. 383.
13. *Особени утицаји на кретање и бој* 383
Доба годишња стр. 383. Дужина дана стр. 384. Време стр. 386. Неговање здравља у рату страна 389. Опадање бројне јачине стр. 389. Опадање ратне жудње стр. 390. Утицај противничких особина стр. 392. Два рата један после другог стр. 393.
15. *Утицај тврдиња* 394
Природа боја око тврдиња стр. 394. У овоме решавају артиљериске битке стр. 395. Мисли о даљем извођењу напада и одбране стр. 397. Циљ тврдиња стр. 404. Утицај на стратегиске

операције стр. 402	Заштита концентрације стр. 402.	
	Бозис стр. 403.	
	Врата за спас стр. 403.	
	Фланкирајуће дејство стр. 404.	
	Опсада и њене опасности стр. 408.	
	Наслон стр. 410.	
	Ланци и групе форова стр. 413.	
	Régions fortifiées стр. 416.	
	Покретне тврђице стр. 418.	
16.	<i>Прекоморска предузећа</i>	420
	Крим стр. 420.	
	Јапанско-Кинески рат стр. 420.	
	Северо-амерички сепесион рат стр. 421.	
	1870. год. страна 421.	
	Тешкоћа прекоморских предузећа страна 421.	
	Прекоморска предузећа више су плашила но озбиљне опасности стр. 424.	
	Изузеци стр. 424.	
V.	Исхрана, снабдевање и попуна војске у рату	425
	Наполеонова изрека „нек ми се не говори о животним средствима.“ страна 425.	
	Шта је мислио стр. 426.	
	Живети од земље некад и сад стр. 426.	
	Магацинска система и немање системе стр. 429.	
	Важност добре организације за снабдевање стр. 429.	
	Искуства из 1870. стр. 430.	
	Средства за храну стр. 432.	
	Њихова набавка стр. 434.	
	Довоз стр. 442.	
	Општа начела стр. 446.	
	Муниција, одећа, спрема стр. 448.	
	Етапе страна 451.	
	Попуна стр. 452.	
	Армија у пољу је ненасита хала стр. 452.	
VI.	Како се постизава ратни циљ	455
	Тешкоће да се данас рат приведе крају стр. 456.	
	До крајности ће и супрот овом ретко долазити страна 457.	
	Околности од којих зависи упорност једног народа стр. 457.	
	Национално осећање чини народе недељивом целином стр. 460.	
	Појачавање притиска на противника стр. 460.	
	Најбоље је увек употребити целу снагу стр. 460.	
VII.	Закључак	463
	Ратови су судбина човештва стр. 463.	
	Разумевање рата стр. 464.	
	Тешкоћа је, остати веран начелима, једном устаљеним стр. 464.	
	Награда срећног војника је бесмртност стр. 466.	
	Ко срца има, одушевљава се ратничким позивом стр. 467.	
	Шта нам остаје да чинимо стр. 468.	
	<i>Прилог</i> стр.	469

У В О Д

Војни писац, који после Клаузевица пише о рату, излаже се истој опасности као и песник, који покуша после Гете-а са Фаустом или после Шекспира са Хамлетом. Све што се од важности може рећи о природи рата, изложено је у остављеним делима највећег војничког мислиоца. И ако су по спољашности остала непотпуна, и ако је и сам Клаузевиц карактерисао своју књигу о рату као „масу без довољног облика, коју треба још једном из основа прерадити“, ипак ово треба тако разумети, да је и он, потчињен судби свих генијалних умова, осећао, колико је његово дело изостало од оног идеала, који му је лебдео пред очима. За нас пак, који тај идеал не познајемо, најсавршеније је дело свог рода оно, што је он створио.

О тога ја и не покушавам, да кажем што ново и од опште важности о вештини ратовања, већ сам се ограничио на то, да обратим своју пажњу на *савремено* ратовање. Ова је књига написана само за садашњост.

Ма принципи ратовања и били вечни, ипак се престано мењају факта, са којима се ратовање занима и са којима има да рачуна. Рат као један акт људског саобраћаја пролази по свом спољњем облику кроз све мене, кроз које пролази и саобраћај људски. Жељезнице и телеграфи, који отворише нове путеве трговини, отворише и ратовању путеве, који му дотле беху затворени. Техника, која даде индустрији савршеније машине, даде и војнику у руке ново оружје, којим производи такво дејство, о каквом његови преци нису ни сањали.

Отуда се непрестано мења и примена принципа ратне вештине. С правом се може рећи, да свака епоха има своје сопствено ратовање и да чак ни данас не може бити за будуће ратовање као савршен углед онај метод ратовања, који нас је довео 1870. до победе. У садашњости се јављају нови услови, који нас приморавају да тражимо и нова средства.

Ово неколико година све су велике силе европског континента знатно прегле снагом, да увећају своју оружану снагу. Или је извршен као у Француској и Русији потпун преображај војне организације или се предузело, као у Немачкој, Аустрији и Италији, да се даљим развићем старе војне организације увећа одбранбена снага земаљска а нарочито да се створи више средстава за употребу ове снаге у *пољској војни*. Ниједна европска држава није могла да одоли овом општем покрету.

Последњи ратови дају нам пет великих битака: Кенигрец, Верт, Вионвиљ, Сен-Прива и Седан. Све што видимо код њих, биће у будућности далеко премашено. Код Кенигреца се борила на једном месту готово сва пољска армија, која се налазила на решавајућем ратном попришту, а код С-Прива нешто више од половине. Пренесемо ли ово у садашње прилике, онда нам неће изгледати као немогућност судар двају колоса, од којих ће сваки имати 10—15 армијских корпуса на једном месту и под једном командом. То су масе, каквих до данас још није било у употреби. Лако је појмити, какав ће утицај имати ове масе не само на исхрану и кретање већ и на врсту и начин командовања.

После последњег рата — 1870. г. — Француска је дала први пример вештачке спреме ратишта. Овај пример није остао за дуго усамљен. Немачка је ускоро опазила да се подиже на њеној источној граници, у Пољској и Литавској утврђени логор огромних размера. Аустрија, Италија, Швајцарска, Белгија, Румунија систематски припремише одбрану земље подизањем тврдиња; и овај се покрет још ни данас није утишао. У

колико више добија вредност материјални иметак појединих народа, у толико ови марљивије раде на томе, да се заштите од страховитих последица какве противничке инвазије. Богатство које непрестано расте, даје им за то довољно средстава. Ми смо истина смањили број утврђених наших места, али смо за то знатно проширили и ојачали она, која смо задржали. И код нас се појављује мисао, да ова утврђена места доведемо у стратигиски важну везу новим постројима, што може бити од веће користи војсковођи, но поједине утврђене тачке. Тако важне промене нису могле остати без општег утицаја на принципе ратовања. Свуда се признаје као неопходно, да се са пољском војном доведе у тешку везу опсадна војна, која се раније сматрала као нешто одвојено, нешто оделито, као и да се у пољској војни што више примењује пољска фортификација. У овом циљу проналазе се нова средства, као што су пољски брзометни топови са оклопима, који дају могућност да се за кратко време створе такве позиције, какве је врло тешко заузети.

И самом нападачу често се препоручује употреба ашова.

Већа употреба вештачких ојачања на бојном пољу дала је повода артиљерији, да се у пољској војни понова врати употреба убацне ватре, да поново уведе у живот пољске мерзере и хаубице или да друкчијим устројством распрекавајућег дејства топовских метака пружи способно средство, којим се може да туче и сакривени потивник.

Градска артиљерија, као и пре, данас опет иде са војском, те да јој буде у помоћи онде, где је дејство пољских топова слабо, да отпор сруши.

И ако све ове новине нису повољне за дејство коњице, ипак њени преставници чврсто верују, да ће овај род оружја услед веће способности човека и коња, као и услед нових тактичких облика имати на бојном пољу активнију улогу, но што је имала у последњим

ратовима. На савременим маневриштима појављују се велике коњичке масе од више дивизија, као у време Фридриха и Наполеона. Услед вежбања у пешачкој борби и у савлађивању великих препона коњица је данас и самосталнија и независнија у њеним предузећима, но што је била раније.

Особито су велики њени напретци у служби извиђања.

Ова грана добила је у ваздушној лопти једног новог помоћника. Добијање пак извешћа у многоме је коракнуло услед веће и боље употребе телеграфа, телефона и голубије поште.

Данас већ није нова појава у рату улога железница, али је ова улога од 1870. год. веома проширена. Подизање војних жељезница данас се у великој размери врши, у чему су раније учињени тек први скромни покушаји.

Више се не може мимоћи формирање сопствених трупа, које би вршиле у рату саобраћајну службу.

Нарочиту важност добио је принцип о употреби пешадијске ватре, који је примљен у пешадији од немачко-француског рата. И поред стрељачког строја у коме се води борба, овај принцип захтева, да се пешадијска ватра од стране старешина много строжије но до сада руководи по научним правилима, те да се целесходним концентрисањем већег броја пушака произведе јаче дејство на противника

Способност у дејству појединих оружја знатно је појачана.

Ова већа способност оружја још од франкфуртског мира првенствено занима војне мислиоце. Знатан део војне литературе последње деценије година посвећен је питањима, која се односе на јачу пешадијску ватрену снагу. Важност ове снаге претерана. Предмет, који је у почетку рата 1870. био још нов, већ је у току рата био испитан и у практику уведен. Немачке војске при крају овог рата врло добро су знале, да па-

ралишу далеко терање и већу тачност новог оружја. Ну, и поред тога, успомена на тешке и осетне губитке подстакла је испитивачки дух наших војних писаца првенствено на испитивање овог предмета. Исто је тако и неуспех Руса код Шлевпе одвукао Русима пажњу на ову страну. Од тога се доба физиогномија боја опет знатно изменила општим увођењем малокалибарних пушака и малодимног барута, услед чега је искрсла најживља борба разних мишљења.

Са много мање је интереса испитиван утицај нових појава на ратну вештину у опште. Кад не узмемо у рачун философска разматрања, онда ћемо видети, да је тек последњих година суштина великог рата постала предмет исцрпног расправљања и да је број ових незнатан према броју списа тактичке природе.

С тога се и ја надам да ће ми се прогледати кроз прсте при оцени овог мог покушаја, коме је на првом месту циљ, да побуди више интересовања за *страшегију*, које се до сад поклањало готово искључиво *тактици*.

Поједини оделци мога списа даће војницима само оно, што им је већ познато. Можда ће им донети извесне користи систематизирање целокупне грађе. Ну ова је књига нарочито и на то одређена, да да и невојничким круговима јасан појам о суштини рата. Више пута се чула жеља, да се и о томе да више свести, а *разумевање природе рата има не тако мали утицај на војну способност једнога народа.*

Доћи ће и тај дан, кад ће ишчезнути појаве које господаре у савременом рату, кад ће се опет променути облици, обичаји и назори. А кад бацимо поглед у будућност, онда се може предвидети и оно доба, кад ће савремене војске од неколико милијуна бораца да заврше своју егзистенцију.

Појавиће се нов Александар, који ће на челу мале по добро снабдевене и извежбане трупе да растера немощне масе, ако у тежњи за сталним увећањем пређу

допуштене границе, изгубе унутрашњу способност, те се као кинеске трупе, претворе у безбројну но мирољубиву буржоазну гомилу.

Тада ће са свим природно изгубити важност све оно, што се казало за употребу великих војних маса. Ну, дотле је још далеко. За сада развиће народних армија стално напредује. И ова разматрања оснивају се на егзистенцији ових маса. Обичан смртни, који живи обичним животом не треба да гледа сувише далеко у будућност, иначе у тежњи, да створи дело од сталне вредности, лако га може лишити и вредности, коју би могао имати за садашњост.

Као ратиште у опште ми узимамо културну земљу Средње Европе. Рат у азијским стенама, у афричким тропским пределима има са свим другчију физиогномију, но у Немачкој, Француској, Италији и т.д. Нашу пажњу привлачи само оно, што је близу нас.

Мислим, да не морам ово дело да почнем са општим дефиницијама, које у војној науци заузимају често доста простора. Обично сваки спис, који је као овај наш, излаже шта је то рат, шта стратегија, тактика и т. д. или другчије речено шта долази у науку о рату а шта у науку о боју. Врло често писац даје поред старих имена још и нова за појмове, које је сам створио, те да тиме да себи изглед високе учености. Ну, од тога има мало користи. Кад бих ја извукао из свог речника на пр. „Рат је крвав бој двају народа или политичких партија, од којих један жели да природи своју вољу другом, а овај неће да јој се покори“, онда се тиме нико ничему стварном не би научио. Према томе, или треба претпоставити да су ови појмови већ познати или треба избегавати такве, које треба нарочито објашњавати. У рату имамо посла с најпростијим стварима: са људима, коњима, оружјем, путевима и т. д. према томе се може говорити о рату на најпростији начин и изложити све што је потребно без икаквог улепшавања. Шопенхауєрова напомена: „Немачки би писци најбоље учинили,

кад би се придржавали правила, да треба мислити кад год је могуће као геније а изражавати се речима обичних смртних“, важи и за војне писце.

* * *

На послетку мени изгледа да је непотребно, да почнем од првобитног стања ствари па да се на даље придржавам њиховог логичког развића, јер се врло често дешава да се тим дугим процесом дестилације не дође ни до чега другог, већ до онога, што је само по себи разумљиво. Дакле, ја се нећу упуштати у такву гимнастику мисли, већ ћу разматрати појаве у онаком шаренилу и реду у каквом нам их рат пружа. Ма све ове појаве и стајале у узајамној унутрашњој вези ипак је често немогуће, да се ова веза њихова пронађе.

СУВРЕМЕНЕ ВОЈСКЕ

1. Оправданост народних војска.

Врло се често чују жалбе, да се сви сувременни напретци наука и вештина одмах експлоатишу за постигнуће одвратна циља — затирање рода људског. У место да народи услед ових напредака постају све моралнији и моралнији, изгледа, да су услед тога све суровији и способнији за насиља; марљивије по икад жуде за узајамним уништавањем. Ну овако тврђење само изгледа да је правилно. У колико је живот једног народа племенитији и бољи услед културе, науке, вештине и богатства, у толико ће тај народ имати више и да изгуби у случају рата, те је следствено тим самим принуђен да се више и брине, како ће се што боље да спреми за рат. Нека се не наводе као супротни пример стари културни народи, који су били неспособни за рат и ако су иначе стајали на високом ступњу цивилизације. Целокупни државни и социјални живот ових народа био се изнутра распао и ако се то није могло с поља приметити. Мож' да су они стајали само по интелигенцији својој на високом ступњу, док им је морал био пропао. Жудња за уживањем, љубав према раскоши беху одавно угушили осећање дужности, пожртвовање и приврженост к држави, услед чега нису имали снаге за дејство. Сјајна култура и ратничка моћ иду по правилу једна с другом, као што је то случај код Грка и Римљана. Исто тако, не треба узимати у рачун ни изузетке, као што је Енглеска, чија војна организација не стоји ни у каквом

правилном односу са осталим државним развићем. Заштићена морем, упућена свим интересима на њега, она има да води само колонијалне ратове, код којих главну улогу играју новчана средства. Новац и јесте најштрије оружје Енглеске. При том она има такву поморску силу, какву нема ни једна држава на свету. Ну поред свих добрих страна њеног положаја ипак ће ускоро бити принуђена да пође за сувременом струјом и да размисли о појачању своје војне организације, иначе ће јој моћ и утицај на континент постепено опасти. Последњих година подизале су у више прилика свој глас виђене вође Енглеског народа против великог поверења, које се поклања старој војној организацији.

Свакојакo је потпуно природно, што сувремени културни народи све више и више усавршавају своју ратну спрему. Прошло је време кабинетних ратова. Више не решава умор једног лица, које стоји на челу народа, ни једне владајуће партије, већ само испријење завађених народа. И дан данас тврди француски народ, да није хтео рат 1870. године. Али, кад паде империја, која је огласила рат, тај исти народ беше оног часа готов, да до крајности продужи борбу. Човек, који је у јулу 1870. најозбиљније одвраћао од пренагљене објаве рата, ступа у септембру на чело војске, узима управу над њом, и постаје највећи агитатор крваве борбе. Ратови су постали потпуно ствар нација. Ако је ко лично и противан ратним предузећима, ипак осећа дужност да се сав посвети њима, чим се решава победа или пораз његове отаџбине. Па и сам интернационални социјализам нити може да озбиљно уздрма овакво стање ствари, нити пак да ишчупа национално осећање из људског живота. Супротност интереса води к рату, но докле ће се он водити, решавају потпуно независно од тога страсти народне. Рат служи и после као и пре политике за постигнуће њених циљева, но он мора имати у виду и онда потпун пораз противника, кад се води и због незнатних интереса. Из овога пак излази природна нужност, да се

ради победе противника употребе сва средства како умна тако и материјална, с тога је и право и умесно да се још у миру тако припреме снаге, које стоје на расположењу, како би се могле у случају нужде све да употребе у рату.

Бад не би неки народ хтео да тера до крајности из хуманих обзира, већ би се у употреби своје снаге ограничио унапред одређеном линијом, инак се не би могао ту зауставити, већ би и против своје воље био принуђен да и даље иде, јер ниједан противник не би сматрао да је обавезан да и себе спута истим везама. Много пре би се сваки користио добровољном уздржљивошћу противника, те сам предузео иницијативу дејства.

„Само филантропистичке душе могу да мисле, да се противник може на вештачки начин да обезоружа или победи без великог сакаћења, као и да је то права тенденција ратне вештине. Ма како да то изгледа добро“, вели Клаузевиц, „иначе заблуде морају уништити, јер су баш оне, које потичу из доброг срца, најштетније у тако опасним стварима, као што је рат. Пошто употреба физичке силе ни на који начин не искључује сарадњу интелигенције, то онај мора бити надмоћнији, који ову силу употреби без обзира, без штедње крви, изузев ако и противник не ради тако исто. На овај начин један противник намеће другом свој начин дејства те тако иду обојица до крајности, којој нема никаквих других граница, сем оних, које повлачи унутрашња снага њихова.“

Овим је потпуно објашњена ова ствар. Овако стање ствари нуколико не може да измени никаква свест о томе, да жртве, које народи чине за своју војску, падају као тешко бреме на леђа човечанског рода. Чим би се неки народ решио да први изостане у овом погледу, одмах би изгубио свој углед, моћ и глас. У случају каквог конфликта, тај би народ морао да подлегне; научен овим горким искуством не би оклевао, да се као и други спреми, те да надокнади оно, што је раније пренебрегао. Сви пројекти за разоружање долазе од непознавања

сувременог државног живота, који се оснива на племенском сродству народа. Услед општих интереса, који данас господаре у сваком народу, разни народи стоје један према другом као и личности, код којих природни егоизам постаје извор спорова, ма да их појединци никако не желе. Национални егоизам не може се одвојити од наших појмова о националној величини. Кад год друга средства не помогну, овај ће увек звати народ на оружје и онда шта може да учини изборни суд, којим би се имало, да мир одржи? Само би то могла да учини једна светска империја али и оне постају помоћу рата и без рата не могу опстати.

Узајамно неповерење народа чини све пројекте за разоружање веома сумњивим. Први пројект за разоружање упућен је преко зиме 1800—1801. од стране *конзула Бонапартје* посланицима аустриског и пруског двора. „Бечки двор не жели ничег бољег од тога, али је тешкоћа управо у томе, да се за ово придобије Берлински двор.“ Тако је гласно мудри одговор аустриски. Ово ће питање довека остати на овом ступњу. Свака држава тражи, да која друга учини први корак на путу разоружања, а ниједна неће да га учини из страха од других, а међу тим свака више воли да јој је оружје наоштрено.

Само је онај народ сигуран, који је сваког тренутка готов, да мачем у руци брани своју независност.

Може се мислити да ће због великих издатака на војску наступити постепено исцриљење, које ће пак са своје стране рђаво да утиче на ратну снагу и способност народа. Загонетка сувременог развића лежи у томе, што је војнички и народни живот тако уплетен један у други, да први веома мало смета другом а с друге стране располаже свим средствима његовим. Општа војна обавеза учинила је најважнији корак за разрешење ове загонетке, јер се, од како је она уведена, младеж, која служи у кадру, не отрже од послова на дуго време, већ

само за кратко, а при том војска може да располаже са свима грађанима способним да носе оружје.

Жртве, које изискује овака система, толико су постале велике, какве су раније сматране за немогуће. Али и ово треба схватити како ваља. Кад се данашње жртве упореде са жртвама, које би изискивала старија система, видећемо да су садање блажије. Кад би хтела каква велика сила на континенту да на стари начин, врбовањем војника, формира толико јаку војску, која би јој зајемчила важну улогу на континенту, онда би трошкови за такву војску били огромних размера.

Као год што се везом војске са државним и народним животом постиже смањивање жртава с погледом *на добивене резултате*, исто тако према свем изгледу и употреба културних напредака за ратне циљеве чине рат хуманијим.

Противник се не побеђује на тај начин, ако му се потпуно уништи његова егзистенција, већ тиме, што му се разори нада на победу. Израз „Борићемо се до последње капи крви“ само је један облик — што можемо рећи на утеху брижних срдаца — који даје нешто јачи ефекат намери, да се храбро боримо. Врло би чудно звонило, кад би се нека војска хвалила пре битке, како ће се борити док не изгуби 20% људи, па и ово би било и преко доста. У већини случајева довољно је да се на једној или другој страни претрпе у пола мањи губици па да се победа реши. Пораз једног дела целокупне снаге убија код осталих вољу за борбу, те се иста завршује. Што је дејство оружја изненадније и јаче, у толико је страшније а отуда излази да су битке у толико мање крвавије, у колико су савршеније ратне паклене машине.

Данашњи артиљеријски метак обара од једанпут по десет или двадесет људи, чиме производи такав утисак, какав се можда пређе тек онда могао постићи, када се посебнице избаци из строја дупло већи број жртава старим бомбама. Исто је тако и дејство ручног оружја јаче,

Може се узети да је 50 — 100 пута јаче од оружја оног времена, када су се шведски стрелци славили својом надмоћношћу над царским стрелцима, јер је првима требало дванајест а другима петнајест минута да напуне своје архибизе.

Поједине сцене боја су много ужасније но пре, али и производе много већи морални утисак, услед кога за време целог боја има мање губитака. Ни у једној битци најновијега доба није било толико губитака као код Ајлау-а и Бородина поред све ратне енергије и јачег дејства ватреног оружја. Напротив најкрвавији су били бојеви у старом веку, када су се противници тукли буздованима и кратким римским мачевима.

Не треба, дакле, да нас узнемирава та околност, што сваки нов проналазак и сваки нов напредак технике ступа у службу самога рата а још мање имамо да се бојимо, да не наступи назадак у хуманости и моралу. Напротив, услед тога се бојеви брже решавају а рат пре сврши, но у старо доба а то и јесте баш оно, чему треба тежити, јер кад се данас појави рат у свом својем природном страшном облику, онда као земљотрес о-бухвата све, што је живо и ражљуља га из основа.

2. Зависност ратовања и војне организације од општих културних прилика.

Историски преглед.

Навикнути на савремене појаве: на велике војне гасе као и на безобзирну употребу снаге, могли бисмо помислити, да су рат и војна организација у стара времена имали исту природну физиогномију као и данас. Међу тим обоје стоје у великој зависности од опште културе, па шта више и од разних теорија, правних појмова и предрасуда дотичног времена.

У ранија времена није имао никаквог значаја прост појам о *ратовању*, који је данас у опште признат, и по коме у нужди рат прекида све правне односе мирног доба, већ је употреба силе била ограничена одређеним

формама, од којих се одступало само под притиском крајње пужде.

Било је и таквих времена, када су војске улогорене у најплоднијим пределима, остављане да умиру од глади, када се у логору пазаривало као у миру а војници сами куповали месо и вариво, док се војна управа бринула са највећим напрезањем да им се издаје на време како хлеб тако и плата. Херфнер нам прича следећи епизод из године 1806.: Трупе главне пруске армије биле су смештене ноћу 11. и 12. октобра у бивак близу једне велике гомиле насечених дрва па и поред тога су се *мрзли* од зиме и нису имали на чему да скувају јело сутра дан. Тек кад су сами војници почели ићи у оближњу околину и обарати дрва, да се греју, реши се војна управа, да ону гомилу дрва реквизира. Исто тако нам прича и то, да су тих судбоносних дана коњи просто гладовали без зоби, док су у Јени била сакупљена огромна слагалишта овса. Ма да су се Французи већ приближавали, армиски команданти сматрали су за дужност, да пре свега писмено питају херцешку управу у Вајмару, да ли могу *купиши* оно, што им је било потребно. Какав је био одговор на ово, не знамо, само се зна, да је за то време овак пао у Француске руке и да су њихови коњи узели на се, да на практичан начин реше ово заплетено питање. Међу тим главни интендант у Вајмару није био какав обичан човек, нит какав недант, већ главом саветник и државни министар *von Гете* „висок, леп човек“, како га описује један очевидац, „који се могао видети увек у извезеној дворској одећи, напудрован, са бароком и парадном шпадом, увек као прави министар, који је умео добро да репрезентира достојанство свога положаја“¹⁾.

Још чудноватије ствари из тога доба прича Клаузевиц. После пораза код Ауерштета, не јевши читава два дана, стигне пруска војска трећег дана потпуно из-

¹⁾ v. d. Marwitz Nachlass Berl. 1852. II стр. 11.

гладнела у једно богато село. Принц Август Пруски нареди да се за његове изнемогле од глади гренадире реквизира храна, као што се то данас свуда чини за време рата. На то сељани нададу велику дреку а један стари гардијски виши официр толико се озлоједи услед таквог поступка његовог, да је учинио Принцу оштру представку, како је таква разбојничка система *противна традицијама и духу пруске војске*.

Генерал Калкрајт пак, који је у то време командовао армијом, издао је исте вечери следећу заповест: „Да се војницима изда хлеб, а ако пак хлеба не буде имало, онда им издати по грош за хлеб“. Ну тада се није могло ни мислити на кола са хлебовима а још мање на новац, те принц Август умесно примећује да то значи што и ово: „Дајте људима новаца, којих немате, те да купе хлеба који се нема где купити“.

Могло би се навести мноштво таквих анегдота из ратних обичаја оног времена, којима ће се данас једва веровати, али у којима у оно време није нико ништа нашао, што би било за чуђење.

Кад се тако што могло десити и после времена, у коме је свет видео читав низ Наполеонових похода, онда мора бити, да су се ова особита гледишта оснивала на побудама с једне стране практиком утврђеним а с друге стране традицијом освештаним.

Њих није тешко изнети. Пре свега да поменем систем врбовања, који је заједно са старим позивањем у војску, био све до француске револуције најбоље средство за стварање војске. Врбовање је један облик уговора између војника и земаљског поглавара односно врховног команданта. Као год што је војник био дужан да слуша, исто је тако и командант био дужан, да му да тачно све што му је обећао. Услед овога се развио систем магацинског снабдевања, који је готово сам дао скучени карактер ратовању прошлог века. Он је стешњавао кретање војске и закивао је за магацине, пекарнице као и за тешке возове. Војске су могле само за неколико дана маршева

у истом правцу да се удале. При сваком даљем кораку прекинула би се вештачка веза са позадином, јер возови са брашном и хлебом не могу да одржавају како ваља строго прецизиран саобраћај између магацина и војске.

У таквим приликама морао је дакле да наступи бар застој, док се не дотерају животне намирнице и подигну нови магацини. Ови обзир притискивали су вођу главнокомандујућег као свињи камен. И ако су се великани првог ранга, као што је Фридрих, и умели да ослободе у приликама ових окрва, ипак их се већина команданата чврсто придржавала. Овака је система у оно доба најбоље омогућавала тачност у снабдевању војске а од овога је и зависило, с погледом на врбовање, одржавање реда и дисциплине код трупа. Сваки војник представљао је у исто време извесан капитал, ког је имао да исплати командант из ратне, т. ј. према појмовима оног доба из *своје* касе, из чега се развило педантно рачунање са новцем и људима, што у данашњем ратовању не постоји. Осим тога један део војске сачињавали су странци, који су ступали у службу свих земаљских поглавара. Није било националног осећања као узајамне опште везе, већ је њу у неколико замењивала приврженост наследним господарима. С тога су трупе с муком одржаване ускупно. Читаве армије марширале су у збијеним колонама без икакве деобе, а догоревале у притешњеним поретцима.

Само тако је било могуће водити надзор над њима, предупредити дезертирства а у исто време снабдевати их из пољ. пекарница и одржавати пазаре по догорима. Тако по скупе новце сакупљена војска маневрала је и борила се само по команди свога команданта. Са оваким околностима стајала је у чврстој узајамној вези линиска тактика, која се старала, да осигура дејство свих људи својих врло широких линија, које се кретаху парадним кораком, као и ватрено дејство свих пушава. Само код такве тактике било је могуће да се и у боју држе најмљени војници под строгим надзором трупних

официра. Читав низ особитих прилика створио је начин ратовања оног доба и било је готово немогуће, да се учине ма какве измене у појединостима а да се тиме и целина не сруши.

Не треба потцењивати моћ теорија, које су постале из таквих услова створених ратним приликама. Лажне теорије су уништавале читаве војске и упропашћавале целе државе.

Слабост савезника у коалиционом рату има се у многим приписати утицају замршених теорија, које су постале после седмогодишње војне тежњом учених стратега, да у свакој прилици што је могуће више дејствују научнички и уметнички. Студа је дошло опасно нарчање снаге, компликованост ратних планова, претерано придавање важности утврђењима, географским и топографским условима као и геометриским комбинацијама при састављању плана за маневровање, једном речи, то беше узрок ужасној збрци, која је до крајности успоравала и отежавала свако предузеће. На послетку отуда је дошло и оно несрећно схваћање, по коме суштина рата није уништење противничке снаге, већ извршење вешто смишљених маневара.

Тиме се могу да објасне она бесциљна одашиљања појединих трупа, постављање средњих и крилних корпуса, они дуги ланци слабих јединица, оне демонстрације и привидне атакe, којима се одликује ова епоха.

Тако се на пр. може објаснити прикупљање пруске армије 1805. у Франконији, у долини Горњег Мајнца више од 50 миља (375 Км.) далеко од Моравске, где су биле одсудне операције а све за то, да се Наполеон примора „снагом маневровања“ да одступи преко Рајне. Исто тако, тиме се може објаснити и то, што су на навалывање Руса пред саму битку код Аустерлица послата два батаљона и сто коњаника од Глада на границу, те да се овим маневром произведе дејство код Француске главне трупе. Бог Свети зна, да ли је тада, или да ли је у опште и до данашњег дана бар један Француз ма

шта чуо о опасности, која је могла да задржи њиховог цара у сред победоносног похода његовог!

Из истих узрока појавиле су се и погрешке 1806. год. Није неспособност пруске војске била узрок поразу, већ болесно-извештачени појам о рату. У нерешљивости савезника у почетку рата 1814. год. да пређу Рајну, у наступању чешке армије Лангришким платоом, огледају се последњи остаци старе војничке научничке школе, која је достигла врхунац славе онда, кад је Масенбах у одступању од Јене и Ауерштета препоручио кнезу Хоенло-у у Ратенову, да не одступа право на Одер, већ да скрене на север, те да остави између себе и противника блата, ма да противник не беше још дотле стигао а блата тако исумена, да нису била никаква препона. Последица овога био је пораз код Пренцлау-а али је Масенбах ово одступање између блата и противника описивао као стратeгиско страшило и потпуно у духу времена држао да је боље да напусти средства за спас, но да учини самртни грех према правилима вештине.

У најважнијим фазама решавајућих ратова играле су велику улогу укорењене теорије, традиције и навике, ма да о томе нису имали никакве свести они, који су у тим ратовима дејствовали.

Најбољи умови били су потчињени прошлости. Што су духовитији и чувенији људи, који су увели и заштићавали погрешне теорије, то је њихов утицај био штетнији.

Војни свет ће увек отићи на такве странпутице, кад год остави прави пут природног и простог појимања ратних начела, кад на сиду Бога придаје душу ништавној материји а превиди природни значај ствари и утицај човечјег срца на одлуке и дела.

Пред саму катастрофу Пруса 1806. писаше Шарнхорст као прави пророк ове редове: „Ми смо почели да ценимо више вештину ратовања но војничке врлине, међу тим ово је била пропаст за народе свих времена.“

Топлина осећања и извесан ентузијазам, ма се он односио на идеално испуњавање дужности, на славу и

част, на љубав према каквом великом човеку или на приврженост отаџбини, долазе у ратничке врлине једног народа. Ове врлине су уједно и штит против заблуда, у које може пасти само онај народ, који не само што не уме да просто употреби своје интелектуалне силе, већ је изгубио и своје моралне особине.

Такав је случај био и онда. Услед површности препорођајне периоде није могло бити никаквог дубоког осећања. Само један догађај, који би растресао све што егзистира — као што какав природан појав уздрма целу земљу, — могао би да збрише све ситничарење, предрасуде, навике и научничку педантерију прошлога века и да изврши потпун преображај.

Такав догађај била је Француска револуција. Она је почетак савремене епохе ратовања, која ће трајати све дотле, док нове опште социјалне револуције не ударе другчије основе за државни живот и милитаризам.

Француска револуција једним ударом издиже правило, да се рат ратом храни, да грађанско право престаје, чим топови загрме и да се војска издржава из земље, у којој се бори.

Рекрутацијом се добијале потребне масе људи, да би се могле у случају нужде безобзирце да употребљавају. Модерни финансијски и трговински саобраћај дају могућност, да се зајмови закључују и да се у место слабе државне касе има на расположењу за ратне циљиве целокупни државни кредит.

Тиме је рат постао покретљивији а главнокомандујући опроштен тешких брига за хлеб и новац. Стратегија и тактика добиле су јачи полет. Снабдевање на рачун земље у којој су, принудило је војске, да се рашире у довољној мери, да снагу своју поделе и да у исто време даду појединим деловима и већу самосталност. Ишчезе систем врбовања а са њим и бојазан од дезертирства. Више није било никакве опасности ако се војне масе поделе и растури. Ну да би се осигурало сједињење одвојених маса за решавајући моменат, почели су испред колона истурати предходнице и коњичке масе,

За линиску тактику биле су неопходне добро обучене трупе, али ове трупе су брзо ишчезоше услед великог расхода људских живота у доба револуције. На место ових трупа општа рекрутација давала је слабо обучене војнике, услед чега отпаде линија а на место ње долази колона као најпростији строј за бој. Ну ове би колоне биле ускоро уништене ватром због своје густине, да их нису развили у стрељачке стројеве и тиме их у неколико заштитили. Од тога доба се туку колоне и стрељачки стројеви заједно. Обоје су се наравно показали као много којаснији но укочене линије са њиховим наступањем парадним кораком. Линије су се могле употребљавати само у равној и отвореној месности, те се и у овом погледу добило више слободе. Од тога доба могао се бој тући на свакој месности, при чему су се борци користили колико је год могуће било особинама самог земљишта. На тај начин не само што су стајала на расположењу за рат сва бојна средства народа, сви помоћни извори ратишта, већ се бој могао да бије свуда, где су то само околности изискивале. Француска револуција повратила је ратовању ону природност и простоту, коју је ратовање — као и живот у опште било изгубило у прошлом веку, те да уступни место педантизму, који је постао пола из таштине а пола из незнања.

Фридрих Велики показао је свету, шта је могао човек највише да постигне са ограниченим и вештачким средствима старијег доба, а Наполеон пак, који стоји у почетку нове периоде, — шта се може постићи ратом, који је *слободан сваких окова*. На његовим се начелима у главном оснива и наша данашња наука. Он је потсетио војнички свет на оно, чему га је учио Велики Пруски Краљ, но што се опет заборавило, а то је, да се у рату све своди на уништење противничке војне снаге и да је битка решавајући фактор у рату.

Систем рекрутовања, који се према потреби примењивао са разноликом строгошћу а увек падао на терет нижих staleжа, Пруси су заменили општом обавезом

службе, чија је основна мисао, да на цео народ подједнако падне терет службе у војсци. Општа војна обавеза изазвала је систематско васпитање народа за рат.

Железнице, које није познавало доба Наполеона, дале су највећу брзину концентрацији војних маса. Услед њих престале су уводне стадије, које су преходиле ратовима ранијих времена. Ну уједно с тим оне су дале највећу важност мирнодопској припреми ратне организације као и прелазу из мирнодопске у ратну организацију, мобилизацији. Сувремено дејство оружја опет је искључило колоне Наполеонове епохе, али се њихова покретљивост пренела на многоврсно подељене линије, које се могу прилагодити сваком земљишту. На послетку нова оружја су проузроковала темељнију обуку стрелаца, од којих се данас несравњено више захтева, но што је то до сад био случај.

То је пут, којим се дошло дотле, да стварамо војске из целокупне народне снаге, да је још у миру што боље васпитамо за рат, да је снабдевамо свим средствима, која нам пружа интелигенција, богатство и саобраћај, као и да јој дамо такву организацију, која дозвољава да се може за најкраће време да пређе из мирнодопског у ратно стање.

Појаве сувременог ратовања ослањају се на егзистенцију таквих војска као и на начелу да се војске употребљују без икаквог ограничења за постигнуће ратног циља.

Исто тако је зависна и војна *организација*, стојећи у врло тесној вези са културним ступњем једног народа.

Изврсан писац старијег доба, Хановераца, Фридрих v. d. Decken, пријатељ и сарадник Шархорстов мисли да начин живљења појединих народа има пресудан утицај на војну организацију.

Само код дивљих орда, које немају сталног места становања, суделује у рату цео народ па и старци, жене и деца, јер је њихов начин живота ратнички. Они не-

мају где да склоне слабе и немоћне, те је у случају пораза сваки од њих жртва смрти, са чега нико и не избегава дужност заштићавања.

Кад један народ изабере *стално* место за становање, осигура своје стање *изнутра*, онда обично има да преживи још једну периоду, периоду непрестаног ратовања са својим суседима, било ради заштите своје егзистенције, било ради одбране својих средстава за живот. То је доба, када у рату суделују *добровољно* сви мушкарци способни за оружје. Човек и ратник су два појма једног истог значења. Јуначко доба сваког народа спада у ову фазу његовог развића.

Је ли осигурана егзистенција једног народа *споља*, онда почиње брзи напредак *културе*; сопственост и тежња за увећавањем иметка играју већу улогу, но воља за ратовањем. „Љубав ка миру и уживању брзо се шири као каква заразна болест.“ Одбрана отаџбине оставља се једном делу становништва, који за то добија нарочите користи и поштовање. Убрзо настуна побољшање оружја, јер народ осећа с једне стране почетак своје слабости, а с друге вредност своје егзистенције. У ову периоду долази организација добровољне милиције и феудалног ритерства.

Обично у даљем развићу спољне прилике су дале први повод, да се установи стална војска. Од оног доба, од кад се Август решио да стално штити границе Римске империје, престала је римска војска да буде милиција, већ је имала карактер сталне војске. Новије војске оваквог карактера постале су благодарећи појави апсолутне власти кнежева на развалинама старе феудалне системе.

Стална војска може имати према врсти свог комплектовања веома различну организацију. Декен држи да је најсавршенија организација она, где се један део војника добија врбовањем а други из земље помоћу избора при рекрутовању.

Тако се још и могло писати 1800. године, када је његова књига угледала света у ХанOVERу. Он је при

овом имао пред собом стару Пруску територијалну организацију, која је заиста била уметничко дело и могла служити за углед у оно доба. Ова организација је у једно и један пример велике зависности војне организације од особених прилика државног живота, због чега ћемо јој овде посветити још неколико речи.

Да би поред Хабсбуршке моћи сачувала и самосталност у Немачкој држави, Пруска је морала да држи велику војску. Ну овака би војска у сиротној и слабо насељеној земљи отргла од рада на цивилизацији сувише много руку, чему би као последица било брзо исцрпљење. То их је довело на мисао, да сједине врбовање са добро уређеном рекрутацијом. Срж војске чинили су најмљени војници, које су врбовали по свима земљама. Они су служили доживотно, били су увек на окупу и представљали су праву стајаћу војску. Ови војници по професији, ветерани, били су врло погодни да се употребе као учитељи и старешине младих рекрута рекрутованих у земљи. „Бели“ гренадири били су особито поштовани. Кад онеспособе за службу у рату, онда су се насељавали у земљи и тиме појачавали прираштај становништва. За све време, док су били војници, радили су поред службе војне обично и по који занат.

Овако образовани кадрови знатно су се појачавали у рату војницима из земље. Ови су служили за време мира свега једну годину а доцније свега три месеца, те да добију прво војничко образовање, а после овога позивани су сваке године на вежбање од 4—6 недеља. Сваки пук имао је по један округ за комплетирање, које се вршило према правилу и закону, као што то бива и данас. Они, који су били одређени за комплектирање, уживали су према својим господарима (спахијама) и њиховим чиновницима неке привилегије и њихов положај није био ни приближно онако рђав, како су га доцније описивали. И ако су били војници кроз читавих 20 година ипак стварно њихово служење трајало је

највише 18 месеци¹⁾ кад се ту урачунају и доцнија вежбања, јер су у години редовно 11 месеци били код својих кућа на радовима. На тај начин, ови грађани састављали су народну војску, која је, наравно помешана са старим војницима, издржала седмогодишњу војну. Само на овај начин било је могуће, да једна мала држава одржава такву војну снагу, која је бројала на стотине хиљада и била у стању да се одупре војсци трију великих држава. Само тиме је могла да се оствари политика Фридриха Великог.

Читав низ околности, који се почињао са положајем сељака и допирао до врхова Краљеве политике, произведе су потпуно уметничку организацију, која је управо за Фридрихово доба била лагодна али за несрећу државе остала непромењена и онда, када су ишчезли узроци, који су је изазвали а захтеви били са свим друкчији.

Од тог доба ми смо учинили још један корак даље у развићу стајаће војске. Изрека Фридриха v. d. Декена није више тачна, мешавина врбовања и рекрутства више је непотребна, а према сувременим појмовима нашим треба је са свим одбацити, јер је данас веза, која везује једну војску, општа љубав према заједничкој отаџбини и осећање, да је служба у војсци врло часна и природна дужност, а не рад, који се за новац врши.

Не требају нам више туђинци, јер држава има доста својих синова за војску и радове: не требају нам више ни најамници, јер се ислуженици могу да сједине са сталним кадром, који је под заставом.

Наша организација, оснивајући се на општој војној обавези, одговара нашем појму о модерној држави као једном удружењу, које сваком свом члану пружа једнаку заштиту и једнаке користи, а у исто време има и право, да на сваког свог члана наметне и подједнаке терете.

¹⁾ Нека је овде примећено, како је погрешно наводити пораз код Јене и Ауерштега као историјски пример, који говори против дугог служења у војсци. На против, баш обротно је истињито.

Она је по суштини својој идеал, који одговара војном уређењу једног цивилизованог народа. Само с погледом на практично извршење ове организације, где постоје разни споредни обзир, изостаје од овог идеала¹⁾.

Ну, војна организација не зависи само од социјалних прилика, већ имају у томе судела и географске прилике, као што је код Енглеске а и политичке, као што је то случај код Сев. Америке. Ово питање има и интернационалан карактер, јер у његовом решењу има извесну улогу и војна организација суседних држава, па и нагон за подражавања има знатан утицај на то.

Услед ових услова непрестано мењају облик како војна организација тако и само ратовање. Њима је и потребна промена, јер нас искуство учи, да благовремена реорганизација има оживљавајући и ојачавајући утицај. Наполеон је казао, да његову тактику треба мењати сваких десет година, чему се с правом може да дода, да то исто треба да буде и са војном организацијом у одређеним периодима.

Али, свака војна организација мора бити потпуно сагласна са општим приликама једног народа, ако се хоће да буде ваљана. *Свака добра војна организација носи на себи извесан штић народног карактера.*

3. Саставни делови војске.

Наша сувремена војна организација, којој су сличне и организације осталих европских великих сила, изузев Енглеску, има ту добру страну, што даје по својим елементима *једнородну* војску.

Она даје младе људе за *пољску војску* (Feldarmee²⁾. Ово је веома мудро.

¹⁾ Од како је законом од 3. авг. 1893. уведена двогодишња служба за војнике нејакћних трупа, од тада се Немачка толико приближила крајњем циљу, да се сви способни употребе за војску, колико је само могуће било са обзиром на време и околности.

²⁾ Овај део војске састављен је из најмлађих људи; састављен је од војника, који се непрестано вежбају, те због тога су и најспособнији за рат, као и од оних, који су скоро ислужили свој рок у ст. кадру.

У свему, што се односи на војску, треба имати у виду особености човечје природе. Пољска војска трпи највише губитака. Сваки њен члап ближи је часу, кад мора да умре за отаџбину, но остали чланови других делова војске. Пољска војска бије битке и бојеве, њој предстоје патње и ужаси рата у најозбиљнијем облику. И ако постоји супротно мишљење, ипак се не да порећи, да млад човек све ово подноси и радије и боље по стар, и ако му физичка снага није онако очеличена као у овога.

Само се младост лако растаје са животом. Она није везана за ову земљу хиљадама веза, којим нас спутава грађански живот. Она се још није научила да цицијами у трошењу свог времена за живот. Пред њом је још неразрешена загонетка живота, коју тежи да разреши. Она се вере уз брег, не видећи колика је велика стрмен на другој страни. Љубав ка доживљајима развија јој вољу за рат. Мир и уживање, које сачињавају тежње зрелог доба, далеко стоје од ње. Она ступа у бој радосно и безбрижно, а баш ово обоје је потребно за наш крвави посао. *Јачина једног народа лежи у њеној омладини.*

Према нашој војној организацији наш војник остаје у пољ. војсци до 30. године старости. Старији писци веле, да је најбоља старост за рат од 18.—24. године, јер је тада тело довољно развијено, да може поднети напоре а при том је војник слободан и нема никаквих обавеза. Извесна лакоумност, која је својствена младости, врло је корисна особина за ратне прилике.

Млада пољска војска и то подједнако млада, много је боља, но ма каква друга Армија, као стара пруска, у којој су стајали један поред другог раме уз раме 14. год. јункер, 20. - 30. год., војник син дотичне земље и оседели туђинац од 60—70 година, није могла имати такву унутрашњу чврстину.

Људи старијих година могу се употребити корисно само у изузетним случајевима, када наступи највећа опасност за дом и огњиште, за њихову родбину или, кад

их сила околности примора на одбрану. Осим тога, старији људи, кад оделуже свој рок у војсци, враћају се у свој грађански живот и док их поново због рата позову под заставу, они се већ одвикну од војничког живота. Они су већ осетили у много прилика терет брига у животу и врло често морају да иза себе оставе растројено своје огњиште. Све то не може да појача склоност, да се за отаџбину мре.

Искуство игра врло незнатну улогу за војнике код данашњих кратковремених ратова. Сва корист од искуства у главном своди се на то, да човек уме што боље да удеси свој живот у пољу. Наши појмови о вредности ветерана датирају се из времена, када су егзистирале војске по професији или пак из оног, када је дуговремени рат чинио сваку војску војском по професији. Тада је војник био потпуно одвојен од грађанског живота. Сва родбина била му је у оружју, био је авантуриста и рат му беше једини циљ и основа његове егзистенције. Код оседелих људи под таквим околностима могао се наравно да развије ратни виртуозитет, који је донста веома корисан али се данас не би могао да развије.

Наша организација с правом тера остареле људе из пољске војске.

Искуство врло често утиче и штетно на храброст. Може се у опште узети, да су најхрабрији ратници они, који још нису познали опасност¹⁾.

Друкчије ствар стоји код старешина. Њих не смеју да изненаде и доведу у забуну за њих нове појаве у рату. За њих је искуство од стварне вредности. Само се у неколико може искуство да замени студирањем ратне историје.

Оседели ђенерали и официри и у наше доба заузимају старо почасно место.

¹⁾ Изузетак од овог правила чине дивљи народи, који цео свој живот проводе у борби са суседима, али се на њих не морамо ни обазирати, јер се ми овде занимамо искључиво са оним што бива код културног света.

До ког доба старости сме држава да распростре војну обавезу, зависи од силе околности, од примера суседних држава, са којима се дотична држава такмичи, као и од ступња опасности, која јој прети. Према мир-подопским законским одредбама културне државе у опште не иду даље од 45. године старости. Само се у часовима нужде могу применити и изузетни закони. Старе пак најамничке војске доказују нам, да има много људи, који су способни за војну службу и после горе означеног рока за читавих 5 или 10 година.

Осим овога, у савременом ратовању има служба различног калибра, за шта је потребна и различна снага и спрема појединаца.

Људи, који по старости долазе одмах после оних из пољ. војске, сачињавају други део војске, којим се ојачава пољска, са њом заједно иде на границу, кад се отворе непријатељства те да се употреби на отвореном пољу у биткама и бојевима. Што је озбиљнија ситуација, што су већи напори обеју зараћених страна, у толико ће више овај део војске да улази у ову улогу, која и иначе расте у колико рат траје дуже и упорније се води. Ова врста трупа, које по правилу немају свој кадар за време мира, употребљује се и за осигурање жељезничких и осталих путева, за поседање заузетих предела и чување позадине, у колико нису употребљене на другу коју страну. Овде је помешана ратна и гарнизона служба. Треба посетити многобројна утврђена места, отворене вароши, жељезничке станице, слагалишта, болнице, магацине, мостове, дефиле-е и т. д., те да се саобраћај непрекидно одржава. За непрекидно транспортовање боних, рањених оздравелих, заробљених као и разноврсног ратног материјала, коња, говеди, које се у позадини велике војске врши, потребна је разграната ескортна служба. Заузети предели морају се поверити строгој управи, која не може да опетане без војне помоћи. Покушаје противника да прекине комуникације треба предупредити или сузбити, као и скупове наоружаних људи и устанке народа.

Овде је помешана полициска служба и служба, коју врше покретне колоне (детећи корови) ради осигуравања појединих предела, при чему се доста пута дође и до боја. Ова је служба врло заморна и по суштини разликује се од дејства пољске војске само тиме, што се овде не дешавају велики сукоби а тиме нема ни великих губитака, као и што су трупе у толико мање принуђене да догорују у отвореном пољу, у колико се налазе у каквој културној земљи.

Па и пред тврђавама могу се употребити ове *резервне трупе*, јер ова служба обично не захтева ни велику покретљивост ни тактичку способност, и ако је тешка. У опште, оне се употребљавају за ратне циљеве нижег ранга, ради којих се не радо употребљује пољска војска, те да се што мање одвлачи од свог главног циља, уништења противничке снаге. *ата*

Још мање покретљивости, живости и издржљивости захтева посада тврдиња у унутрашњости сопствене земље. Баш да противник и продре у земљу, то су у опасности само неке тврдиње, само ће поједине бити опседнуте. Око ових тврдиња обично ће суделовати у боју и трупе пољске војске као и резервне трупе, чиме је много олакшан терет посадних трупа, *ландвера* (домобранство). Често пута ће бити потребно, да се поседну велике и важне вароши, као и поједини предели у сопственој земљи ради одржавања правилног реда, као и да се врши само транспортна и полициска служба на железницама. Ово могу да врше и старији елементи, који више нису способни за службу на ратишту.

Има још извесан број служби, које би могле врло добро да врше недовољно војнички образоване трупе, као што су: чување заробљеника, казнених завода, стражарење и сигнална служба на неутврђеним обалама, на рекама и планинама. Осим тога, војној администрацији потребна је велика занатлиска и радничка снага у земљи, а санитетској служби много помоћних руку.

Према овоме се могу корисно да употребе шта више

и они људи, који су већ зашли у старост, као и они, који нису ни служили у сталном кадру за време мира, те да се и њима даде прилика да испуне своју личну дужност према отаџбини тиме, што ће се латити ма какве помоћне војне службе.

Услед овога, војно законодавство свих великих држава предвиђа сем употребе праве војске још и употребу свих још способних грађана у случају рата. Ми овако што имамо у нашем *ландштурму* (ополчење), чија је улога још већа, јер се његов први позив у случају потребе може да употреби и за попуњавање војске.

Потпуно независно од тога постоје и *допунске шрује*, чији је задатак да обуче и спреме људе за попуу војске, која се на ратишту налази. Колико је важан овај задатак, показује нам 1870. година, када је немачкој војсци за попуу разноврсних губитака послато 2000 официра и 220.000 војника док је крајем марта 1871. стајао на расположењу толики исти број код допунских трупа. Изузетно се могу и ове трупе употребити и за друге циљеве. Тако на пр. може се сјединити обука војника код ових трупа са гарнизонском службом или са посадом тврдиња. Ну, употреба ових трупа и ван одређеног им задатка може врло лако имати и рђавих последица, јер један део трупа, које су на ратишту, може остати без попуе.

Дакле, војска се дели на класе према њиховој употреби, али ова деоба не сме бити никако строга, јер може искрснути потреба, да се који део за кратко па и за дуже време употреби за какав други задатак. Данас може бити сваки од користи за време рата, изузев који је прави богаљ, само треба имати добре воље, јер је служба у рату разноврсна.

4. Подела војске.

Правилна подела војске је од велике важности. Како војна организација задире у све односе социјалног живота и захтева заједнички рад цивилних и војних лица,

излази, да је најбоље, ако се војна подела поклапа са управном или као што се обично каже са „политичком“ поделом.

Корист од сагласности политичке и војне поделе састоји се у томе, што поједини делови војске добијају извесну самосталност, те изгледају као војске каквих малих држава. Област, у којој се такав један део налази, даје му људе и коње. Ту се налазе његови магацини и слагалишта, командант његов и највиша административна лица су у извесним границама потпуно слободни, и снабдевени довољним правима. Они могу сами да предузимају и решавају све, што је нужно, а да се претходно не обраћају за одобрење вишој инстанцији.

Ова самосталност појединих делова војске не само што олакшава и убрзава целокупни ток послова а нарочито спрему војске за рат, већ и навикава више старешине на толико важну у рату иницијативу, као и на дејствовање на личну одговорност. Она увећава унутрашњу снагу, јер сваки део има свој сопствени корен, а поред тога даје и целокупној војној машини покретљивост и простоту.

Подела војске у самосталне јединице, арм. корпусе, који одговарају броју провинција дотичне земље, даје толико користи, да је још у многа ранија времена покушавано, да се овака подела установи. Док се овака подела сматрала у Француској неостварљивом све до 1870., дотле се у Прусској још 1795. год. јавља први предлог оваке поделе и отпочиње формирање Источно-Прусског, Јужно-Прусског, Шлеског и резервног корпуса.

Истина, тада се није потпуно остварила ова корисна установа, али се мисао поново јави 1813. У једну руку, ово није ништа друго до повраћај у живот старе поделе војне, која је постојала у античкој светској империји, где су потчињени народи састављали самосталне војске¹⁾. Оваква је подела потпуно природна за једну велику државу, којом се не може управљати и руководити са једног места. Као једини услов при овоме је,

¹⁾ Са том само разликом, што нису биле једнаке јачине, на шта се данас полаже велика важност.

да је држава здрава, и да је ауторитет њене владе добро учвршћен у свима крајевима државе. Онда, где државна власт није сигурна, где има бојазни од устанака и метежа, поред све користи с војничког гледишта, не могу се организирати поједине самосталне јединице у појединим провинцијама, јер би државна власт на тај начин испустила из руку инструмент, који би се могао у одеудном тренутку да окрене исто тако против ње као и за њу што би се могао употребити. Русија не сме да организује у Пољској нити на Кавказу Пољски и Кавкаски корпус из домородаца војника и официра, који би у тим покрајинама владали свима радионицама, магацинима и арсеналима и били у свако доба у могућности да се лате оружја. Последница таквог уређења у Пољској био је крвати рат 1831. године. Кад би Енглеска увела општу војну обавезу, онда би се морала добро чувати да не организује и један Ирски корпус, који би био састављен потпуно из националног елемента. Француска не сме да држи у Алжиру никакву војску, која би била састављена из синова ове колоније.

Јединство, једнообразност и ред у војсци апсолутно су условљени потпуним јединством, сигурношћу и редом у држави.

Армија.

Код великих европских војскака мораће се више армиских корпуса увек састављати у једну армију, иначе би главнокомандујући командовао једновремено и непосредно са 18, 20 и више јединица, те би дакле дејство целе ове машине било веома отежано. Колико ће корпуса састављати једну армију, зависи од околности, од задатка, који има армија а не ретко и од ранга, особина и гласа, који главнокомандујући ужива. Дакле, и лични обзир играју у томе велику улогу. И у новијим ратовима дешавало се, да се „армијом“ зове оно, што је у ствари било само армиски корпус, само због тога, што је командант тог дела војске био висока личност.

Клаузевиц је у својој другој књизи „О рату“ под насловом „Бојни ред“ са пуно духовитости казао све, што се може рећи о питању: колико се делова могу да групишу у једну целину. Он нам врло паметно обраћа пажњу на то, да је утицај главнокомандујућег у толико слабији, у колико су потчињени делови већи, као и обратно. Но за нас ово нема важности, јер је јачина армиских корпуса утврђена организацијом, која постоји и у време мира. Што пак вели, да је најбоље да се армија дели на осам делова: један део за предходницу, три за главнину, два као заштита и по један за леви и десни бок, то овде свакако мисли на слабије делове, јер осам армиских корпуса савремене јачине састављају масу, којом се не може управљати, а осим тога, снабдевати 250.000 људи са свима возовима није никако лак посао за *једног* човека; поврх тога пак, пренашање заповести било би веома отежано због великог простора, ког таква армија заузима.

Француска Рајнска армија доказала је ово 1870. год. на практичан начин. Она је била састављена из седам армиских корпуса и гарде, дакле, свега из осам приближно једнаких делова. Ну, маса се расплинула на простору од Белфора до Тионвиља и показало се, да је немогуће њоме управљати како треба; команданти корпуса чекали су на заповести, а догађаји се јављаху брже но цареве заповести. Већ се 5. авг. појавила апсолутна потреба, услед које се армија подели на три самосталне групе под маршалима Базеном, Мак-Махоном и Канробертом а цар задржа за себе општу управу целином а поред тог и гарду. Ово последње учинио је из личних побуда, а нема сумње да није било целесходно, јер ко врши послове *an gros*, тај не треба поред тога да се занима и појединостима, јер ће увек један посао трпети штете због другог.

Код Немаца пак у почетку рата II. армија састојала се из седам корпуса и две самосталне коњичке дивизије, па је и овде главнокомандујући имао неке теш-

коће, које су долазиле само од тога, што је машина била велика. Нарочито се то осетило 8. августа, када је главнокомандујући отишао на једно крило, па је друго било без контроле и утицаја са његове стране. Под Меџом је било концентрисано осам самосталних делова, непосредно под командом главнокомандујућег, али је то овде било могуће, јер су сви делови стајали дуже времена на једном месту.

Данас треба мање важности полагати на то, да наља имати нарочите делове за предходницу, главнину, аријергарду и за заштиту левог и десног бока, јер данас армиски корпуси махом маршују засебним путевима, сваки као мала армија за себе, имајући пред собом своју предходницу. Да пак треба да се одвоји цео армиски корпус као предходница или заштитница, врло је редак случај. Истина, да ће велике армије, као што је била II. Немачка 1870., маршовати у више ешелона, као, и да ће се моћи да оставе као резерва читави армиски корпуси позади бојне линије, као што је то било у битци 18. авг. 1870., али би у *кретању* такво одвајање било већином некорисно.

Дакле, у овоме су меродавни поред задатка, ког има да изврши армија, још и обзир на командовање и тешкоће снабдевања великих маса, кад се за исто има да брине само са једног места. Користимо ли се искуством из последњих ратова, то ћемо доћи до закључка, да је најбоље да 3—6 армиских корпуса састављају једну армију. Шест корпуса, колико их је било 1870. у III. Немачкој армији, дају још прегледну целину; три су пак корпуса најмањи број, који је дозвољен. Код армије са два корпуса увек се мора један делити, његова се веза органска мора раскинути, као што је то било код I. армије у децембру 1870. и јануару 1871. године. Истина, теорија вели, да тако слаба војска треба да буде подељена на друге јединице мање од корпуса, али под сувременим околностима то није могуће, јер није лака ствар одузети команду двама командантима корпуса.

Где још у миру постоје армиски корпуси, ту се и у рату мора водити о њима рачуна, а само се онде могу и друкчије комбиновати, мале војске, где такве велике јединице не постоје ни у миру, већ дивизије или бригаде.

Према томе, ми остајемо за 3—6 армиских корпуса.

Ка овима треба придати још 1—2 коњичке дивизије, јер се данас само у изузетним случајевима може појавити армија без самосталних коњичких маса.

Главномандујући дакле располаже армиским корпусима и коњичким дивизијама.¹⁾

Армиски корпус.

Код великих европских војскака усвојена је свуда јачина армиских корпуса од 30—40.000 бораца.

Ма да је ова јачина постала историским путем и готово случајно, ипак она одговара природним условима.

Пројект поделе војске на армиске корпусе, који је учињен у Пруској 1795. го не и остварен, уводи се практично код Француза у време I. коалиционог рата, када су формиране разне мале и једна од друге потпуно независне армије, које су имале јачину наших садашњих корпуса. Тако је образована 1792. год. Северна армија од 35.000, Централна од 28.000, Рајнска од 17.500 и Јужна армија од 40.000 људи. Доцније је образована толике исте јачине: Самбршка, Арденска и Мозелска армија. Централна управа била је у рукама владе и није егзистирао нарочити главнокомандујући над целом војном силом. Ну, чим команда пређе у руке првог конзула а доцније цара, армије изгубише свој ранг за један степен и посташе армиски корпуси, који су се лако спајали у оне велике војне масе, са којима је Наполеон водио своје ратове. Ну све до 1805. год. изван Француске називали су често армијама армијске корпусе француских ђенерала и маршала.

Од тога доба, подела на корпусе у рату задобила

¹⁾ Тамо где резервне трупе, које се придају пољској војсци, не образују армиске корпусе, долазе још неколико засебних резервних дивизија.

је право грађанства. Можда би Наполеон ову поделу усталио и за мирно доба, да је имао дужи период мира и да је било онако, како је сам мислио. Но то није било, те је установљавао само за рат корпусе, комбинујући их разно према истакнутим циљевима. Пруска је после рата за ослободјење усталила поделу на корпусе и за време мира а после скорашњих промена у организацији добили су садању своју јачину.

30—40.000 људи свих родова оружја са данашњом спремом могу се још кретати *једним* путем и истог дана развити за бој у висини свога чела. Пешадија маршује колоном удвојених редова, коњица у колони по 4¹⁾ а кола и топови по један. Ова мера наравно није узета произвољно, већ са обзиром на стање путева и друмова. Четири човека, па и четири коња могу свуда маршовати у једној врсти, кад пут има бар обичну ширину. Код широких вештачких путева могу се наравно употребити и колоне шире па и више кола и топова могу маршовати једни поред других. Ну, ако се после тога наиђе на уже место, онда се морају вршити пре-стројења у гореозначене колоне по четири човека, четири коња, по један топ или једна кола, услед чега ће наступити застој, који паралише добитак у времену и простору од ранијег маршовања ширим колонама. С тога се препоручује, да се од почетка још маршује онако, како ће се моћи проћи кроз сва места. Тек кад се путна мрежа Европе сасвим промени, могу маршове колоне у опште бити шире; али како са развојем културе земљиште добија већу вредност, то се не може ни мислити у опште на проширење путева. По добрим насипима и државним путевима данас се употребљују два пут шире маршове колоне, нарочито при кретању на бојишту, но овака кретања употребљују се обично на средње даљине. Кад је прашина и велика врућина, онда је веома тешко

¹⁾ Као што је познато коњица маршује и у колони по два, што ће се често употребити, јер је тешко маршовање по уским или притиснутим путевима у колони по четвори.

маршовати у средини врло широке колоне. Преко отвореног поља, где би се могле постројити колоне по вољи широке, може се маршовати само кратко време због природних препона: ендека, живих ограда, плотова, узораних њива или посејаних жита. Окакав марш брзо заморава.

Према овоме, ми морамо остати на досадањем начину маршовања, где су зачелне трупе лагано крећуће се колоне армиског корпуса удаљене од свога чела за дужину читавог дневног марша¹⁾. Ступи ли чело колоне у бој, то ће њене зачелне трупе, пре но што ступе на бојиште, имати још једно такво напрезање, какво се од њих може захтевати само у нормалним приликама. Све пак, што иде још даље иза њих, или у опште неће стићи или ако и стигне, стићи ће тако уморно, да о њиховој способности за бој не може бити ни говора. Само у сред лета, ако пије голема врућина, може се од јутра прећи простор за добар дан марша, за тим се одморити и ући у бој, а зими је то немогуће нарочито код нас, где се свањује у 8 а смркњава око 4 часа. Одређена јачина армиског корпуса треба да потпуно одговара и свима годишњим временима. 50.000 људи створили би маршеву колону дугу 40 Км., те би зачелне трупе њене могле само при добром путу, дугом дану и са прекомерним напрезањем да стигну на бојиште. Само се под нарочитим околностима може тако што захтевати, и не водити рачуна о маршевим губицима, али то не сме да важи и као правило.

Ми нисмо још узели у рачун возове, који морају ићи позади корпуса натоварени муницијом, продовољством, санитарским и понтонским материјалом. Кад се узме у рачун и потребан међупростор, који је потребан ради одржавања доброг реда и да се избегну најакхивања, онда ће возови изнети у дужину 30 Км. Затође воза код немачког корпуса удаљено је од чела целе колоне два дана марша, а код колоне од 50.00 људи, чији ће воз

¹⁾ Округло 25 Км.

наравно бити сарамерно већи, биће и три дана, што значи, да последња кола не би могла стићи своју трупу све док се не заустави на дуже време.

Чим је армиски корпус јачи од 30—40.000 људи, мора се у сваком случају поделити и упутити двама путевима. Сваки одељени део мора имати и своју засебну команду. Дакле, много ће боље бити, ако се така подела устали, т. ј. ако корпуси буду мањи.

С друге пак стране, кад су корпуси слабији, онда се не можемо како ваља користити и путном мрежом, а то је важно при данашњој величини војске и тешкоћама за њено кретање. У овом случају не можемо се помоћи ни тиме, ако оба таква мала корпуса упутимо једним истим путем један позади другог, јер би позадњи морао маршовати или позади воза предњег корпуса, у ком случају би био удаљен више од једнодневнoг марша од чела предњег корпуса, или би пак маршовао између предњег корпуса и његовог воза, у ком би случају предњи корпус био одвојен од свог воза.

Према овоме је садашњи армиски корпус од 30 - 40000 бораца *најприроднија највећа јединица у војсци*¹⁾.

Како се и противник налази под овим истим околностима, то ни он не може у *један* дан да развије за бој више трупа, но што је наш армиски корпус. Чисто теориски узето, наш је корпус у стању да се за *један дан*

¹⁾ Разуме се да наведене бројеве не треба узети као математички тачне, као год што не треба сматрати ни изнесене услове за само маршовање као апсолутно непроменљиве. У многоме може се смањити дубина колона, када се умање међупростори као и кад се употреби шири фронт за маршеву колону, у ком случају могу више трупа да маршују једним истим путем. У тешким околностима треба оставити пут артиљерији и возовима а пешадију упутити да маршује поред пута. Наполеон I. је често овом прибегавао наравно под другим културним стањем земље. Коњицу не треба ни рачунати у дубину колоне, јер она иде далеко напред. Кад кад се оба воза могу бацити назад, те да оба корпуса маршују један позади другог. Па и сви трупини возови само су ретко на окупу, већ је обично редовно један део отишао у назад да потребе донесе. Ну, да би се могла да утврде правила за кретање трупа у опште, морамо поћи са гледишта да су прилике нормалне и да су корпуси потпуног састава.

одушире свакој надмоћној сили, претпостављајући, да се ова креће само једним путем. Практички пак ово може имати само у изузетним случајевима важности, јер где у опште има више путева за наступање, ту ће се надмоћнији противник постарати, да се њима и користи, те да може и да употреби своју надмоћнију снагу. *авал*

Из досадањег разматрања излази, да армиски корпус треба да буде потпуно самосталан, т. ј. да буде снабдевен свим оним, што може устремити једном одреду ма у ком положају био, на бојишту или у кретању.¹⁾

Према овоме пак, не само што је потребно, да је корпус састављен из сва три рода оружја: пешадије, коњице и артиљерије, већ му треба придати и техничке трупе, даље, понтонски парк, административне установе ради снабдевања муницијом и храном, потребне установе за пеговање бојних и рањених, као и парочити коњски депо. Осим овога, командант корпуса треба да независно располаже и са допунским јединицама, које се држе спремне у провинцијама његове домовине.

Само под таквим условима сме се поверити армиском корпусу извршење свих задатака, које може да породи рат у једној културној земљи. Према овоме је једна врста расипања, када се формирају слаби корпуси, јер колико је год потребно управног особља за 40.000 људи, готово толико исто ће бити потребно и за 20.000.

Да бих навео један пример, приступићу ближе формацији једног немачког армиског корпуса. Он се састоји из главне команде т. ј. из штаба команданта корпуса са административним, санитарским и судским особљем, даље, из две пешачке дивизије, јегерског батаљона, који се придаје једној од дивизија, корпусне артиљерије¹⁾, телеграфског одељења, муниционе колоне и трен-батаљона, који обухвата провијант-колону, возни парк, мостови

¹⁾ Код засебних корпуса долази још и одељење ловаца на коњима.

трен, пекареку колону (са пољ. пекарницама) коњски депо и пољску болницу¹⁾.

Обе дивизије и корпусна артиљерија чине тако звани „борбени део“, са којим се имају да занимају *ирвенштвено* ова расматрања. Остали делови прорачунати су а priori према вероватној потреби. У муниционој колони носи се муниција за један дан боја, а за други се налази код трупа. Дакле, за време дводневне крваве одсудне битке неће се осетити недостатак муниције, само ако је пре боја био потпун број муниције у колони и код трупа. Профијантна и возна колона може све људе и коње с једно на друго да снабдева пет дана²⁾; пољска болница може да прими 2400 рањеника, дакле толико, колико се рачуна губитак за један дан боја. Пекарнице могу подмиривати свакодневну потребу хлеба у културној земљи, где се могу узети у припомоћ и приватне радње. Мостови трен је довољан, да се постави мост на реци средње ширине, као што је Елба код Мајсена. Број резервних коња у депо-у је променљив, и њим се попуњавају губици, док у почетку рата износи 200.

Сад имамо да кажемо неколико речи о *пешачким дивизијама*.

Обе дивизије су у неку руку као мали армиски корпуси, пошто имају сва три рода оружја; зависне су само у погледу командовања, исхране и снабдевања муницијом.

Циљ је исти као код формирања армиског корпуса, а то је, да могу да самостално изведу бој. Ово се може захтевати од једне дивизије не само онда, кад је деташована од свог корпуса, већ и онда, када води бој у великој бојној линији, јер ће корпусни командант често

¹⁾ Три одељења болничара придју по једно пеш. дивизијама и једно корпусној артиљерији и сматрају се као саставни део ових и као трупа.

²⁾ За армиским корпусом иде данас 6 профијантских и 7 возних колона. Када се обично натоваре, носе — тачно прорачунав — храну за људе и стоку свог корпуса и половину коњичке дивизије за 4 дана. Када се пак боље натоваре, ал' не сувише, могу снабдевати корпус без икаквих тешкоћа за 6 дана.

пута развити обе дивизије једну поред друге, те ће свака имати своје нарочито поље за бој.

И дивизије су постале историским путем. Херцег Фердинанд Брауншвајски створио их је за време седмогодишњег рата код своје мале војске састављене из Енглеза, Брауншвајжана, Хесенаца и Хановераца. Изгледало му је врло угодно, да ове контингенте, којих је било од сва три рода оружја, састави тако, да и даље задрже своје команданте на челу, чиме се добило веће поверење код трупа, разумевање међу старешинама, већа покретљивост и самосталност.

Против њега борили су се Французи и то исто уређење видимо и код војске републике, која се, бивши у почетку још мала за поделу на корпусе по данашњем начину, делила на дивизије. Ове су дивизије имале већином 9 батаљона пешадије, 6—8 ескадрона коњице и 6 батерија, свог сталног команданта, свој ђенералштаб, ађутантуру, интендантуру и инжењерију, једном речи биле су собом мале војске, које су требале да броје 12000 људи, по ретко кад да су биле јаче од 5—8000. 1805. 1806. године усвоји Пруска сличну организацију — и ако не у срећан час — и тако и до нас дођоше дивизије. Ну, време војне за ослобођење чини извесан прекид у егзистирању њиховом, јер су се пруски армиски корпуси у то време делили на бригаде.

Нема спора, да је корисно имати за сваки случај мање самосталне јединице, но што су армиски корпуси. Корпус ће само тада цео маршовати једним путем, кад то околности захтевају, иначе ће свуда, где се само узмогне, да употреби најмање два пута, у ком случају је добро, да се сваким путем упути по једна дивизија.

При крају француског рата немачке су трупе биле често пута принуђене да заузимају врло велики фронт, јер су свуда пред собом имале противника у знатном броју, од кога се нису могли надати каквом упорном боју због његове незнатне бојне способности, те се често јављала потреба да се дивизије деле а артиљерија и коњица при-

дају бригадама. Оваке бригаде при том добијале су такве задатке, какви се у обичним приликама дају дивизијама на и армиским корпусима. Довољно је да се само сетимо Кетлерове бригаде, која је била постављена према Вогешкој армији код Дижона. Овако што било је могуће само у ондашњим приликама, где се имало посла са противником незнатне ратне способности.

Наше садашње пешадиске дивизије састоје се по правилу за време рата из две бригаде са 12 батаљона¹⁾ укупно, дивизиске коњице од 3 ескадрона, артиљериског пука од 6 батерија, пионерске чете, код које се налази и мостови трен, и из санитетског одељења.

Оволика количина артиљерије је потпуно довољна и чини дивизију способном да може да води бој самостално и упорно. Кад корпус маршује по више путева, онда може она дивизија да отпочне самосталан и упоран бој, која прва наиђе на противника. При том, требаће неколико часова да стигне друга дивизија са стране а корпусна артиљерија из позадине. Али, од сваке ваљане дивизије може се с правом захтевати, да се сама одупире пола дана ма и већој снази²⁾, те да на тај начин даде могућности да се цео корпус уједини.

Коњице је довољно, изузев, ако дивизија не добије какав већи нарочити задатак, те би се морала одвојити од армије. За свакодневну службу извиђања и одржавање везе, за шта служе и велосипедисте из пешадије, био би довољан и цигло један ескадрон, као што је то предвиђено за руску пешачку дивизију. Само наш систем предстражни, где највећу улогу игра коњица, захтева због нужног деташирања већу количину исте. Осим тога, и армиски корпус може из 6 дивизиских ескадрона да привремено формира један коњички пук у циљу каквог одашиљања, при чему дивизије неће остати са свим без коњице.

¹⁾ Једној од дивизија у корпусу придаје се још и јегерски батаљон. Види стр. 32.

²⁾ Претпостављајући да иста долази само с једне стране.

Дакле, данашњи однос три рода оружја у саставу дивизије може се признати као целисходан¹⁾.

Поред две пешачке дивизије као трећи део армиског корпуса је корпусна артиљерија, обично јачине од 6—8 батерија. Она је најбитније средство корпусног команданта да даде извесни правац боју свога корпуса. Оволика маса топова убрзо задобија свој утицај. Где се она појави и напад припреми својим мецима, тамо и нехотице јури и пешадија. Фронт, који она заузме, одређује правац фронталне линије целог армиског корпуса. Сем корпусног команданта нико други нема права да располаже корпусном артиљеријом. Обе пешачке дивизије му се увек у неколико извуку испод власти, јер сваки дивизиски командант мисли, да има право сопствености над својом дивизијом и тежи, да у првом реду своју вољу њома извршује. Нарочито ће се ово осетити, кад се у наступању по више путева једновремено наиђе на противника пре, но што у опште буде могуће, да се од стране команданта корпуса што нареди.

Много се већ писало и говорило о томе, да састав армиског корпуса из две пешачке дивизије није потпуно целисходан. Клаузевиц вели: „Нема ничег незгоднијег, но армију делити у *три* дела па и у *два*, у ком случају је главнокомандујући готово неутрализован^с — што се може исто тако добро да примени и на армиски корпус. У новије доба је Мекел изнео незгоде од поделе војске на два дела. Или ће корпусни командант морати да цепа дивизије, ако не хтедне да буде неутралан, или, ако хоће да чува целину дивизија, онда ће се морати неутрализовати. Обоје пак није добро.

Нема сумње, да би јако користило, кад би армиски корпус био састављен: из три пешачке дивизије, од којих

¹⁾ Наравно било би боље, док корпус има две дивизије, да бригаде имају 8 а дивизије 16 батаљона, јер ће на овај начин корпус имати јачину од 40.000 људи, што је најбоље са обзиром на коришћење више путева, као што је то раније казано. За ово није потребно да се мења мирнодопска формација, већ да се за време мобилизације прида сваком пеш. пуку и четврти батаљон.

би свака имала по три пешачка пука од по четири батаљона¹⁾, коњичке дивизије и артиљерије.

Ну, ова подела на двоје развила се код нас историским путем и тако чврсто стоји у вези са општом мирнодопском организацијом војске, да је немогуће укинути је а да се и цела организација не поремети. Докле год буде постојала данашња војна организација, дотле ћемо морати задржати и овакву поделу, а дотле ће и корпусна артиљерија остати по нужди као трећи део армиског корпуса. Подела целе артиљерије на дивизије, као што се то често пута предлаже, била би од рђавих последица, јер би се корпусни командант лишио нај-успешнијег средства, којим може да лично утиче на ток боја, као и најбољег средства, којим се може постићи надмоћност на решавајућем месту. *7. 10. 1918.*

Коњичка дивизија.

Раније су се *коњичке дивизије* комбиновале само за време рата, док се сада редовно комбинују у циљу обучавања²⁾.

Колико пак треба да су јаке, нема природног мерила, као што га има за армиски корпус. Садања њина јачина је резултат организаторских услова и теориских спекулација; дакле, ова је јачина једна врета вештачких продуката, као што је и сама коњичка дивизија.

У боју коњица решава кратким и брзим ударом, при чему случајности играју врло велику улогу, с тога она мора да пази, да се користи zgodним тренутцима у случају успеха своје стране, или пак да притекне у помоћ у случају неуспеха. Због овога се коњица дели на линије, које се за време боја узајамно потпомажу. При

¹⁾ Ова подела била би корисна, што се при образовању предходнице код дивизије не би морала да цела једна бригада, већ би се могао за то употребити цео пук, ако отпадне бригада јединица. Друга два, који су остали у главнини сједињени, били би још доста јаки, те не би изгубили од своје важности, ако би се одвојио један или други батаљон.

²⁾ Само гарда има и у миру своју коњичку дивизију од четири бригаде.

том се мисли, да је најбоље, ако се има један део за удар, један за маневровање или потпомагање и један за резерву. Према овоме је и наша коњичка дивизија подељена у три бригаде, све три једнаке јачине, што је учињено не само с погледом на командовање и снабдевање већ и за то, што се не може у напред да зна, која ће се баш бригада употребити за удар, која за маневровање и потпомагање, а која напослетку за резерву, те да се изврши решавајући удар или да се контра-удар паралише. Свака бригада мора бити у стању, да узме на се улогу једне или друге линије, како већ буде потребно у дотичном моменту. Тиме се добија велика слобода, да се користимо тренутно повољним околностима. Кад одредимо моменат и правац удара, онда треба појачати бригаду одређену за удар и тиме дати првој линији надмоћнију снагу, којом може противника да наткрили, обухвати и да нападне с леђа и с бока. Друга линија има да пази на то, да противник не натера прву линију у бегство изненадним ударом. Дакле, она дејствује са првом линијом потпуно заједнички и ако према другим обзирима. Шта више и трећа линија, и ако је одређена да служи као резерва команданту, треба да се у решавајућем моменту без оклевања баца у бој, ако има изгледа, да ће овај последњи налет да осигура победу или да је доврши потпуно.

Придавање нешто артиљерије коњичким дивизијама, што је услед интернационалног обичаја постало неопходно, корисно је свакако, не само за то, што ће артиљерија да отвара коњици теснаце, које буде противник посео, већ и за то, што ће изненадним ватреним дејством припремити и сам удар коњички.

Коњичке се дивизије према томе обично састоје из три бригаде, свака од по осам ескадрона, и из две *коњичке* батерије. Осим овога, придаје им се и по једно одељење пионира.

У најновије доба за време мирнодопских вежбања покушано је, да се две коњичке дивизије саставе у ко-

њички корпус за особито јаке ударе. Последњи пут је такав корпус употребљен у боју за време Американског међусобног рата. Најпознатији је пример битка код Брандиске станице 9. јуна 1863. године. Али овде је начин борбе био друкчији а не онакав, какав ми желимо, јер се много употребљавала пешачка ватра а и поједини пукови су се борили посебице а не у смакнутим и јаким линијама.

Руковати тако великим коњичким масама, наравно, веома је тешко; за ово је потребна особита смотреност, брзина у решавању и извршено око команданта. Осим тога, и сама месност треба да је погодна. Ма колико била коњица способна да савлађује препоне, ипак ће наићи у Средње-Европским и Западно-Европским културним земљама на такве препоне, које не може савладати. Не само зидови и друге јаке ограде и реке са блатњавим обалама, већ и кукурузишта, оризишта, виногради и узоране и кишом натољене њиве у глиновитом земљишту могу коњицу да задрже или да јој удар толико ослабе, да нема велике вредности. Што је већа коњичка маса, која се креће, у толико ће више бити немогућније да се избегну или обиђу такви делови бојишта.

Где поред повољних околности буде командант смео, у исто време умешан, а земљиште погодно, ту се могу постићи велики успеси привременим формирањем коњичког корпуса. Ово је најприродније да се учини онда, кад је испред обе противничке војске, које иду једна другој на суерет, истурен извесан број коњичких дивизија, те се налази коњица према коњици у великој маси, па би јачи или предузимљивији противник хтео да снажним ударом потисне противника, како би постигао свој циљ, да извиди распоред противника.

Чим пак ствари почну тећи својим нормалним током, треба коњицу одмах подвојити поново на дивизије.

Раније се у опште мислило, да је потребно да армија има још и артиљеријску резерву, која би у великим

решавајућим биткама имала за главнокомандујућег од прилике исту важност, коју данас има корпусна артиљерија за корпусног команданта. Ну, ова резерва артиљериска употребљавала се цигло једног или два дана за време целог рата, те се тиме врло слабо наплаћивао труд и мука, који су долазили од вучења за армијом тако велике и тешко покретне колоне од топова. Међу тим, главнокомандујући може кад хоће, да за време битке склопи велику артиљериску масу из корпусних артиљерија више армиских корпуса. Кад су неки корпуси постављени позади бојне линије као резерва за последњи удар, онда се њихове корпусне артиљерије употребљавају као армиска артиљериска резерва, као једино средство да се употреби велика количина оруђа, која стоји још на расположењу.

У место артиљериске резерве јавља се код модерних војскака „тешка артиљерија пољске војске“, која при том има нарочити задатак, да руши пограничне тврдиње и затвараче — форове, који сметају слободном кретању војске, или да отпочиње блокирање тврдиња изненадним нападом на истакнуте позиције. У овој маси од топова, уједињени, крећу се позади трупе хаубице, топови и мерзери великог калибра, које вуку коњи јаке конструкције, како би се могли довући онде, где потреба изискује¹⁾.

Биће од интереса да се нађе природна јачина још и за *најмање шрујне јединице*. У овом погледу се код пешадије до сад држало као правилно, да њена најмања јединица треба да буде толико јака, да њом може један човек у свакој прилици гласом да командује. Отуда се појавио батаљон од 1000 људи као најмања тактичка јединица. Чете су биле самосталне јединице само у погледу наставе и нижег снабдевања, али се као

¹⁾ Са овим не треба мешати пољске хаубичне или мерзерске батерије, којима је увек задаћа, да ватром припреме јуриш на пољске опкопе, и од којих се тражи, да могу маневрирати са осталом корпусном артиљеријом.

такве нису сматрале и у погледу тактичком. Данас ствар друкчије стоји. Стрељачки строј одужава све бојне линије, увећава интервале између појединих делова и тиме је створио немогућност да командант батаљона по вољи управља својим батаљоном. То је у крајњем случају код чете још и могуће, па и овде врло често тешко. Боље наоружање даје и мањим деловима саразмерно већу унутрашњу снагу, а тиме и право на самосталност.

Тако исто, може се узети као критеријум она трупа, која би се могла појавити у боју у смакнутости, а да није изложена опасности, да је противник одмах ватром уништи. У опште се признаје, да батаљон даје сувише велику мету и да с тога мора да се подели на своје четири чете, чим дође у домањај противничког оружја. Тиме је доказано, да се батаљон, строго узевши не може сматрати као најмања пешачка јединица, већ чета од 250 људи. Ну број чета у армиском корпусу сувише је велики. Управљати пак са 100 чета, немогуће је или бар теже, но са 25 батаљона. Шта више, и самом команданту пука било би тешко управљати са 12 засебних чета, кад не би било батаљона. Због тога је потпуно умесно, да се батаљони и даље задрже и сматрају као тактичне јединице а да се четама препоручи да не губе везу са батаљоном кроз све моменте боја, већ да увек к томе теже, да своје место увек задржавају у овој вишој јединици. Сваки командир чете не само што треба да обраћа пажњу на противника за време кад се бори у саставу батаљона, већ да обраћа пажњу и на однос, који његова чета има према другима и да исти, у какав је у почетку постављен, одржава кроз цео ток боја. Ово правило исказује се речима: „Бој батаљона је целина, чије границе не сме да пређе ниједан његов део“¹⁾.

Код коњице је ескадрон од 150 коњаника најмања јединица, ефектив, који је и искуством утврђен. Један старешина може још добро да води надзор над 150

¹⁾ Немачко правило.

коња и толико исто људи. Овог истог се начела придржавају и поседници земаља у Сев. Немачкој при деоби земље. Ако је за експлоатацију каквог земљишта потребно више од 150 људи и толики број коња или говеди, онда земљу одмах деле на мање мајуре.

Исто тако је и јачина батерије од шест топова усвојена практичким искуством као најпогоднија јединица за артиљерију, док се у раније доба јачина батерија колебала између 6 и 12 топова, а још раније, на пр. за време седмогодишње војне, батерије су се формирале из артиљериског парка потпуно према потреби¹⁾.

Према овоме су у Немачкој најмање трупне јединице: батаљон од 1000 људи, ескадрон од 150 коњаника и батерија од 6 топова, према чему армиски корпус са своје две дивизије, једним јегерским батаљоном и корпусном артиљеријом има: 25 батаљона, 6 ескадрона и 18—20 топова. Кад се урачуна и људство из штабова, пионири и људство из артиљер. паркова, онда излази округло 30.000 бораца²⁾.

Коњичка дивизија од три бригаде, свака од по 8 ескадрона, и две коњичке батерије има 3600 коњаника са 12 топова.

Што се тиче трупа, које не улазе у састав пољске војске, оне се могу формирати у више јединице према указаној потреби за време рата. Резервним трупама најбоље одговарају велика тела, каква има и пољска војска; дакле, ове трупе треба формирати у дивизије³⁾ па можда

¹⁾ Код тешке артиљерије, која иде уз пољску војску, много је већи број муниционих кола но код пољ. артиљерије, с тога се број топова у једној тешкој батерији може свести на четири.

²⁾ У *додајку* ове књиге изнет је нормалан састав мобилног арм. корпуса као и његова маршева колона, а и опис подробности односи се на такав корпус.

Кад би се пеш. пуку придао у случају мобилизације још и четврти батаљон, као што смо то већ препоручили, онда би број батаљона изнео 33, а целокупан број бораца у армиском корпусу 38.000 људи.

³⁾ Резервна дивизија у опште истог је састава као и пешад. дивизија. Она има са собом 1 резервну профијантски возове парк колоне.

и у армиске корпусе. Формирати овака тела и код ландверних трупа, само ће онда бити уместо, кад таквих трупа има довољно а то изискује и њихова задаћа као што су: кад имају да поседају читаве пределе, велика утврђена места, утврђене одсеке, да чувају обале и т. д.; у сваком пак другом случају боље је оставити их у мањим јединицама, јер ако их саставимо у велика тела, онда ћемо их морати понова да одвајамо и цепамо услед указане потребе.

Толико о саставу и подели наших војсака.

5. Официрски кор.

„Дух пруске војске је у њеним *официрима*“. И ако су се у оно доба и могли насмејати овој изреци Рихеловој због њене мало смешне форме, ипак јој је садржина изврсна. Стање официрског кора је од пресудне важности по стање целе војске. Овде се огледа исто, што се опажа и у политичком животу народа у опште. Докле год су образоване класе, које управљају једним народом, биле на достојној висини, дотле и сам народ има моћи и снаге за живот. На против, над горњих слојева вуче за собом и цео народ; па баш да каква социјална револуција и уклони ове слојеве и замени их другима и тиме привремено заустави пропаст, ипак се тиме пропаст не може одложити на дуго време. Каква будућност очекује један частан, горд, храбар и дубоко религиозан народ, који је без ваљане интелигенције, показује нам судбина данашњих Турака. Изврсан војнички материјал под рђавим официрима даје увек само рђаву трупу.

С тога официрски кор *шреба* да је по пореклу из најбољих слојева друштвених, који и у обичном животу имају природан утицај на масе. Фридрих Велики, творац пруског официрског кора, створио је исти из наследног племства, које је једино и могло дати најбоље снаге и по друштвеном положају и по васпитању и по традицији. Кад се овај однос променио, променио

се и састав официрског кора. Ако се у Немачкој и данас узимају официри из народне аристократије, то се под овом има да разуме аристократија по образовању, која руководи и друштвеним и политичким животом народа. Са правом се полаже велика вредност на образовање, јер је оно основа благородних и моралних особина. Ну не треба се при томе придржавати само интелектуалног образовања, већ ваља имати у довољној мери у виду и образовање срца и карактера. Од официра се тражи, да се у интересу своје службе одрече личне користи, уживања и материјалног благостања. Према овоме је сваки онај из народа способан да буде официр, кога је сама природа учутила да служи не својим личним интересима, већ користима велике, опште ствари. Код синова се самим примером родитеља развија осећање дужности. Нема спора, да је најстрашнији противник ваљаности официрског кора егоизам; свака појава, која потпомаже његов развитак, штетна је по официрски кор. С тога је веома целесходно, да се официрском кору да карактер једне корпорације, у којој су сви чланови равноправни са друштвеног гледишта, где сви имају опште интересе и опште дужности, и у којој целина одговара за поступке појединаца. На овај начин ће официрски кор добити особине, које нас подсећају на старе ритерске редове у њиховом најбољем добу. Официрски кор треба да буде прави ритерски ред.

Целокупно биће његово мора да носи идеалан карактер, иначе не може да одговори свом задатку. Сетимо се, у чему се састоји овај задатак. У најтежим животним тренутцима, каквих само може бити, управо у часовима, када се смрт очекује сваког тренутка, официр мора да предводи трупу и да се стара да одржи свој утицај на њу. За ово су потребне племените особине, које се с погледом на многобројност официрског кора не могу свуда наћи као уређене, али се могу добити већим делом васпитањем а на првом месту непрестаним ошћењем са

најбољим људима из народа. Ово је могуће само тако, ако су чланови официрског кора из једног сталежа.

Утицај официра на војнике мора да се развије још у време мира правилном употребом надмоћнијих особина духа и карактера официрског при васпитању и обучавању војника. На првом месту, његов рад треба да се распростре на старање о војничком благостању. Пропаст официрског кора и његовог утицаја на војнике почиње од оног часа, када се официри престану бринути о свом простом војнику, већ сав свој рад сведу на заповедање. Ако се господство официра над трупом испољава са извесном помпом, онда је то већ знак да им господство почиње стајати на слабирим ногама. Што је код војске слабија дисциплина, у толико више узима на се карактер деспотизма.

Поред овог задобивеног утицаја потребан је у рату више но у миру још и пример. Официр не сме да жали живот. Често пута је приморан да се изложи опасности више, но што то захтева циљ боја, само да своје људе подстакне. Тиме, што се официр показује као необично неустрашим и готов на самопожртвовање, пробуђује у срцима војника племените нагоне, без којих се не може постићи ништа велико.

Према овоме, и сама потреба захтева, да официрски кор заузима у држави угледно место. Noblesse oblige. Ко се навикао, да важи као нешто особито, тај ће и у рату сматрати за дужност да се особито и понаша. На против који се непрестано налази у тешком и ниском положају, тај ће само у ретким случајевима да осети тежњу, да се изненадно издигне на површину. Робови су увек плашљиви, међутим ропство ниског положаја у животу није ниуколико лакше од ма којег ропства. Оно одузима човеку свест о достојанству а без овог официр не може опстати као без насушног хлеба, јер иначе није у стању да одржи своју власт над другим у тешким околностима ратног живота.

Првенство, које се даје официрском кору, јесте уло-

жени капитал, који доноси добар интерес. И саме предрасуде, које се код официра често појављују, што се њима у младим годинама указује више поштовања но осталим људима њиховог узраста, доносе на бојном пољу добар интерес а на корист отаџбине. Официр треба да заповеда и предводи, с тога и мора да буде свесан и горд услед таквог свог положаја, а међутим неће бити никакве штете, ако буде прожман већом мером достојанства и значаја свог положаја, но што би то било потребно под другим околностима.

О друге стране, официр мора бити далеко од помисли да себи стече какву имаовину, да има стално место становања, као и да осигура будућност своје породице, као што то може да учини спахија, трговац и индустријалац, с тога је и право и правично, да се за ово награди бар спољњим одликовањем. Ну, баш ово одликовање и јесте оно, што најчешће привлачи мржњу осталих сталежа према официрском кору, међутим не би требало да се заборави, да је ово одликовање једна правична а при том и веома скромна награда за велике жртве, које подноси официрски кор. Ниједан други сталеж није у таквом службеном положају, који би од њега захтевао да увек буде готов и да живот свој жртвује.

Још пре 80 година је Декен веома јасно изложио положај официрског кора у држави.

„Егоизам се пренео од појединаца на све сталеже“, вели он. „Један сталеж цени други само према користи, које може од овог да извуче или, у колико онаја да има са њим сличности по облику и по непосредној тежњи ка постигнућу једног истог циља. Господар у каквој монархиској држави наклоњен је аристократији, јер може да рачуна на њену најближу помоћ. У једној трговачкој држави трговац ужива особито поштовање а овај пак држи, да је бродарство и његова врата занимања занимање, које је најдостојније поштовања. Лични интерес, модификован разноврсним потребама, је мерило,

по коме остали сталежи цене вредност занимања и задатка једног сталежа“.

„Научници мрзе ратништво, јер им се плаше музе од јекe оружја. Државник се ужасава, кад стане да срачунава велике издатке, које захтева војнички сталеж. Цивилној власти је мрско, што један део своје власти мора да уступи војним командантима и често пута поступа са војницима као са грађанима какве друге државе. Моралиста се љути због веселог начина официрског живота, док им кицош завиди на лепом оделу и оружју а сељак пак не може никако да опрости војсци, што му узима синове и слуге“.

•Кад неко само једном буде те среће, да на се навуче нашу антипатију, онда смо увек склони, да на њему опазимо све мане па и најмање, које дотле нису привлачиле нашу пажњу; међутим смо увек готови да превидимо његове заслуге. Добијемо ли само једном антипатију према каквом сталежу, онда је сваки повод, којим се појачава у нама ово осећање, налик на потоцић који потпомаже, те се поток претвара у бујну реку“.

„Кад се услед дугог мира забораве учињене заслуге од стране војске а међутим нема изгледа да ће бити рата, онда грађани све више и више осећају тешкоће, које долазе од издржавања војске, и труде се да сами себе увере у некорисност ове установе, за шта им не оскудевају многи истина површни докази.“

У овом погледу је данашње време, бар у Немачкој, повољно за официрски сталеж. Његов углед издигли су велики успешни ратови и ослабили нерасположење других сталежа. Ако се мир продужи још коју деценију, онда ће бити понова потребно, да се грађанству напомене, да нема никакве штете већ шта више користи од тога, што се војничком сталежу а нарочито официрском кору даје одликовање по спољашности. Официрски кор, који се налази на ниском ступњу друштвене хијерархије, може да да изврсне, мирољубиве и марљиве грађане, али ће бити сиротан у енергичним и смелим војницима. Без

друштвене привилегисаности морао би официрски сталек спасти силом околности на врло низак ниво, јер је у грађанском животу богаство мера, којом се одмерава поштовање; међутим је огромна већина наших официра — хвала Богу — сиротна као црквени мишеви.

Поред овога, официр мора и до релативно велике старости да задржи младићску свежину. Његов је занат такав, да мора са несигурним изгледом на добро и зло да ризикује живот и глас свој. За ово је пак потребна поред чисто војничких особина још и лакомисленост, која се радо нада добру и не посматра ствари сувише трагично. Онај ће тешко имати овога, кога су већ сатрле бриге и невоље у животу. Створити официру безбрижан живот — више не — дужност је државе, коју мора да испуни у своју рођену корист. Ни војсци ни отаџбини нису потребни такви официри, који нечујно и с тугом проводе живот, жељно очекујући онај час, кад ће се ослободити терета једног сјајног ништавила и одати мирном живљењу од скромне пенсије у каквом тихоме куту.

Од куда ће ови људи добити свеж и смео мотив за дејство, без кога се у борби не да ни замислити један старешина? Осим овога, треба имати у виду и одржавање физичке моћи. Захтевати од једног човека и оца породице од 50 и више година, да без размислања јуриша на челу својих ескадрона преко ровова и ограда, под ватром противничког оружја, то није мало. Нека се тако што захте од једног нашег урањеног трговца, спахије, фабриканта или рентијера истих година, па ће их се врло мало наћи, који не би то одбили као будалаштину, која никако не одговара њиним годинама.

Официр треба да очува један део младићске бујности до краја своје каријере а то ће моћи само тако, ако је по свом положају у неколико ослобођен обичних невоља свакодневног живота. Цео његов живот треба да носи на себи црту аристократизма.

Пружи ли отаџбина свом официрском кору угледан и материјално осигуран положај, онда ће тиме извршити

заповест мудрости и самоодржања. Од енергије и способности овог staleжа више, но од ма ког другог, зависи част и слобода целог народа.

У данашње доба код свих европских великих војска имају велику важност *резервни официри*, који напуштају своје занимање у грађанству, само кад их позову под заставу због рата или ради вежбања у њиховом послу. Код разних војска разно се и зову али је суштина ствари једна иста.

Ниједна држава није толико богата, да може у миру да држи толики број активних официра, који би био довољан и за време рата, када се војска мобилизацијом увећа три и више пута. У Немачкој би се појавила још и та тешкоћа, што би се у овом случају морала прећи граница друштвених слојева, који су у стању да даду лица за официрски кор.

Ни сама пољска војска не може добити потпун комплет активних официра. За време рата формирају се нови штабови, услед чега се јавља већа потреба активних официра, који се ради тога морају узимати из трупа. Осим тога, много ових официра треба да се употреби код резервних, ландверних и допунских трупа. Не може се отклонити могућност, да се већ после првих крвавих бојева налазе многе чете линије у рукама резервних официра. При крају рата 1870.—71. више пута се дешавало да су поднаредници командовали четама. Већ у децембру 1870. била је једна Баварска пеш. дивизија услед великих губитака толико ослабила, да је у линији имала цигло једног капетана. Нехотице се човеку намеће питање: шта би било да се рат отегне преко целе једне или две године? Уверени смо, да ће у таквим околностима у будућности наступити тренутак, када ће само виша командна места остати у рукама активних официра, док би сва остала нижа прешла у руке резервних и ландверних официра.

Врло лако може се појавити нужда у току каквог великог рата, да се формирају нове групе јединице, те

Наоружани народ

да се надокнаде губици или да се сопствена снага изравна са противником. У ово време крајњег напора већ је одавно исцрпљен континент активних официра. Само би још могао резервни официрски кор да да старешински кадар. Од њихове употребљивости тада зависи и успех, јер ко има способне старешине, тај ће наћи и добре војнике.

Да је питање о образовању многобројног кора резервних официра од велике важности, не подлежи никаквој сумњи, али је ипак потребно, да ово уверење продре на све стране.

Сваки човек нема склоности и могућности да постане активни официр у мирно доба. Али сваки способан човек, који је из доброг сталежа, треба да сматра за дужност, да се тако спреми, да може у случају нужде потпуно заменити активног официра. У рату су сви службени односи простији. Дужност официра са малим изузетком може поуздано да отправља сваки образован човек, који је здрав и снажан, само ако има воље за то. Воље ће пак бити, само ако се значај саме ствари схвати како треба. Добијање чина резервног официра не треба сматрати као акт, који се врши из почаста. Практична важност самог корака као и идеална вредност овог чина заслужују да дођу на прво место.

Шта више, још у миру резервни официри имају један важан задатак. Они стоје једном ногом у војсци и њену важност појимају много боље но прост војник и остали његови суграђани. С тога су они понајспособнији да распростиру и одржавају у мирним круговима љубав и појимање војничке дужности. Они могу бити најенергичнији заступници свих интереса војске.

Немачка нема сумње има најбољи материјал за велики и ваљан кор резервних официра. Поред тога, она има и моћну традицију. У главном узевши, код нас је сваки имао у животу и такву периоду, када је пожелело да буде војник. Пољопривредник, фабрикант, правник, чиновник и т. д., које су околности живота одвукле на

другу страну, теже да бар у резерви или ландверу остваре своју стару жељу. Са уживањем они врше од времена на време племенити ратни занат. Где тога има, ту је срећа и благослов за отаџбину. Ако кад год узморадне да противстане навали више противника, може се тиме спасти, што јој неће недостати способних официра за рат, јер ће бити у стању да формира нове трупе, док противници могу да купе само људске гомиле.

Изгледало би као неправда, ако не тражимо и за подофицире и редове исте онаке привилегије и старање као и за официре. Али је овде битна разлика у томе, што су ови само за извесно време у војсци. Њима војска није као официрима све и сва. Осим тога, они одслуже свој војни рок у младим годинама, када је брига далеко од човека. Војник се нада, да после кратковремене службе у војсци стекне што и осигура своју будућност у грађанском животу. Подофицир пак рачуна на то, да својом службом у војсци задобије после извесан положај, који иначе не би могао добити.

Нема сумње, да има велике користи ако се обрати довољна пажња и на војнике. Војник не сме да осети невољу, и кад свој положај сравни са положајем својих другова из народа, не сме доћи до закључка, да је његов положај гори. Задовољство је важна чињеница за унутрашњу способност војске, а постићи ће се умереним радом и храном. Ражњежени преторијанац вршиће исто тако рђаво службу, као и од рада изнурена и изгладнела трупа. Војнички понос, љубав и воља за службу треба и код војника да се развије из добре неге и ваљаног опхоћаја старешина са њим.

Пре свега, треба да је сигуран, да неће бити остављен на милост и немилост судбе, ако буде рањен или оболи, као и да ће се побринути и за његову породицу, којој је био хранитељ, ако га смрт задеси на служби. Из тога се развија осећање сигурности а из овог храброст и бујност.

Подофицири и редови улазе и излазе из војске.

Официри чине стални елемент њен. Они негују традицију. Кроз њихове руке пролази сваке године по једна класа рекрута. Цео наоружани народ подложен је њиховом утицају. Што велики духови, велика времена захтевају од војске, то се само посредством официра може пренети на подмладак. Какви су официри, таква ће бити и војска. Изрека Рихелова много више вреди за данас но за оно доба, када је изречена! Дух, који одушевљава официрски кор, дух је војске.

II УПРАВА ВОЈСКАМА

1. Главнокомандујући.

Све што би се имало да каже о управи војскама и о главнокомандујућем, могло би се ставити и после излагања о кретању и боју, али, како неки део тога стоји у тесној вези и са оним, што је казано у одељку о официрском кору, то и стависмо овај одсек на ово место.

Историја нам даје високи појам о важности главнокомандујућег. Ми видимо Македонце где побеђују десет пута јачег противника, а нема сумње да би они били побеђени, да је на челу њиховом стајао други ко, а не Александар. Ханибал је учинио Картагенце за извесно време победиоцима првог ратничког народа на свету. Само је Цезарев геније могао да трумфира код Алезије, Фарсале и Александрије. Фридрих се одупр'о свету и ако му ваљане трупе, с којима беше ушао у рат, одавна лежаху мртве на бојиштима или рањене по болницама, те је морао да прими све, који су хтели да ступе под његове јако заgroжене заставе. Французи Розбаха прегазише победоносно целу Европу, кад на челу њиховом беше један Бонапарта. Шта више, велике војсковође биле су у стању да поврате сјај оружју подјармљених и пропалих народа, као што то беху: Аристомен, Велизар, Нарзес и Ајеције. Пропали персиски народ предузео је у половини прошлог века силна освајања и дошао до Делхија, кад се из њега појавио као вођа Надир Шах. Смрћу или повлачењем каквог великог војсковође често пута се завршује и ратна слава његовог народа.

Чим је Алхибијад престао да командује Атињанима, била је њихова војска уништена. Судбина Картагене се решила ускоро после тога, када су Картагенци без помоћи напустили Ханибала. Хорде Монголаца, које беху ужас свету, лако се распрснуше, чим изгубише Џингисхана и Тамерлана, а са нестанком великих султана ишчезе и страх од турског оружја. Кад Тирен у половини успешног рата умре, само мало је фалило, па да његови последници претрпе потпун пораз; све што су могли учинити беше то, да дотле победоносну војску спасу одступањем иза Рајне. „Човек се изненађује“, пише Фридрих Велики у историји свог доба, „кад види, како крај владе Карла V. стоји далеко испод сјајног почетка. Узрок треба тражити једино у губитку Принца Евгенија. После смрти овог великог човека није било никог, који би га могао да замени.“ Још више пада у очи тај факт, да су Французи 1813. и 1814. готово увек били тучени онде, где није био Наполеон, а да су опет већином побеђивали, чим се налазаше на челу њиховом Император.

На основу ових историских факата могао би човек доћи до уверења, да само *мало* зависи од каквоће војске, а напротив од генија војсковође *све*.

У ствари и дан данас може се сматрати, да је способност главнокомандујућег најважнији услов за победу. Моћ генијалне личности осећаће се и у будућим ратовима. Ну, данашње околности према ранијим измениле су се. Данас су потребне нарочите особине, којима се може постићи она висина у војничкој хијерархији, са које се може да примети таленат војсковође и да буде од користи. Ми с правом велимо, да војсковођу чини карактер. Али чврсти карактери обично се испољавају на такав начин, који напредовању личности у мирно доба више смета, но што потпомаже. Да није било француске револуције, Бонапарта и Карно би по свој прилици свршили своје каријере као потпуковници или пуковници. Да се Фридрих Велики није родио као принц, нема сумње,

да би био отпуштен као потпоручник. Адолф Шмит у једној историској паралели вели, да би самог *престононаследника* Фридриха, да га је отац стрељао после покушаног бегства 1729. год., сматрали неизоставно као једно јогунасто, зло, „ефеминирано“ или размажено створење, које није ништа радило са љубављу, које није ни на шта имало воље, које није било корисно ни за шта; једном речи био би једна противност свом мудром и побожном оцу¹⁾.

Само су се дотле могле јављати велике војсковође независно од околности, у којима су се налазиле, докле су војске биле мање или више слободне народне гомиле и док су све њине прилике носиле отпечатак првобитног натурализма. У овим околностима било је пространо поље за развиће личне енергије и личног утицаја, док је ово поље ишчезло са појавом уређених а отуда и стешњених културних прилика. Надир Шах би у данашњој Немачкој био у каквом казамату, јер је своју каријеру отпочео као разбојнички старешина.

Данас способност трупе стоји у тешњој вези са способношћу војсковође, но што је то до сада било. Само се на челу оне војске могу наћи добри ђенерали, у којој владају здрави односи. Овима пак, пут је затворен, чим се у војсци појави фаворитизам, дух лицемерства и партизанства, или се улагивање почне да више цени, но отвореност и чврстина убеђења.

У данашње доба губи много од своје важности легенда о храбрим војскама, које су тучене само с тога, што су имале неспособне вође. Од куд могу да створе добру трупу *рђави* ђенерали и обратно, како могу бити за време рата ништавни они људи, који су умели да у време мира васпитају ваљану војску! Геније у овоме чини изузетак у толико, што он уме да учини знаменито дело са оним средствима, која су недовољна обичним

¹⁾ Adolf Smidt, Epochen und Katastrophen, Berlin 1874. Стр. 258,

смртним. У опште узев, могу се *добре* армије и *добре* вође сматрати као нешто нераздвојено.

Према овоме, није довољно испитати, какве особине треба да има данас човек, па да може као војсковођа да учини какво велико дело, већ ваља видети, којим условима треба да одговори и војска, па да се узмогну појавити велики ратници.

Војсковођа има да управља масама према својој вољи а у часовима опасности. Према овоме он мора да буде више створен да господари људима, но да им се допада. Људи, којима је од природе урођено да другима господаре, у исто време су и знатни ратници; појмљиво је, што се на престолима морају тражити највеће војсковође.

Господарство над другим пре свега оснива се на *вољи*. Већ се у дечјим играма показује, да онај постаје вођом, који уме да да најсигурнијег израза својој вољи. Једни му се покорављају, што им је тако угодно а други, што немају вере у сопствену снагу. У доцнијем животу види се то исто. Чврсто изражена воља ретко кад да наиђе на отпор. Она има у себи нечег што импонира а људска маса хоће, да јој човек импонује, па да му следи, јер тиме добија осећање сопствене сигурности, а ово појачава њену храброст и њену способност за дејство.

Снажна воља без *самойоуздања* не може се ни замислити. Ово пак претпоставља извесну једностраност, која је врло корисна за ратника. Богато обдарене природе лако дају какав универзалан правац, који је од штете по успехе на ограниченом простору бојног живота. Оне обично и сувише јасно увиђају праву природу ствари, познају оштрије но други опасности и тешкоће, услед чега се јавља сумња, мора самопоуздања, заклети непријатељ сваког успеха. У великом ратном савету, који се одржао 5. октобра 1806. године у пруском главном стану у Ерферту изрекао је Шарихорст ову знамениту реченицу: „у рату није толико главно, шта се ради,

колико да се ради са потребним јединством и енергијом“. Његова опомена оста безуспешна и, ма да у савету није било без паметних глава, резултат саветовања беху неке ситније одлуке. Духовити људи обично дуго траже *најбоља* средства, а губе из вида, да је пре свега главно латити се благовремено оног средства, које је *целисходно*. Резултати, до којих се долази готово у сваком ратном савету¹⁾, доказују, како у рату интелигенција има мању вредност од воље, ма да у време мира интелигенција ужива највише поштовања. Нема спора, да се овде састанком искусних и разумних људи добија врло велика сума интелигенције; али и поред тога Фридрих је имао право, што је својим ђенералима најодсудније забрањивао држање ратног саветовања. Овај мудри познавалац људи знао је врло добро, да се овим саветима не постиже ништа друго, сем што се ради оно, што реши „партија плашљиваца“. Сабрато искуство у ратном савету обично не доноси никакве друге користи, сем што се све слабе стране изнесу на тапет и што се доказује, да је у боју опасно свако дејство. Овим се воља војсковође још више узнемири и слаби, и „ратни савет“ постао је фатална реч, чији је одјек обично капитулација или пораз. Он се увек јавља, кад се унапред осећа несрећа, која се приближава а и услед жеље главнокомандујућег, да одговорност подели још са ким. Нису потребни талентирани људи, већ људи чврсте воље и пуни самопоуздања.

Јака воља је истина изврсна особина али никако није корисна за ону личност, која је има, јер товари на свог сопственика необично велики терет одговорности.

Смелости примити на се одговорности, жеља за одговорношћу, веома су нужне особине за војсковођу,

¹⁾ За време мира, када воља и готовост ка одговорности није толико изложена пробама као у рату, обично се официр цени искључиво по његовој интелигенцији и ако је ова врло слаба гаранција за успех у рату. Отуда она честа разочарања у погледу старешина, којима се за време мира прорицала велика будућност и на које се неоправдано наде полагале.

али уједно и ретки дарови. Врло много људи јуришају без икаквог размишљања и у највеће опасности, само кад ко други за то одговара; међу тим су плашљиви, кад морају да узму на себе одговорност. Узети на се одговорност може у несрећном случају значити што и себе самог натоварити кривицом. Као год што деца, кад што рђаво учине, почну одмах викати: „Ти си то учинио“, тако исто чине у рату и велики. Кад им се поглед застави на поље лешевима покривено, ништа им није милије да помисле, већ „то није било *мојом* кривицом.“ Једна од најбољих особина човечје природе је, да се више боји кривице но последица несреће. Како је добро песник познавао тајне наше душе, кад се са жалбом обраћа небеским силама:

„Ви допуштате да се несрећник окриви,
Па га онда остављате да се *мучи!*“

Смелост за одговорност је према томе величанствени дар Божји, којим *једино* може какав високо постављени ђенерал да изврши какво велико дело; јер ако му недостаје искуства или интелигенције, лако ће наћи способних помоћника, који ће га допунити у овом погледу.

Смелост за одговорност долази из оног *благородства душе*, које треба да има војсковођа и које облагорођава цело његово биће. То је осећање величанства, које се издиже изнад обичних смртних *а не прелази у охолост*. Оно може бити урођено а може се добити и школом живота. Горка искуства челиче добар карактер. Она га уче да мало помишља на земаљско добро и зло, да неустрашимо гледа у очи могућности, да доживи нову несрећу, да буде невин окривљен, да падне у проклетство гомиле а у немилост и мржњу силних. И опсежно и темељито знање може дати души благородство. Наука нам истина показује, колико су ограничене човечје способности, али рат није неразрешљива загонетка, коју човек не може да разреши шта више и простим природним разумом. У ратоводству нема никаквог мрачног кута, за

који би била потребна мађиска вештина па да се осветли. Знање појачава поуздање, док је незнање почетак моралног распадања. Свест о томе, да свој посао добро разумемо и да се морамо борити са несрећама, до крајности, челичи самопоуздање, јер нам вели: „што може други, можеш и ти“ и тиме нам расте жеља да подаримо и предводимо друге.

Ма узвишеност душе била природан дар, ма била добивена васпитањем или школом живота, она је особина, коју војник највише цени код свог старешине. Војник види у овој особини гаранцију против штетних утицаја опасности и несрећа на сопствено држање. Она даје спокојство, о које се разбија свако узбуђење као о морску стену; њом се производи унутрашња равнотежа, одакле се на целу војску излива благотворан утицај као електрична струја.

„Јак карактер није онај, који је способан, да се јако узбуди, већ онај, који је миран и у највећој узбуђености, те да и поред унутрашње узбурканости дозвољава утицај увиђавности и уверења, као год што магнетна игла на узбурканој лађи не губи своју осетљивост“. Овај Клаузевичев опис јаког карактера у неколико се поклапа са оним, што смо казали о благородству душе. Он улива поуздање у војсци, почев од простог војника па до ђенерала.

Смелост за одговорност и племенитост срца много је потребније војсковођи данас но пре, услед многобројности војске и њене многостручне поделе на ратишту. Код нижих команданата је по сили околности несигурност већа, јер они не могу да са свога места осматре целокупну ситуацију. С друге пак стране, све мање има могућности, да се главнокомандујући свуда ангажује, те је чешће у положају, да узме на се одговорност и за оне догађаје, на чији ток није био у стању да утиче. На основу несигурних извешћа или кратких телеграфских саопштења без личне оцене месних прилика, он мора да наређује да се предузму такве мере, које су можда

скопчане са крвавим жртвама. Тада на њега пада одговорност, њему се упућују прекори. За време француског рата такве су заповести слате из Версаља на Лизену, Лоару и на север. Оне су имале успеха, али су их случајности могле да преокрену у праву несрећу. Главнo-командујући мора имати увек на уму, да поред свет брижљивог размишљања игра врло опасну игру, која га може стати и гласа и сигурности своје а под околностима и живота. Добро је познавао и рат и људе онај француски ђенерал, који је овластио своје потчињене, да сматрају у свима сумњивим случајевима, када се није могла добити његова заповест за напад на противника, да је већ имају, те да их на тај начин ослободи одговорности.

Док се није увело далекобојно ватрено оружје, дотле су бојна поља била велика, колика су садања бригадна егзерциришта Шта више, ко посети бојна поља из 1864. зачудиће се, како су незнатна сва растојања и како су блиски један другом предмети, који се помињу у описима бојева. Према нашим појмовима изгледа, да је од противника до противника код Мисунде, Оберзелка и Еверзеа толико далеко, да се човек може добацити каменом. Још више ће се зачудити посетилац Ватерло-а и Хохкирха. Бој из стрељачког строја тада није био познат, с тога је и било мање могућности, да потчињени команданти раде што на своју руку и против духа главног плана. Пре боја су се приближавали противнику на такву даљину, на којој ми данас стојимо под утицајем најјаче ватре. Главнoкомандујући је могао сам да види, како ствар стоји, па тек онда да се на што реши и учини распоред. Фридрих Велики је јако криво самог себе, што није код Колина сам осмотрио све земљиште, на коме се десно његов напад. Ко би хтео, да овако ради и у савременом рату, тај би увек задоцњавао са својим распоредима. Фридрих и Наполеон пратили су кретање свих трупа све дотле, док није наступио тренутак за њихово дејство. Али, Велики Краљ

имао је под собом већином 30—50.000 људи, а Наполеон и ако имађаше многобројне трупе, ипак ове беху концентрисане у збијене колоне. Данас ће се ретко наћи место, од ког би се могло да прегледа цело бојиште. У сваком случају бојиште је толико пространо, да је немогуће да главнокомандујући предузима што лично на крилима. Често за пренос заповести помоћу доброг јачача треба толико времена, за које се измене околности, под којима је заповест и издата. Извешћа и саопштења са удаљених делова бојишта долазе нејасна и противурече једна другом. Главнокомандујући ради према оном, што му се каже, а за ово је потребна већа смелост за одговорност, но што је била потребна пре сто или педесет година. Само ће врло јака свесна воља моћи да реши задатак како ваља.

Највернији пријатељ и помагач воље је *чистољубље*. Јако честољубље је неопходно за војсковођу. Људи јаке воље и великих особина остају поред свега тога непознати, јер немају унутрашњег покретача, који би их терао, да блистају, да буду први и „да предњаче другима“. Поједини су само случајностима, готово на силу натерани, да своје дарове открију. Примери за ово су нам Кромвел и Вашингтон. Неpravично је дискредитовано честољубље, јер се врло често меша са извесном жудњом, којој су циљ спољне угодности, а само се погрешно назива честољубљем. Право честољубље је израз природне жеље, која постоји у сваком човеку, да своју егзистенцију продужи и после гроба т. ј. да бесмртни део сачува од пропасти. Без овог моћног помоћника воља подлеже; ма се у почетку појавила и у енергичном облику, опасност је, да се постепено не угаси. Овим се може објаснити, што талентирани људи после сјајних почетака, који су много обећавали, ипак доцније ишчезну у мраку заборавља. Овоме не треба увек тражити узрока у исцрпљењу њихових талената. Или их нетачна философија временом научила да презиру славу и величину, или су изгубили вољу на нове лаворике услед зависти

својих другова, а може бити и с тога, што су прве лаворике добили без великог труда, те и немају више дражи за њих. Од таквих последица чува интезивно честољубље; оно одржава вољу у покрету као главни точак машину. Велика дела су немогућа без честољубља. Његов брат је *славољубље*, које непрестано тежи, да сопствено име отргне од историског заборава и с тога гони човека да изврши нешто необично. Љубав к слави била је Фридриху покретач, који га је покренуо да Шлезивију покори и да развићу своје отаџбине отвори нов пут.

Војсковођа је изложен најтежим пробама у данима несреће. Он мора имати нарочити дар, да мирно сноси разочарења и сваковрсне ударе судбине. Има јаких карактера и таквих, који изгубе мирноћу, моћ размисљања и стрпљење, кад им се наде изјалове. Особину, која се са особитим успехом опире утицају несреће, ми називамо *великодушношћу*, и стављамо је у ред особина, које треба да има наш идеални војсковођа.

Из овога је јасно, да су многе велике *човечје* особине у исто време и велике *војничке* особине.

Између осталих дарова потребних војсковођи изгледа нам, да је потребно, да само оне истакнемо, о којима се има да каже што особито, јер да војсковођа не сме бити без обазривости, храбрости, смелости, предузимљивости, пажљивости, оштрине погледа, издржљивости и т. д. само се по себи разуме, јер сваки ваљан војник мора да има ове особине.

Војсковођи је јако потребно темељно познавање тајни човечје природе. Војска је врло осетљива маса, а није мртав инструмент, нити је пак састављена из шахматних фигура, које се могу да крећу тамо ил амо саобразно у напред склопљеном плану, све дотле док се противник не матира. Ова маса подлежи безбројним психичким утицајима и према свом расположењу има различну вредност. Несрећа убија храброст и поузданост, а на против, ма како био незнатан успех оживљава наду и ојачава морал. Једне исте трупе у разна времена

судећи према њиховим делима, не може човек да позна. Утицаји, који су били једном од великих последица, у другој прилици ишчезавали су без икаквог трага. Колико пута је већ говорено, да заповести и контра-заповести, лутања тамо и амо, којима циљ није очевидан, па и ноћни маршеви морају да растроје и најбољу војску. Ну, ретко да се где више ишло тамо и амо, да се ноћу маршовало, узалудно очекивало, заповедано па после заповест преиначавана, као што је то морало бити код Вердеровог корпуса од 1. - 10. јануара 1871. године па ипак није било ни трага од растројства! Овде се испољило изврсно појимање својих вођа од стране масе војничке. Они су поред свега тога, што је изгледало, да су несигурни, ипак осећали, да се налазе у сигурним рукама и да нема никаквог разлога да изгубе поверење у њих. Врло често се не пита *шта* се захтева, већ *ко* и *од кога* захтева. Сва упуства, која би се у овом погледу могла да даду, немају вредности. Војсковођа треба да разуме да чита срце у војника, те да у сваком тренутку може да одмери, шта управо може од њих да захтева. Он мора да *познаје људе*. Још Шарнхорст се тужио, што је психички део ратне вештине тако мало познато поље, и што готово потпуно пропадају главне користи од историје: истина тешко, али при том веома корисно познавање човечјег срца, које се не може да добије на други лакши начин сем испитивањем таквих догађаја, који су последица великих и пространих пројеката“. Модерна ратна историја готово више но и старија избегава, да уђе у испитивање психичког елемента. Она се задовољава тиме, да у збијеном стилу, који нас подсећа на облике античке архитектуре, регистрира чињенице, или да изведе критичке закључке, не описујући, какве је основне боје била та описана слика рата. Тако се врло често дешава, да многи иначе изврени војници греше баш у овој тачци, те или своје трупе и сувише заморавају, судећи по својој сопственој неуморности, или пак од њих мање захтевају, но што могу да

изврше, потцењујући моћ свог утицаја. Гласови, који круже по целој земљи да треба у рату штедити трупе, напослетку стварају рђаве навике, које ће кад се већ једном укорене, постати сила, као што је некада био „дух пруске војске“ од 1806. год., који није дозвољавао да се војска храни из средстава заузете земље и да се лежи под противничком ватром¹⁾.

Како треба сваки народ, сваку војску друкчије употребљавати и руководити према њеним особеностима и уређењу, то и све војсковође не требају да имају и једнако развијене таленте, јер ма да војсковође треба да су у општим цртама свуда једнаки, ипак овде треба да имају јаче развијену ову страну своје природе, а онде ону. Војници са севера не појмају ону топлину, која војнике јужних земаља гони к пословима. Мирна чврстина, која се допада онима са севера, не допада се јужњацима. Ако војсковођа разуме *свој* народ и *своју* војску, лако ће погодити праве путеве. Исто тако, познавање људи даће му могућности да пронађе ваљане органе за извршење своје воље, а поред тога биће у стању да потчињеним командантима даје такве задатке, који најбоље одговарају њиховој моћи и склоностима.

Самим овим већ је много постигнуто. Половина од свих услова за успех је, да се нађу погодни људи за извршење оног, што се хоће. Умешним избором људи могу се попунити оне особине, које војсковођи не достају, а при том ће се дејство оних особина, које већ има војсковођа, да појача два пута.

У особине, којима се истина придаје слаба вредност али су ипак неопходне војсковођи, долази и *фантасија*, (уображење) пасторче нашег сувременог метода

¹⁾ При овоме не могу да пропустим прилику, а да не обратим пажњу на опасност, која лежи у ратној игри и у ђенералштабном путовању. При овим вежбањима, којима иначе придајемо и то с правом велику важност, обично се претпостављају нормалне моћи, те да се тиме обе стране боре под једнаким условима. Тиме се навикавамо, да осредње моћи сматрамо као такве, који су само могуће, међутим, баш су изванредне моћи оне, којима се има благодарити за велике успехе у рату, па и за сваки успех у опште.

образовања. Она износи пред младића слике славе и величине и подстрекава га на подражавање. Међутим ово није њена највећа корист. Сувише јака фантазија може довести човека дотле, да своју моћ прецењује и да га наведе на погрешке. Она је потребна војсковођи ради сасвим других циљева. Њему је потребно, да сваког тренутка за време испреплетаних маршева и операција јасно представи, у каквој се ситуацији налазе сопствене а у каквој вероватно противничке трупе. И то није све: он треба унапред да створи у себи слику ситуације, каква ће изгледати после два, три и више дана. Жомини хвали ову особину код Наполеона, и вели, да су услед ње његови распореди ишли онако брзо и лако. Он је имао увек јасну слику положаја својих корпуса, дивизија и бригада, стога није ништа заборављао, није губио из вида никакво средство, које би било pogodно за његове циљеве; мислио је и на оне ствари, које би сваки други оставио непримећене и био богат у комбинацијама. Све ово је готово дело фантазије. Она помаже и при студирању ратне историје, која треба да јој изађе на сусрет са много привлачнијом формом, но што то обично бива. Фантазија представља незнатне појединости и износи поуке, које су можда у историском излагању само овлаш додирнуте.

Необразована фантазија, која није ограничена брижљивом студијом историје, може истина бити и опасна, јер може да ствара и уобразилене опасности, које иначе не постоје. Али, често се овако што појављује у плашљивим срцима баш за то, што немају фантазије, услед чега се појављује хиљадама сумњи са свима погрешним распоредима њиховим рђавим последицама. Противник се амишља онде, где апсолутно није могао бити, када се зме у обзир његова последња позиција и време, које је протекло од оног часа, кад је на истој примећен. Без какве користи предузимају се мере осигурања онде, где се може да предпостави, да су их друге трупе морале предузети раније. Распарчавање трупа често пута долази

услед недостатка фантазије. Фантазија олакшава разумевање виших заповести и распореда; јако помаже у оријентисању земљишта, јер од карте ствара живу слику, те нам је у толико лакше да је познамо у стварности. Она нам помаже — више по што мислимо, да теорију пренесемо у практику.

Кад би у рату било увек времена да се рачуна, онда би можда могли опстати без фантазије и измерити шестаром на карти оно, што је потребно, али у ватри и бојном узбуђењу нити има времена нити пак оне мирноће да се такав геометриски конструкциони задатак реши. Фантазија треба да створи слику, која би служила као подлога свим нашим будућим дејствима; но да се при том ништа не изостави и не промаши, војсковођа треба да вежба своју фантазију и да је оживљава.

Исто тако се и вредност *доброг памћења* потцењује.

Наполеон упоређује духовитог човека по без памћења са лепом собом без намештаја или са утврђеним местом без посаде. Рат је непрестана борба са изненађењима, која нам је противник спремио или покушава да спреми. Дакле, потребно је, да се нађу средства, која би нам била од велике помоћи, у која долази сећање на ситуације ранијег доба, дакле, примери из ратне историје. Ни најпродуктивнији ум не би могао ништа постићи без јаке помоћи доброг памћења. Тек памћењем је искуство *корисно*. Осим тога, у рату се имамо да бринемо и о безбројним ситницама, које су по себи не приметне, али од којих зависи добро трупа. У главном стану има да се решавају непрестано разноврсни задаци, почев од тога да се заблудели возар изведе на прави пут, па до питања, која се односе на издржање стотине хиљада. Све треба да се изврши брзо и саобразно циљу. Овде треба да главнокомандујући има извапредно памћење. У осталом памћење није једно. Има памћење имена, лица, факата, бројева и т. д. После историског и географског памћења, изгледа, да је за војсковођу најваж-

судећи према њиховим делима, не може човек да позна. Утицаји, који су били једном од великих последица, у другој прилици ишчезавали су без икаквог трага. Колико пута је већ говорено, да заповести и контра-заповести, лутања тамо и амо, којима циљ није очевидан, па и ноћни маршеви морају да растроје и најбољу војску. Ну, ретко да се где више ишло тамо и амо, да се ноћу маршовало, узалудно очекивало, заповедано на после заповест преиначавана, као што је то морало бити код Вердеровог корпуса од 1. - 10. јануара 1871. године па ипак није било ни трага од растројства! Овде се испољило изврсно појимање својих вођа од стране масе војничке. Они су поред свега тога, што је изгледало, да су несигурни, ипак осећали, да се налазе у сигурним рукама и да нема никаквог разлога да изгубе поверење у њих. Врло често се не пита *шта* се захтева, већ *ко* и *од кога* захтева. Сва упуства, која би се у овом погледу могла да даду, немају вредности. Војсковођа треба да разуме да чита срце у војника, те да у сваком тренутку може да одмери, шта управо може од њих да захтева. Он мора да *познаје људе*. Још Шарнхорст се тужио, што је психички део ратне вештине тако мало познато поље, и што готово потпуно пропадају главне користи од историје: истина тешко, али при том веома корисно познавање човечјег срца, које се не може да добије на други лакши начин сем испитивањем таквих догађаја, који су последица великих и пространих пројеката“. Модерна ратна историја готово више но и старија избегава, да уђе у испитивање психичког елемента. Она се задовољава тиме, да у збијеном стилу, који нас подсећа на облике античке архитектуре, регистрира чињенице, или да изведе критичке закључке, не описујући, какве је основне боје била та описана слика рата. Тако се врло често дешава, да многи иначе изврсни војници греше баш у овој тачци, те или своје трупе и сувише заморавају, судећи по својој сопственој неуморности, или пак од њих мање захтевају, но што могу да

Истина је било славних ђенерала, који су били бољешљиви, али тим се само доказује необична јачина њихове душе, као и да би они много више учинили, да се један део њихове енергије није трошио на савлађивање телесне слабости. Торстензон је командовао својим групама са носила, и предузимао сјајне походе, али знамо и то, да га је болест на послетку обрвала, те је морао да напусти своју војску и своје победе, и ако беше мало старији од четрдесет година, па да се повуче бољан на своја добра. Костобоља је лишила Шведе једног великог ђенерала и читавог низа успешних похода војних.

Природа тражи своје право. У болесном телу не може остати дуго здрав и свеж дух. Тело личности одвлачи дух од великих ствари, којима би требало да се искључиво посвети.

Данас је трупним старешинама добро здравље потребније два и три пут више, јер апстрахујући мањину, која се по рођењу налази на високом ступњу војничке хијерархије, све остале пуне, да прво остаре, па их тек онда постављају на таква места, одакле могу бити од великог утицаја. Служба је, нарочито у немачкој војсци тешка, и само се необично чврста конституција може дотле одржати, док се постигну крајњи ступњеви војничке хијерархије.

Да *добар материјални положај* олакшава напредовање трупних старешина а да га не отежава, може се видети и из онога, што смо казали о официрима у опште. Материјално стање даје самопоздање и осећање независности, и кад се правилно употребљава, онда потпомаже одржавање физичке свежине и здравља. Богатство је опасно само за осредње главе.

И о *храбрости* треба рећи још неколико речи, и ако се, појмљиво је, мора да претпостави код сваког војника. Војсковођа је потребна нарочита врста храбрости. Са извесним правом вели се, да је цео свет храбар и да ова особина није ништа особито, од чега би се могло што велико очекивати. Ну, „тврдити, да

је сваки храбар, значи исто, што и казати, да је сваки човек сликар, музичар и математичар“.

Древни богови и хероји нису се устручавали да у боју измакну испред јачега, па ипак их нису искључили из кола олимписког. Модерно схватање храбрости, по коме борац треба да се одупре и оној опасности, за коју зна да ће јој подлећи, долази из хришћанске етике, из наших идеја о самопрегоревању и пожртвовању, које захтевају, да се живот не сматра ни за шта, кад је у питању испуњавање дужности. Тако, војник се куне на верност исто тако мору као и сувој земљи, ма да се дотле није ниједном попео на лађу и ма да је потпуно свестан своје немоћи на тој непознатој за њега стихији. Високи појам о испуњавању дужности, који се у нас уноси васпитањем, натерује напослетку и плашљивце, да се храбро држе и да угушују у себи страх од опасности и смрти. Многи примери таквог самовладања, које око себе види, силом га к себи привлаче. Страх, да га другови не презру као кукавицу, напослетку постаје већи од страха од смрти.

Ну, ова храброст, добијена васпитањем није оно, што може бити од користи војсковођи. Њему је много више потребна урођена храброст, која је веома ретка особина великих људи. Она служи свом господару а међу тим овај је није свестан.

Осећање части и самољубље одржавају многе у тренутцима опасности, и по спољашњости једва се може да примети разлика између ових и оних, чија храброст истиче из необично племенитог и јаког срца. Ну, у унутрашњости први се занимају самим собом, својом храброшћу, својим држањем, те велики део њихове моралне снаге утросе на борбу, која се у самим њима дешава. Они су неодређени; зраци њихова духа разбијају се у необично густе слојеве и можда на своје запрепашћење не стоје на висини свог позива.

Урођеној храбрости није потребна никаква вештачки произведена струја, те да је одржава. Њој је

презираће смрти тако природна ствар, да око тога не троши остале моралне и интелектуалне снаге, те су готове да се употребе за велика дела, при чему узбуђење у извесном тренутку само појачава унутрашњи притисак, који изазива веће напрезање снага.

Ми се чудимо знаменитим ратничким природама, које су у тренутцима највеће опасности све присебнији и продуктивнији, док иначе сви остали раде као без свести.

Само она храброст одликује војника од његових другова, која не може да схвати, *како то може бити човек без храбрости*. То је она храброст о којој говори Шекспир кроз уста Цезарева:

„Од свих чуда, што их икад видех,
Највеће је, што се људи плаше,
Када виде, да смрт, судба свију,
Наилази, кад треба да дође.“

Из самог великог броја услова, које је тешко испунити излази, да су савршене војсковође једна реткост. Ово није никад порицано. Фридрих је сматрао савршеног ђенерала као „être de raison¹⁾), као Платонову републику, као centrum gravitatis филозофа, као камен мудрости алхемиста, као дело творца, које заслужује наше највеће чуђење.“ У Тамерлановим институцијама захтева се благородство по рођењу удружено са благородношћу душе, интелигенцију, лукавство и смелост, храброст и мудрост, решљивост и обазривост, сталност и дубоко размишљање. Кад Опозандер тражи од свог ђенерала, да буде само уздржљив, трезвен, штедљив, марљив, интелигентан, великодушан, средњих година, добар говорник, да је отац фамилије и по могућству доброг порекла, то он има у виду само ваљаног ђенерала у обичном смислу а не једног Александра, Цезара, Фридриха или Наполеона.

Већ наћи равнотежу између разних често супротних особина, врло је тешко. То је дар који творац пружа у веома ретким тренутцима.

¹⁾ Биће разума.

Изгледа, да велике војсковође, који имају оваке извршене особине, морају бити у исто време и вапредни људи, који одмах придобијају и наша срца. Тако што не могу рећи ни за Фридриха ни за Наполеона они, који су били са њима у личном додиру. За Фридриха је довољно прочитати само Калтенборнова писма,¹⁾ па да се уверимо, да није баш било тако добро кусати са њим из једне чиније.

Где има много светлости, ту има и много пега, тако се у опште вели, али се тиме не можемо задовољити у овом погледу. Тачнијим испитивањем уверићемо се, да војсковођа, данас више не пре, треба да има и такве особине, које нису ни лене са гледишта човечанског нити би се могле опростити обичним смртним, који нам за њих не пружају накнаде својим сјајним странама.

Ретко кад да може бити чврсте воље без грубости. У савременим ратовима пре и после судара згомилавају се веома велике људске масе, услед којих се јављају безброј мука и невоља. А бојна поља, где су се тукле стотине хиљада! Она су места разноврсних људских туга и јаука. Никакво теориско уверење, како је тако што нужно и непроменљиво, не ублажава утисак, који добијамо при погледу на ове патње. Често постају најнежнији баш они, који су се пре тога, осећајући у себи извесну слабост, показивали као најсуровији и који су, докле се само говорило, били први готови да запливају у крв. Против оваке слабости потребна је још једна особина. То је суровост, која је блиска осећању величине, коју мора имати сваки војсковођа. Често пута говоримо о презирању људи од стране великих војсковођа, што треба објаснити. Под овим ми разумемо оно осећање равнодушности према судбини појединаца, које се само онда јавља, кад су у питању велики циљеви. У приватном животу и самог Фридриха и Наполеона било је нежних тренутака.

¹⁾ Писмо једног старог пруског официра о разним цртама карактера Фридриха II. Хохенцолерн. 1790. год.

Али, маса не може увек јасно да увиди велике циљеве; одмах их заборавља, чим јој пажњу јако привуче каква најближа околност. Тада се потребна чврстина војсковође јавља само као неосетљивост, која нас отуђује од себе. Војсковођа, кога обузме саосећање бола, који показује саучешће према рањеницима или кога саосећање прикива за места патњи, у опасности је, да пропусти неискоришћене најдрагоценије тренутке за дејство. Па ипак, ми се грозимо човека, који само овлаш баца поглед на изнемогле и изнурене батаљоне, и хладно размишља, шта још може од њих да захтева.

Неумољивост, само по изгледу мрека неосетљивост, долазе у ред оних потребних особина, које треба да има онај, који хоће да у рату изврши што велико. За војсковођу постоји само један грех, који му историја *никад* не прашта а то је, *кад буде шучен*. Чврст карактер имаће ово увек у виду. Али, у толико на њега има мање утицаја неодобравање његове околине, а тиме ће бити и грубљи у очима ове.

Не само што се код војсковођа првог ранга појављују морална несавршенства, већ и духовна. Шекспирове речи о неустрашимости већ означавају *наклоности ка фатализму*. Ову наклоност имали су готово сви хероји, и изгледа, да она долази услед духовне ограничености, али се код ових може потпуно објаснити. Искуство им показује да постоји нека сила, која се састоји у узајамном дејству малих узрока, које човек нити може да предвиди нити пак може да њима овлада, отуда се појављује вера у судбину, која у појединим случајима решава победу или пораз. По спољашњости према овоме стоји у противности тај факт, да су сви хероји почев од Александра па до Наполеона били испуњени *вером* у своју *мисију*, отуда их непоколебљива сигурност није остављала ни у најтежим тренуцима. У суштини ово је уверење, да срећа *трајно* прати само оног, који је способан, да се случајности, којима управља воља Божја „*sa sacré majesté le hazard*“ — као што је назва Фрид-

Рих, исто тако могу окренути *прошив нас* као и *за нас*. Не вера у Божји избор, који је на њих пао, већ вера у њихову сопствену способност, јесте оно, што се код великих ратника огледа у такозваној вери у њихову мисију.

Према овоме ми треба да појимамо суровост и да је праштамо као и да несавршенства духа, која само тако изгледају, сматрамо као нешто друго. Но тако не стоји са другим атрибутима херојског карактера, које ћемо ниже навести а при том који су исто толико потребни баш у садање доба.

И један Александар или Цезар, који би данас ступио у војску, морао би по сили околности да пређе све ступњеве војничке каријере, од потпоручника па до корпусног команданта, пре но што би био у стању, да у довољној мери употреби своје урођене дарове као војсковођа. На овом дугом путу има да се пређу многе препреке, које собом доноси живот или службене прилике. Око њих баш највише и пропадају отворене и великодушне природе. Издашност и другарство постали су судбоносни за људе плитких џенова. Верност и приврженост су многе увукли у судбину њиних претпостављених или пријатеља. Многи одлични официри затворили су себи каријеру, јер нису могли да допусте, да се са њиховим потчињеним неправедно поступа, те су тиме и сами себе увукли у несрећу.

Да би се оваке опасности избегле, треба умети себе свесно уздржати и клонити се многобројности другова. Овим дођосмо у такав положај да износимо, да је баш она особина корисна, коју смо означили као најштетнију говорећи о онштности официрског кора, а то је *егоизам*. Ну, није могуће са свим избећи егоизам, јер на жалост још нико у свету није што велико извршио без извесног егоизма. Али, овде треба добро разликовати обичног смртног и малени број Богом обдарених природа, које је провиђење одредило за велика дела. Код оних првих егоизам није ништа друго, до урођена

љубав према свом ништавном ја, а код ових других он је свесно задржавање снаге услед тога, што се наслућује приближавање прилика, када се иста треба да употреби без икаквих обзира а на срећу света. Ова се снага не сме раније да утроши на пезнатне циљеве. Извесна равнодушност према ситним свакодневним појавама у свету обично помаже великим природама, да се сачувају од превременог исцрпљења. Ова особина није никако привлачна. Са ње су и велике херојске природе, бар новијег доба, врло ретко биле омиљене код својих другова у младим годинама својим. Замерало им се због њихове хладноће и спекулативности.

Не да се порећи, да хладно уздржавање, било оно свесно или више инстинктивно, временом даје карактеру прту стварног себичњаштва. Отуда долази та појава, да често код великих војсковођа и државника налазимо рђаву наклоност ка грамзљивости за имањем и богаћењем, и докле гомиле уз одобравање придаје овим својим идолима поред великих још и све добре особине, дотле је дубљи познавалац њихов приморан, да слеже раменима, гледајући са сажалењем ову лаковерну наивност. У главном, овде дејствује само она иста особина, којом је тек могуће постићи величину. Потпуно некористољубиве природе на дугом путу ка положају војсковође насигурно ће пасти као жртве ма каквог злог удеса. Као што већ рекосмо, оваквих желимо доста у другарском кругу, али само се појединци могу попети на највише место.

У овоме има и изузетака великих људи, који увек дају, а ипак се никад не исцрпљују, но такви су ретки међу великим људима.

Код војсковођа првог ранга увек ће се одушевљење за њихове историске циљеве тако спојити са љубављу према слави сопственог имена, да обоје постане нераздвојно једно од другог. То даје изглед саможивости, коју је у највећој мери испољио Краљ Фридрих, када писаше своме министру Подевиљу пред саму решавајућу битку код Хоенфридберга: „*Моје је честољубље у*

шоме, што сам за величину моје династије учинио више, но ико други и што сам играо велику улогу међу крунисаним главама Европе. Да себе на овом одржим, за мене је у исто време и лична дужност, коју хоћу да извршим па ма и по цену моје среће и мога живота. Ја немам другог избора: или да моју моћ утврдим или да проијадне и да са мном нестане и пруског имена! Без Фридрихове величине нема ни пруске величине! — тако мишљаше јуначки Краљ и из поштовања према осећању, које га одушевљаваше при овим речима, ми праштамо свима херојима њихов племенити егизам.

Како нам историско истраживање показује, да се виђени ратници нису одликовали само лепим моралним особинама, које су им придобијале љубав околине, већ да су силом околности морали имати и неке особине, које су антипатичне у мирно доба, то отуда излази, да се на ове особине не треба обазирати, када је у питању, да се какав млад, даровит човек у војсци уздигне на висок положај.

Истина је изврсно начело, да нема никога, без кога се не би могло, као и да ће војске и даље постојати, ма се и најбољи из ње избацили, ал' с тиме не треба дотле ићи, да се дозволи да падне онај, који је способан, само с тога, што има неке антипатичне особине. Француски пуковник Деспред доказао је у једном духовитом историском истраживању, да се у души великих јунака налазе готово увек поред племенитих нагона још и склоности за суровост, неверљивост, суревљивост, властољубље, самољубље, бујност и т. д., да дакле, имају мало изгледа да буду избраници, кад их оцењујемо обичном сувременом мером у миру. Ми смо врло лако склони да потпомажемо лично пре оне, који су нам симпатични, по ове. Међутим ради користи по војску, која треба да има ваљаног вођу, треба гледати мало кроз прсте на такве одлике карактера, које не иду на уштрб способности. Из редова антипатичних потчињених и оштрих

и затворених другова врло често су се у доцнијим годинама појављивали најзнатнији ђенерали.

Наравно, да има моралних особина, које се не могу пропустити са обзиром на социјални положај официрског кора и његове заједнице, али, колико је год могуће, треба имати обзира према способним људима, који својим корисним делима надокнађују свој лични недостатак.

Другог средства нема, да се даровити људи, од којих што велико очекујемо, брзо издигну из нижих ступњева а да се при том не поремете односи у војсци. Кад се војсковођа нарочито тражи, онда се обично изабере какав Мак и Масенбах а била би још срећа, ако би се наишло бар на каквог Рихела. Много је сигурније, да се чврстим карактерима оставе отворени путеи, али да се на овим путевима оставе сами себи.

Онај, који је рођен у вишим слојевима човечанства, тим самим је избегао многе сметње војничког живота. Принчеви краљевске крви далеко су од тешкоћа, на које се спотиче официр из нижих слојева. Нерасположење претпостављених, завист другова, мали конфликти са околностима грађанског живота, тешкоћа, да се на вишем месту сазна за каквог даровитог официра, све ове околности често причињавају, да се започета сјајна каријера сруши. У овом погледу од велике је помоћи, ако је дотични од високе крви; ова околност је за честољубивога и даровитог човека драгоцен дар, који још у колевци добија. Он се још из раније навикава на улогу господара, на велике послове и лакше му је да на се прими одговорност. Услед бржег напредовања кнежевски син још у младим годинама достиже до таквих високих места, на која иначе долазе само старији људи и за које је потребна свежа младићска снага. Није никакво чудо, што у сувременој историји принчеви чине најјачи континент за галерију великих ратника. Густаф Адолф, Бернхард Вајмарски, Фридрих Вилхелм победилац код Фербелина, Конде, Тирен, Евгеније, Карло XII и Фридрих или су били на престолу или стајали близу њега. Само војско-

Вође прве француске републике беху се већином издигли из нижих слојева. Наполеон је био из једне корзиканске патрициске фамилије.

Са свим је природно, да тешку одговорност, коју за собом повлачи војсковођство, могу примити на себе на првом месту владари а нарочито данас, када је војска и народ једно исто. Према овоме ће бити најсигурнији онај народ, коме су мирнодопски господари уједно и команданти за време рата и чија краљевска породица уме да сачува наклоност и љубав за тешку задаћу, коју повлачи за собом војсковођство.

2. Главни станови и штабови.

„Састав главног стана армије је од такве важности, која му се није увек придавала у довољној мери. Има војсковођа, којима није потребан никакав савет, већ сами размишљавају и решавају, а њихова околина има само да извршује. Али, то су звезде прве величине, којима једва да се може похвалити сваки век.“

„У огромној већини случајева главнокомандујући једне војске неће хтети да буде без савета. Овај може да буде врло добар резултат заједничког размишљања мањег или већег броја људи, чије образовање и искуство даје довољно гаранције за правилно решење питања. И код мисли треба одржавати начело потчињености. Ну, у овом савету треба да овлада само *једно* мишљење. Овако донесено *једно* мишљење треба да се достави главнокомандујућем да га сам проучи, и то само посредством *једног* лица, коме је то у дужност стављено. *Ово* лице треба да изабере главнокомандујући не по ранглисти већ по свом потпуном, личном поверењу. Ма да оно, што се саветује, не мора бити увек и безусловно најбоље, ипак се ствар може довести до успешног развића, ако се доследно и непрестано дејствује у једном истом правцу. Главнокомандујућем при том припада насрављено већа заслуга од саветодавца, јер прима на се одговорност за извршење.“

„Ако је главнокомандујући окружен извесним бројем људи независних једних од других (што их је више, већег положаја и што су наметнији, то је све горе), онда он слуша савет час једног час другог; сад предузима једне мере, које су саме по себи целисходне, па дошав до извесне тачке, напушта их, налази још целисходније само у другом правцу; за тим признаје умесност примедба неког трећег, као и сигурност помоћи, коју му предлаже четврти, и на крају крајева, може се више но сигурно држати, да ће рат изгубити и ако су му мере заиста можда добро мотивисане.“

„У сваком главном стану има извесан број људи, који су у стању да оштрим погледом својим истакну свемогуће тешкоће у сваком предузећу, које се предлаже. Кад наступи први заплет, онда они са највећом убедљивошћу тврде, како су они то све у напред предвиђали. Међутим они су увек у праву, јер тако лако не предлажу ништа позитивно, а још мање што извршавају, због чега, ма какав исход био, не може да иде њима на супрот. Оваки људи, који се увек држе негативности, најштетнији су за војсковођу.“

„Најнесрећнији је пак онај војсковођа, који има још и контролу над собом, којој мора да даје сваког дана, сваког часа рачуна о својим пројектима, плановима и намерама, или кад у главном стању постоји какав делегат највеће инстанције, или је пак везан у позадини телеграфском жицом. У овом случају престаје свака самосталност, свако брзо одлучивање и свако смело предузеће, без чега се рат не може да води“¹⁾.

Предње односи се на аустриски главни стан из 1859.

Међутим нама није потребно да завирујемо у туђу историју ратова, те да студирамо *несрећан* састав једног главног стана. На жалост, наша сопствена историја даје нам савршен пример у овом погледу. У 1806. години стајао је на челу армије такав главни стан, да је његовим

¹⁾ Der italienische Feldzug des Jahres 1859. redigirt von der hstotrischen Abtheilung des Generalstabes des königl. Preuss. Armee.

саставом готово онемогућено свако добро командовање војском. Клаузевиц говори са подсмехом о *конгресу*, који је био сазван да управља војском. И заиста, друго што и није било. Херцег Брауншвајски требао је да командује целом војском али му је у исто време поверена и команда над једним делом целокупне снаге, над тако званом главном армијом¹⁾. Пола независно а пола њему потчињен био је кнез Хохенлоје, који је командовао другим великим делом војске. Он је имао као ђенерал исти чин као и херцег, а у редовима армије цењен много више од њега. Сам пак мислио је, да у интересу отаџбине треба да игра самосталну улогу и да има велики утицај. У овом мишљењу потпомагао га је његов командант стана Масенбах. У сличном односу беше и Рихел. За обојицу су створене засебне армије, те да се извуку користи од њиховог талента, који се у њима претпостављаше. У главном стану херцеговом налазио се и Краљ. Истина, он је био дошао само за то, да својим присуством појача енергију и брзину свих предузетих мера, али са свим природно његов се утицај простирао многе даље, јер је херцег све важније кораке предузимао после саслушања савета, коме је присуствовао и монарх. Краља је пратио Фул, најстарији ђенералштабни официр армије и стварни шеф, пошто је наименовани шеф, Гензау, био претоварен управним пословима у војном министарству, те није водио рачуна о командовању војском. Краљ је са собом повео и фелдмаршала Мелендорфа, ког нису хтели да употребе активно²⁾, јер беше стар 82 године, али су ипак веровали, да ће им његово искуство бити од потребе. Исто тако био је позван у главни стан и Цастров, коме Фридрих Вилхелм III

¹⁾ Истина се сличан пример десио и 1857., када је Фридрих у исто време био и главнокомандујући све четири колоне, које су маршовале у Чешку и командант једног дела, који је наступао од Дрезде. Али, тако што могло се код Фридриха дозволити, који је за свој ауторитет био сигуран у свакојаким околностима, али не код Карла Велхелма Фердинанда Брауншвајског, нарочито кад је имао под собом Хохенлоја а и сам био зависан.

²⁾ 1805. још командовао је резервним корпусом.

још из раније поклањаше нарочито поверење. Осим тога у стану је био и цуковник Клајст, ђенералађутант због свог важног положаја. Споредну улогу имао је још Калк-рајт, који је командовао резервом главне армије и налазио се увек у близини краљевој и херцеговој. Шта више и дипломате су имали удела у саветовањима и доношењу одлука. За време конференције био је на страни херцеговој само Шарнхорст, његов шеф ђенералштаба, по рангу млађи од Фула па и од Масенбаха, у војсци нов и без умешности, да за кратко време задобије важности својој личности. Према томе, партија стварног главнокомандујућег према броју гласова имала је увек малу улогу. Решење је зависило од краљеве околине, те је херцог на тај начин био у околности, да у место да сам руководи, буде сам руковођен од других, што му, како вели Клаузевиц, није баш тако тешко подало.

У овој конференцији није било без оштроумних глава и образованих и ваљаних војника. Неки од њих постали су доцније историски важне личности као што су: Шарнхорст, Клајст па може се рећи и Фул. Али оно, што су овде сви учинили, било је горе но да нису ништа учинили, јер су још више стварали забуну и колебање.

Узрок рђавом командовању војском био је готово искључиво тај, што се имало призрења према дејствујућим личностима, за чију је љубав војска парчана и штабови установљавани. На жалост, ови су обзире обично имали утицаја и у најважнијим приликама, изузев ако се на челу војске налазила каква велика снага. Клаузевиц, који је суделовао у овом рату као двајестшестогодишњи ђенералштабни капетан и ађутант принца Августа, оштро је прозрео ове прилике ма да беше млад и незнатног положаја. „Једва се може варовати под каквим тешким околностима дејствује Шарнхорст“, пише он 29. септембра грофици Марији Брил. „Можете имати неку слику ~~у~~ ^отоме, ако се сетите, да код ове армије има *три* главнокомандујућа и *два* команданта главног стана, а

међутим, треба да има *једног* главнокомандујућег и *једног* команданта главног стана. У мом животу још нисам наишао на таквог човека, који би био способнији да савлађује ове тешкоће од човека, о коме овде говорим. Али, колико се мора губити од дејства овог талента, кад наилази на оволике препреке, које долазе из обзира на високе личности и кад се паралише непрестаном фриkcијом туђих мишљења. *У толико ће бити сигурно, ако нас задеси каква несрећа, да ће ова бити искључива последица ових сићушних конвентуалних обзира, јер је овај тренутак у сваком другом погледу веома повољан за краља пруског.*"

Када се у даљем излагању говори о главном стану, онда треба јасно разликовати *велики главни стан*, који заповеда целокупном снагом на ратишту од *армиског* — *главног стана* појединих армија, који се у немачком службеном језику зове *Armee-Oberkomandos*.

По суштини оба су готово једно исто и све, што се каже за један већином важи и за други стан, с тога их нећемо начелно делити а износићемо разлику само онде, где то буде нужно.

Добар састав главног стана а нарочито хармонија између главнокомандујућег и његовог шефа ђенералштаба може много да допринесе, да се понуни недостатак Богом обдареног генија — војсковође, о коме је било говора у прошлом одељку. Наравно, у овом се погледу не могу дати никакве ближе одредбе.

Успешно заједничко дејство у првом реду почива на личној симпатији. Где ове нема, ту не помажу никакве теорије. Ако се хоће, да се две разне природе узајамно допуњавају, онда морају имати једну заједничку основу, разликовати се пак могу само у појединим способностима и склоностима.

Шеф ђенералштаба не стоји у истом односу према главном стану у коме и главнокомандујући. Он има да из извесног броја лица изабере она, која су најпогоднија за његове циљеве а којима у исто време

и лично симпатише. Међутим главнокомандујући је упућен на личност шефа Ђенералштаба и не може да га игнорише, а да тиме не створи мешавину. Овде је, дакле, срећан избор од капиталне вредности. Рђав однос између ова два човека мора имати врло рђав утицај на судбу целе војске. У јавности ретко кад да се што о томе зна, те се узрок неуспеху обично тражи на са свим другом месту, а не на правом извору његовом. Само после великих катастрофа, полемике и ратно-судске истраге обично баце нешто више светлости на ове унутрашње односе.

У скорој прошлости имамо пример код Базена и његовог шефа Ђенералштаба Жараса. Да код њих није било јединства, сазнало се вођеним процесом против маршала Базена. Рацији њихови односи били су извршни. Жарас је за све време, док је сам цар био главнокомандујући т. ј. од објаве рата па до 12. августа 1870. г. по подне заузимао положај помоћника шефа Ђенералштаба, Лебофа, због чега га је Базен, кад му га је цар упутио за шефа штаба, сматрао као несносног контролора, који је био одређен више да контролише његове поступке, но да га потпомаже. С друге пак стране, Жарас није био довољно посвећен у опште прилике војске, те му је то јако отежавало, да буде маршалу одмах од јаке помоћи. Због овога му Базен није поверавао послове, који се односе на командовање војском, већ му је дао чисто пасивну улогу, не сматрајући га никако другаче, већ као секретара, који је имао висок ранг. Последице оваког стања ствари ускоро су наступиле. 12. августа реши се маршал, да са армијом одступи од Меца на Вердун, те да не буде оикољен. Мисао беше правилна, али извршење њено тако жалосно, како се само може да замисли. Базен је сам саопштио заповест за одступање и дао правца маршу преко Марс-ла-Тура и Етена на Вердун. У месту, да се употребе за одступање сва четири путна правца, цела армија отпочне марши са целим својим тешким возом једним путем од Меца на Гравелот и читаве дане налазаше се пригњечена у тесној долини реке Мозела. Да

није било иницијативе појединих потчињених команданата, збрка би била још већа, те ни 16. августа не би било могуће развити армију за бој. „У моменту, када је од сваког часа зависило решење судбе Француске, биле су пренебрегнуте најелементарније мере обазривости“¹⁾. Базен је бацио кривицу на шефа Ђенералштаба, а овај је пак са своје стране тврдио, да о целом покрету није знао ништа све дотле, док исти није отпочет. Ко има право а ко не, да ли Базен није намерно питао Жараса за савет или се овај, осећајући се увређен, повукао и ако томе није било време, тешко је пресудити, али је **факт** да су обојица били у рђавом односу. Ниједан од њих није требао то да трпи, јер је то сигурно доста **потпомогло** пропасти војске — војске, која је све платила.

Данашњи војсковођа не може имати у својој личности све што треба. И самом генију потребне су само-сталне и образоване радне снаге. Колико је пак већа потреба да се доцни и потпомогне главнокомандујући, који се не броји у звезде прве величине. Командовање војском постало је једна немогућност за једно лице. Поред тога искрсавају ствари техничке природе, за које је потребно и специјално знање.

Не мање је потребан интиман однос између главнокомандујућег и шефа штаба и из психичких разлога. Осећање одговорности увек ће помало да стешњава главнокомандујућег, чиме је отежано и његово слободно расуђивање. С тога је добро, да му се прида друга душа, којој је лакше да одржи потпуну објективност и слободу својих погледа, стојећи изван овог притиска. Између обојице појавиће се равнотежа у осећањима, те ће при доношењу одлуке отпасти оно, што је производ личног осећања. Ну, однос мора бити веома интиман.

Због тога, као што рекосмо горе, шефа Ђенералштаба треба да именује сам главнокомандујући, па и у том случају, кад није сам и врховни заповедник целе

¹⁾ Из оптуженог акта против маршала Базена.

војске. Он мора бити сигуран, да у најважнијој епоси свога живота неће бити везан за антагоничну личност, јер дејство његово у многим зависи од расположења духа његовог, а ово пак већим делом од каквоће опхођаја са човеком, са којим сваког дана и часа има да ради заједно на најозбиљнијим питањима.

Дужности шефа Генералштаба у рату нису одређене никаквим законом а на жалост и не могу се никако на тај начин ни да регулишу. Индивидуални односи, способности и склоности, фактори су, који овде пресуђују. У главном узев. Фридрих па и сам Наполеон били су сами своји шефови Генералштаба, кад би ипак било тешко Фридриху без Винтерфелда и Наполеону без Бертје-а.

Наполеон диктираше једном од својих ађутаната у облику писма јасне инструкције за „Major-generala“): „Стриче, заповедите Генералу С..... да заробљену противничку артиљерију сједини у Е.....; заповедите Генерал-интенданту, да у истом месту све магацине смести; заповедите маршалу М..... да изведе десетине реон Ф.....; наредите, да се тамо подигне велика болница и т. д.“ У овим речима он је набрајао се-мера, а Бертје их је набрајао једно од других, наредивао да се за сваког на по-се, могу се гиче, састави заповести и неким пре-казу. При овом позору, наравно, имао је што и да се пошваца. Наполеон је има повремено памћење за чиње-нице и личности, али само за одређена имена. Ово не могу да се потврђује сведочењем Бурјена, већ се види и из других писма. Бурјен често налазе се и овака места: „Генерал маршалу С..... у Е..... нем је упути у Е..... т. д.“ и „Генерал маршалу С..... који се налази у Е..... нем је упути у Е..... т. д.“ Ово су места, где се налазила артиљерија, пушка, да је цар морао бити упути у Е..... нем је упути у Е..... т. д.“ и „Генерал маршалу С..... који се налази у Е..... нем је упути у Е..... т. д.“ Ово су места, где се налазила артиљерија, пушка, да је цар морао бити упути у Е..... нем је упути у Е..... т. д.“

није било иницијативе појединих потчињених команданата, збрка би била још већа, те ни 16. августа не би било могуће развити армију за бој. „У моменту, када је од сваког часа зависило решење судбе Француске, биле су пренебрегнуте најелементарније мере обазривости²¹⁾. Базен је бацио кривицу на шефа Ђенералштаба, а овај је пак са своје стране тврдио, да о целом покрету није знао ништа све докле, док исти није отпочет. Ко има право а ко не, да ли Базен није намерно питао Жараса за савет или се овај, осећајући се увређен, повукао и ако томе није било време, тешко је пресудити, али је **ФАКТ** да су обојица били у рђавом односу. Ниједан од њих није требао то да трпи, јер је то сигурно доста потпомогло пронасти војске — војске, која је све платила.

Данашњи војсковођа не може имати у својој личности све што треба. И самом генију потребне су самосталне и образоване радне снаге. Колико је пак већа потреба да се допуну и потпомогне главнокомандујући, који се не броји у звезде прве величине. Командовање војском постало је једна пемогућност за једно лице. Поред тога искрсавају ствари техничке природе, за које је потребно и специјално знање.

Не мање је потребан интиман однос између главнокомандујућег и шефа штаба и из психичких разлога. Осећање одговорности увек ће помало да стешњава главнокомандујућег, чиме је отежано и његово слободно расуђивање. С тога је добро, да му се прида друга душа, којој је лакше да одржи потпуну објективност и слободу својих погледа, стојећи изван овог притиска. Између обојице појавиће се равнотежа у осећањима, те ће при доношењу одлуке отпасти оно, што је производ личног осећања. Ну, однос мора бити веома интиман.

Због тога, као што рекосмо горе, шефа Ђенералштаба треба да именује сам главнокомандујући, па и у том случају, кад није сам и врховни заповедник целе

војске. Он мора бити сигуран, да у најважнијој епоси свога живота неће бити везан за антипатичну личност, јер дејство његово у многим зависи од расположења духа његовог, а ово пак већим делом од каквоће опхођаја са човеком, са којим сваког дана и часа има да ради заједно на најозбиљнијим питањима.

Дужности шефа Ђенералштаба у рату нису одређене никаквим законом а на жалост и не могу се никако на тај начин ни да регулишу. Индивидуални односи, способности и склоности, фактори су, који овде пресуђују. У главном узев, Фридрих па и сам Наполеон били су сами своји шефови Ђенералштаба, ал' би ипак било тешко Фридриху без Винтерфелда и Наполеону без Бертије-а.

Наполеон диктираше једном од својих ађутаната у облику писма јасне инструкције за „Major-generala“¹⁾: „Стриче, заповедите Ђенералу С....., да заробљену противничку артиљерију сједини у Е.....; заповедите Ђенерал-интенданту, да у истом месту све магацине смести; заповедите маршалу М....., да чврсто поседне реон Ф.....; наредите, да се тамо подигне велика болница и т. д.“ У неколико речи он је набрајао све мере, а Бертије их је одвајао једне од других, наређивао да се за сваког на по се, ког се тиче, саставе заповести и истим предаду. При овом послу, наравно, имало је што и да се допуњава. Наполеон је имао изврсно памћење за чињенице и месности, али слабо за особена имена. Ово не само да се потврђује сведоцбom Бурјена, већ се види и из царевих писама. Врло често налазе се и овака места: „Ђенерал, који командује у В....., нек се упути у Е....., те да тамо предузме команду; Ђенерал, који се налази код К....., нек се приближи армији“ и т. д. Ово су места, где се са поузданошћу може држати, да је цар морао знати, које су то баш личности, на које се односе горње речи. У овим заповестима истина нема подробности за извршење али по суштини није им готово ништа недо-

¹⁾ Шеф штаба

и за целокупан штаб. Шеф даје својим понашањем тон. Где влада веселост, сваковрсно задовољство и другарски заједнички рад, ту ће и управна машина радити два пут сигурније, брже и боље. И најмања прта несугласности и огорчења, која се врло лако појављује код тако разноврсно састављене гомиле, кад на челу ње стоји непогодан човек, може све да поремети, па ма ту били и најпаветнији људи. У главном стану једне армије треба да се стеку најбољи људи војске. Дакле, овде треба више по ма на ком другом месту претноставити код сваког, да ће добровољно свом снагом радити свој посао. Према овоме овде има мање оправдања и користи од службене суровости, но иначе. У колико је цео саобраћај мирнији, у толико ће све боље ићи. Од ове унутрашње светлости увек ће по који зрак пасти и на војску. Зловољност или задовољство на највишем месту преноси се и на војску. Ово пак игра велику улогу у погледу способности војске за дејствовање.

Из двојаког положаја шефа Ђенералштаба јасно излази, да на ово место треба да дође не само знаменита, већ у исто време и симпатична личност, која је самом природом обдарена да утиче на друге. Доста има људи, који могу да подстакну сваког потчињеног на најтежа предузећа на најпријатељскији начин. Оваки људи већ имају једну изврсну особину за шефа штаба.

Као год што се не може да тачно одреди положај шефа код једне армије, исто се тако не могу да одреде ни функције појединих чланова штаба. Републиканска слобода, која долази из таквог стања ствари, има своје знатне добре стране. Докле год у време мира не постоје армије као јединице, дотле ће се њихови штабови морати да формирају са свим из нова. Ђенералштабни официри и ађутанти, стичу се овде из целе земље, често пута довољно непознати ни између себе ни са шефом штаба. Ако би се дужности поделиле раније с погледом на ранг и старешинство, онда би истина било у почетку и користи у погледу лакшег уређења целине, али је ова

корист незнатна, јер не може да надокнади рђаве последице, пошто више или мање зависи од случаја да дођу на она места баш они људи, који за њих и јесу. Међутим, ако се сви оставе за неколико дана слободни, онда ће се једни другим приближити и сваки ће за себе наћи онако место, које одговара његовим наклоностима. Овде није главно, да се подела послова изврши по рангу, већ да се постигне добра хармонија.

Не само што је потребно, да се шеф ђенералштаба ослободи рада, већ је потребно да се опрости силесије брига, које за собом доноси свакодневни живот армије. Он треба да даје само основни тон раду главног стана, по не треба да се занима и многим решењима, која се јављају услед заједничког живљења 50, 60, 70, официра и чиновника¹⁾. За ове ствари потребан му је заступник, те да до њега не допиру запиткивања, двоумице и разне тешкоће.

Из овога се јавља нужност, да шеф штаба има у главном стану и свог помоћника. Као таквог ми сматрамо генералквартирмајстера. Француска рајнска армија 1870. имала је поред првог још два друга помоћника (*Majors-généraux*), који су међу собом делили посао.

Генералквартирмајстер у великом главном стану целокупне ратне снаге, *оберквартирмајстер* код сваке засебне армије, могу да створе себи широко поље за рад, јер има бескрајно много ствари, које истина свака за себе не решавају судбину једне војске али све скупа имају знатан утицај на њу. Посведневно искрсава безброј питања унутрашње службе, која се односе на добро или зло официра и војника, по за која нема времена ни главнокомандујући ни шеф ђенералштаба. Овака питања долазе пред форум квартирмајстера. Његов инструмент је дневна заповест, која независно од наређења за покрете војске, регулише целокупну унутрашњу службу за саобраћај, личне односе, транспортирање заробљених,

¹⁾ У великом главном стану ови су бројеви 5 до 6 пута већи. Поред свег старања да се возови умање, ипак ће исти бити знатно велики за оволику групу људи.

и за целокупан штаб. Шеф даје својим понашањем тон. Где влада веселост, сваковрсно задовољство и другареки заједнички рад, ту ће и управна машина радити два пут сигурније, брже и боље. И најмања црта несугласности и огорчења, која се врло лако појављује код тако разноврсно састављене гомиле, кад на челу ње стоји непогодан човек, може све да поремети, па ма ту били и најпаветнији људи. У главном стану једне армије треба да се стеку најбољи људи војске. Дакле, овде треба више но ма на ком другом месту претпоставити код сваког, да ће добровољно свом снагом радити свој посао. Према овоме овде има мање оправдања и користи од службене суровости, но иначе. У колико је цео саобраћај мирнији, у толико ће све боље ићи. Од ове унутрашње светлости увек ће по који зрак пасти и на војску. Зловољност или задовољство на највишем месту преноси се и на војску. Ово пак игра велику улогу у погледу способности војске за дејствовање.

Из двојаког положаја шефа Ђенералштаба јасно излази, да на ово место треба да дође не само знаменита, већ у исто време и симпатична личност, која је самом природом обдарена да утиче на друге. Доста има људи, који могу да подстакну сваког потчињеног на најтежа предузећа на најпријатељскији начин. Оваки људи већ имају *једну* изврсну особину за шефа штаба.

Као год што се не може да тачно одреди положај шефа код једне армије, исто се тако не могу да одреде ни функције појединих чланова штаба. Републиканска слобода, која долази из таквог стања ствари, има своје знатне добре стране. Докле год у време мира не постоје армије као јединице, дотле ће се њихови штабови морати да формирају са свим из нова. Ђенералштабни официри и ађутанти, стичу се овде из целе земље, често пута довољно непознати ни између себе ни са шефом штаба. Ако би се дужности поделиле раније с погледом на ранг и старешинство, онда би истина било у почетку и користи у погледу лакшег уређења целине, али је ова

корист незнатна, јер не може да надокнади рђаве последице, пошто више или мање зависи од случаја да дођу на она места баш они људи, који за њих и јесу. Међутим, ако се сви оставе за неколико дана слободни, онда ће се једни другим приближити и сваки ће за себе наћи онако место, које одговара његовим наклоностима. Овде није главно, да се подела послова изврши по рангу, већ да се постигне добра хармонија.

Не само што је потребно, да се шеф ђенералштаба ослободи рада, већ је потребно да се опрости силесије брига, које за собом доноси свакодневни живот армије. Он треба да даје само основни тон раду главног стана, по не треба да се занима и многим решењима, која се јављају услед заједничког живљења 50, 60, 70, официра и чиновника¹⁾. За ове ствари потребан му је заступник, те да до њега не допиру запиткивања, двоумице и разне тешкоће.

Из овога се јавља нужност, да шеф штаба има у главном стану и свог помоћника. Као таквог ми сматрамо генералквартирмајстера. Француска рајнска армија 1870. имала је поред првог још два друга помоћника (*Majors-généraux*), који су међу собом делили посао.

Генералквартирмајстер у великом главном стану целокупне ратне снаге, *оберквартирмајстер* код сваке засебне армије, могу да створе себи широко поље за рад, јер има бескрајно много ствари, које истина свака за себе не решавају судбину једне војске али све скупа имају знатан утицај на њу. Посведневно искрсава безброј питања унутрашње службе, која се односе на добро или зло официра и војника, по за која нема времена ни главнокомандујући ни шеф ђенералштаба. Овака питања долазе пред форум квартирмајстера. Његов инструмент је дневна заповест, која независно од наређења за покрете војске, регулише целокупну унутрашњу службу за саобраћај, личне односе, транспортирање заробљених,

¹⁾ У великом главном стану ови су бројеви 5 до 6 пута већи. Поред свег старања да се возови умање, ипак ће исти бити знатно велики за оволику групу људи.

официра, коме је овај посао поверен, тиме, што ће му се рад да припреми, јер време већином јури. Пошто прилике захтевају сваког тренутка и нове распореде, то овај официр мора бити спреман за рад и дан и ноћ. Ево овде је потребна поред јасности мисли и језика *велика радна снага*. Неуморност мора бити једна од главних особина овог официра. Са свим природно ће он ускоро постати нарочити повереник шефов, те је добро, да се за ово место узме уједно и такав човек, који код својих другова ужива извесан природан ауторитет, како се због његовог особитог положаја не би изазвале немиле појаве.

Поред овога, ђенералштаб треба да се занима и службом извештавања. У овоме ће му јако помоћи знање противничке земље, његовог језика и противничке војске, као и извесан дар за открића, ког је тешко описати. Марљивост и брижљивост у служби извештавања играју већином већу улогу, по дар, да се тајне сазнаду.

Обично у канцелариски рад ђенералштаба долазе: рапорти и извешћа, којима се објашњавају кретања војске, прилике, које се односе на везу војске са сопственим разноврсним помоћним изворима, жељезничка и телеграфска служба, даље, кореспонденција са противником, са властима земље, у којој се рат води, снабдевање картама и књигама и на послетку вођење ратног дневника.

Поред овога, његов ће задатак бити: рекогносцирање и извештавање у кругу сопствене војске и о приликама код противника, пренашање заповести и усмено саопштавање, као и да буде од помоћи да се заповести тачно изврше а неспоразуми отклоне.

У дужност *ађутаншуре* армиског главног стана спада: лични односи, производства, молбе, одликовања, вођење листе губитака и бројног стања, попуна људи и коња, питања, која се односе на оружје и муницију и саобраћај са приватним лицима.

Спољна пак служба ађутантуре за време рата снаја се ради истих циљева са службом ђенералштаба и на-

је важно и да својом бурношћу у раду око ситуација непрестано сметају целокупном току послова. За ову службу најплоднија је тиха савесност и ђутљива обазривост.

Нећемо пропустати ову прилику а да не обратимо пажњу на то, да се у опште треба добро чувати ђуди, који су склони *да од комарца праве магарца*. Нарочита је особина ове врсте ђуди, да умеју сами да створе тешкоће само за то, да их после савладају, те да тиме изнесу, како су они способни и заслужни. Ако се изближе упознамо са њиховим радом, онда ћемо увек наћи на супрот ономе, како изгледа, да њима ствар није ништа а сопствена личност све, и да се њихове мисли занимају само са њиховом личношћу а не са дужношћу, коју имају да врше. Онде, где почиње да влада површност и несигурност, они обично узму мах, стерају све паметне главе у запећак и ускоре пропаст. Оваки ђуди били су за неке главне станове и војске права несрећа.

Бенералштабу, који се према величини армије састоји из 4—6 официра, спада у дужност, да саставља распореде за маршеве, становање и борбу; једном речи све, што садржи армска заповест за операције војске.

Нарочита вештина, за коју треба имати и природног дара, то је састављање заповести¹⁾. Сваки није за овај посао. Вуди, који имају ванредне идеје, често пута не умеју да их јасно писмено изразе. Како је пак при овом раду потребно, да се све што је ново везује са оним што је било раније — да се ради памћењем, то редакција заповести мора бити у једним рукама. Врло ће тешко бити потпомоћи каког старијег ђенералштабног

¹⁾ Ми овде не узимамо у рачун обичне заповести за наступање, које се пишу према познатим шаблонима и у којима је једино што се мења, то су имена места. Овде није никаква вештина. Оне у многоме уступају по важности од оних распореда, који састављају у неизвесним ратним ситуацијама, када се дође у доди са противником, или који се односе непосредно на предстојећу битку.

официра, коме је овај посао поверен, тиме, што ће му се рад да припреми, јер време већином јури. Пошто прилике захтевају сваког тренутка и нове распореде, то овај официр мора бити спреман за рад и дан и ноћ. Ево овде је потребна поред јасности мисли и језика *велика радна снага*. Неуморност мора бити једна од главних особина овог официра. Са свим природно ће он ускоро постати нарочити повереник шефов, те је добро, да се за ово место узме уједно и такав човек, који код својих другова ужива извесан природан ауторитет, како се због његовог особитог положаја не би изазвале немиле појаве.

Поред овога, ђенералштаб треба да се занима и службом извештавања. У овоме ће му јако помоћи знање противничке земље, његовог језика и противничке војске, као и извесан дар за открића, ког је тешко описати. Марљивост и брижљивост у служби извештавања играју већином већу улогу, но дар, да се тајне сазнаду.

Обично у канцелариски рад ђенералштаба долазе: рапорти и извешћа, којима се објашњавају кретања војске, прилике, које се односе на везу војске са сопственим разноврсним помоћним изворима, жељезничка и телеграфска служба, даље, кореспонденција са противником, са властима земље, у којој се рат води, снабдевање картама и књигама и на послетку вођење ратног дневника.

Поред овога, његов ће задатак бити: рекогносцирање и извештавање у кругу сопствене војске и о приликама код противника, пренашање заповести и усмено саопштавање, као и да буде од помоћи да се заповести тачно изврше а неспоразуми отклоне.

У дужност *ађушаншуре* армиског главног стана спада: лични односи, производства, молбе, одликовања, вођење листе губитака и бројног стања, попуна људи и коња, питања, која се односе на оружје и муницију и саобраћај са приватним лицима.

Спољна пак служба ађутантуре за време рата спаја се ради истих циљева са службом ђенералштаба и на-

челне разлике нема између њих. Индивидуалитет појединих официра игра овде већу улогу но то, да ли је овај или онај из ове или оне категорије.

Главном стану неопходни су неколико *ордонанс-официра*, чија се специјална служба састоји у пренашању писмених заповести на ниже штабове. Од велике је важности њихова ваљаност, истрајност, тачност и живавост у савлађивању непредвиђених тешкоћа. За дуго и усамљено јахање по противничкој земљи, нарочито ако је становништво узбуњено, потребна је одлучна храброст, умешност у јахању и добар коњ. За ову службу у главном стану треба изабрати коњичке официре, који поред умешности у јахању хоће да врше службу и дању и ноћу обазриво и са задовољством. Човек и коњ могу у рату да учине много више, но што се то у опште лажу чини. Један ордонанс официр принца Фридриха Карла прешао је на једном истом коњу пут од Орлеана до Вьерзона и натраг и то за један зимски дан, дакле свега око 165 км.¹⁾ Сличних примера било је доста у немачкој војсци. У главном стану П. армије искуством се доказало, да је целисходно до 75 Км. употребљавати непосредно ордонанс-официре²⁾, а при већим даљинама друга помоћна средства, као што су релеји.

Кад је време добро и пут ваљан, јавиће се у будућности као супарник ордонанс-официра на коњу ордонанс-официр на точку, који ће бити на даљим одстојањима далеко надмоћнији. Да велосипедиста замени у рату ко-

¹⁾ Тај ордонанс официр био је поручник 17. хусарског Брауншвајгског пука Ф. Кениг. Десетог дек. 1870. био је послат у 10 часова у вече из Орлеана са заповешћу за ђенерала Шмита, који је био са 14. коњич. бригадом у Вьерзону. Кениг је стигао у Вьерзон 11. дец. у 6 час. у јутру, па пошто је одморио коња 2 часа, вратио се натраг и стигао у Орлеан у 4 часа по подне. Пр.

²⁾ Препоручљиво је, да се на већим и опаснијим даљинама увек шаљу по два ордонанс официра заједно не само веће сигурности ради већ и зато, што коњи у друштву и боље иду и остају свежији. Ретко кад је од користи придавање и нижих чиновна — пратње. Један или два коњаника биће од мале помоћи у случају судара са противником, а међутим им коњи нису такви, да могу са коњима официрским упоредо ићи. Они ће бити више од сметње и више стварати смутње, но што ће бити од помоћи.

њаника, то не може, јер је сувише зависан од чврстог пута, мора да прекине дејство, чим се појави нешто или је снег, а при том сам за себе неспособнији је за одбрану од коњаника, кад наиђе на противника. Поље за саобраћајну службу помоћу велосипедиста првенствено лежи у унутрашњости војске и онде, где се може мање рачунати на узнемиравање од стране противника.

Саобраћај између главних станова, ако нису везани телеграфом, одржава се *пољским куририма*, од којих довољан број има сваки стан. Они путују већином на колима и железницом.

Слобода и покретљивост у коришћењу снага, које му стоје на расположењу, као и свуда тако је исто и за главни стан од користи. Ну, у појединим гранам биће од користи да се служба врши и механички, те да се у данима великог узбуђења не заборави и да не би на штету целине изостало што баш онда, кад је најнужније. Добро је, кад се сваком члану главног стана стави у дужност, да поред својих општих дужности нарочито води рачуна о *једној ствари*. Довољно је само да напоменемо многобројне случајеве, када армије изгубе додир са противником. Узрок је лежао увек у томе, што је ослабила посвећена брига у служби извиђања у времену, када су душу обузели веома јаки утисци. Нарочито ово бива непосредно после крвавих бојева. Последњи ратови пружају нам доста таквих примера¹⁾. Ништа лакше по то објаснити. Оружно решење заузме сва чула и мисли. Је ли решење свршено, онда дотле до крајности напрегнуте снаге олабаве. Поједине трупе обично ће се задовољити тиме, да задобијене лаворике очувају и на њима се одмарају. Време пролази брже, но што се мисли.

Тек доцније се отворе очи и опази се, да је противник ишчезао, да је додир са њим изгубљен. У таквим тренуцима чују се у главним становима жалбе, да нема апсолутно никаквих вести од трупа, међутим заборављају,

¹⁾ Види: Война между Германіей и Франціей 1870.—71. од Михневича стр. 210. Пр.

колико саразмерно велики број добрих јахача-официра имају, те да брзим јахањем поцуне празнину између сопствене војске и противника. Људи, од којих иначе долазе најважнија наређења, заузети су другим стварима. Штабови па и више главних станова сусрећу се на бојном попришту, те услед разговора о оном, што је прошло, неприметно изгубе интерес за оно, што тек долази. Изврсно ће бити, ако се једном човеку, који иначе није сувише заузет послом нити има какав велики положај, стави у дужност, да главни стан не остане без извештаја. Може му се без икакве штете ставити на слободно расположење неколико млађих снага из ђенералштаба и ађутантуре, а ови ће обично бити довољни, да потпомогну рад трупа у служби извиђања или да исту допуњавају.

Овде је наведен само један пример, међутим ће искуство показати да оваком поступању има места и у многим другим стварима.

Према природи ствари пак одређеније су дужности: *представника помоћних родова оружја*, артиљерије и инжењерије, који су као саветници главнокомандујућег, као и дужности њихових штабова. Исто то односи се и на *управне органе*, армиског интенданта, армиског главног лекара, шефа пољске жандармерије, управника армиске поште, старешине телеграфских одељења, као и на сва етапна надлештва. За њих се могу издати инструкције и прописи, који су општи и дају доста слободе армиском интенданту, док су за управника пошта прецизнији и подробнији. Како се рад ових људи креће прецизиранијим правцем, то овде нема опасности од прописа, као што је то случај нарочито код ђенералштаба, где посведневно искрсавају изненађења, за која се у напред не може ништа да проише. Ну, и за споредне гране главног стана има велику важност: самосталност и могућност сопствене иницијативе. Рат доноси сваком непредвиђене околности.

Рад шефа-инспектора артиљерије, инжињерије, административних и санитетских лица наравно додириваће се увек у извесним тачкама са радом Ђенералштаба, а у много случајева биће и истоветан. Шеф Ђенералштаба општим руковођењем одржава потребну сагласност, а у много прилика радиће заједнички са појединим органима. Нарочито је ово случај са интендантуром, као што ћемо то показати, кад дођемо на говор о снабдевању.

Нису од мале важности два лица у свакоме главном стану, којима обично нисмо склони да придајемо особито значење. Први је *командант главног стана*. Он се брине за ред и дисциплину мале трупе, коју чини армиска главна команда са својим официрима, војницима, колима и коњима. Овај је посао веома мучан, јер је тешко одржавати дисциплину у овој шареној гомили људи, која је тек пред сам рат скупљена. Овде нема оне хијерархиске поделе, која иначе постоји код трупа. Ма колико изгледало незнатно, ипак и овде неред може имати врло озбиљних последица на пр. да ли возари и кола достижу до извесне тачке тачно или не, да ли маршују овако или онако.

Ђенералштабни официри, ађутанти и остали, у рату ће ретко кад имати времена, да се побрину и за своје ствари, сеизе, коње и куфере. Чим се скину с коња, посао их зове у канцеларију и често пута биће принуђени, кад треба да се пут даље продужи, да из канцеларије непосредно седају на коње, немајући времена да се побрину за своје личне потребе. Међутим може се појавити нерасположење преко целог дана, ако неком коњ узрамље или му спадне потковица с ногу баш онда, кад можда предстоји какав дуг и тежак пут. У журби за послом врло лако се може послати чиј куфер погрешно, услед чега се из основа поремети расположење душе код дотичног, који би требао да приступи раду. Јадиковање појединих, да му нема овог или оног, слуша човек у толико нерадије, у колико му обично не може помоћи. Може се рећи, да у тако важном времену не смеју сит-

нице имати никаквог утицаја, али ми смо људи, а такви остајемо и у рату. Свест о великој важности рата, која у почетку обузима сваког, губи се, кад рат траје месецима, те незнатне незгоде посведневног живота добијају све више и више утицаја.

Командант главног стана, који буде умео да овде буде као отац и да уклања свемогуће незгоде, које могу покварити задовољство и добро расположење, стећи ће велике заслуге не само за своју околину, већ шта више и за армију¹⁾.

Са истих разлога је и *кочначар* (Quartiermacher) главног стана важна личност. Увек треба имати и један гастрономски таленат, који ће се старати за телесну негу друштва. Ни најстраснији војник на послетку не може да игнорише глад и жеђ. Међутим у главном стану нема ниједна личност кад, да се и о себи самој брине. Ова брига треба да им се скине с главе. Главномандујући не сме ни у ком случају да буде принуђен, да се о свом сопственом добру брине. Његова околина и јесте ту за то, да му уклони с пута сваки камен а његов камердинер — као и он сам — треба да је геније у својој струци. Природно је, да ће онај у сваком погледу бити свежији, који при великом напрезању *добро* живи, но онај, који трпи оскудицу. Дакле, не треба пренебрегавати ни ове мале обзире, јер ће се појавити у невреме и потражити себи силом задовољење.

Нижи штабови, као што су *корпусни* и *дивизиски*, обично постоје још у миру. Овде је регулисан рад појединих органа дугом практиком. Овде постоје у опште исте групе, које и у армиском главном стану. У колико се иде више на ниже, у толико је пространија сфера појединаца. Генералштабна служба у дивизији, која у време рата има два генералштабна официра, захтева од

¹⁾ Под њим стоји *командир штабне сипраже* т. ј. оног малог одељења људи, које се придаје гл. стану ради разноврсне ординарске службе. Он може бити од велике помоћи команданту главног стана.

њих релативно већу многостручност и окретност, но што је то случај код Ђенералштабног официра истог ранга у каквом великом главном стану.

Основ добре војне управе је: ваљана организација њених делова, срећан избор људи, који су једни на друге упућени за све време трајања рата као и јасна хијерархиска подела.

Ми, Немци, у погледу састава наших главних становина имали смо у новије доба велики успех. Искуство из 1806. није узалуд пропало. Ну, у овом се дошло до таквог успеха само тиме, што се нисмо никад старали да *пронађемо* идеални састав за главни стан, већ смо оставили слободу историском развићу, које је и овде као и на много других места било крунисано успехом. Главни стан шлеске армије 1813. постао је пример за новије доба. Добар састав овог стана дошао је од личних веза људи, који су у њему заузели управна места. Блехер, Шарнхорст и Гнајзенау¹⁾, који су се у време највеће несреће њихове отаџбине сусрели у својим осећањима, нису ни могли друкчије, већ радити један с другим у срећној хармонији онда, кад беше куцнуо давно очекивани час, када се оствараваше заједнички сан о ослобођењу отаџбине. И кад Шарнхорста није било, јединство се ипак одржавало. 1864., 1866., 1870., били су опет тројица: главнокомандујући, шеф и квартирмајстер. И овде су се срели људи, који су још у миру радили заједно и у чију смо сагласност били сигурни и кад је рат отпочео. Нема сумње, да није било без разлике у мишљењу али, како је и могло бити без разлике, када су на заједнички рад позвале снажне природе, којима општа ствар беше светија од личних интереса. Ну никада ма шта од ове несугласице није продрло у спољни свет нити је од тога страдала ни армија ни велики циљ.

¹⁾ Доцније кад је Шарнхорст био рањен и умро: Блехер, Гнајзенау и Мифлинг.

3. Издавање заповести.

Правилно издавање заповести је тешка вештина. Сваки из обичног живота зна, да овде не стоји до тога, шта се и *колико* се заповеда, већ *како* се заповеда. У овоме имају родитељи најбоље искуство око своје деце. Они знају, да послушност јако зависи од више или мање одређене форме, у којој се заповест издаје. Често пута се већ самим тоном гласа слаби дејство, и поред најоштријих речи и најенергичнијих израза, неизвршење је заповести сигурно. Наша васпитна правила гласе: не треба ништа забрањивати, где се са вероватношћу може у напред предвидети, да ће то силом околности бити прекорачено; не треба заповедати ништа, што је немогуће извршити. Али, пре свега — ко још то не зна — свака заповест треба да је јасна, те да онај, коме се издаје, тачно зна, на шта се односи.

Друга сем ових опште признатих правила о заповедању не познаје ни ратоводство, а и нема их, која би била мудрија од ових.

Правила су истина проста али примена њихова у тешким околностима рата ипак није лака ствар.

У рату је за сваку заповест везана велика одговорност, и ако се у томе погреша, обично је казна неизоставна. Ово испуњава оног, који заповеда, унутрашњим неспокојством, те морамо признати, да је ваљано издавање заповести више продукат карактера но интелигенције.

Из овога излази даље, да се за време рата у озбиљним тренутцима можемо више надати, *да нећемо добити* заповести, но да ћемо их добити сувише. Сувишност у заповестима обично је негативног карактера. Када се осети скоро могућност какве несреће, тада се лако издају заповести, које истина не могу ништа више да промене, али ипак служе као доказ, да се зло имало у виду. Често пута се овде умеша и потајна жеља, да се одговорност не носи усамљено, већ да се срећно патовари на плећа и других, као год што се човек радује код неких игара с картама, кад ћушне рђаву карту у руке своме суседу пред сам свршетак партије.

На послетку, у рату све заповести почивају на не-
сигурном темељу. Оне се издају на основу знања о про-
тивнику, а међутим ово није никад потпуно. Тиме је
отежано следовање правилу: ништа не заповедити, што
се не може извршити.

Кад би се овим напоменама поклањала достојна пажња,
кад би сваки заповедао само оно, за шта је склон да
прими и потпуну одговорност; када се не би никад ништа
негативно заповедало и кад нико не би *више* заповедао,
по што се то може да са сигурношћу предвиди према
његовом сазнању у датом моменту, онда би било много
добљено.

После овога треба изнаћи правилну меру, колико
далеко у подробности смеду улазити заповести.

У овоме има мноштво обзира. Једно од ових је
општи састав армије. Ми се Немци често не можемо уз-
држати од смеха, када нам до руке дођу „Instructions“,
које су француски ђенерали, нарочито они из септем-
барске републике, издавали својим армијама. Позната
књига Шансија: „La deuxième armée de la Loire“¹⁾
пуна је таквих инструкција. Прво се у виду приче из-
носи, шта се десило раније: „Противник је покушао
данас, да нас отера са наших позиција. Нападао је
наизменце код Ст-Лаурент-де-Боа, испред Поаслија, код
Кравина и испред Вилорсо-а. Према извештајима до-
бивеним од заробљеника, у борби је суделовала цела
противничка армија са многобројном артиљеријом. Ну,
ми смо поред свега тога издржали напад снажно и у
реду, и остали господари наших позиција, при чему
смо противнику нанели велике губитке. Неопходно је, да
се сваки прожме овим новим успехом и да из тога створи
себи наду, јер ми морамо одржати наше позиције и још
једном одупрети се, ако Немци покушају сутра поновни
напад“.

Овака и још дужа приповедања служе као увод

¹⁾ „Друга лоарска армија“.

у заповести, које заузимају по 3—4 штампане странцице и садрже масу детаља.

Овако што код нас се не може ни замислити, па ипак, ове је заповести издао један од најспособнијих француских ђенерала оног доба, који је осим тога имао уза се као шефа ђенералштаба чувену личност.

Узрок овоме лежи у особеном саставу армије, где је много што шта, што је код нас само по себи разумљиво, било потпуно непознато, те се с тога *морало* нарочито заповедати. Један део ђенерала и официра био је нов у служби; многи знаменити људи у овој брзо сакупљеној војсци први пут су извукли мачеве, те да у општој нужди припомогну одбрани отаџбине. Овде није било самосталности, искуства и обазривости. Главнoкомандујући није могао само да распоређује, већ је морао у исто време да поучава, објашњава и да сваком каже што је могуће тачније, шта има да ради, па ма „Instructions“ биле још толико дуже. Овако што јавља се и у тесалиском рату 1897. У турској армиској заповести за бој код Фарсале читамо ово:

„Све дивизије имају да одржавају међусобну везу. Нападне ли противник на једну, онда је остале морају безусловно потпомоћи тиме, што ће напасти с дотичне стране на противничко крило или што ће се упутити нападнутој дивизији, те да је појача. Команданти, који се овог не придржавају, биће строго одговорни“.

„Нарочите мере за сваку дивизију предузеће њихов ђенералштаб и т. д.

У додатку армиске заповести за бој код Домокоса напомиње се још једном, да регулисање мера за осигурање као и маршевих и бојних формација, треба поверити дивизиским ђенералштабовима. У исто време овде се објашњава дивизиским командантима, како не треба да држе за нужно, да својим потчињеним саопштавају целу армиску заповест, већ да треба само учинити распоред на основу ње и са овим их тек упознати.

Наравно, нама изгледају такве ствари као излишне.

Турски ђенералштабни официри, који су оваке заповести састављали, били су образовани неки шта више у Немачкој а неки у ђенералштабној школи у Цариграду, која је уређена по угледу на немачку. Они су знали исто тако добро, као и наши ђенералштабни официри, како треба написати армиску заповест. Што су пак овако чудновато радили, долази од тога, што су у напред знали, да у њиховој тадањој армији ни проста начела командовања нису била општа својина свију и да се с тога мора на срце стављати оно, што има да се изврши, ако се хоће да има сигурности за извршење.

Особености војске, образовање, навика и т. д. увек ће имати пресудне важности.

Ну, ако узмемо прилике, као што су у нас, онда се могу поставити неколико основних правила.

Као једно такво правило може важити, да претпостављени не треба никад да наређује потчињеном из даљине оно, што овај може на самом месту боље да види. Тиме се упрошћавају заповести, а онеме, коме се заповеда, оставља се потребна слобода за употребу своје умешности. Тако исто, не треба ништа наређивати, за шта се сигурно зна, да неће бити пропуштено и без нарочитог наређења. Тако што заповедати услед навике, има у себи нечег опасног. Командант трупе не сме да даје одушке својој бојазни, да се што не заборави тиме, што ће то напоменути у заповести, већ само контролом. Навикнемо ли трупе, да им се за сваку ситуацију одозго заповеда, навикли ћемо их и на то, да не раде ништа, ако кад год заповести не добију.

Најважније и најбоље заповести, које су издате у рату за наше доба, биле су увек врло кратке и просте.

Да наведемо Молтке-ов славан телеграм од 22. јуна 1866. упућен I. и II. армији у Герлиц и Најсе.

„Његово Величанство заповеда, да обе армије уђу у Чешку и да се сједине у правцу на Гичин.“

Када се доцније, 2. јула наишло на аустријску армију иза Бистрице и када је било изгледа ће I. пруска

састављеним из јединица, које предводе самостални и чувени команданти, мораће се често пута ограничити само на то, да овим командантима изложи своје жеље и намере, а да њима остави, да их изврше како за најбоље нађу. Тако је и у оне три прве наведене заповести исказано мало што више од мишљења и опште намере Краљеве. Ну, ипак, не сме се увек поступати једнако. Главнoкомандујући треба увек да има сигурно под својом руком и пред очима један део своје војске, те да њим може увек располагати, када услед неочекиваног догађаја буде потребно, да се и сам у посао умеша. Овај корпус, којим он у таквим тренуцима располаже, служи уједно као крма на лађи, којом иначе не би било могуће управљати. Да би се видело какве забуне могу да наступе, кад главнoкомандујући ничим не располаже, већ свима својим корпусима да потпуну слободу, навешћемо као пример Блихера у знаменитим фебруарским данима 1814. године.

Кад се Наполеон изненадно појавио код Шампобера и напао са надмоћном снагом на руског ђенерала Олсуфијева, тада се Блихер налазио са својим главним станом у Верту, не имајући на овом месту ниједног човека на расположењу. Услед осећања сигурности, које је осећала шлеска армија после Ротлера, као и услед осећених околности сваки део војске имао је самостални задатак. Блихер и Гнајзенау истина су знали, да ће Олсувијев бити разбијен, јер је био слаб и без коњице, да га француска коњица опкољаваше већ у долини и да ће Наполеон стајати победоносно између колона шлеске армије, чим потуче овог ђенерала, па ипак обојица му нису могли ни помоћи ни што саветовати, јер у рату немају вредности ни помоћ ни савет, кад нису поткрепљени бајонетима. На тај начин маршал „Форверц“ (напред) морао је да се реши са огорченом злобом на веома опасно одступање и да што пре похита до 6 корпуса у Фер-Шампаноаз само за то, да што трупa у своју руку.

Према овоме, док оне делове војске, који су близу противника а далеко од главног центра, имају велику слободу и обично знају само за своје непосредне задатке, немајући никаквог другог упута, док оне делове, који су далеко од противника а близу главног центра, који их држи уза се ради употребе за своје потребе, принуђени су да се задовољавају, што се односи потпуно прецизиране заповести и да буду спремни да оних делова треба да буде то, што се ради оних делова мењају. Што је нижи положај оних, који заповести, то је његова јединица мања с погледом на величину, а што је заповести бити детаљније. Слобода претходних делова ограниченија. Треба се обратити на друге делове, који су пред нама, иза нас, десно и лево, да се избегне колизивност.

Већ командант корпуса може такође да нареди да дивизијама онако, као што заповести командант његовим корпусом. То је такође такође командант корпуса самосталан на својим деловима, који има да са својим корпусом извршава задатке, који ће морати да заповешћу одређених делова, који су корпусних делова. Командант дивизије такође такође увек, изузев кад са својим деловима, који су самосталан задатак, кад се ради оних делова, који су као са каквом малом војском. Командант дивизије такође смо видели, најмање јединица, који су такође такође не циљеве, то командант дивизије такође такође толико далеко, да своје делове, који су такође такође ескадрон дознаду из своје војске, који су такође такође а да нижи команданти такође такође такође такође да умећу. У боју ће се такође такође такође такође командант дивизије такође такође такође такође групе, које се формирају такође такође такође такође према циљевима а такође такође такође такође.

У току рата 1870.

весна пракса у војсци, који су такође такође такође придржавали у својим деловима, који су такође такође такође такође

важи за углед. Првих дана рата велики главни стан је командовао армијама посредством кратких телеграма, као што је то било пре 4 године¹⁾. Ђенералштабно дело о овом рату међу тим вели да овај начин није био увек задовољавајући²⁾. Чим је отклоњена опасност, да не буде поремећено развијање немачке војне снаге и да поједине армије не буду посебно нападнуте надмоћнијим противником, одмах се на место кратких упустава, којима се одређивао само непосредни поступак, јављају тако зване *директиве*. Овај случајно постали назив истина није леп и боље би звучао кад би се немачки казао, али ствар тиме ништа не губи. „Директиве су таква саопштења више инстанције нижој, којима се не дају прецизиране заповести како треба поступати у извесном тренутку, већ се износе само главне идеје. Ове идеје су као центар за остале самостално донете одлуке“, тако објашњава ђенералштабно дело. „Директиве треба да истакну циљ, који има да се постигне, а да оставе средства за извршење“, вели ратна служба. Таква саопштења, која дају широко поље за рад а међутим осигуравају заједничко дејство снага, нарочито су данас на свом месту, када се услед величине војсака тежи увек *иодвојеним* масама ка заједничким циљевима. Ово је два пут више потребно код великог главног стана, који увек са извесне даљине и само у општим цртама управља војском.

Да би смо дали слику такве директиве, навешћемо оне, које је добила армија принца Фридриха Карла после битке код Орлеана и Божансија, на Лоари, пошто је разбила велику Лоарску армију ђенерала д-Орељ-де Паладина и раздвојила је на два дела баш онда, када се спремао да се упути за ослобођење Париза. Један део разбијене армије, који је био десно крило — сада већ као I. Лоарска армија под самосталном командом ђенерала

¹⁾ Види страну 101.

²⁾ Види *Der deutsch-französische Krieg*, службено издање гл. ђенералштаба. Св. II. стр 154. и 155.

Бурбаки-ја — оступи на Бурж. Други део, II. Лоарска армија под Ђенералом Шанси-јем, добивши свеже трупе, упорно се одунирао код Божансија великом херцегу од Мекленбурга, који га је гонио. Ну, када принц Фридрих Карло окрете против овог дела целокупну снагу, која је била на Лоари, онда оступи прво иза Лоаре а доцније к Сарту на запад.

Директиве, које је за време ових догађаја слао у облику писама Ђенерал Молтке шефу Ђенералштаба II. армије, Ђенералу Штилу, датирани су под 12. децембром и у најважнијим пасажима гласе овако:

„Пошто смо последњих дана месеца новембра и првих дана овог месеца успели, да одбијемо покушаје противника предузете у разним правцима, да ослободи Париз, сада је на првом месту главно, да се у горњем циљу употребљене, а при том подвојене противничке трупе, енергично гоне дуже времена, те да им се онемогући дејство“.

„Према моме мишљењу овај задатак треба да предузме и део армије Њ. Краљевског Височанства према противничким армиским корпусима, који су се последњих дана појавили према њему; њих треба гонити са довољно снаге и ако је икако могуће растурити их“.

„С друге стране мора се признати, да наша снага неће бити довољна пре пада Париза, да протегнемо операције сувише на југ и запад, те се за сада морамо на ово ограничити, што ће имати и ту добру страну, јер ће нам трупе добити одмора, који им је тако потребан после напорних кретања и бораба последњег времена“.

„Без са свим особитих повода II. армија не сме прелазити линију Шер, Тур, Бурж, Неверс, којој би као потпора могла служити прикупљена главна снага код Орлеана“.

„Осигурање са запада имало би да падне у део армиског дела Њ. Краљевског Височанства великог херцега Мекленбург-Шверинског. Ако су се, као што изгледа, формиране трупе код Конлија већ присаједижиле Лоарској

армији и слествено одступиле са њом, онда би један централни положај не сувише далеко од Париза, на пр. код Шартре-а дао могућности, да се овај део армије повуче или поједини делови његови измене“.

„Што се тиче заузећа Орлеана од стране делова Баварског корпуса, за сад се овим не мењају предузете мере од стране краљевске команде.

„Према мом мишљењу нарочиту нажњу треба обратити, да се непрестано и сигурно прате корпуси, који су под командом ђенерала Бурбакија одступили преко Жиана и т. д. у правцу Буржа односно Неверса (18. и 15. корпусе).“

„У случају да ови последњи предузму понова наступање, онда можете рачунати на садејство ђенерала v. Цастрова¹⁾, који ће се од сутра налазити у Шатиљону на Сени и ког треба појачати са 60. и 72. пешадиским пуком. Одржавање везе са поменутиим ђенералом остављај најионизије Вашој увиђавности“.

Налик на ову написане су све директиве. Оне износе *гледисти* и *жеље* највишег места, великог главног стана а остављају командантима армија, да према њима дејствују како за најцелисходније нађу.

Армиски командант биће већ ређе у таком положају, да такве директиве употреби, а то само онда, кад је један од његових корпуса одвојен у нарочитом циљу, па се предвиђа, да ће командант овог корпуса морати да доноси самостално важне одлуке, не ступајући предходно у споразум о томе са армијском командом. Оваке прилике могу да наступе, кад један корпус има да осигурава бок армије, која иде на напад, када гени потучене противничке трупе, када је за извесно време одвојен реком или планином и т. д.

¹⁾ Командант VII. арм. корпуса, који је у то време с већим делом свог корпуса осматрао средњу Француску између армије принца Фридриха Карла на Лоари и корпуса ђенерала Вердера у пределу Саона, те је осигуравао комуникационе линије Немаца са Немачком од напада са југа.

Код директива ће врло често бити пужно, да се изнесу разни могући случајеви, што се у опште сматра као погрешка, која проузрокује несигурност. У ствари је врло тугаљиво предузимати какве мере на тако колебљивом темељу. Међутим, противник може да учини нешто, што није предвиђено међу побројаним случајевима, што ће тек тада произвести праву забуну,

Ну рат доноси такве ситуације, када се морају предузимати мере шта више и пре, но што можемо и смислити какав је највероватнији начин делања код противника. Заповест великог главног стана за напад 18. августа, коју смо горе навели узима два случаја за лево крило, т. ј. за оба армиска корпуса послата на Батиљ: један да противник маршује ка Бријеј-у и други да се налази на висовима пред Мецом. За сваки случај треба друкчије поступати.

Још је очигледнија потреба у овом погледу код армије Ђенерала Мантајфела, када је 24. јануара 1871. дошла пред Безансон. После неуспешног напада на Лизенску позицију Ђенерал Бурбаки одступи горњим Дубом под заштиту утврђења Безансонског, гоњен Ђенералом Вердером између Дуба и Оањона. Ђенерал Вердер био је од њега северно а 2. и 7. армиски корпус јужно. Да пак противник не може дуго остати код Безансона, није било сумње, јер није имао животних намирница, да храни армију на дуже време. Ђенерал Бурбаки морао је једног дана да изађе из заштите утврђења. Али у ком правцу? Пошто му је главни пут на југ био пресечен, то је могао да покуша, да се провуче између овог пута и швајцарске границе. Али могао је ради свог спаса и да се реши на слан продор на југозапад обема странама Дуба. Па није било искључено ни то, да продре на северозапад, те да се одатле придружи Гарибадију у Дижону или пак, да се још једном окрене против Вердеровог корпуса, који му је у то време био најслабији противник. На послетку, могло се шта више претпоставити, да ће своју армију одвести на швајцар-

ску границу или да ће под зидовима Безансона очекивати напад Немаца.

Све је ово доиста било могуће и наравно захтевало, да се предузимају разноврсне мере па можда и врло брзо решење дотичног команданта пре, но што би могао ма шта да нареди командант армије из његовог главног стана у Ла Бару код Дампира. Услед тога појавиле су се директиве, које узимају у разматрање не мање од *шест* случаја и за сваки прописују нарочити начин поступања армије. Генерал Мантајфел завршује их следећим речима, које се односе на све команданте корпуса:

„Под оваким околностима, где се не може постићи узајамно потпомагање сва три корпуса, што можда не би било ни целиходно, нисам хтео да пропустим, а да Вашој Екселенцији не ставим до знања, како ја схватам ситуацију, *те да, ако околности узишту брзо решење, можете у свако доба да саобразите операције пре, но што стигну моје зајавити.*“

Слично овом морало се поступати и код Меца, када је армија генерала Базена била затворена,

Ни у једном ни у другом случају нису се десиле несреће, шта више овим је боље осигурано јединство и целиходност дејства свих сурадника. Ну, овде је само то важно, да се претпостављени случајеви изложе потпуно природно без икаквог вештачења, те да се кад догађаји наступе, може без нарочитог оштроумља да позна, који баш случај наступа.

Наравно, све директиве претпостављају разумне и на самосталност навикнуте ниже команданте. —

Старији појам *диспозиција* сада је ишчезао. Под овим се разумевао програм дејствовања основан на извесним претпоставкама, који се упуштао више у подробности но и обична заповест.

Поред директива ми данас знамо само за *армиске, корпусне, дивизиске* и т. д. заповести. Од директива се разликују по томе, што не дају начелна гледишта већ

прописују извесне мере, маршове у одређеном правцу, нападе и т. д. Карактеристична црта њихова је, даље, што не узимају у обзир разне случајеве већ само *један, који оном, који заповеда, изгледа у извесном шренушку као највероватнији*. Као што смо већ напоменули, заповести престају онде, где сумња отпочиње и где се не може да предвиди оно, што тек долази. Изузетних случајева биће, јер не може никад да се повуче тачна граница између заповести и директива, али су оваки случајеви ипак ретки¹⁾.

И ако се заповести издају у много сталнијој форми но директиве, ипак се ни за њих не може да пропише рецепт, али се ипак могу неке тачке да устале, које не смеју никада да изостану из њихове садржине.

Као што је већ познато, свака заповест пре свега оснива се на извесном сазнању о положају противника. Свака заповест издаје се *bona fide*²⁾ и не сме се сматрати као какав законски параграф, који ако се преступи, доприноси казну. На против, она губи важност своју, чим се опази да претпоставка не постоји, на основу које је заповест издата.

Дакле, свака заповест почиње са оним, што се о противнику сазнало.

У овоме је потребна извесна обазривост. Обично ће добро бити, да се напомене одакле су извешћа добивена, што је нарочито онда потребно, када се по мало сумња у сигурност њихову. Ако се просто каже: „Према извешћима о противнику и т. д.“ онда онај, који прима заповест, може врло лако да сматра да је то потпуно сигурно, услед чега се могу породити погрешке. Ако се напомене и извор одакле су извешћа добивена као: „Према

¹⁾ Често пута се употребљава, истина више у теориским вежбањима но у пракци и ова реченица: тај и тај део војске или трупе треба да дејствује према ситуацији. Ово је излишно, јер кад у напред није ништа одређено, онда и не остаје ништа друго, до радити према ситуацији, па ма то нико нарочито и не допуштао.

²⁾ С вером у доброту“.

извештајима добивеним од становника, шпиона и патрола и т. д.“ онда је сваки командант трупе у стању, да оцени ступањ сигурности. Или ће га ово побудити да буде неверљив и обазрив или ће га пак у сигурности утврдити.

Исто тако, треба оштро одвојити оно, што је права садржина извешћа од онога, што је у развијању слике *додато* према вероватноћи.

Ако својим *esprit d'escalier* разгледамо издате заповести 18. августа, што се у интересу студије треба да допусти, онда ће се следеће јавити као достојно пажње:

Рано из јутра видело се само *лево* крило француског положаја на висовима Поан-де-Жура. Само се овде било у сталном додиру са противником помоћу патрола; само са овог дела долажаху извешћа. Како је даље стајало са француским фронтом, докле се протезао, било је непознато; десно крило није се могло сагледати. У јутру оног дана, кад се бој десно, армије добију од великог главног стана саопштење, да се према *њиховом мишљењу* противничка главна сила *налази, испред Меца и да се њена позиција прошеже до Аманвиља*. Од крајњег левог крила француског, од висова Боа-де-Во, где су опажени па до Аманвиља износи линија 7.5 Км. Овде месност прави једну котлину, којом данас пролази жељезница. Претпоставка, да се десно крило Француза наслања на ову котлину, и да се фронт не протеже даље, имала је неоспорно много разлога за себе, ма да се доцније показало, да је то ипак била само обмана и да је француска бојна линија била готово још једном дужа, управо да је допирала до Ронкура. Међутим, и ако се у саопштењу главног стана говори потпуно умесно о томе *како се мисли*, ипак ова првобитна јасна оцена доцније постепено са свим ишчезе. У заповести, коју смо горе навели, вели се, да је позиција противничка на плато између Поан-ду-Жура и Монтињ-ла-Гранжа. Истина овом претходе речи: „Према добивеним извешћима *може се узети*“ али се оне очевидно односе само на последњу реченицу, да се противник хоће да „одржи“ а не и

преставку позиције, која је прецизирана речима: „на плато-у између Поан-ду-Жура и Моптињи-ла-Гранжа“. Главна команда II. армије, не имајући такође никаква извешћа о томе, докле се стварно протезало противничко десно крило, примила је ово саопштење као сигурно и у даљим њеним заповестима вели се на пр.: „*Противник се налази на висовима код Лајцига и Боа-де-Во-а*“. — На тај начин, на послетку се држало као потпуно сигурно оно, што се у почетку изнело као претпоставка. У заповести за извршење главне команде II. армије издатој гардиском корпусу правилније је схваћена ситуација: „*изгледа*, да се противник налази на висовима Боа-де-Во преко Лајцига у бојном распореду“, но при свем том, првим саопштењем добијена преставка противничке позиције, да десно противничко крило треба тражити у близини Аманвиља, толико се утврдила, да су сагласно томе и све мере предузете. Гарда је добила правац на Аманвиљ, те да одатле обухвати противничко десно крило, које се у свима случајевима претпостављало, да се налази *јужно* од овог места, док је у ствари било доста далеко на север, тако да би гарда код Аманвиља ударила готово у средину фронта. Можда би се обмана, која је тог дана владала о протезању француске бојне линије, раније открила, да су у саопштењу изнели право стање оног, што се о противнику знало и да се казало: „Противник стоји са својим левим крилом на висовима Поан-Ду-Жур у бојном реду; докле се пак протезе његово десно крило, за сада се још не зна“ и т. д.

Истина је бескрајно лакше сетити се таквих ствари, кад се већ имају пред очима последице оног, што се стварно учинило, но за време самог дејствовања. С тога ми и назвасмо нашу мудрост *esprit d'escalier*, који нам тек онда дође, кад силазимо низ степеннице судске дворане, те се тек онда сетимо, шта смо управо могли да кажемо пред високим скупом, ког тек што остависмо. (Кад се кола сломе, путева је доста. Пр.) Међутим, ближим испитивањем показује се, да је баш и на самом месту

било људи, који су погодили оно, што је у ствари било. У једном рапорту¹⁾ добивеном пре подне тог дана, када се бој збио, у коме се исцрпније описује француска бојна позиција, вели се: „Чије се десно крило, прикривено шипражјем, не може да сагледа“.

Дакле, при саопштавању онога, што се о противнику зна, што служи као увод у заповест, треба се придржавати највеће тачности. Један или два реда, који су као увод, треба оштроумно написати.

Други део сваке заповести садржи *намеру заповедника* у главним цртама. Она произлази из извешћа о противнику, дакле, и по спољашности најбоље је везати је непосредно за овај део.

Само по себи се разуме, да главнокомандујући, командант трупе, треба јасно и разговетно да искаже своју намеру, те би било излишно, да што даље о томе говоримо. Ну, и у овом погледу казује нам искуство друго.

Пре свега је често тешко, да усталимо сопствену намеру за наступајуће часове. Ратне ситуације су толико неизвесне, да се из јутра рано не *може* да предвиди, шта ће се *хитети* око 9 или 10 часова пре подне. Са обзиром на трупе заповести за сутрашњи дан морају се издати до пред вече, међутим ноћ може што-шта да промени. Често пута не може се у напред да одреди ништа друго до места, на којима треба да се скупе сутра дан трупе, те да буду спремне за покрет. Међутим, баш ово треба прецизно исказати, те да сваки потчињени командант зна, да је све остало несигурно и да с тога, дакле, не треба да везују себи руке долажењем у додир са противником пре времена.

Неки пут опет намера више команде изгледа тако очевидна, да се сматра као непотребно, да се пошто тачније изложи у кратким, у хитњи написаним заповестима. Ова се намера дуго претреса у главном стању и ширем кругу више команде, те се и нехотично замишља,

¹⁾ Овај рапорт добивен је од једног официра из главне команде II. армије.

да њу сваки мора да зна сам од себе, док у ствари може бити непозната баш на најважнијем месту. Колико се пута деси да ствар реши неки армиски корпус, коме је у почетку била одређена са свим друга улога. 18. августа мислило се да Саксонци гоне француске трупе, које би одступиле на *запад*, међутим, на крају крајева они су се морали окренути на *исток*, те да изврше обухват десног француског крила¹⁾.

Намера главнокомандујућег у главним цртама не сме бити непозната ни једном његовом ђенералу, коме може бити поверена каква самостална акција. 1870. год. доживели смо, да су команданти бригада и дивизија сопственом иницијативом проузроковали битке, које нису биле у намери команданата армија, и тиме раније одређивали судбину целе армије. *Такви догађаји увек ће се збивати, док год у војсци постоји жудња за акцију а код команданата осећање самосталности. Такви догађаји и морају да се збивају, кад велике снаге заједнички дејствују и ако се неће да најбоље прилике пројадну без икакве користи.* Ну, у толико је већа потреба, да и нижи команданти буду посвећени у општу намеру главнокомандујућег. Тиме ће се у веома ретким случајевима открити тајна. Пре свега, знање ове тајне никако не прелази узан круг људи високог положаја. После тога, од времена, кад се изда заповест за извршење, па до времена кад извршење почне, тако је време кратко, да се противник не може ни у колико користити, па баш и да добије какво извешће, јер ће му доћи доцкан.

Ма колико да је кратко време до решавајућих покрета, којима се улази у бој, ипак ће имати доста минута, да се у једној реченици још један пут исказе јасно намера главнокомандујућег.

Пошто је 18. авг. 1870. утврђена главна идеја, да се противник не напада озбиљно на његов по при-

¹⁾ Као што је познато ово је решило битку.

роди јак фронт све дотле, док не буде обухваћен на десном крилу, то би без сумње било од користи, да се ово у свима заповестима поновило и ако се мислило, да се може узети, да је ова идеја већ позната. У ствари, напади на фронт били су много озбиљнији, по што се раније мислило да буду. То би се избегло, кад би се сваки пут одмах после описа противничког положаја изнело, како се мисли у главном стану да изведе напад. Намера главнокомандујућег је за дејство његових потчињених команданата једини компас, када се оно, што је заповеђено, не може да изврши онако, како се хтело, с тога им се она треба да представи тако, да је лако видљива и да јасно пада у очи.

После дела, у коме се излаже намера, са свим природно долазе *распореди*. Садржина овог дела потпуно је зависна од тренутних околности. Ове разне случајеве изложимо у следећим одељцима.

У опште узев главно је, добро водити рачуна о времену и простору. У овом погледу су погрешке неопростиве, међутим су их чиниле и велике војсковође¹⁾. Ко познаје рат, тај може себи објаснити то. Извесна мера претреса се на бојишту и заповест саставља. У том стигну нова извешћа. Сад се размишља, да ли се може извести оно, што се намеравало. Команданти долазе, главнокомандујући мора да говори с њима. Сад се замарија око много важнијих ствари. Тек великог коњичког напада прикива му најљу, противнички контр-удар доводи га за час у највеће узбуђење. Трупe пролазе поред њега и бурно поздрављају свог омиљеног вођу. Неопходно је да им заблагодари са неколико ободрavajuћих речи. Одјаха за овим на другу тачку, те да прати довршетак боја. Тек кад и последња пушка умуче, сети се, да она заповест још није послата. Брзо је потпише и пошаље по једном официру. Међутим заборавило се, да је време протекло, да треба поправити означено

¹⁾ Blume. Strategie. стр. 143.

време у заповести, и да не може позвата трупа да дође тако рано, као што је заповеђено. На послетку се ослони са свим на разумност оних, којима је заповест упућена и од њих очекује да учине нужне измене. Али, погрешка је већ учињена. Ко се сети под каквим се бурним околностима често пишу заповести, неће га за ово кривити, па ипак такве појаве подривају поверење нарочито, кад се понављају и кад је погрешка очевидна. —

О томе, којим *редом* треба изложити распореде, може се рећи неколико речи.

Ово у главном зависи од важности појединих мера. Оно што се прво стави, обично се најбоље запамти, с тога оно, што је најважније, треба да дође на прво место, изузев, ако не буде потребно да се ради бољег разумевања пре тога ставе каква предходна наређења. Тек тада долазе мере другог и трећег ранга, којима је једини циљ, да се потпомогне или осигура главно предузеће.

Ако се не може да нађе такав природан ред, онда је најбоље да се почне са оним трупима, које се прве крећу и најдаље су истурене на пр.: са коњичком масом, која се креће испред армије. Док се читањем заповести оријентишемо о задатку коњице са картом у руди, дотле се једновремено упознају положаји места, путеви и т. д. који се и у следећим одредбама помињу, те су нам већ позната, кад на њих наиђемо. На овај начин добиће се најбрже сигуран преглед.

Кад се сврши са коњицом, прелази се на предходнице, за тим на главне масе и на послетку, на бочна осигурања и поједина оделења, која се одашићу.

На овај се начин постиже такав ред, који се поклапа у опште са редом, којим ће тећи извршење, а то може бити само од користи по јасноћу и прегледност.

Нико неће, — изузев заповести за одступање, — да распореде за возове и колоне стави пре распореда за трупе или пак, да једно с другим помеша. Ови распореди долазе на послетку.

Осим тога, не треба заборавити, да се често пута заповести не само пишу под тешким околностима, већ се под истима и читају и имају да разуму. Кад при читању ратне историје наиђемо на признање, да се овде нешто превидило, онде нешто заборавило, онда смо лако склони, да сурово о томе судимо и да узвикнемо: „како је то било могуће!“ Човек се обично не сећа, да један ђенерал, ма колико био свесан свог положаја, не може да буде непрекидно будан, свеж и у покрету, и да умор и њега савлада као и сваког другог. Често услед претресања распореда, примања извешћа и рапората мора бити будан дубоко у ноћ и ако је читав дан провео у седлу при зимској хладноћи и снежној вејавици. И тек што је могао мало прилећи у свом скромном стану да почине, а ето ти ордонанс официра са вишом заповешћу, те да га из тешко добивеног сна пробуди и принуди на нов посао. Одмах треба да се прочита, размисли, реши и заповеди потчињенима. Често пута га узнемире и без нужде. Тешко се човек одлучује да се одрекне одмора, када га сви делови организма енергично захтевају. При бледој светлости слабе ватре на камину или крај бивачног огња, мучи се да прочита писмено, свакако написано на брзу руку, карте се донесу, често се сто пађе с муком, те да се на њ распростру. Што су у таквим приликама заповести дуже, што имају у себи више имена, што су на вештији начин склопљени распореди у њима, што се више мешају главне ствари са ситницама, у толико има више прилика, да се учине погрешке, да се што рђаво разуме, да се заоставе главне ствари због споредних и друго што шта. Сетимо се, да су — бар у нашој војсци је тако — сви људи вишег ранга већ у добу, када су духовне и физичке снаге у опадању. Наполеон се у 41. години жалио да нема раније јачине. „Најнезнатније јахање за мене је напор“, пише он. Фридрих Велики, кад му беше 48 година, исповедаше се своје пријатељу д' Аржану. „Имам да радим Херкулесове послове у добу, када ме снага издаје, када сам

све немоћнији и када ме, да кажем све, почиње да издаје нада, утешитељка свих несрећних.“ Код нас су у овом добу команданти батаљона и пукова, а међутим тек знатно даље од ових почињу положајеви, који у великом ратовању имају извесне важности. Овакав се однос може врло тешко да промени, ако се хоће да одржи тако корисно јединство у официрском кору, по коме сваком члану кора стоје отворена највиша места али се иста постижу у опште према годинама службе. Кад се у већем пензионирају команданти виших положаја, онда се од времена на време може да подмлађује официрски кор. Али, државно-економни обзирци повлаче у овоме одређене границе и преко извесних мера не сме се прелазити. Ми морамо свакојачко још дуго рачунати, да, са малим изузетком, видимо на највишим местима људе, који су зашли у године. Људи, који су близу 60 година или који су их већ навршили, не могу да имају стару снагу памћења нити могу да ствари брзо схватају.

И на ово треба се у заповестима обазирати. Оне треба да су лако схватљиве и да им се садржина у главном може лако да упамти.

Због овога је на првом месту потребно, да се одредбе, које се односе на кретање и бој одвоје од осталог. Не могу се наравно потпуно да избаце одредбе, које се односе на тренове, колоне и возни парк, јер трупе морају да знају, где могу наћи муницију, животних намирница, болнице и т. д., али ће већином бити довољно, да им се овде назначе само места. Све остало, што је још потребно у овом погледу, најбоље је да се мете у нарочити додатак. Оно што је важно, што се односи на дејство трупе, што старешина мора имати потпуно јасно пред очима, треба да се истакне на видљив начин, без икаквих додавања. Кад нам на пр. ђенерал Шанси у својој инструкцији од 8. децембра набраја читав низ постављења и производстава официра и лекара, дакле, кад — према нашим појмовима, уз операциску заповест додаје и „Militair Wochenblatt“, онда то морамо много

више да осуђујемо, по то, што у првом делу заповести, у коме се говори о сазнању о противнику и операцијама сопствене армије, улази у детаље и даје извесне поуке. После оних notiца, које се односе са свим на личне околности, долазе одредбе за поселање излаза Маршено-грске шуме, дакле део бојне заповести а на послетку напомена командантима, да се чешће јављају. Како је лако ово заборавити, ако не при првом читању, онда доцније, очевидно је.

Још једна одредба, која не сме никако да изостане, то је, *где ће се налазити онај који издаје заповест*, то је потребно због тога, да рапорти и питања њему упућена сигурно долазе код њега.

Свака заповест, која се у рату издаје, треба да је прегледна као стил каквог грчког храма. Само тиме ће се постићи јасноћа у схватању и прецизност у дејствовању¹⁾.

Ми морамо да посветимо још неколико речи утицају даљине на издавање заповести, јер је овај од важности при оцењивању ратних ситуација.

Непосредни утисак је увек најјачи, и у природи саме ствари лежи, да далека опасност има много мање утицаја, но она, која је блиска. Отуда долази, да у рату сваки мисли да је најстрашније онде, где се он бори и да су баш на његовом ратном попришту најтеже околности. *О једне стране*, услед овога може човек

¹⁾ Није без важности употреба карата при састављању заповести. Само по себи се разуме, да треба тачно исписивати имена. Ну, осим овога треба тачно назначити, према којој је баш карти састављена заповест (кад има карата разних). Не само да свака карта представља нешто другачије терен, већ и слова за имена нису једнака. Што је у једној карти написано крупнијим словима, то је у другој написано малим и једва се може да прочита. Када онај, који заповеда и онај, који прима заповест, имају различне карте, овда се врло лако може да изгуби доста времена око тражења. Писац, који је био у рату 1870.—1871. при арм. команди, сећа се, да је целу ноћ пробавио око тога, да нађе име једног места, које се спомиње у рапорту. Тек кад је случајно узета друга карта име се нашло, јер је на овој исто име било исписано крупним знацима и без сумње се овом картом служио онај, који је рапор послао.

да погреша, те да од другог захтева више по од самог себе, јер се доиста *знају задаци*, које има да изврши сусед, али не и сметње, које му стоје на путу. С друге стране пак има под околностима и користи, ако се не мора мислити и дејствовати под непосредним утиском опасности и зла.

Искуство потврђује, да са даљином расте и смелост у одлучивању. Човек са већом мирноћом осматра велики део ратишта, боље процењује другостепену важност какве појаве, која ојима на лицу места изгледа као *најважнија*, јер их се непосредно тиче, и лакше изналази средства, да успехом на *једној* тачци у равнотежи могући неуспех на *другој*.

Нема сумње, да ће бити врло корисно, да се *највиша* војна управа налази на извесној даљини од ратишта појединих армија. Она треба у свима догађајима да даје импулса, треба да је увек готова, да прими одговорност на себе, ако се који од потчињених команданата колеба и да са потпуном објективношћу оцени важност *целокућних* операција једних према другим; с тога она треба да је изван ларме, мемира и страха, које са собом доноси посведневно живот трупа, које су у непосредној близини противника. Хладна мирноћа треба да влада у атмосфери, која је око ње. Само у врло ретким, решавајућим моментима треба да се спусти у бурни елемент рата, те да под непосредним утисцима овим издаје своје заповести. Ако се ово дешава врло често, онда ће се изгубити преглед целине а гледање патње постепено ће оштетити и полет у плановима.

Пада у очи, да је велики главни стан увек мање важности одавао опасностима, које су претиле Немцима у провинцији за време зимског периода рата 1870.—71., које су тамо стајале, те да осигуравају опсадну војску код Париза од противничких покушаја да овај ослободи. У почетку је знатно подцењена јачина армије ђенерала д'Орел де Паладина, која се формирала на Лоари и на коју је Француска полагала све своје наде. Тек после

битке код Кулме-а назваше је „достојном пажње“ и одредише да броји на 60000 људи на и више. Дотле се сматрало као релативно лака ствар, да се ова армија потуче.

У колико је онадало растојање између ње и трупа послатих против ње, у толико је код ових последњих расла све већа несигурност. Док су се у почетку надали, да ће лако победити ову слабо организовану гомилу, те узели за циљ Бурж и Тур, дотле се доцније изменише извешћа, погледи и одлуке. Тешкоће посташе очевидније, појави се велики број противника јасније, што је проузроковало већу обазривост. Поче се сумњати у могућност да се оно изврши, што се хтело. Поред планова за напад појавише се и пројекти за привремену одбрану; узе се ближи циљ и то на Лоари а не преко ње.

Међутим у ствари је и било узрока за обазривост¹⁾. И ако противничке трупе не беху ни приближне по доброты војсци оборене империје, ипак је рат у децембру и јануару био много озбиљнији, но што се очекивало.

На другим деловима ратишта дешавало се то исто. У ствари, овај факат имао је врло срећне последице. Док је оправдана смотреност потчињених команданата умањивала могућност несрећа, дотле су јако напрегнуте жеље врховне команде давале јак подстицај за дејство.

Могло би се рећи према томе, као да најгенијалнији и најсмелији пројекти морају да се стварају за зеленим столом, потпуно удаљено од непосредног утицаја ратне опасности и где је највећа мирноћа за размишљање и рад, и да изгледа, да је само у време решавајућих бојева нужно, да главнокомандујући буде код војске, па и тада као да би могао најстарији командант армије да предузме команду. 1870.—71. могли су се телеграфом слати заповести из Берлина исто тако добро на и исто тако брзо у Орлеан, Везул и Амијен као и из Версаља. Према овоме би се могло мислити, да се под данашњим окол-

¹⁾ Као што се види у наведеној «директиви» на страни 107, ова се обазривост доцније и на највишем месту одобравала.

лостима може управљати војском на начин, каквим се служио Бечки дворски, ратни савет у прошлом веку¹⁾.

Ми смо такав један пример видели у стварности. Француско војно министарство дејствовало је на врло сличан начин. Оно је за зеленим столом у Туру и Бордо-у склапало ратне планове, слало их командантима, не стојећи обично ни у ком другом додиру са армијама, сем средством телеграфских жица. Заблуда, да се судбином бојева може управљати из тишине кабинета за рад, имала је за последицу само поразе. Код ратних пројеката Гамбете и Фресине-а није никада било сагласности између хтети и моћи, циљева и средстава. Код свих планова није било правилног познавања способности младих републиканских трупа.

Ако је дакле и добро, да врховна команда у опште буде на извесној даљини од места, где се бој бије, ипак ова даљина не сме да буде толика, да се прекине жив додир са војском. Главнокомандујући мора да осећа сваког часа пуле војске. Од њених унутрашњих узбуђења треба да допре до њега толико, да не буде сувише узбуђен пролазним утисцима, а при том да има тачно осећање, шта може извесног тренутка од ње да захтева. Бављењем великог главног стана на ратишту добија се то, да су његови планови основани на стварности.

Исто тако је свакако од користи, да врховна команда осети по мало тешкоће рата за време маршева и збијеног становања, које трупе јако осећају. Тиме ће се добити то, што се од трупе неће захтевати оно, што се не може испунити, а понекад ће свести на праву меру страх од препрека, које из далека изгледају веће, но кад се изближе посматрају.

То, што важи за управљање великим операцијама

¹⁾ Ми се овде придржавамо општег мњења о раду овога савета рату, већ се вели, да је његова улога била чисто административна. Види: Mitteilungen des K. K. Kriegs-Archivs, мајска свеска 1879. ауст. вој. часописа Штрелеровог стр. 8.

важи и за битке. Потпуно умесно саветују главнокомандујућима, да не долазе сувише близу бојне линије. Ну и овде се треба држати тачне мере за удаљење од опасности.

У другој свесци свог дела „О рату“ оставио нам је Клаузевиц изврсан опис разних зона, које окружавају средсредну тачку боја. Тај опис гласи:

„Да пропратимо новака кроз бојно поље. Кад м се приближимо, топовски се грмеж чује све јасније јасније, доцније пак помеша се са писком танади, шт привлачи пажњу неискусног човека. Зрна почињу пада близу испред и иза нас. Ми хитамо ка вису, на коме налази командант корпуса са својом многобројном пратњом. Овде тако често и близу падају топовска зрна, тако често распрскавају гранате, да младалачку фантазију пуно обузме сва озбиљност живота. Од једном пада јед од наших познатих — груну једна граната у гомилу произведе невољне покрете — почињеш већ да осећаш да ниси потпуно миран и прибран; и најхрабрији је ма и најмање расејан. — Још један корак дубље у бој, који се пред нама одиграва готово као каква позоришна игра, хајмо најближем команданту дивизије: овде зрно зрно пристиже и грмљавина наших топова још више расејава. Од дивизиског команданта хајд команданту бригаде. Његова је храброст призната на ипак, ено га где пажљиво стоји иза брежуљка, куће или каквих дрвета — сигуран знак веће опасности: картеч трешти преко кровова и поља, гранате фијучу у свима правцима поред и преко нас; већ почиње честа писка пушчаних зрна. Још један корак к трупима, к пешадији, која се читаве часове са неописаном упорношћу одржава под кишом од метака: овде је ваздух препун писке танади, која нам се јављају да су близу својим кратким и оштрим звуком, пролазећи нам за један сантиметр мимо уши, главу и душу. Поглед на мртве и рањене са боним јауцима још више нам обузима тугом раздражена срца“.

Овај опис је веран и данас још, само с том раз-

ликом, што су зоне много веће услед већег терања новог ватраног оружја. Услед јачег дејства и утисци су силнији. Ни најгушћа киша од куршума старог доба не може се сравнити са снаповима од олова наших брзометних пушака.

Као што смо већ напоменули, врло је мало људи, па које опасност нема никаквог утицаја. Клаузевиц мисли, да колико новак улази дубље у разне зоне, да мора у толико више да осећа, да се овде мисао покреће другим средствима и цена у друге зраке, но при чисто спекулативној радњи. И ако утисак опасности постепено отупи, ипак нешто од тога остане и код најискуснијег војника. Што дубље улази у борбу, у толико му пуле бије све брже, у толико му брже али и нејасније лете мисли и у толико више се његово размишљање концентрише на његову сопствену личност и на перспективу смрти, која је веома могућа. Човек нема да изгуби ничег материјално драгоценијег од своје земаљске egzистенције, с тога и осећа тако јако ово своје благо.

У колико се више тражи од команданта да има више прегледности и да више интелектуално утиче на ток боја, у толико треба да је даље од зоне озбиљне опасности за живот. За главнокомандујућег је најбоље такво место, одакле ће моћи да види кретање својих колона а уједно и противничку бојну линију. Таква места често ће се наћи тек на већој даљини, где је човек потпуно изван домањаја противничких метака. Било би скроз погрешно честољубље напустити овака места само с тога, што их танад не дохватају. Примером презирања смрти главнокомандујући у опште неће допринети ни у колико више користи но ма који нижег положаја официр, док јасношћу и хладним размишљањем у својим решењима на против постаје добротвор стотинама хиљада људи.

За време битке код Ноасевиља 31. авг. и 1. септ. био је главни стан војске, која је блокирала Мец, на Хоримонту јако истакнутом вису на левој обали Мозела, удаљеном од бојног поља 15 Км. у ваздушној линији а 22 $\frac{1}{2}$ Км. када се рачуна путем. У први мах хтело се

да добије само јасан преглед, при чему им беше веома корисан изврсан дурбин опсервационе станице. Ну, ускоро се увидело, да нема ниједног другог места, које би било тако угодно као ово за главну команду а за време битке, која се тек отпочињала, те главнокомандујући остаде са својом пратњом на овом месту, одакле су слати према потреби поједини официри на бојно поље.

Као каква панорама лежаше у подножју Хоримонта цела околина Меца са масом кровова варошких и предграђа са форовима и француским логорима. Врло јасно видела се преко речне долине сва кретања противника, концентрација опкољене француске армије, њено развијање и њено наступање за напад. Исто тако могла се посматрати напредовање немачких колопа, које се кретаху на бојном пољу и добити изврсан поглед на ситуацију обеју страна, као што га добија судија при каквој ратној игри. Не само што се могло да констатује стање боја, већ да се и у напред оцени, какве су мере потребне према дејствима, која намераваше противник да предузима.

На тај начин, управо ова битка показује нам извршено заједничко дејство између главне команде концентроване снаге и дејства команданата, који командоваху на бојном пољу.

Главнокомандујући, принц Фридрих Карло, намеравао је да потпуну част за победу ода ђенералу Мантајфелу, који се борио код Ноасевиља али и независно од овог личног погледа његов останак на Хоримонту био је потпуно умесан. Са напуштањем ове високо издигнуте опсервационе станице не само да би главни стан изгубио овакву прегледност а и везу, која је била установљена телеграфом, већ би и дејство његово било прекинуто за време његовог премештања на друго место.

Већ само мењање места по себи за време битке има озбиљне незгоде: извешћа залутају, потчињени команданти, који траже главнокомандујућег или га никако и не нађу или га нађу али доцкан.

Таква тачка, одакле се могу да виде целокупне линије за наступање и сви делови бојног поља једно-времено, има за главну команду тако велику важност а при том тако се ретко налази каква друга, да прву не треба никад остављати без највеће нужде, па ма се због велике даљине и не могле да виде са ње неке *појединости*. Измени ли се пак ток догађаја, наступи ли криза на другом месту а не онде, где се очекивала, онда наравно прво место губи своју вредност, те га треба благовремено заменити другим. Овако што морало би се десити и у боју код Меца 31. авг. и 1. септ. да се бој удалио од утврђења и да је маршал Базен успео у продору. Принц Фридрих Карло не би оклевао, да се премести на ново место дејства!).

Код мањих делова војске мењају се и гледишта за избор места. Командант корпуса ће поступати као главномандујући само онда, кад има сличну улогу т. ј. кад се бори са својим корпусом самостално. Ну, ако је овај један део бојне линије, онда је потребно да се брже лично у бој умеша, па с тога и да из ближе посматра његов развој.

Команданти дивизија, бригада и пукова треба да су све ближе — према свом положају — боју и опасности, јер у колико су незнатнији захтеви да имају ширу прегледност, у толико су важнији пак они, који изискују од њих брзо и одлучно прихватање потребних мера и тренутно подстицање. Непосредни утисци овде су плодносни извор за дејство. Субалтерни официр на послетку улази у ватру пред својим људима и креће их својим *примером*.

Као и увек у рату тако и овде решавају околности.

!) Као сигнал за ово било би можда ћутање француске тврђавске артиљерије. Како су форови на ист. страни Меца престано суделовали у боју са својом артиљеријом могло се са Хори монта закључити, да бој не мења место и да се врши у првобитном фронту. По *линајама од дима* могла је да се тачно одреди линија фронта од једног крила до другог, али не и наступање и одступање, јер се од места главног стана пројектирале линије немачка преко француске, која се борила с оне стране долине.

Али, свакојако треба да је сваком јасно, да је ваљан избор места од битног утицаја на управљање војском. Погрешно би било подценити значај овог питања, које изгледа да је споредно.

Услед важности правилног заповедања у боју, не смемо пропустити а да не изнесемо једну опасност, која долази од наших мирнодопских навика. Истина се за време јесењих вежбања много заповеда, али се у појединим заповестима обично само мало каже од онога, што није свакодневно и што се више односи на управу и снабдевање но на престојеће бојеве. Често пута се не зна ни шта управо командант намерава. Некако се увукло: „има да се изађе на сусрет противнику“, при чему остаје неизвесно, да ли треба да се напада или брани. Тиме се наравно избегне могућност погрешака и оштре критике, али тиме се код трупа осећа недостатак јасноће ситуације, што може бити опасно у озбиљном случају. При маневрима се можемо у овоме свакако брзо помоћи. Извешћа долазе брзо и у довољном броју а и тачнија су по у рату. Ако се још у нечем сумња, онда се често пута главнокомандујући упути са својим штабом са свим близу до противника, те да сам осмотри, па за тим по добивеном јасном погледу да на тенале склопи своје планове. Ово су средства, којих у стварности — боју — нема. Извешћа су тамо врло скромна, те је човек принуђен да на основу врло несигурног сазнања о противнику релативно пространа решења не само да донесе, већ и да их трупама саопшти, те да ове не буду у опасној неизвесности. Јахање до непосредне близине противника, те да се добије јасан поглед, само по себи је забрањено. Глава и срце дакле, има да раде у једном куд и камо тежем елементу, те с тога њих треба и вежбати. Према овоме, треба се у миру строго придржавати тога, да се потпуно као у рату прве решавајуће одлуке донесу још у подутама неизвесне ситуације и да се изда заповест у толико, у колико је стварно довољно.

III.

УСЛОВИ УСПЕХА У РАТУ

Кад бисмо могли побројати све услове, од којих зависи успех у рату, учинили бисмо најбољу услугу војсковођству. Али, на жалост условима краја не бисмо нашли. У стању смо да истакнемо само неколико најважнијих.

На првом месту морамо споменути *један*, који је обично војницима веома антипатичан, а то је *полишика*.

У време бечког конгреса писаше Блихер: „О! ви политичари, колико рђаво познајете људе. Добри бечки конгрес личи на панађур у каквој малој вароши, куда сваки тера своје говече да га прода или размени; ми отерасмо тамо дивног бика и дадосмо за жалосног вола, као што веле Берлинци.“ „Старац“ је из мржње према „политичарима“ хтео одмах да да оставку али ни тада није могла ништа да помогне његова љутња у погледу велике улоге, коју игра политика у свима ратним приликама. Рат је наставак политике са оружјем у руци, отуда и њен утицај и на *врсту* ратовања. Ако треба да се више на овај утицај, то је већином правилније да се на саму политику више. Рђава политика ће наравно имати и рђав утицај на ратовање.

Ми овде не узимамо политику у ужем смислу и не разумемо под њом ону политику, коју у опште називамо „спољном.“ Унутрашња је исто тако важна. Ми употребљујемо, дакле, израз политика у најширем њеном значењу.

Од политике зависи опште стање, расположење, устројство, морална и физичка снага државе, а од ових елемената пак ратовање.

Клаузевиц вели: „Очевидно је, да огромни утицаји Француске револуције много мање долазе од нових средстава и начина француског ратовања, по од потпуно измењеног државног и административног режима, карактера владе, стања народа и т. д. Што су друге владе рђаво оцениле све ове ствари, што су хтеле да са обичним средствима одрже у равнотежи силе, које беху нове и снажније: *све је што погрешка политике.*“

Погрешка политике беше, што није Пруска 1805. године, потпомогнута силним савезницима, извела на ратио поприште своју многобројну и добро спремљену војску, те да каже своју одсудну реч. Могло је и бити недостатака у њеној војној организацији али је њен целокупни положај био тако повољан, да се при разумној употреби бојне снаге једва и могло сумњати у успех. Не само што се погрешна политика није користила овим повољним околностима, већ се њени рђави утицаји и даље појављиваху. Најбољи и најувиђавнији људи пруске војске рачунали су сигурно, да ће се овог пута учинити крај непрестаном колебању неутралне периоде и да ће се Пруска на послетку јавити активно на светској позорници. Отуда, кад од овога не би ништа, разочарење беше тако поражавајуће, како никад дотле. Неко очајно расположење, неко осећање стида и изгубљене наде, обузе многа срца. У војску продре осећање, да се *треба* бити части ради. Свест, да је прокуштена најбоља прилика за ово, појачала је немир ратне партије у Прусској, и на послетку силно је утицала на конфликт, који се деси у невреме, 1806. год. Слично овоме десило се и са Француском 1870. Мишљење, да је 1866. за навек изгубљена драгоцену прилика да Француска поново утврди свој престиж у целој Европи, узбудило је национално честољубље, чија је немирноћа отерала Наполеона III. после узалудног покушаја 1867. да је сталожки, у решавајућу борбу, која се појавила у несрећни час по њега. Пруска 1806. Француска 1870.,

Две епизоде из историје испуштених политичких прилика, очигледно доказују утицај политике на рат.

Што је Пруска 1806. ушла у рат за свој опстанак са обичним војним апаратом, који је био спремљен за раније ратне циљеве, и што је у исто време народ био са свим миран и хладно без икаквог узбуђења посматрао ову драму и то беше грешка политике. Могло се и мислити, да ће овај апарат бити довољан, да издржи први удар у то време сакупљене француске пољске војске у Немачкој, али не и навалу слободне француске националне снаге. Политика је ставила на расположење Француској најнеобичнија средства и тиме омогућила такву енергију у ратовању, на какву се иначе није могло ни мислити. Прво што се морало да учини са Пруске стране беше, да се исто тако скупе нечувене масе, али је за ово било потребно, да политика још пре рата доведе народ у такво стање, које би омогућило употребу целокупне његове снаге у рату.

Клаузевиц је већ изврсно изложио однос, који постоји између политике и рата¹⁾, но данас има још неколико ширих гледишта у овом погледу. Рат се није ослободио утицаја политике, али је њен утицај данас простији од пређашњег. Клаузевиц говори о ратовима као што су коалициони ратови или рат за аустриско наследиство, где су се савезници обавезали, да један другог помажу само са извесним бројем војника, где се улазило у рат са једним делом а не са целокупном снагом, и када је политика долазила на прво место, но све то данас није ни од каквог интереса за нас. Овакве прилике су дакле у Европи једва и могуће. И сам покушај руски 1877. да победи много слабију Турску једним делом своје војске, није имао икаквог успеха. Као војне егзекуције сматрамо походе, као што су немачко-дански 1864, или енглески у Египту, у којима је био довољан један експедициони корпус, па да опамети истина

¹⁾ „Vom Kriге“ заостала дела. Свеска III. 8. књ. VI. глава. Види и Blume „Strategie“ (Berlin 1882.) стр. 25.

слабог али и упорног противника. Шта више, и рат Сједињених Америчких Држава са Шпанијом 1898. г. носи исти карактер. Грчко-Турски рат заузима сличан изузетан положај са особености ратног попришта и организације обеју противничких страна. Такви бојеви нису погодно поље за наша испитивања. Начела савременог ратовања морају се објаснити великим националним ратовима. Дођу ли у судар две европске силе првог ранга, мораће ради решења још у почетку ставити у дејство њицу целокупну организовану бојну снагу. Тиме ишчежавају сва политичка размисљања, која се оснивају на слабом полутанству савезничких ратова. Но и без тога остаје још доста поља за политику.

Узроци ратова су политичке природе. Ми смо већ казали, да је рат могућ само због *великих* политичких интереса. Наравно, ови се интереси покривају нарочитим покривалом, те изгледа, да судар двеју нација бива због ништарја. 1867. у мало што није Европа гледала један крвави рат због једног потпуно споредног питања Кандидатура једног Хоенцолерна за мадридеки престол 1870. г. посигурно није никакав озбиљан мотив за рат на смрт и живот између двају народа, Немаца и Француза. У свима таквим случајевима ствар стоји друкчиј начини, прави се мотив крије а спољни, видљиви, само је повод да се појави политичка мржња, која се развила дуготрајним трвењем.

Ми се у извесном погледу приближујемо првобитном природном стању, када су се ратови између два народа дешавали само из непријатељског нерасполагања, али је разлика у томе, што ово непријатељство није никако чисто инстинктивно, већ долази од судара идеалних интереса, међу којима су понајважнији сила и ауторитет. Обоје су *политичке* чињенице.

Осим овога, политика има јак утицај и на карактер рата. Да је пруска политика била бојажљива, онда би смо место догађаја 1866. могли очекивати такво решење између Аустрије и Пруске, где би Пруска била прину-

ђена, да се држи одбране, те да не преда већ заузету Шлеску. Војска би била постављена у одбранбени положај, и кад би Аустрија својом појавом пробудила поверење, то би не само мале немачке државице већ и Француска приступила нападу на Прусе. Исте такве последице могу се замислити и за 1870. Није тешко представити, како би према томе ратни догађаји узели са свим други правац.

Исто тако, политика одређује однос према државама, којима је истина не суделују непосредно у рату, али су ипак посредно заинтересоване његовим исходом. Симпатија или антипатија ових држава може бити од великог значаја и јако сметати односно потпомагати дејство. Даље, политика обично одређује моменат за рат, од чијег срећног избора много зависи. Једном речи, политика ствара *оцишћу ситуацију, у којој држава ступа у ратно стање*, а ово ће бити од битног утицаја на решења и држање главнокомандујућег па и на расположење саме војске.

Услед великог значаја сувремених ратних догађаја, чим топови загреме, политика ће више но пре спасти на нижи степен. За време ратова у прошлом веку државе су готово увек држале у резерви један део војске за могуће прилике и ако се дошло до отвореног судара, при чему је политика решавала, да ли да се борбени део појача овим делом или не¹⁾. Сада се још у почетку стави *све* у посао и ратна судбина се решава онако, како је усуд одредио.

Политика не добија поново свој утицај све дотле, док се код једне противничке стране не опази, да почиње потреба мира да овлађује жељом за продужење рата, да ишчезава нада на успех оружја. Тада је ствар политике, да створи нове услове, под којима се могу сложити обе стране о свршетку рата. Понекад се појави и утицај треће силе, који често одређује, докле побе-

¹⁾ Често су се и дипломатски односи продужавали и за време рата. Тако на пр. енглески посланик у Петрограду није био одазвањ за све време седмо-годишњег рата.

дилац може ићи са захтевањем а побеђени са попуштањем.

При крају рата, када већ не подлежи сумњи исход оружног решења, са свим природно војни елеменат уступа све више и више места политичком. Тада врло често политика утиче непосредно и на решења главнокомандујућег. У извесним околностима политички обзир могу да произведу још једну битку непотребну са чисто војничког гледишта, која се с једне стране сматра као последњи покушај а с друге као последње принудно средство. Оваква битка можда је потребна једној од зарађених страна због њених чисто домаћих разлога. Слаба влада приморана је да прибегне овом средству, те да свом народу изнесе неопходност закључења мира, и ако се не нада никаквој победи при судару. Какви особени резултати могу бити, када се при свршетку рата умеша политика, показује нам година 1871., када се без обзира на закључење мира, продужавала борба на једном делу ратишта, што личи на то, кад човек раздваја два борца, којима се нису још срца расхладила.

Како пре тако и после рат стоји у служби политике. Више се не може замислити рат само за то, да се противник уништи и растроји. Мора да постоји циљ од трајне вредности за државу, па ма то било и решење о надмоћнијем утицају. Рат се може појавити само из политичких обзира.

Циљ рата је тако важан и има такав утицај на напрезање народа, да се постигне, да смо само с тога склони да политику ставимо као први услов успеха у рату. Али, има још услова, што ће се овде видети, но ипак можемо смело изрећи ову реченицу: *„без добре политике нема изгледа на успешно равовање“*.

Ну, рат тиме не губи ни у колико од свог значења нити се у погледу његове самосталности ограничава, само ако су главнокомандујући и државник свесни, *да ће рат са поштиним поразом противника учинити најбољу услугу политици у свима приликама.* Ак

се ово начело буде имало у виду, онда не само што ће се политици дати највећа слобода, већ ће се у исто време пружити широко поље и за употребу снаге у рату.

Потпуно је јасно, да политика и ратовање требају да дејствују заједнички, што нас опет доводи до уверења, да је она држава у најсрећнијем положају, у којој су главнокомандујући и политичар спојени у личности каквог великог владоаца.

Већ смо казали, да свака добра војна организација носи на себи извесан отисак националног карактера. То исто опажа се и у дејству главнокомандујућег и трупа.

Ко пише о стратегији и тактици, не треба да пропусти, а да не проучи *националну стратегију и тактику*, јер само ове могу бити од користи његовом народу.

Као год што појединац може тек онда да у животу изврши што ваљано, када се налази на месту, које му одговара, тако исто и војске морају бити у свом елементу, те да се покажу у најбољој светлости. Пруски гренадери, који неустрашимо иђаху парадним кораком на силну ватру противничких батерија, изгубише код Јене памет, када угледаше француске стрелце, не знајући шта да раде против њихове ватре. Наполеонове армије, које су прошле победоносно половицу Европе, нису могле да изађу на крај са шпанском побуном. Наша пешадија, која је 1870. наступала победоносно под кишом куршума из француског стрељачког строја, и која је извршивала најтеже задатке, какви се у опште давали каквој трупи у новије доба, свакојачко би осетила потребу још неких искустава, те да постане потпуно господар ситуације, само кад би је преместили на које ратиште у Ачину, Ашаути-у или у Судану.

Наш сувремени, немачки начин ратовања састоји се у решавању боја непрестаним ударом иза удара, које ми не можемо замислити без безобзирне офанзиве. Офанзивни дух постао је неопажено основ свих теориских спекулација на и највећем делу практичних вежбања. Врло мало

волимо задржавање, чекање и мирноћу одбране. Васпитање нашег официрског кора за самосталност, офанзиву, тежњу за позитивне успехе, све гони на активност. Наша снага лежи у великим решењима на бојном пољу. Године 1870. сјединили су се у природи и култури земље као и у квалитету сопствене и противничке снаге сви услови за такав начин ратовања, отуда и онаки сјајни успеси. Где наиђемо опет на такве услове, увек ћемо моћи више да извршимо, но кад смо упућени на дуготрајан бивачни или логорни живот или бесплодно мењање места при одбрани.

Свака војска услед националне индивидуалности у традицији, васпитању и начину живота има своју сферу, у којој се осећа као код своје куће. Буде ли принуђена, да ову напусти, онда је обично свршено и са њеном употребљивошћу. На брзу руку сакупљене армије француске септембарске републике давале су нам 1870. врло јак отпор на неравном и покривеном земљишту код Сарте, а међутим при отвореном нападу на Лизенску позицију показале су врло слабу моћ. Оне нису биле створене за офанзиву, на коју су били против воље упућене вишом заповешћу и нужношћу, да се све чини, да Париз не падне.

Осећање, да се човек не налази у свом елементу, да се мора борити са необичним околностима и непознатим препрекама, дејствује на трупе исто тако рђаво, као и на поједине људе. Због тога као услов успеха у рату наводимо и то, да се војсци да таква улога, која одговара њеној особености. Главкомандујући није увек у могућности да испуни овај услов, али треба да тежи, да према околностима, што је могуће више употребљује *национални начин борбе* у највећој мери, па ма овај био скопчан и са извесним материјалним рђавим последицама.

Важан услов за срећан исход рата је *добро унутрашње расположење војске*. Свака трупа улази у бој са извесним основним расположењем¹⁾. Ну, на супрот

¹⁾ Види стр. 51.

томе може у овом бити знатних оступања, и тешко објашњивих набујалих осећаја. Дисциплина нема *аисолушну* моћ над унутрашњим узбуђењима, дејствија страха, неуспеха или знатних, непријатних случајности. Реч паника можемо избрисати из војничког речника толико исто колико и хероизам или презирање смрти.

Воља да се победи како код војсковође тако и код трупа од највеће је важности. Победа и пораз нису тако оштро одвојени један од другог као положени испит и неположени. Граница је веома колебљива. Трупа, као што је била II. немачка армија 16. авг. 1870. код Випривиља, која *неће* да напусти бојиште, на крају крајева сматра се као победилац, ма да је на њеној страни било већих материјалних жртава. У упорној вољи, да се победи, оличава се обично дух, који у војсци живи. Утисци прошлог мирног и ратног живота узајамно дејствују на појаву великог напрезања моралних сила. И под најтежим околностима успех је осигуран честољубљем и самооцењањем војске, који почивају на доброј прошлости и срећној управи војној. —

Поред ових *моралних* фактора имају важности и *материјални*. Ваљана равнотежа ових двају фактора одржава најдуже способност војске за дејство, а тима се ујемчава најбоље срећан исход рата. —

Један од најважнијих материјалних услова је без сумње довољна *бројна јачина*. Онај, који има бројну надмоћност, има бар више наде на успех. Једна француска изрека вели: „*Le bon Dieu est toujours avec les gros escadrons*¹⁾“ а и историја то потврђује. Довољан број трупа је од два пут веће важности данас, када се ствар не решава једним сударом као у време линиске тактике, већ се трупе друготрајном борбом узајамно слабе. Бројна надмоћност пружа могућност, да се противник равном снагом прикује на једно место а са остатком, који је слободан да се без отпора предузму друга предузећа за његово уништење.

¹⁾ Добри Бог је увек са великим ескадронима.

Умешна управа ће често знати, да *целу* противничку снагу држи у шаху једним мањим делом сопствене снаге, прикривајући своју слабост смелошћу, или да га навуче, да предузме врло тежак задатак, који је скончан са утрешком снаге. Тада се може и при *једнакости* сила у опште постићи бројна надмоћност на решавајућем месту, где ће се овај сувишак врло добро рентирати, док је противник дао свој капитал са малим интересом. Економски обзир имају у овоме важну улогу. Овде ми говоримо о мудрој *економији сила*, у којој се огледа један нов услов успеха у рату. Она може, ако не потпуно, а оно бар делимично да надокнади сиромаштво у средствима.

Кад говоримо о важности броја у рату, ми са свим природно не упоређујемо велику а *рђаву* војску са малом а *добром*, већ увек две, које по способности стоје на једној висини. Јасно је само по себи, да маса може само у извесним приликама да попуни недостатак у способностима, и ми ништа не бисмо могли рећи, кад би се на супрот тврђења о вредности броја иставило опште правило, да број не чини снагу војске већ њен дух. Пример зимског ратовања 1870.—71. доказује, да ни двојна, ни тројна бројна надмоћност младих неизвежбаних трупа француске републике није била довољна, да се може мерити са већом ратном способношћу Немаца. Код велике, рђаво организоване и васпитане војске, многобројност је извор тешкоћа и слабости само када ступи у борбу са добро образованом војском. Оно, што је неједнако, не може се никада аритметички упоредити и ниједан паметан човек не може говорити о надмоћности три овна у борби са једним лафом.

Фридрих Велики изгубио је битку код Колина са 30.000 према 50.000 аустријанаца а Наполеон код Лајпцига са 160.000 према 280.000 савезничких војника. Из ова два догађаја Клаузевиц изводи закључак, да је у данашњој Европи и најталентиранијем војсковођи врло тешко, да победи *два иуш јачу* противничку силу. „Ми

видимо, да и највеће војсковође губе битку у борби са два пут јачим противником, но независно од тога може се са увереношћу рећи, да је у обичним приликама довољна знатна издмоћност, која не мора бити већа од два пута, да се задобије победа па било то у великим или малим борбама, па ма како остале околности биле неповољне. Истина, може се замислити једно дефиле, где не би била довољна ни десетострука снага, али у овом случају у опште не може више бити говора о борби“.

Од тога доба у овом погледу начин борбе није претрпео никакве промене, те морамо ову оцену Клаузевица признати и за данашње доба.

Из овога излази највеће начело модерног ратовања: *бити на решавајућем месту јак колико је год могуће више*. Прицати вредност бројне јачине, значи исто што и прицати ово опште признато начело. —

Исто тако и *наоружање* је битан услов за успех. Ни најхрабрији војници наоружани копљем и кратким мачем не помажу према магацинкама и олученим топовима. Истина, никад не постоји несагласност између наоружања и морала војске, јер у овој има и интелигенције, која се брине за добро оружје, али несвојевремена штедљивост, техничке заблуде или тврдоглавство и лажна гордост, која оружје, једном признато као добро, неће да одбаци, могу услед брзих напредака нашег доба да створе велику неједнакост. Оружје, које одговара свима сувременим захтевима, у толико је важније, што недостаци оружја непосредно рђаво дејствују на самопоузданост самог војника. Ништа није горе, но кад војник осети да је у погледу оружја заборављен и кад мисли, да без своје кривице мора подлећи дејству, против кога сам не може ништа. Тиме пораз изгледа да има оправдања, а од овог осећања не може бити већег непријатеља успеху.

Наравно, под оружјем ми разумемо умешност у употреби истог, иначе дејство не би одговарало вредности машине, —

Извесни значај имају и *шактички облици*. Ови помоћу навике прелазе у крв једне трупе и ако нису стални, у озбиљним тренуцима производе веће растројство, но што се то може замислити. Тактички облици установљавају се правилима. Дакле, потребно је да кроз њих провејава дух целисходности. Превагне ли обзир лепоте војничке позоришне игре или се верно држимо традиције, онда ће трупа у првом судару изгубити поуздање и осећати се несигурном. —

Раније смо говорили о богаству у борцима и бојним средствима, а сад морамо одати достојну важност и *бобаству* у опште као услову за успех.

За рат је потребан новац, новац, и опет новац. Модерно ратовање са својим начелом апсолутне употребе свих средстава, која стоје на расположењу, просто се не да ни замислити без модерног начина набаве новаца помоћу супскрипцијских зајмова. Војска једне велике силе стављена на ратну ногу кошта дневно 8—10 милијуна марака. Ниједна држава на свету није толико богата, да може сакупити толико блага, којим би могла да покрива издатке читавих година. Само помоћу свог кредита она то може. С друге стране, може се са извесним правом рећи: докле год једна држава има кредита, дотле није свршено са њеним поразом. Кад Немачка изведе у поље целу своју организовану снагу, наоружала је више од два милијуна људи. Са обзиром на становништво од близу 55.000.000 душа остаје у земљи још много људи, који би могли да се у случају нужде дате оружја за одбрану отаџбине¹⁾. Тако је исто и код других великих сила. Може се узети, да ће се пре исцрпети материјална средства, бар у колико стоје на расположењу државе, но људска снага. Ко има оружја и новаца, већином није још изгубљен.

¹⁾ Шарнхорст држи, да се свака 15. душа може сматрати као борац и наводи, да је год. 1759. курфирство Хановеранско имало у боју сваку 15. душу и да су његови пукови и поред тога имали потпун састав до 1762. год. Према овоме би Немачка имала $3\frac{2}{3}$ милијуна људи способних за борбу.

Ко може дуго да издржи рат, тај има врло важно јемство за крајњи успех.

Ну, не пресуђује само имање новаца, већ и већа лакоћа или тешкоћа, да се њиме послужимо. Државе, којима је у случају рата остављено отворено море, имају са свим друге путеве да се својим кредитом користе, по оне, којима су пристаништа од првог дана затворена. Оне прве су осим тога у могућности, да се користе и страном индустријом у погледу наоружања и спреме нове војске. Без овог средства влада националне одбране у последњем француско-немачком рату не би могла никад да формира оне силне армије, којима је свет задивила. Да је Наполеон 1814. био у таквом положају, ток рата би био друкчији. Јужне државе и поред све своје веће војничке способности морале су подлећи у америчком сецесионом рату, јер су им били пресечени саобраћајни путеви преко мора. Раепологање морем дакле, даје посредно већу јачину, и ако флоте нису у стању да *непосредно* потпомажу дејство сувоземне силе.

И ако богаство даје знатне снаге, ипак је само онда плодносно, кад је народ готов да чини жртве *онда, кад треба*. Да доцније жртве не могу да замене жртве, које су требале доћи у своје време, искусила је Картагена на Ханибалу и платила ову погрешку својом слободом. Материјални и етички мотиви и овде дејствују заједнички као год што се код ратног дејства не могу никад оделити.

На послетку требало би навести све оне услове успеха у рату, које треба тражити у правилној употреби бојне снаге, но они ће се најбоље објаснити у следећем одељку приликом излагања појединих појава код кретања и боја.

IV. КРЕТАЊЕ И БОЈ

1. Општи поглед.

Кретање и бој се још и данас цене према догађајима ратова из 1866., 1870. и 1871., јер се рат руско-турски 1877.—78. није извршио под нормалним приликама¹⁾. Због природе самог ратишта и због рђавих веза овога са сопственим помоћним изворима, као и због недовољне припреме обеју страна, како на Балканском Полуострву тако и у Јерменској, појавиле су се такве појаве, које нас подсећају на далеко старије фазе развића у вештини ратовања. Дуго задржавање у утврђеним позицијама у вези са операцијама према противничким комуникацијама у позадини подсећају нас на седмогодишњу војну.

Како се на први поглед може опазити, да су се овде чести застоји и немање узајамне везе код операција појавили услед особених узрока, то нам и сада лебди у свести слика будућег рата, у коме се ратни догађаји развијају брзо, где решавајући бојеви иду један за другим без прекида и где се брзо продире дубоко у срце противничке земље, услед чега се долази брзо до срећног мира. Тако је било 1866. а тако и 1870. Тако ће, на- дамо се, бити и у будуће.

Ово су *принципи*, према којима треба да тежи свака *ваљана* војна управа да води сваки нови рат.

¹⁾ Као што је већ на стр. 131. речено, овде се не могу узети у обзир новији ратови као: чилско-перуански, српско-бугарски, чилски грађански рат, кинско-јапански, грчко-турски, шпанско-американски као и бојеви Енглеза у Индији и Египту.

Ну, овим се ипак не условљава да будући ратови буду и по спољњем облику као и стари. Поред све увиђавности пруске војне управе, ток рата 1866. можда би узео са свим други правац, да није била у исто време потпомогнута и већом унутрашњом способношћу трупа и надмоћношћу наоружања. 1870. били су нам од велике помоћи у првој периоди бројна надмоћност а у другој мала тактичка способност противничке војске. Предузећа, као што беше 18. авг. 1870. напад на позиције код Аманвиља, не би се могла тако успешно извести, као што су изведена, да није стајало 200.000 Немаца према 130.000 Француза. На одбрану позиције иза Лизене и Алене дуге 30 Км., коју беше заузео ђенерал Вердер ради заштите Белфорске опсаде, не би се човек смео усудити са 40.000 људи против троструке надмоћности противника, да се ова надмоћност састојала у ваљаним трупама. Ствар је била могућа само с тога, што је бранилац имао посла са импровизираном противничком војском.

Француска, Аустрија, Италија и Русија данас јуре за измаклом Немачком у погледу војничког васпитања. Унутрашња способност трупа се и овде и онде све више изједначаје. На крају крајева доћи ће готово на један степен.

Пре 1866. било је тешко правилно оценити пруску војску и њену особену јачину, јер се њена јачина стварала у мирном од света заклоњеном раду по касарнским двориштима, егзерцириштима и маневриштима. Два силна рата уверили су свет и упознали га са дотле непознатим добрим странама наше војске. Више их нећемо моћи да изненадимо, већ ћемо их наћи припремљене за наш особени начин борења. Ипак, јако пада у очи да се у Француској поред подражавања немачким установама, није никако после великог пораза помишљало, да се будући рат води, као што смо га *ми* онда водили, већ узимају нарочите путеве. Упорна одбрана, богаство у средствима код браниоца може према приликама да паралише и најсмелији и најјачи напад. Почев од ове мисли, Фран-

пуска је најтемељније припремила одбрану земље са великом вештином и без икаквог обзира на новчане жртве скопчане са овим. На ову одбрану готово искључиво обраћа се пажња војсци, чија организација и образовање теже истом циљу. На првом месту хоће да употреби све, само да се осећа потпуно сигурна у њеним границама. Из једног француског списа, који се појавио пре дужег времена и говори о будућем рату, узимамо ове речи:

„Французи још нису довољно јаки, да победе Немце у њиховој земљи али на нашој територији тући ћемо их лако“.

Данас, кад мисле, да су постигли први циљ, пегују у васпитању трупа и на маневриштима дух офанзивни, те да и њену јачину у повољном моменту придруже добрим странама брижљиво припремљене дефанзиве. —

Ми смо обратили пажњу на француске построје великих размера. У последњим деценијама Француска је снабдела своју источну границу оклопом од форова и тврдиња, на коме се налазе поједине празнине остављене у лако објашњивој ратничкој намери. Непрестано се ради на попуњавању и побољшавању утврђења. Проблем, да се затворе сви путеви којима се може од истока и североистока продрети у земљу, готово је решен.

Дубок и од општег дејства елеменат таквог систематског утврђења у томе је, да се ратовању у опште узме његова покретљивост, а не да се инжењерима даде прилика да се истакну више но до сад. Ми знамо, колико једној армији треба, да живи и да је снабдевена са свима потребама а особито са муницијом. Не толико због саме војске колико због снабдевања је нужно, да се имају извесан број путева и жељезница слободни. Немачко-Француски рат у садање доба почео би дакле, читавим редом бојева око тврдиња. Кад се на граници пробие појас од форова, онда одбрани даје други ослонац ланац од утврђених логора и смета понова слободном кретању нападача. Овај је везан са својим позадњим

комуникационим линијама посредством продора и то је важније, јер споро напредовање војске у исто време отежава снабдевање војске средствима са ратишта. Француски ђенерал Ривијер вели у свом извешћу поднетом законодавном телу у погледу утврђивања границе, да је намера, да принуде Немце, да у будућем рату наступају потпуно одређеним правцем. Дакле, не само да је са француске стране признато, да се најважнија надмоћност Немаца састоји у покретном рату, већ и да је за Француску тешко, да нас у овом погледу у брзо достигне, јер је за ово потребно свесно васпитање и образовање свих старешина. Главну срж у овоме чини иницијатива и самосталност, а ово се не може да улије за кратко време, већ је потребан многогодишњи рад. С тога су се Французи решили, да се за сада оставе овога а да Немцима одузму њихову моћ, затворивши им путеве и мостове несавладљивим утврђењима, те да их натерају на бој на уском простору.

Мишљења о најбољем начину, да се те сметње отклоне, размимомлазе се. Једни би желели дефанзиву на Рајни, те да не дођу сувише близу бодљиве огрлице планинских форова. Други би хтели да јуришају т. ј. да преко тешких параграфа пређу просто на дневни ред. Трећи као мисле, да продру између форова а да њихово заузимање оставе позадним резервним трупама, те да на тај начин скину то питање са свим са дневног реда. Четврти држе, да је довољна опсада на брзу руку а пети, да је апсолутно потребна правилна опсада. Искуство стечено код Плевне, где тешки топови са положеном путањом нису могли ништа учинити ни на простим пољским опкопима, изазвало је покрет у корист давно напуштене убацне ватре код артиљерије. Од тога доба постигнути чудновати успеси у овом, као и употреба нових јаких распрекавајућих материја за пуњење метака, постепено су створили такво мишљење, да ће бити могуће, да се форови и батерије за кратко време па и из веће даљине толико разруше, да не могу више бити никаква

озбиљна сметња. За сада ми имамо само искуства, која смо у миру добили, на којима се овако мњење базира, али је само практична проба у рату у стању да стварно реши, да ли је овако мњење тачно или не.

У самој, ствари средства и методи напада биће различни према околностима нападне војске па и склоностима њених старешина. Ну, у сваком случају биће застоја у операцијама и задржавања у наступању. Ово не само што ће да траћи време, већ ће дати браниоцу могућности да привуче појачања и да одупирање продужи. Тако се јавља и други узрок за задржавање. Нема никакве сумње, да ће ратовање, које има да рачуна са таквом системом утврђивања, имати *по времену спор* карактер.

У источној Европи немамо посла са таквим околностима као у западној. Истина је пољско-литавско ратиште исто тако спремно великим тврдињама за дугу и упорну одбрану. Ова поред тога има јак ослонац у великим рекама и блатњавим равнима. Најважнији прелази затворени су постројима за одбрану, само што ово затварање приступних места ипак није тако с планом и потпуно изведено као на западу. Широке просторије стоје потпуно отворене испред офанзивне војске, те може у почетку вршити ратне операције у узајамној вези. Ну, и овде има других околности, које ће доцније произвести исте појаве као и тамо. Велико пространство земље и сразмерно слаба путна мрежа морају изазивати периодичан застој у кретању, било да се добије веза са позадином, било да се сачека боље доба године за продуктивне операција. Рат на истоку свакако се неће свршити једним походом већ са више њих¹⁾.

Према овоме, нека наша војна управа буде и у будућем рату исто толико увиђавна а храброст наших

¹⁾ Према овоме, управо је само Немачка погодна поље за енергичан и брз рат. Али, ми баш с тога и тежимо, да Немачка не буде никад ратиште, већ да решавамо своје спорове изван наших граница.

две армије сједине, онда су исте морале због велике удаљености једне од друге да изврше дуго одступање. Из овога се јавило одступање Мак Махона чак до Шалона и брзо тернирање Базена код Меца. Ово последње повукло је за собом марш ка Седану и катастрофу 1. септембра. Није тешко увидети везу између првобитних распореда концентрације француске војне снаге са тешким ударима, који су задешавали Француску кроз сву прву периоду великог рата. —

Концентрација војске почиње оног часа, када се политика реши, да се дати мача. Према томе, овде се имају у виду не само војнички но и политички обзир. За тим се води рачуна о исхрани, становању, географским околностима, комуникациским линијама и о мрежи путева.

Ниједна држава неће одмах у почетку рата да напусти ма коју угрожену провинцију, ма колико ово било потребно са војничког гледишта. Истина наука о рату вели, да треба без размишљања прибећи таквој жртви, само ако то захтева виши интерес. Док је ратовање зависило искључиво од суверене воље апсолутног господара, ово је и могло имати свог оправдања, али данас, кад врло велику улогу играју храброст, снага, поверење целог народа као и национални кредит, ово је немогуће. Замислимо само какав би се утисак произвео, кад би се започео рат Немачке са Француском напуштањем леве обале Рајне или с Русијом напуштањем Пруске до Висле.

Мотиви, који би у очима војника можда и правдали ове мере, остали би народу непознати. Народ ће се увек јако узнемирити, кад његове трупе без очигледне нужде напусте велики део земљишта и остави их противнику без жртава. Добровољним напуштањем једне провинције у исто време се одричемо и користи од њених средстава и снага. Кад је противник једном заузме, онда се и при успешном току рата мора ова провинција да отме пре свршетка непријатељства.

После неуспешног рата 1806. тврдили су научени

Овај пример даје нам очигледну слику маса, са којима ће се рачунати у идућим ратовима. Ну, могла би се још мало допунити. Ставимо опита ради у покрет једну садању немачку армију једним путем. Свака коњичка дивизија, које и овде узимамо да су на челу, дуга је 5 Км. За тим иду армиски корпуси. Шта више, кад би се унишtile све међупразнине маршујуће колоне т. ј. да јединица иде за јединицом, кола за колима непосредно, инак би се заузео простор од преко 750 Км. Сад треба узети у рачун многобројне резервне трупе, које улазе у састав армије. За тим долази тешка артиљерија пољске војске, а поред овога још армиска главна команда са њеним особљем и возовима, па армиски воз, у колико није ушао у састав армиских корпуса и још остало друго. На наше дивљење показује нам у опште рачун, да, кад би чело те армије франкфуртским путем ушло у Мајнц, последњи њен део тек што би излазио из Ајдкунена на руској граници. Цео војнички пут од Рајне до руске границе био би густо прекријен војницима, топовима и возовима. Кад би се пустила сва армија, да и дан и ноћ пролази кроз једну капију, требало би читаво по месеца, па да сва прође.

Са свим природно ће такве масе кад се прикупе испунити читаве провинције. Аустриска армија 1866. била је готово са свим притиснула маркграфство Моравску ради снабдевања и становања, а најјужније настањене трупе имале су при том да маршују 9 дана, па да стигну челне трупе. 16 немачких корпуса, који се беху 1870. концентрисали на Рајни, заузели су 120 □ миља (900 □ Км.) веома плодног земљишта. За смештај целе немачке војске потребно је данас преко 200 □ миља земљишта (1500 □ Км.), претпостављајући да трупе заузму сва места једно до другог.

Огроман би био и фронт, кад би се садањи колоси од војске развили у једну линију. Француска би армија заузела од Епинала до Вердуна, при чему не би између појединих тела било међупростора, већ би били при-

лично стиснути једни уз друге, пошто су знатан део ове линије заузела утврђења. Према овоме, једва да је нападачу могуће, да предузима брзе и изненадне операције, обухвате и неочекиване нападе. Тек уводним бојевима, којим би се обмануо противник у погледу правих намера, могла би се добити потребна слобода, јер би се њима навукао противник, да се на овом или оном месту концентрише а да друга места своје линије открије. Довољно је да себи преставимо те готово невероватне масе, па да потпуно појмимо са каквим се тешкоћама има да бори сувремена стратегија.

Поделом војске на разне армије, одвајањем резерва и појединих група за споредне задаће ове се тешкоће у неколико ублажавају; ну, и поред тога поједини делови остају још велики и нелагодни за управу.

Узмимо армије онаквог састава, какав смо нашли као најбољи. Према томе, најјаче имаће шест армиских корпуса и три коњичке дивизије. Кад би се при центрацији ове армије на једном бојишту баш и одвојио један део на пр. два корпуса и поставили позади фронта као резерва и кад би других део, на пр. коњичка дивизија, био послат на другу коју страну, ипак би за предњу бојницу остали још четири армиска корпуса. Да би се један армиски корпус могао развити како ваља, потребан му је простор од пуне половине миље (3³/₄ Км.)¹⁾. Оволика мера потврђена је искуством из великих бојева француског рата. Према овоме, најјача армија имала би фронт дуг добре две немачке миље (15 Км.). Али, на крилима је линија ређа. Доминирајуће

¹⁾ При одсудном нападу данас узимају ове размере за фронт: код пеш. батаљона 225 м. код батерије 75 м, код коњичког пука у линији 300 м. Према овоме, фронт пеш. пука од три батаљона у две линије износи 450 м, бригаде од шест батаљона 700, дивизије 1600, арм. корпуса у саставу армије око 3000 а кад је самосталан 4000 метара. У одбрани су фронтови шири. Може се узети за батаљон 350, за пук 700 метара. Према правилу бојни фронт пеш. бригаде од шест бат. у моменту првог развијања износи од 1000—1200 мет., самосталне дивизије око 2000 п, самосталног арм. корпуса до 5000 а у саставу већих тела 4000 метара.

тачке са стране поседају се. Коњичке дивизије постављају се даље од левог и десног крила. Ако се и ово урачуна, онда фронт постаје знатно дужи. Осим тога и артиљерија рез. корпуса увућиће се у бојну линију, те ће бити још дужа. Истина, се јачина у току рата умањује услед заосталих у маршу и губитака у борби али то се односи само на пешадију, јер артиљериска линија остаје готово иста¹⁾. Две и по миље (18 $\frac{3}{4}$ Км.) за нашу највећу а половина од тога за најмању армију састављену из три армиска корпуса и једне коњичке дивизије изгледа, да је тачно одређена мера за обичне прилике. 18. августа 1870. тукли су се један поред другог 7., 8., 9. гардиски и саксонски армиски корпусе на простору дугом 15 Км. Истина су се пред вече увукли у ову линију 2. и по један део 3. и 10. немачког армиског корпуса, али услед губитака и других отпадака предње линије било је и за њих празних места.

Као изузеци стоје бојеви, где су трупе сувише густо концентрисане. Иначе никад, па ни при најгушћем становању, не збијају се арм. корпуси толико један уз други. Шуме, ливаде, баре, воде као и места, која су на домашају противничке ватре из тврђавских топова, испадају из комбинације. Услед овога, карактер ратишта може у извесним околностима да ствара озбиљне препреке.

Немачко-француска граница на пр. једва да даје толико простора, да се могу обе војске да развију слободно.

Ма начела савременог ратовања захтевала и најбрже решење, ма нас ова одвела одмах после огласа рата у крваве бојеве, ипак је вероватно, да ће цео ток догађаја имати карактер мучне борбе, у којој ће се противничке масе једва кретати с места (пратећи напредовање по карти). Према прорачуну у опште, оне ће сва-

¹⁾ Ма да се и изгуби по који топ, који се не би могао одмах да попуни, ипак се то ни најмање не осећа према великом броју артиљерије.

како имати незнатна успеха. Тек онда може да наступи бржи ток, кад услед велике концентрације обеју војска наступи криза и ова изазове на једној страни неминовно испрђење. *Посигурно је, да ће рат скоре будућности много изгубити од покретљивости, којом се шако јако одликују наши прошли ратови.*

Слика гигантских бојних маса у исто време објашњавају тврђење, да је задатак садање врховне војне управе много опаснији по пре. Код таквих маршевих колона, таквих земљишних просторија, таквих фронтова, са свим природно ће многе ствари остати изван домања моћи одозго. Врховна управа ће наићи на ствари онакве какве су и мораће са њима у непроменљивом облику рачунати. Површна критичка мудрост, која тако лако назива „непојмљивим“ оно, што се десило, била би много уздржљивија, кад би ближе пришла појединостима ове скице, коју овде у главним цртама изнесмо, и кад би размислила о великим тешкоћама, које морају да наступе из сувремених прилика, у којима се војска налази. Телеграфи, који обично везују главнокомандујућег са његовим трупима, истина, могу да скрате и време и простор, али нису у стању да изједначе разноврсност схватања.

Услед тога, што су масе принуђене, да се разлију на широки фронт, порастао је број могућности случајних сусрета појединих трупа са противником. Где се борба развије, тамо хитају суседи са свих страна у помоћ. На тај начин почиње решење на месту, где се није хтело и у часу, у ком се није очекивало. Отуда долази, да је врховна команда баш у ономе, што је у рату најважније т. ј. у боју и битци, најмање *слободна* и *обично* зависна од туђе воље и од ђудљивости случаја. При том, она ће по правилу морати у овом погледу да рачуна као са свршеном чињеницом; наћи ће бој у велико развијен, кад о њему добије прво извешће.

Ова слаба власт главнокомандујућег над појавама шактичких решења јесте веома отежавајући елемент сувременог ратовања. Нај-

*боље намере главнокомандујућег често се осу-
јеше и његови прорачуни пошитоно разруше.*

Неко може рећи, да воља главнокомандујућег треба да је позната свима потчињеним командантима и да дисциплина треба да предупреди такве незгоде. Ну, како је немогуће да се у боју за све у напред заповеди и у напред забрани, то појединци морају сами дејствовати онде, где зрак светлости осветли један део тмине. Најгоре што би могло бити то је, кад ђеперали и официри из бојазни да не учине погрешку, увек очекују, да им се нареди са највишег места, те се испуштају поволне прилике и дозвољава противнику да узме иницијативу у своје руке.

Шта више, и у ретким случајевима, када су велика решавајућа дејства предвиђена и припремљена, као што је то било код С. Прива и Седана, главнокомандујући може у погледу боја само у толико бити слободан, колико да упути масе у оном правцу према противнику, у ком треба да дејствују. За даље не остаје му ништа друго, већ да са Марком Антонијем узвикне:

„Коцка је бачена. Несрећо, на тебе је ред!
Узми правац, какав хоћеш!

Где се туку шест, осам, десет армиских корпуса са толико стотина топова између шума, стења, брегова, долина и села, ту је прегледност сувише мала, да може једно једино око да тачно прати ток свих догађаја и да може једна воља да заповеда свуда. Ток једне велике битке, чија је управа најтежи задатак, који се може ставити човечјем генију, појављује се више но операције као резултат многих воља и интелектуалних сила, којима се са највишег места једино може дати правац ка заједничком циљу.

2. Значај дисциплине за кретање и бој.

Ко се сети величине војсака, с правом ће се питати, како је у оште могуће, да се управља таквим масама?

Одговор гласи: да их дисциплина чини покретљивим и даје могућност да се њима управља. Боље се не може одгонетнути ова загонетка. Али реч дисциплина обухвата толике појмове, да јој је суштина мало прецизирана и подробније објашњење потребно.

Обично се под речју дисциплина разуме правилно одржање реда и поретка помоћу тачне примене строгог закона. Ну, на супрот овоме може се изнети, да строгост законска и ред и поредак не стоје никако у правој размери. Никад још није било дисциплинованијих војника од немачких у последњем рату, па ипак је била под најблажијим законима, под којима су ма када ступале у рат велике ратничке масе. Шта више ови су закони примењивани на кривце на најхуманији начин. На против примери из старије и новије историје показују, да су драконска строгост и недисциплинованост стајали једно уз друго без икаквог узајамног утицаја. Француска република од 4. септ. 1870. држала је за сваког непослушног војника спремну куглу и стрељања по пресудама преког суда нису долазила у необичне појаве у њеној војсци. Поред свега овога дисциплина им је била и остала слаба. У главном узевши, овакав стварни однос је и природан. Сви су закони првобитно постали из постојећих стања и тек доцније дејствују на сама стања, која су их и изазвала.

Ну с друге стране, не сме се мислити, да је дисциплина код једног културног народа нешто, само по себи појмљиво и да се она јавља просто из грађанског морала. Овде су много искушења суровија, којима је човек изложен. Нема сумње, да ће у опште бити ређе кривице у војсци једног образованог народа, но код гомила каквог суровог племена. Ну, дисциплина се не задовољава само са негативном службом већ тражи више. Она захтева од војника, да ради победе противника жртвује свој живот. Она захтева од њега нешто *необично*, па с тога то, што је необично, треба да му представи као нешто лако, да га сматра као непроменљиво па и природно.

Најбоље објашњење дисциплине и њене чудновате моћи налазе се у једној изреци Дарвиновој, у његовом делу „Постанак човека“: „Надмоћност, коју имају дисциплиновани војници над недисциплинованим масама, у главном је последица поверења, које сваки гаји према свом другару“. Ово безусловно поверење, нема сумње, је најбоље средство, којим дејствује дисциплина и јасно означава баш оно, што ми разумемо под често употребљивом речју.

Наравно је потребан и закон, који би при том био и довољно строг, те да се извршење свих виших заповести сматра као нешто неизбежно. „Без помоћи закона не може се ослабити моћ страсти“, вели Шарнхорст. Непослушност се мора казнити благовремено и довољно строго, па ма где се појавила. Била би судбоносна заблуда држати, да је строга примена закона нешто, без чега се може бити. Ово је костур за подизање дисциплине. Подједнако изискивање послушности и код виших и нижих јако потпомаже јачање дисциплине у војсци. Пример дејствује много јаче но написана или изговорена реч. Како војник види, да његови претпостављени слушају, тако ће и он. У осталом овде није главно послушност према старешини, који у извесно време што заповеда, већ ова послушност на првом месту треба да буде послушност према *самој служби*. Ничег светијег не сме бити за војника од захтева његовог позива. Прост војник боље појима просте дужности но виши старији¹⁾. Озбиљност, са којом се од давнашњих времена врши у немачкој војсци т. зв. *сишна служба*, никако није резултат само неке рутине и бескорисне педантерије. Овим се хоће да постигне етички циљ, да у вој-

¹⁾ Због овога је врло паметно, што официр наше војске почиње своју каријеру потпуно као прост војник. Он треба да се прво научи да слуша, те да после може заповедати т. ј. да уме да *заповеда пригодним и разумљивим начином саобразно уму простог војника*. Осим овога, овде треба да темељно научи најнижу врсту испуњавања дужности, од којих ће доцније бити далеко али по којима ће доцније у главном бити цењен од стране његових потчињених.

нику развије свест о дужности на начин пригодан према његовој душевној моћи. Наравно, да се та тачност у ситницама не треба да ограничи само на парадној страни војничког живота, већ треба обратити нарочиту пажњу на многе ситне ствари, које изискује *морално* васпитање ратника. Тражити од војника чистоћу, уредност, тачност, брижљивост, искреност и безусловну поузданост најбоље потпомаже учвршћивању дисциплине.

И до сада се гледало, да трупни официр и снабдева своје војнике у неколико т. ј. да се стара за одело и исхрану људи. Ово није учињено толико са економских обзира колико да се створи интимнији однос између претпостављених и потчињених, да се појача утицај првих на друге. Надзор над магацинима и становима његових људи, подрумом и кујном, чини командира чете стеном и главним стубом дисциплине, оцем његове трупе, и то је врло важно испољавање наивности, када га војник из љубави а као у шали назива, „стари“, ма да посведневно виђа и старије официре и већег положаја.

Овај особени карактер војничког живота код немачке војске поред свести о нужности верног испуњавања дужности произвео је осећање апсолутне *солидарности*. У овоме се састојала до сада њена снага. У заједничком озбиљном раду створена је најтешња узајамна веза између официра и војника.

Сваки редов зна из искуства, да његов официр неће напустити своју трупу ни под каквим околностима, да ова чини једну породицу, која има заједничке интересе и да ће она остати у чврстој вези, па ма какве невоље и опасности наступиле. Из овога истиче оно поверење, о коме говори Дарвин, и у коме велики познавалац човечје природе гледа надмоћност дисциплиноване војске. Војник иде спокојно на сусрет противничком зрну, јер је уверен, да његов друг то исто чини, да му старешине предходе, и да их не сме да изневери.

Ова унутрашња снага, која долази из осећања солидарности, одржава стање и онда, кад нестане реда

установљеног законом, јер је надзор услед узбуђења и мешавине у рату немогућ. Дужност и част се тада спајају у срцу војника у чврсту одлуку, да не изостане иза других.

Услед овога су и могли поједини делови наше војске у последњим ратовима да без икаквог размишљања нападну на надмоћнијег противника, само кад је било изгледа на корист по целину или се пак указала згодна прилика за ово. Сваки је ђенерал био сигуран, кад се реши на одважан корак, да ће суседни корпуси похитати, чим чују грмљавину његових топова, да ће, ако буде нужде, срећно започето његово дело довршити његови другови, ако му за тај посао буде мала сопствена снага. Сви до најмлађег официра, који стоји на челу свог расутог вода, могли су тако да мисле и тако да раде. Јасно је, колико је овим порасла снага немачке војске, а тим се може објаснити и то, што је врховна војна управа могла да гледа са *шаким истим* поверењем на ове судбоносне догађаје поред свег свог ограниченог утицаја на ток бојева и битака. Она је врло добро знала, да ће све незаузете снаге *ма и разним пушевима* похитати ка истом циљу, на противника. Она је могла бити уверена, да ниједан командант неће остати ван крвавог бојишта, који може да стигне. Дисциплина немачке војске давала јој је за ово гаранције.

Дисциплина је доиста средство, које армије чини покретљивим; и у колико су ове многобројније у толико дисциплина мора да је боља. Сада нам је потребнија но пре. Само је треба правилно схватити, па да има снаге; она мора бити идентична са потпуном солидарношћу свих чланова у њиховим идеалним циљевима, у верности испуњавања дужности и оданости у служби Краља и отаџбине.

При свем том, што добру војну дисциплину треба првенствено базирати на моралној основи, ипак ради њеног одржавања не треба пренебрећи и чисто спољна средства.

Да и не помињемо, да и најбољу дисциплину могу да разруше врло тешке околности у рату, напрезања, која превазилазе човечју моћ, силни утисци боја, немаштина и нужда а нарочито *некорисан* замор и узалудни губици.

Важни услови за добру дисциплину леже у организацији.

Први је услов да се и у рату очувају јединице, које су биле и у миру. Цепанье трупа шкоди свакојако дисциплини и зле последице, које услед овога постају, готово ће увек бити веће од добрих, које би се добиле формирањем већег броја јединица¹⁾.

Ово је немогуће нарочито код нас због породичног живота наших трупа. Да један командант има више поверења у *свој* пук, *свој* батаљон, командир у *своју* чету, ескадрон и више утицаја, но на трупу, која му се повери при огласу рата, лежи у карактеру наше војске. Обратно, један редов ће радије слушати познатог претпостављеног, но онога, који му се јавља као туђинац. На жалост, за време мобилизације имају да се изврше многа нова формирања, те је јака промена личности неизбежна. Ну, у толико више треба се ограничити на најмању допуштену меру и не раздвајати у важном моменту људе и старешине због споредних разлога. Одржавање заједнице код трупа, које већ постоје, тако је важан захтев, да споредни обзир стратегиски и тактички морају пред њим да ћуте. У опште може се узети, да један пук од три батаљона може да учини у рату много више но три батаљона састављена из разних пукова и стављена под команду импровизираног команданта.

Ако се у том својевољном комбиновању толико далеко иде, да се трупе јединице састављају из разних корпуса, онда ће поред осталог као зло бити и провинцијалистичка разлика. Са једним контингентом немачке

¹⁾ Познато је, колико је војна дисциплина у данској војсци оштећена, кад је војни министар пред рат 1864. решио, да се сви батаљони поделе, те да се добије два пут већи број ратних батаљона.

државе треба поступати грубо, с другим обазриво, са једним се треба опходити строго а са другим пријатељски. На једног дејствује благовремена поука на други пак обично похвала. Велике разлике постоје у карактеру између Берлинца и Брандебуржанина и Вестфалца, између Пруса са истока и Германца са Рајне. Старешина, који командује трупом у рату, мора је познавати још из времена мира. Он мора да зна, како ће се с њом да опходи.

Од велике важности по дисциплину је и то, да људи, који су се по одслужењу свог рока у кадру вратили у грађански живот, долазе кад их у случају рата позову, у исте трупе, у којима су добили своје војничко васпитање. Они овде налазе старе познанике, другове и претпостављене, с којима ће се лако разумети, наилази на прилике, на које су једном већ били навикнути и у којима ће се врло брзо оријентисати. Они имају извесан удео у гласу и благостању баш *ове* заједнице; из раније још сматрали су за част, што њој припадају; корпоративни дух дејствује и изазива благородну утакмицу са осталим трупним јединицама.

Истина је немогуће сваког позватог обвезника упутити у стару његову јединицу због многих обзира, који се имају у време мобилизације, али кад год је могуће, треба увек ово учинити.

Традиција и корпоративни дух могу се само онда развијати, ако се официри једне трупе не мењају сувише често. Нарочито ово важи за командире чета, ескадрона и батерија, у чијим је рукама васпитање војника. Осим овога, поједине трупе јединице не смеју бити за време мира сувише слабе. Корпорација треба да је и по спљашности видна, те да може у њој да остане извесна традиција¹⁾. Поред овога треба да је састављена из већег броја људи и због разноврсних наставних циљева. Сувише слабе мирнодопске чете и батаљони губе своју

¹⁾ Упореди Blume, Strategie. •О образовању трупа• стр. 67.

самосталност. При вежбањима они не могу да преставоно, што чете и батаљони имају да врше у време рата. Тада се мора да прибегне опасном средству, да се виших комбинују и ставе под команду једног од командирира, што је још и данас у обичају код разних европских војскака¹⁾. Тиме би се код нас порушио основни принцип наставе и дисциплине, који се састоји у лично одговорности сваког претпостављеног за стање својих трупе. Тиме би се ослабио лични интерес, лични утицај а тиме слествено и дисциплина.

Још једна врста дисциплине је потребна. Она може назвати на супрот моралној *интелектуалној*. Ако у војсци дејствује интелигенција неправилно, онда тиме необично отежано командовање. Ово је често било несрећа за скупљену војску на брзу руку.

У милицији и партизанским одредима, скупљени у случају нужде, обично није без врло даровитих и образованих људи. Најбољи људи из народа, који се иначе би посветили војној служби, морају да се одазову позиву под оваким околностима. Војска француске септембарске републике имала је у својим нижим редовима многе највише аристократије. Овде је поуздано дејствовао интелигенција у великој мери, али само недисциплинована, којој је недостајало подједнако школовање, са чега није било ни јединства у дејству.

Јединство се постиже подједнаким образовањем. Тим није речено, да дејство старешина треба шематизирати према одређеним прописима. Рат не трпи шаблона. Ну, ипак у начину и врсти решавања задатака мора влада извесна сагласност, што ће се постићи тиме, а

¹⁾ И код нас се кад кад комбинује из више мирнодопских јединица јединица ратног састава, како би се официрима давала прилика за вежбање у руковању и кретању овим јединицама, али овака комбиновања су само изузеци а не правила. У осталом треба прецењивати пратичну вредност оваквих екзерциција, је ли у рату само у почетку јединице имају потпун ратни смиса. Доцније пак услед губитка и др. расхода све се више приближују мирнодопској јачини. Ово је било као правило 1870.—71. године после 5—6 месеци рата.

Херцег се лако одбранио од ове примедбе. Наполеон ће изгубити битку, он је *мора* изгубити.

Кад се тако сме да рачуна, онда се наравно ратни план може да испреде од почетка до краја. Али, место одступања Француза дође марш на Беч, место њиног пораза победа код Аустерлица и цео план појави се као оно, што је и био — као празна машта.

Са почетком кретања после концентрације војске ступа у своје право елеменат, који господари у рату, а то је неизвесност.

У рату се увек ствари друкчије развијају, но што се у почетку мисли. Ничег природнијег од овога. „Сопствена воља убрзо сусреће независну вољу противнику“. Ко хоће да у напред прорачуна ток догађаја, мора да израчуна резултат из једне познате и једне непознате количине. Дакле, резултат може бити само потпуно несигуран. Тек кад се сазна, која је страна јача, појављује се у срачунавању по мало извесности. Онда ова јача страна зна, да своје намере може да изведе, ма их противник паралисао. За своје комбинације добија чвршће земљиште, но противник.

Свака ће противничка страна тежити да себи створи овакав положај. Отуда долази да, при простом схватању рата, обе стране траже велику одсудну битку. Но у сваком случају ово хоће онај, који има прецизирану одлуку и веће поуздање у самог себе. *Први циљ, коме су управљена кретања војске, јесте дакле, противничка главна маса.*

Где се од овога одступи, ту ретко да изостаје казна. Најновији пример за ово пружа нам летњи поход 1877. После прелаза Дунава Руси са великом брзином достигну Балканске кланце и прођу кроз заштићавајуће планине. Изгледало је, као да пред њима стајаше отворен пут за Цариград и да ће за две недеље постићи оно, што се могло очекивати тек после месеци дана. Али, потврда овог успеха подлежала је једној тешкој сумњи. Турске армије на северу од Балкана беху још неразбијене и

су бојне масе многобројније, то је важнија правилна концентрација.

О овоме вели се у делу великог Ђенералштаба „о немачком француском рату“ : „Погрешке учињене у првом груписању војске, једва да се могу поправити кроз цео ток рата“.

На први поглед може нам изгледати сумњива истинитост ове изреке. Пре би се могло мислити, да је важније постићи извесне успехе у првим сусретима и бојевима, што би у случају нужде дало могућности, да се погрешно извршена концентрација поправи. Ратна историја није сиромашна примерима, где су ратови, започети врло погрешним покретима, добили потпун обрт на боље једним јединим успешним бојем. Треба се сетити само судбине Фридриха Великог у шлеском рату 1741. године. Фед-маршал Најперг потпуно је изненадио младог краља, који се налазио у Г. Шлезији. Својим наступањем преко Најса оценио га је од свију комуникација, загрозио му магацинима и артиљериском парку и принудио га на бој са окренутим леђима противничкој земљи те би савршено био изгубљен, да није изашао као победилац. Сјајнији почетак за Аустрију а рђавији за Пруску једва да се може замислити. Али, код Молвица боље васпитање пруске пешадије победи и ток рата се измени. Једним ударом постао је Фридрих господар ситуације и то онда, кад његове стратемске прилике беху без икаквог утицаја. Слични утисци могу се добити, кад се посматрају Часлау, Хоенфридберг, Лајтен и њихова узајамна веза са предходним догађајима.

Али, ови примери су искључиво из прошлих времена. Тесна узајамна веза између операција и боја чини одлику савременог ратовања. Случај, да и сада неуспешни почетак рата може од један пут да добије повољан облик једном једином победом, истина не долази у сферу немогућности, али је ипак у великом степену сумњив. Услед поделе војске, широких фронтова, које ове заузимају услед самосталности појединих делова, већ при први

који се тек у даљини светлуца. Непрестано се јављају нове ситуације и нови планови, и од сталности и оштрине главнокомандујућевог погледа зависи у колико ће се кроз све да провлачи као првен конац једна велика руководећа мисао.

Одакле да се узме ова мисао?

Она се испољава у општем ратном и политичком положају. При оцени овога обично ће се доћи до одређеног закључка, шта се мора да постигне, па да се код противника сломи наклоност за даље ратовање.

Слабији ће рећи, да ће продужењем отпора за извесно време заморити противника или да ће дотле моћи придобити себи савезнике. Јачи пак размишља, докле треба да иде са уништењем противничке снаге, да ли ће морати да заузме противничку престоницу, да ли какве важне провинције, да ли целу земљу, те да дође до успешног закључења мира, који је крајњи циљ сваког рата.

Према овоме створи се у главним цртама слика **оног** тока догађаја, коме треба непрестано тежити под **стално** променљивим условима. Може се узети као главна **мисао**, да се отпор продужи иза овог или оног одсека, **док** не дођу ојачања, не стигне војска какве пријатељске државе. Може пасти решење, кад се има довољно снаге, да се противник баци на правац за њ непогодан, у предео **унапред** одређен, чим испадне за руком да буде потучен. **Више** од ових општих напомена и гледишта не може **дати** ни најбољи стратег. Само се најближи кораци могу да одреде у појединостима.

„Ниједан операциски план не може да предвиди са ма коликом сигурношћу догађаје, који леже изван првог сусреша са противничком главном масом.“

На жалост ратни планови војсковођа су само ретко потпуно познати. Већином се не могу објавити због ствари политичке природе, које су у њима. У толико већу вредност имају поједини случајеви, где таквог до-

две армије сједине, онда су исте морале због велике удаљености једне од друге да изврше дуго одступање. Из овога се јавило одступање Мак Махона чак до Шалона и брзо тернирање Базена код Меца. Ово последње повукло је за собом марш ка Седану и катастрофу 1. септембра. Није тешко увидети везу између првобитних распореда концентрације француске војне снаге са тешким ударима, који су задешавали Француску кроз сву прву периоду великог рата. —

Концентрација војске почиње оног часа, када се политика реши, да се лати мача. Према томе, овде се имају у виду не само војнички но и политички обзираи. За тим се води рачуна о исхрани, становању, географским околностима, комуникациским линијама и о мрежи путева.

Ниједна држава неће одмах у почетку рата да напусти ма коју угрожену провинцију, ма колико ово било потребно са војничког гледишта. Истина наука о рату вели, да треба без размишљања прибећи таквој жртви, само ако то захтева виши интерес. Док је ратовање зависило искључиво од суверене воље апсолутног господара, ово је и могло имати свог оправдања, али данас, кад врло велику улогу играју храброст, снага, поверење целог народа као и национални кредит, ово је немогуће. Замислимо само какав би се утисак произвео, кад би се започео рат Немачке са Француском напуштањем леве обале Рајне или с Русијом напуштањем Пруске до Висле.

Мотиви, који би у очима војника можда и правдали ове мере, остали би народу непознати. Народ ће се увек јако узнемирити, кад његове трупе без очигледне нужде напусте велики део земљишта и остави их противнику без жртава. Добровољним напуштањем једне провинције у исто време се одричемо и користи од њених средстава и снага. Кад је противник једном заузме, онда се и при успешном току рата мора ова провинција да отме пре свршетка непријатељства.

После неуспешног рата 1806. тврдили су научени

критичари, како је пруска војска требала да се без икаквог оклевања повуче испред Наполеона ка Одри, те да се сједини са Русима. Ма нас у овом случају Саксонци напустили и много људство отпало услед дугих одстурних маршева, ипак бисмо на Одри имали бројну надмоћност над Французима. То је потпуно тако. Али, да се Наполеонов папад на Одри свршио и поразом његовим, ипак би цар био господар најбољих пруских провинција и пруска војска морала би поново са победама да заузима своју сопствену земљу, те да достигне донде, докле је била у почетку рата. С тога је неумесно корити пруску војску што је покушала да очува своју територију у самом почетку рата. И за рат важи латинска пословица: „*beati possidentes!*“

Са тих разлога држао је Фридрих Велики 1757. г. поседнуту И. Пруску, док је год могао. Он је за све време разних операција у Лужици и Чешкој водио рачуна о осигурању Г. Шлезеје. То је исто било и 1805., када се Пруска армија концентрисала у Тирингији и Франконији, при чему није заборављено, да се код Глаца и Најса остави један корпус. Па и 1866. г. била је овде концентрисана једна пруска армија и ако је наступање у Чешку у правцу Гичина била већ свршена ствар.

Заштита угрожених провинција јесте један од захтева, ког треба задовољити при првом концентрисању војске.

Међутим ово не треба разумети као да треба непосредно *посести* границе. Врло често ће заштиту вршити посредно каква велика армија, која се налази у близини, услед које је за противника врло ризична ствар да уђе у непосредну провинцију, са чега ће и одустати од таквог покушаја. Мисли ли се да предузима офанзива, то је самим овим дејством осигурано земљиште с једне и друге стране правца наступања. У удаљене пак провинције обично ни противник не може да пошаље велику снагу, те се с тога заштита ових провинција може поверити резервној, ландверној војсци

а и ополчењу. Тако је још 1795. г., када је рат са Русијом био неизбежан министар v. Шретер био намеран да помоћу 50—60.000 људи ополчењаца заштити неравну, шумовиту и блатњаву И. Пруску, при чему би се ова заштита наслањала на неколико утврђених тачака.

Они делови *Пољске војске*, којима је први задатак да за време концентрације заштите границу, могу се само у врло изузетним случајевима изоловати од дејства при великим перацијама. Деси ли се по некада, да ови делови у исто време задржавају какву противничку армију, као што је у седмогодишњем рату Русе задржао корпус фелдмаршала Левада, или пак да одвуку велике противничке силе од решавајуће тачке, као што је било са Масеном 1805. у Италији, онда у оваким случајевима ови делови могу да се одвоје од своје главне масе. Само тада оваком поступку има оправдања, иначе морају бити тако постављени, да их је лако употребити при великим решењима. Овај је случај био са одредом Швериновим 1757., када је краљ Фридрих упао у Чешку а поновио се 1866. са војском нашег тадањег престолонаследника, када су Пруси отпочели напад.

Осигурање сопствене земље је дакле, важно али се ово мора довести у ваљан склад са обзиром на узајамно дејство свих снага при великим ударима.

Тако изненадног прелаза из мирнодопског у ратно стање, као што је био 1870. неће бити увек. Поред свег хитања сама концентрација траје приличан број дана. Нагомилавање великих маса људи и коња увек доноси са собом многобројне тешкоће. Не само што се морамо старати за добро становање, већ нам још више пажњу привлачи питање о исхрани. Ма трупе и донеле са собом нешто животних намирница из свог места становања, ипак се не можемо са свим одрећи помоћних извора, које нам пружа место концентрације. Свакојачко је драгоценост корист, ако трупе у својим становима наиђу на добар пријем у погледу намирница. Ну, и поред овога

образило целу ситуацију и по могућности натерало Аустријанце да увуку у корице већ у пола извучени мач. Поред овога Аустрија би се уздржала и са обзиром на држање Русије.

На тај начин, дакле, дошли бисмо и у овом случају до закључка, да се према Аустрији остави само слаба армија а да се маса баца на Француску, те да се овде што је могуће брже и са већом надмоћношћу потражи велика битка.

Сличним начином морало би се испитивати и при другим политичким груписањима, куда треба окренути главне силе а куда употребити споредна бојна средства, или да ли ће добро бити као 1870. *све* управити на *једног* противника.

Кад се са пројектом дотле дође, онда долази на ред концентрација. Како са њом треба бити готов што је могуће пре али свакојачко толико исто брзо као и противник, то просто треба да се трупе разделе на све путне линије, које воде ка граници и то тако, да се избегне свако обилажење и свако губљење времена. Крајње тачке, које су још сигурне, чине приближну базу концентрације. После овога ваља узети у обзир многостручне културне прилике у њиховој узајамној вези поред већ напоменутих обзира политичке и географске природе. За тим треба узети у обзир, да ли нас опште околности гоне, да очекујемо напад противника или можемо сами да нападамо, што треба увек желети. Како је у овом последњем случају циљ противничка главна војска, то је и њена вероватна концентрација, од јаког утицаја на сопствену концентрацију. Наравно, да се противничка концентрација не зна. Али, ако се у души пренесемо на страну противника, предузмемо ли тамо иста испитивања, која смо и код нас учинили, осмотримо ли брижљиво положај жељезничких путова у противничкој земљи, узмемо ли у обзир потребу да се заштите угрожене провинције а доцније престоница, као и построј пограничних утврђења, ако их буде било, онда ћемо моћи са

извесном поузданошћу да одредимо просторију, на којој се мора концентрација да изведе. У опште, нећемо никада много погрешити, ако се држимо великих жељезничких станица близу границе, јер оне, како код нас тако и код противника, означају у опште просторију, где се мора извршити концентрација. Премештања војске с једне тачке на другу, које долази услед споредних обзира, не могу никад бити од великог значаја, јер не треба заборавити, да ове исте линије, које су довезле поједине делове војске, морају за њих довести и све возове, резерву у људима, коњима, животним намирницама, муницији, оделу, и ратном материјалу, дакле, они и на даље остају везани за ове линије. Овим разматрањем ће се битно олакшати решење загонетке. У најгорем случају врло је ограничен број могућности.

Јесмо ли готови са противничком концентрацијом, онда је за оперативски пројект дато, где треба сопствене војне масе концентрисати, т. ј. ако буде имало слободног простора за избор. Тада треба тамо слати све жељезничке транспортне, при чему се ваља користити и границима и споредних линијама. На послетку упућују се трупе пешке, при чему треба сваком делу војске дати довољно простора, те да се може угодни да размести. Треба имати у виду, ако се мисли на одбрану, да се сједињење трупа за борбу може извршити у згодном положају, а ако се хоће да напона, да сваки армиски корпус има пред собом бар један добар велики пут, који води од његовог места становања ка противнику. У сваком случају коњичке дивизије треба ставити напред, јер би се иначе, да би могле своју службу извршава отпочети, морале проклатити кроз друге трупе. Услед овога лако настају метежи, а осим тога за коњичку доу пролази кроз трупе не би било станова, јер би већ сва места била заузета. Стог тога се обично све коњичке дивизије или једини доу постављају напред жељезницом, чиме без изазивања других представа долазе на чело трупа.

Положај крајњих жељезничких станица и путева.

Верне и допунске трупе, ландштурм, армиске команде, Ђенерална губернаторства, етапне инспекције и командантуре, које обично имају нарочите и од разних струка састављене штабове, јављају се тек од дана мобилизације. Целокупне колоне и тренови треба да се напуне и запрегну, да се возни парк изнова формира. Треба да се образују интендантуре, профијант-слагалишта, пекарнице, поште, органи за телеграфске, финансиске, правне, здравствене и религијске послове. Састављају се сваковрсне комисије. Ђудство се снабдева оделом и оружјем, официри, чиновници и трупе коњима, устројавају се депои, намирнице се купују и смештају у слагалишта. Угрожене тврдиње осигуравају се посадом, снабдевају надлештвима и разноврсним организацијама и доводе у ред за одбрану. Мирно-допски послови завршују се или се предају другим властима, архива и регистратура предаје се на поуздано чување, док траје рат. Канцелариска служба пољске војске треба да се уреди и снабде потребним помоћним средствима. Ђуди, коњи и материјал има да се жељезницом транспортује где треба. Наскоро почиње транспортовање на границу. *Све ово има да се изврши за неколико дана.* 1870. год. мобилизација је била наређена ноћу 16. јула а већ 4. августа граница је пређена и прва победа извојевана. Данас се хоће, да ово буде још брже. Има да се изврши један посао, за који је потребна не само дуга и брижљива припрема у миру, већ који у времену извршења, напрежући до крајности снагу управне и административне машине, ставља је у грозничав покрет. Да, мобилизација обузима цео народ. Сви приватни послови уздрмају се из корена. Дани мобилизације су дани великог узбуђења и напора за сваког. С правом вели пуковник Блуме: „Мобилизација војске под данашњим околностима поуздано је мерило за вредност целокупног државног организма и духа народног¹⁾).

¹⁾ Strategie. Berlin 1882 стр. 66.

Пошто при данашњој мобилизацији узимају удела многи, то је целисходно да се знање о њеном току распостре много више, но пре. Докле је начин, да се прелаз из мирног у ратно стање до појединости припреми, чинио нарочиту особину пруске војске, коју она негује и развија од доба Фридриха Великог, дотле је и имало оправдања држати тај начин у тајности. Данас је овај начин особина свију великих модерних војска. Ове се мобилишу готово по истим начелима, те према томе нема Бог зна шта ни да се крије. Према овоме, потпуно је умесно износити јавно у разумљивом и поучном облику ток мобилизације, као што се то данас чини у Француској са званичне и подзваничне стране. Не учинимо ли то, онда многи људи, који ће имати удела у мобилизацији, неће имати појма о важности њихових дужности, а при том од тајења нећемо имати никакве користи.

Резултат мобилизације, јачина, састав, подела и употреба мобилисаних јединица наравно треба држати у тајности и ову тајну брижљиво чувати.

Обоје пак може се извршити без тешкоће. Без добре припреме за брзу мобилизацију војске планови војсковође су ваздушне куле; одушевљење целог народа не може да попуни овај недостатак. Пред нама је као поучан пример Француска 1870. У Паризу су знали, да су Немци надмоћнији по броју трупа и хтели су да се с њима изравњају помоћу одважности и брзине. Мисао је била добра. Цео народ, обузет дивљим ратничким пламом, тражио је енергичност у раду, што је једна битна потпора за енергичну управу. Али, да би се ово постигло, требало је пре свега претећи Немачку у брзини концентрације војске. У место тога, од првог дана појавише се метежи и застоји. И најсмелији пројекти били би немоћни. Машина је издала.

Познати су неки телеграфски рапорти, у којима види забринутост и који са свих страна долажаху министарству војном од потчињених команданата.

„Овде је 9000 резервиста; не знам куда ћу с њим

Да бих их се ослободио, послаћу их све у Алжир транспортним бродовима, који се налазе у пристаништу,“ јавља територијални командант у Марсељу.

„Докле сте стигли са Вашим формирањем? Где су Ваше дивизије? Цар Вам заповеда да формирање убрзате те да се на најбржи начин сједините са Мак-Махоном,“ тако се обраћа Мајор Général војске, бив. војни министар, једном корпусном команданту.

„Пошљите ми новаца да бих могао да исхраним своје трупе; у државним касама нема ништа а и у корпусним ништа“, саопштава један командант. „У Мецу осим мало сланине и двопека нема ни кафе, ни шећера, ни пиринча, ни ракије, ни соли; пошљите ми бар милијун порција у Трионвиљ;“ телегафише Ђенерал-интендант у Париз. „Немам ни болничара, ни амбулантних кола, ни чиновника, ни пољских пекарница, ни возова,“ јавља интендант 3. корпуса у тренутку, кад су његове трупе требале да се крену.

Тако је било и даље. Хитање, дутање, немаштина и збрка владаше код Француза, док се мобилизација Немачке војске извршила готово у потпуној тишини. Ова преко границе уђе у земљу пре, но што је са француске стране учињен ма један корак ка замисљеној офанзиви, која је требала све да поправи. Мисао да се пређе Рајна и одвоји јужна Немачка од северне беше пропала једном за свагда.

Таква ће увек бити судба ратних пројеката, када им не одговара припрема у миру и кад хтети и моћи не стоје у хармонији.

Ну не лежи опасност *само* у небрежљивости. Исто тако су опасни и сувише велики захтеви, који се могу лако појавити услед утркивања разних великих држава у убрзавању мобилизације и концентрације. Најбоље снаге отказују службу пред немогућим задацима; осећање да се пред таквим једним задатком налазимо, одузима нам јасноћу и појимање. Није дорастао захтевима мобилизационе периоде онај, који њој не посвети велику

Није тешко увидети, да операциски пројект не може да буде дело једног дана, да треба да се ствара постепено или ако се прво у целом скицира, онда да се постепено дотерује и допуњава. И ако смо при овом послу *сигурнији* но код свих доцнијих одлука у *ж* рату, ипак смо и овде јако ограничени. Мобилизација транспортовање жељезницом ради концентрације, тако се јако испреплећу са стратегиским начелима да ова више нису слободна, као што је то било раније, те да могу да регулишу правце, којима треба трупе да греду.

Овим се с једне стране ублажава опасност, да не паднемо у беспредметне фантастичне слике, а с друге пак посао постаје много тежим. Тек доцније, кад се после одсудних догађаја појаве нове фазе, јавља се и већа слобода у операциским пројектима, за даље ратовање. Концентрација је свршена, војске су у кретању и сада само остаје да се води рачун о општим обзирима, који су важили и у ранија времена.

На *један* принцип имамо на крају да обратимо пажњу.

И ако операциски пројект има у виду обично више могућих случајева, ипак се у њему не смеду тражити такве мере, које би биле добре за *све* случајеве, јер су ове готово увек такве, да се не могу употребити *ни у једном случају*.

25. септембра 1806. стојала је пруска војска у Саксонској у три групе: код Милхаузена, Наумбурга и Фрајберга, у Саксонској, а Французи беху растурени по разним местима у Ј. Немачкој. Сад, Херцег Брауншвајски склопи план, да изненадно нападне Француску армију и да је разбије пре, но што се концентрише. Но за то је требало енергичног извршења а не хладног размишљања. Дипломација је држала, да је могуће да се све изравња мирним путем, дакле, непријатељства нису требала да отпочну пре одређеног дана. Међутим Наполеон је могао да предухитри пруске намере, и да наступајуће колоне с десна или лева, обухвати и баци на Чешку или пак

највише војне управе. Услови, опасности су многостручне и тешке, но ипак их није немогуће унапред предвидети, као што је то код већине ратних догађаја. За успех овог првог акта, у коме неизвесност, која иначе свуда господари, има *најслабију* улогу, треба да је одговоран нарочито ђенералштаб, коме припада израда овог посла. Тек доцније почињу своју игру суверене силе судбине и заклањају ток догађаја и од највеће човечје увиђавности.

У најновије доба су пробе у два маха успешно испале. Концентрација пруске војске 1866. спада међу најбоље. Кад је извршена и крунисана успехом, онда је изгледала као нешто потпуно природно, тако, као да друкчије и није могло бити. Али, кад се сетимо околности у почетку, онда јој морамо признати необичност. Три групе противничких држава стајале су према Пруској са запада, југозапада и југа, осим овога распарчаност сопствене земље са границама тако неповољним, како се само замислити може и поврх свега тога један део бојне снаге послат у Шлезвиг. Аустрија је имала на спрему за рат пет недеља, док је Пруска мобилизовала своју војску од 5.—12. маја. И поред свега тога Пруска је стајала 5. јуна са својим војскама готова на саксонској и шлеско-чешкој граници и измакла је испред Аустрије за 14 дана. Ово се могло постићи само смелом одлуком, да се цела снага одмах окрене против најважнијег противника, Аустрије, даље, умешном употребом свих пет путних линија, које су водиле на ратиште и напоследку концентрацијом војске у три самосталне групе. У оно време се викало баш против ове последње мере, па ипак је она била најважнија. У главном, она је дала могућности, да се надокнади изгубљено време, јер у три концентрациона места воде више путева но у једно. Њој се има благодарити што су једновремено, осигуране провинције Бранденбург (Marken) и Шлеска, које су биле у првом реду у опасности, што се војска могла исхранити и што су јој за настунање стајали

рачуна, колико да не слабе предузете мере за извршење сопствене позитивне намере. Ми овако разумемо смисао често уптребљаване по не увек правилно схваћене изреке: „Прво мери па онда крој.“

Као и код свих великих дела у рату, тако је и у састављању оператиског пројекта неопходна *једностраност*. Ко за то није створен, тај не може јасно да схвати *један* велики циљ између великог броја правилних гледишта, која му на ум падају; он ће се показати као оштроуман мислилац, али не и као велики војсковођа.

5. Извешћа и служба извиђања.

Извешћа о противнику су основ свих идеја и дејстава у рату, вели Клаузевиц. С тога им припада видно место у овим разматрањима. За сопствене одлуке нема разумније полазне тачке од тога, шта по изгледу намерава противник да предузима. Ну за то се ипак не треба сасвим ставити у зависност од противникових дејстава. Само ће се онај ограничити на одбрану, који прилази свом задатку са непоузданошћу у себе. Смелији ће увек тежити да, дејствујући самостално, наметне противнику своју вољу, при чему ће гледати да дејствује против оног места, где је противник најосетљивији. Да би се ово постигло, потребно је да се противникове намере сазнаду.

Ваљана извешћа дају велику надмоћност. „Кад би се у свако доба знале противникове намере, онда бисмо могли да будемо увек и на сваком месту надмоћнији па и са мањом војском“).

Данас се улази у рат са доста великим знањем противника, јер се још за време мира брижљиво студира његова војна организација. Ово баш и чини један од главних задатака ђенералштабова. Правилна оцена противника пре почетка рата је нужна основа за целокупну службу извештавања. Као што смо већ видели, неће бити потпуно непозната прва концентрација противничке вој-

¹⁾ Фридрих Велики : General-Prinzipia vom Kriege 1755.

виле на Сари тако непосредно загрозиле Француској и Паризу, да противник није могао више да мисли ни на какве опширне операције.

Као и код свију ратних елемената тако и код концентрације не могу се дати прецизирана правила. Само се могу у опште да изнесу услови, од којих зависи првобитна концентрација војске. Они ће у сваком посебном случају делимично или потпуно сви но свакад различно дејствовати. Њих у нарочитом случају а под датим околностима оценити правилно, ствар је оштрине војничког погледа, али у овом послу много чини и добра школа. Ако теорија великог рата, може да нам да тачна правила бар за *почешак* ратних операција, онда већ овим једним она добија велику вредност.

4. Ратни план.

„Je n'ai jamais eu un plan d'opération“¹⁾, вели Наполеон. Ну, и поред овога се и до нашег доба одржала вера у ратни план. Великим војницима, којима благодаран народ одаје поштовање статуама, међу у руке го мач, ако су се прославили као војсковође. Код оних пак, који се на првом месту цене као мислиоци, налази се свитак хартије. Он означава „ратни план“, символ њихове заслуге. Њима се приписује да су могли, да у напред тачно прорачунају ток догађаја и да прореку, где ће и како ће потући противника. О Фридриху Великом причало се кроз читав век, како је он казао, да ће доћи под Праг 4. маја а 6. разбити Аустријанце. Колико је пак распрострањено веровање да су бојеви код Кенигреца, Вионвиља, Меца и Седана били потпуно предвиђени у плану немачке војне управе!

Ну, дело ђенералштаба од 1870. вели нам ово: „Само лајик мисли, да у развоју једног рата треба гледати у напред регулисано извршење у свима појединоствима утврђеног и до краја изведеног (ратног) плана.

¹⁾ Ја нисам никад имао операционог плана.

Доиста ће главнокомандујући имати увек пред очима своје велике циљеве, у чему не треба да се осврће на променљивост факата, али путеви, којим се нада да ће их постићи, *не могу се сувише у најпред никако са сигурношћу да предвиде.*"

Ово се приближује Наполеоновој изреци. Да, ми смемо узети, да је цар, у главном узев, мислио ово, што је овде казато. У колико су се могли са извесном јасношћу да предвиде први кораци, и он их је добро имао у виду и темељно им припремао успешан исход. Поред све смелости он је био доста расудан главнокомандујући и његова осуда односи се само на ратне планове старе војничке учене школе, који поред свег свог изгледа да су плод оштроумља, не беху ништа друго до неупотребљиви дилетантизам.

Овакав један пример је план, који је изнео у Потсдамском савету монараха Карло Вилхелм Фердинад Брауншвајски 3. нов. 1805. Наполеон беше код Улма заробио Мака и намераваше да продре у срце незаштићене Аустрије. Ну, херцег доказиваше, да цар не може да прође Тирол све дотле, док тамо буду Аустријанци, и да ће с тога бити лако, зауставити га. Пруси треба тада да га нападну са севера, Аустријанци с југа преко Фисена с леђа а да Руси пођу одмах за њим, чим он почне да одступа, што се држало као сигурно. Херцег је хтео да му код Некра пресече везу са основицом тако да се овај може да спасе само одступањем преко Рајне или да потражи прибежишта у Швајцарској. После ових срећних догађаја имали би савезници да стоје у зиму победоносно на Рајни од Висле до Боденског језера, те да Наполеона прикују са оне стране Рајне. Шта више, пруски ђенералисимус хтео је да га савезници нападну и од стране Холандије и од Италије. На овај начин требала је да се распростре око Лафа велика мрежа од Северног до Средиземног мора, те да се у њу ухвати.

Ну, шта да се ради ако се он ослободи једном битком?

Херцег се лако одбранио од ове примедбе. Наполеон ће изгубити битку, он је *мора* изгубити.

Кад се тако сме да рачуна, онда се наравно ратни план може да испреде од почетка до краја. Али, место одступања Француза дође марш на Беч, место њиног пораза победа код Аустерлица и цео план појави се као оно, што је и био — као празна машта.

Са почетком кретања после концентрације војске ступа у своје право елеменат, који господари у рату, а то је неизвесност.

У рату се увек ствари друкчије развијају, но што се у почетку мисли. Ничег природнијег од овога. „Сопствена воља убрзо сусреће независну вољу противникову“. Ко хоће да у напред прорачуна ток догађаја, мора да израчуна резултат из једне познате и једне непознате количине. Дакле, резултат може бити само потпуно несигуран. Тек кад се сазна, која је страна јача, појављује се у срачунавању по мало извесности. Онда ова јача страна зна, да своје намере може да изведе, ма их противник паралисао. За своје комбинације добија чвршће земљиште, по противник.

Свака ће противничка страна тежити да себи створи овакав положај. Отуда долази да, при простом схватању рата, обе стране траже велику одесудну битку. Но у сваком случају ово хоће онај, који има прецизирану одлуку и веће поуздање у самог себе. *Први циљ, коме су управљена кретања војске, јесте дакле, прошивничка главна маса.*

Где се од овога одступи, ту ретко да изостаје казна. Најновији пример за ово пружа нам летњи поход 1877. После прелаза Дунава Руси са великом брзином достигну Балканске кланце и прођу кроз заштићавале планине. Изгледало је, као да пред њима стајаше отворен пут за Цариград и да ће за две недеље постићи оно, што се могло очекивати тек после месеци дана. Али, потврда овог успеха подлежала је једној тешкој сумњи. Турске армије на северу од Балкана беху још неразбијене и

од исхода овог несвршеног посла а не од заузећа неколико кланаца зависела је судба похода. Чим су Осман пашине војске дале прве знаке живота и појавиле се на Лому и код Плевне у бок руског наступања, морало се одмах напустити оно, што се заузело и вратити се на оно, што је запостављено, па да се тражи решење на бојном пољу. Док се ово није напослетку постигло, цео је покрет био у застоју.

У битци истина победилац потчињава противникову вољу својој, али је не уништава са свим. Решења као код Седана, где је цела војска једним ударом збрисана са ратног поља, велика су реткост. И воља побеђеног има увек извесног утицаја. Мак Махон је и поред пораза код Верта и лоше каквоће његове војске, ојачане код Шалона, успео, да немачку главну снагу у њеном маршу на Париз окрене ка северној граници.

Пошцину сигурност у извршење пројеката не доноси дакле ни сама успешна битка. И после победе ток операција зависи од утицаја тренутка и од заплета, који долазе од дејства и противдејства. Ови последњи воде ка новим бојевима а сваки бој пак из основа промени слику, као што сваки удар мења шаре у калејдоскопу. Главнокомандујући је дакле приморан, да своје намере сваког дана па често и у времену од неколико часова прилагођава измењеним условима. Ратна историја врло ретко да даје потпуну слику у овом погледу. Из мноштва догађаја она обично узима оно, што је доцније придобило општи интерес а прелази преко онога, што је у извесно време било од важности, па после ишчезло као обмана. Требало би писати о рату не само историју оног, што се догодило, већ и оног, што се хтело, тада би тек историја била од велике поуке. Збрка утицаја је много већа но што се то мисли. Један дан, о коме се после читају по књигама само неколико редова, у ствари је можда био богата историја.

Има много ствари, које треба имати у виду. Овде треба помоћи, онде задржати, те да не падне курс циљу.

који се тек у даљини светлуца. Непрестано се јављају нове ситуације и нови планови, и од сталности и оштрине главнокомандујућевог погледа зависи у колико ће се кроз све да провлачи као црвен копац једна велика руководећа мисао.

Одакле да се узме ова мисао?

Она се испољава у општем ратном и политичком положају. При оцени овога обично ће се доћи до одређеног закључка, шта се мора да постигне, па да се код противника сломи наклоност за даље ратовање.

Слабији ће рећи, да ће продужењем отпора за извесно време заморити противника или да ће догле моћи придобити себи савезнике. Јачи пак размишља, докле треба да иде са уништењем противничке снаге, да ли ће морати да заузме противничку престоницу, да л' какве важне провинције, да л' целу земљу, те да дође до успешног закључења мира, који је крајњи циљ сваког рата.

Према овоме створи се у главним цртама слика оног тока догађаја, коме треба непрестано тежити под стално променљивим условима. Може се узети као главна мисао, да се отпор продужи иза овог или оног одсега, док не дођу ојачања, не стигне војска какве пријатељске државе. Може пасти решење, кад се има довољно снаге, да се противник баца на правац за њ негогодан, у предео унапред одређен, чим испадне за руком да буде потучен. Више од ових општих напомена и гледишта не може дати ни најбољи стратег. Само се најближи кораци могу да одреде у појединостима.

„Ниједан операциски план не може да предвиди са ма коликом сигурношћу догађаје, који леже изван првог сусреша са прошивничком главном масом.“

На жалост ратни планови војсковођа су само ретко потпуно познати. Већином се не могу објавити због ствари политичке природе, које су у њима. У толико већу вредност имају поједини случајеви, где таквог до-

кумента има, као што је мемоар пруског ђенералштаба¹⁾ који је доцније служио као основа за прве покрете немачке војске у великом рату.

У њему налазимо, после општег посматрања положаја Немачке и Француске и упоређења њихових ратних средстава, у напред онако тачно одређену концентрацију трију армија, како је у истини извршена. Овде су штавише изложене све појединости, које се у опште могу регулисати од високог положаја једног армиског врховног команданта. Даље је као циљ означено, да се тражи главна маса Француза и да се нападне. Под свима околностима ова се маса могла претпоставити близу фронта. Правце наступања, који су узети знаменитих дана у августу, није било тешко одредити. Даље се у мемоару износи као општа мисао, да се противничка војска одсече од њених веза са Паризом и одбаца у правцу севера. Више од овог, што је најважније, сигурно се није могло у напред да одреди.

Ова, само у опште напоменута идеја, била је у извесном степену сигурна да ће се остварити. Али, пророчко набрајање појединих догађаја не би имало ни у колико сигурности. И у наступању двеју немачких армија ка Мозелу јужно од Меца, куда беше одступио Базен, и у кретању треће армије на Шалон, и у маршу на Седан свуда се опажа тежња, да се противник баца у мањ северни део Француске, те да се у исто време одвоји од Париза и помоћних извора са југа. Али ни пророчки дар не би могао у напред знати, да ће се Базен решити да остане у Мецу и да ће Мак Махон рад његовог спаса предузети потпуно опасан марш. Тајева решења зависе од тога, какав ће правац узети колебањ у души главнокомандујућег а у критичном моменту. Једна случај, једно само по себи незнатно извешће, једна окретајућа или декуражујућа реч, може да промени права мисли и решења.

¹⁾ Написан 1868/69. Види дело пруског ђенералштаба. Св. страна 73.

боју, али је и сад ваљана и многобројна коњица најбоље средство, којим можемо биши господари кретања. Као год што је код неких игара у бољем положају онај, који први полази, исто тако је и у рату онај у добитку, чија се коњица покаже надмоћнија, који дакле брже извиђа а тиме пре буде готов са одлуком и пре операције отпочне. —

Ну, коњица не само што треба да је добра, већ треба да буде и добро употребљена од стране више инстанције. Ова је крива за неке погрешке, које се неправично подмећу коњици. Коњичким дивизијама треба дати слободу у потребној мери а ипак да се не измакну из руку главнокомандујућег. Докле су се пређе коњичке масе остављале позади, те да се употребе као резерва или за гоњење противника, дотле данас постоји наклоност, да се још првог дана изашљу далеко ма у коју страну у напред. Из овога може опет да наступи зло, када се доцније појави потреба у овом роду оружја, и то баш онда, када је ово већ употребљено. И употреба коњичких дивизија и избор правца, који им се одређује, треба да потпуно одговара циљу, при чему не треба само главнокомандујући да зна, шта у сваком случају хоће да постигне, већ треба да то и коњици потпуно јасно достави.

Успеси у извиђању јако зависе од врсте добивеног задатка. Често исписивана заповест, да коњица наступа напред, те да сазна јачину и положај противника, потпуно је некорисна, јер се тиме означава дужност овог оружја, која се сама по себи разуме. Стави ли јој се у дужност, што то често бива, да сазна *намере* противника, онда командант захтева управо да она реши оне задатке, које сам треба да реши. У оба случаја испољава се, да ни сама управа не зна шта да ради, а ово ће као последицу имати несигурност у извршењу. Најбоље је да се коњици ставе проста питања, чији су одговори у извесном моменту од највеће важности главнокомандујућем на пр. да ли се овде или онде налази противнички догор, да ли су ова

кључак, на коју силу ваља окренути *главну масу*, те да се добије решење, које има и политички значај, а коју пак ваља само задржавати или просто држати под призором. Прост случај, да треба имати у виду само једну државу, биће редак. Обично ваља обратити пажњу на савезнике, несигурне суседе или прикривене противнике поред отворених. Нарочито Немачка мора бацати своје погледе на разне стране, пошто лежи између великих сила.

Да додамо горе поменутом операциском пројекту од 1868. још и претпоставку, да се морало на Аустрију гледати као на савезницу Француске. Тада беше прошло тек две године од аустро-пруског рата, те оваква претпоставка не би била баш тако неприродна, а њоме пример постаје поучнији.

У овом случају би се почело са размишљањем, да ли да се главна маса Сев-Немачког савеза окрене на Француску или на Аустрију.

Према Француској је Рајна са њеним тврдињама чинила врло јаку одбранбену линију, која би се могла дуго одупирати и надмоћнијој сили. Према Аустрији није било такве линије. Али, слабом одбраном од Француза оставила би се јужна Немачка без заштите. Французи би обишли сев-немачки Рајнин фронт преко Вормса, Манхајма или Шпајера, те би се могли упутити ка Берлину главним путем кроз Франконију, којим се 1806. користио Наполеон. Међутим офанзива наше главне силе према Аустрији морала би се зауставити пред Олмицом или на Дунаву. Могуће би било и то, да аустријска војска одмах одступа тамо, те да да времена Франци за постигнуће успеха. И без овога Аустријанци су требале читаве недеље да се мобилишу. С друге стране могло би се рећи, да Французи не би могли кати на Аустрију, кад већ немачке војске ступе њено земљиште. Њихова национална гордост не би могла то поднети. Овде дакле треба у свима случајевима гезити брзом и одсудном решењу, чије би дејство пр

Образило целу ситуацију и по могућности натерало Аустријанце да увуку у корице већ у пола извучени мач. Поред овога Аустрија би се уздржала и са обзиром на држање Русије.

На тај начин, дакле, дошли бисмо и у овом случају до закључка, да се према Аустрији истави само слаба армија а да се маса баца на Француску, те да се овде што је могуће брже и са већом надмоћношћу потражи велика битка.

Сличним начином морало би се испитивати и при другим политичким груписањима, куда треба окренути главне силе а куда употребити споредна бојна средства, или да ли ће добро бити као 1870. *све* управити на *једног* противника.

Кад се са пројектом дотле дође, онда долази на ред концентрација. Како са њом треба бити готов што је могуће пре али свакојачко толико исто брзо као и противник, то просто треба да се трупе разделе на све путне линије, које воде ка граници и то тако, да се избегне свако обилажење и свако губљење времена. Крајње тачке, које су још сигурне, чине приближну базу концентрације. После овога ваља узети у обзир много-стручне културне прилике у њиховој узајамној вези поред већ напоменутих обзира политичке и географске природе. За тим треба узети у обзир, да ли нас опште околности гоне, да очекујемо напад противника или можемо сами да нападамо, што треба увек желети. Како је у овом последњем случају циљ противничка главна војска, то је и њена вероватна концентрација, од јаког утицаја на сопствену концентрацију. Наравно, да се противничка концентрација не зна. Али, ако се у души пренесемо на страну противника, предузмемо ли тамо иста испитивања, која смо и код нас учинили, осмотримо ли брижљиво положај жељезничких путова у противничкој земљи, узмемо ли у обзир потребу да се заштите угрожене провинције а доцније престоница, као и построј пограничних утврђења, ако их буде било, онда ћемо моћи са

извесном поузданошћу да одредимо просторију, на којој се мора концентрација да изведе. У опште, нећемо никада много погрешити, ако се држимо великих жељезничких станица близу границе, јер оне, како код нас тако и код противника, означају у опште просторију, где се мора извршити концентрација. Премештања војске с једне тачке на другу, које долази услед споредних обзира, не могу никад бити од великог значаја, јер не треба заборавити, да ове исте линије, које су довезле поједине делове војске, морају за њих довести и све возове, резерву у људима, коњима, животним намирницама, муницији, оделу, и ратном материјалу, дакле, они и на даље остају везани за ове линије. Овим разматрањем ће се битно олакшати решење загонетке. У најгорем случају врло је ограничен број могућности.

Јесмо ли готови са противничком концентрацијом, онда је за операциски пројект дато, где треба сопствене војне масе концентрисати, т. ј. ако буде имало слободног простора за избор. Тада треба тамо слати све жељезничке траспорте, при чему се ваља користити и границама и споредним линијама. На послетку упућују се трупе пешке, при чему треба сваком делу војске дати довољно простора, те да се може угодно да размести. Треба имати у виду, ако се мисли на одбрану, да се сједињење трупа за борбу може извршити у згодном положају, а ако се хоће да напада, да сваки армиски корпус има пред собом бар *један* добар велики пут, који води од његовог места становања ка противнику. У сваком случају коњичке дивизије треба ставити напред, јер би се иначе, да би могле своју службу извиђања отпочети, морале провлачити кроз друге трупе. Услед овога лако настају метежи, а осим тога за коњицу док пролази кроз трупе не би било станова, јер би већ сва места била заузета. Због тога се обично све коњичке дивизије или *један* део пошаље унапред жељезницом, чиме без икаквих других кретања долазе на чело трупа.

Положај крајњих жељезничких станица и путева,

којима војске долазе у реон концентрације кратким маршевима, обично одређује и природно груписање целокупне бојне снаге у више засебних армија. То је било и 1870. Нема сумње, да се неће предузимати потребна и дангубна кретања с једног места на друго само зато, да се једна армија појача, друга ослаби, да се извесан корпус прида овој а други оној групи.

Довде показане мере чине основу за подробнију припрему транспортовања жељезницом ради концентрације. Доцније ће се у овоме увек јављати разне коректуре за операциски пројект, које треба накнадно уметнути.

Кад је тачно утврђено транспортовање за концентрацију, онда се у пројекту може приступити одређивању првих корака, које треба предузети после концентрације. Тада се може прорачунати, колико ће ког дана бити на расположењу трупа на граници. Оценом пак може се то исто проценити и одмерити и код противника, шта овај може да учини и према томе, какве се мере морају предузети. Даље се може знати, у коме ћемо моменту бити довољно јаки, да смо осигурани од изненађења, у ком пак имамо довољно снаге, те да можемо отпочети наступање и операције. На послетку ваља додати, који се правац мисли да да овим операцијама.

При брижљивом раду још за време концентрације могу се пронаћи потпуно прецизирани моменти, у којима ће повољне прилике бити на нашој страни, када смо на извесним местима надмоћнији од противника, те му можемо дрским предузећима сметати концентрацији, и то пре почетка општих операција.

Особите мере ваља предузимати, кад прилике у односу на море или одбрану обале могу бити од утицаја, као и кад се има да рачуна са прекоморским операцијама са своје стране или са искрцавањем на сопствено земљиште од стране противника. Ма да ове околности у опште имају другостепену важност у великом ратоводству, ипак у извесним приликама могу бити од одсудног

значаја. Као потврду овога мишљења довољно је, да напоменемо као пример османлиску државу. Њена престоница, у којој су сви велики војни заводи, слагалишта, оружја, муниције и ратног материјала, те је по томе најважније војничко место а у исто време најзнатније ратно пристаниште државе, лежи на воденом путу, приступачном са два мора пловна за лађе са дубоким гажењем. Ка овом долази и то, да је влада земаљска потпуно аутократска, те лично расположење господара неограничено одређује држање и судбину државе. Да се влада у тренутку опасности премести на друго место, потпуно је немогуће с разлога унутрашње политике. Један успешан удар са мора може у почетку рата бити пресудан и за исход његов. Од Средиземног Мора јаким дарданелским утврђењима у неколико осигуран, Цариград је за сада врло слабо заштићен од црно-морске стране, а међу тим је његова обала удаљена од вароши не више од 22 Км. у правој линији. Док је Турска флота у овом мору била раније надмоћнија од руске, у најновије се доба однос обрнуо. С тога би било могуће изненадно искрцавање руских трупа испред врата престонице у случају неочекиване појаве рата, што би било од већег значаја по некада појава британске флоте лорда Дикворта под зидовима Стамбула¹⁾. Ово би могло бити судбоносно по земљу, а учинило би немоћним све остале дотле извршене ратне припреме. Дакле, овде се мора при склапању пројекта за концентрацију и употребу бојне снаге на првом месту водити рачуна о могућности противничких предузећа морем, те стално држати знатан део трупа за осигурање земаљске престонице. —

У оперативском пројекту треба бар приближно одредити и она места, на којима се при офанзивном походу имају да пробију противничке пограничне тврдиње.

Па и онде, где се надамо да поједине тврдиње задобијемо само ватром, не може се никада на ни са

¹⁾ 20. фебруара 1807. год.

извесном сигурношћу очекивати успех од пољске артиљерије. Овде се мора употребити опсадна артиљерија, са чега јој треба још при концентрацији војске дати правац. Накнадно премештање њено у почетку операција, кад су друмови прекриљени нарочито у овој периоди, наићи ће на тешкоће. Са истих разлога треба одредити, да ли ће се и које велике противничке тврдиње опсести. Ниједна држава није у стању да једновремено напада на више модерних тврдиња првог реда а са сигурним изгледом на успех, јер је за ово потребан велики опсадни парк; кад се пак исти већ донесе на једно место ратишта, може се пренети на друго само са великим губитком у времену, што ће пак у многим случајевима довести у питање жељени успех¹⁾.

По правилу, не треба командантима разних армија доставити писмено операциски пројект у свој његовој целини, али је важно, да командант армије, или његов шеф Ђенералштаба бар у опште буде упознат са његовом садржином, те да не тумарају у мраку при првим операцијама, које су често од пресудног значаја за цео рат. Ни 1870 није било без погрешног разумевања нарочито при првом наступању ка Сари и прелазу преко ње, као што се то види из Ђенералштабног дела. Можда би добро било, кад би се употребили они, за које се још у миру мисли да ће заузети места шефова армиских Ђенералштабова, ако не да утврде операциски пројект, оно бар да на њему раде.

Из пројекта операција произлазе прве „директиве“ Великог главног стапа и с тога би се битно олакшало разумевање истих, кад би се знала и основа ових Директива.

¹⁾ Операциски пројект треба да се допуни: са таблицом војске и маршовања, са прегледом из кога се види састав мобилизованих армија, са одређеним редом маршовања, и оним што се о противнику сазнало на основу разноврсних извешћа добијених у довољној количини.

Није тешко увидети, да операциски пројект не може да буде дело једног дана, да треба да се ствара постепено или ако се прво у целом скицира, онда да се постепено дотерује и допуњава. И ако смо при овом послу *сигурнији* но код свих доцнијих одлука у рату, ипак смо и овде јако ограничени. Мобилизација транспортовање жељезницом ради концентрације, тако се јако испреплећу са стратeгиским начелима да ова више нису слободна, као што је то било раније, те да могу да регулишу правце, којима треба трупе да греду.

Овим се с једне стране ублажава опасност, да не паднемо у беспредметне фантастичне слике, а с друге пак посао постаје много тежим. Тек доцније, кад се после одсудних догађаја појаве нове фазе, јавља се и већа слобода у операциским пројектима, за даље ратовање. Концентрација је свршена, војске су у кретању и сада само остаје да се води рачун о општим обзирима, који су важили и у ранија времена.

На *један* принцип имамо на крају да обратимо пажњу.

И ако операциски пројект има у виду обично више могућих случајева, ипак се у њему не смеђу тражити такве мере, које би биле добре за *све* случајеве, јер су ове готово увек такве, да се не могу употребити *ни у једном случају*.

25. септембра 1806. стојала је пруска војска у Саксонској у три групе: код Милхаузена, Наумбурга и Фрајберга, у Саксонској, а Французи беху растурени по разним местима у Ј. Немачкој. Сад, Херцег Брауншвајски склопи план, да изненадно нападне Француску армију и да је разбије пре, но што се концентрише. Но за то је требало енергичног извршења а не хладног размишљања. Дипломација је држала, да је могуће да се све изравња мирним путем, дакле, непријатељства нису требала да отпочну пре одређеног дана. Међутим Наполеон је могао да предухитри пруске намере, и да наступајуће колоне с десна или лева, обухвати и баца на Чешку или пак

одвоји од Елбе. С тога су сматрали да је целисходно, да се поставе у такав положај, како би благовремено могли прећи и у дефанзиву. Па и то је било мало, већ су хтели да буду у таком положају, да се могу обрнути исто тако лако на десно као и на лево, ако противник наиђе с једне или друге стране. Тако се деси, те се реше, да снагу концентришу на северном подножју Тириншке шуме. Тиме наступи жељено оклевање у почетку непријатељства. На овај начин могли су *застаћи* испред планине, ако Наполеон буде раније на месту; могли су подједнако лако од Ерфурта и Готе преко Ајзенаха и Фулде да изађу на сусрет, ако се цар користи *хесенским* путем или пак преко Хофа, ако се овај појави на *фраконско-саксонском* војном путу. На послетку могли су још и кроз планину да пређу у изненадну офанзиву, ако их Наполеон буде чекао.

Стварно узев, пројекат је био подједнако добар за *све* случајеве, али баш то му и беше слаба страна, јер мере нису ни за *један случај* тако искључиво и енергично прорачунате, да би могле осигурати *осудан* успех. Једини повољан моменат пропуштен је. После оцене свих могућности на послетку се треба задржати на *највероватнијој*, на овој оснивати сопствену позитивну намеру и *све мере прорачунати за њено енергично извршење*. У горе наведеном примеру била је главна идеја: изненадна офанзива на Ј. Немачку. Свако губљење времена слабило ју је, с тога је требало ово избегавати под свима околностима. Дакле, оперативски пројект могао је само једну цел да има: брзо концентрисање у правцу Бамберга, при чему се користити најближим путевима. Обазривост могла се појавити само у томе, да се концентрација убрза, да се како *ваља* извиђа и избере место концентрације, тако да поједине колоне наиђу на *делове* а не на целу противничку силу.

Не треба *пренебрећи* ни опасности, препреке и споредне ствари, али о њима *треба толико водити*

рачуна, колико да не слабе предузете мере за извршење сопствене позитивне намере. Ми овако разумемо смисао често уптребљаване но не увек правилно схваћене изреке: „Прво мери па онда крој.“

Као и код свих великих дела у рату, тако је и у састављању операциског пројекта неопходна *једностраност*. Ко за то није створен, тај не може јасно да схвати *један* велики циљ између великог броја правилних гледишта, која му на ум падају; он ће се показати као оштроуман мислилац, али не и као велики војсковођа.

5. Извешћа и служба извиђања.

Извешћа о противнику су основ свих идеја и дејстава у рату, вели Клаузевиц. С тога им припада видно место у овим разматрањима. За сопствене одлуке нема разумније полазне тачке од тога, шта по изгледу намерава противник да предузима. Ну за то се ипак не треба сасвим ставити у зависност од противникових дејстава. Само ће се онај ограничити на одбрану, који прилази свом задатку са непоузданошћу у себе. Смелији ће увек тежити да, дејствујући самостално, наметне противнику своју вољу, при чему ће гледати да дејствује против оног места, где је противник најосетљивији. Да би се ово постигло, потребно је да се противникове намере сазнаду.

Ваљана извешћа дају велику надмоћност. „Кад би се у свако доба знале противникове намере, онда бисмо могли да будемо увек и на сваком месту надмоћнији па и са мањом војском¹⁾.“

Данас се улази у рат са доста великим знањем противника, јер се још за време мира брижљиво студира његова војна организација. Ово баш и чини један од главних задатака ђенералштабова. Правилна оцена противника пре почетка рата је нужна основа за целокупну службу извештавања. Као што смо већ видели, неће бити потпуно непозната прва концентрација противничке вој-

¹⁾ Фридрих Велики : General-Prinzipia vom Kriege 1755.

ске. Осим овога и у време, кад већ отпочињу прва транспортовања трупа, противничка земља неће бити апсолутно затворена, те је могуће одатле добијати извешћа. Ствар већ друкчије стоји, кад отпочну прве операције, јер ове првобитну слику врло брзо мењају и покрију тамнином. Од тог доба почев, потребно је да се свакодневно добијају нова извешћа.

Од свих средстава, која нам стоје на расположењу за овај посао, највише пажње заслужују она, којима сама војска добавља извешћа. Значај, који се придаје шпионажи, незаслужен је. У модерном ратовању корист од ове ограничена је само на мали број случајева. Кад се у Француској 1870. опазило, да немачки команданти очевидно раде на основу добрих информација, појавило се отворене негодовање према пруским шпијунима и мислило се да их свуда има. Ово негодовање доказује само то, да велика нација оног доба није имала баш тако јасан појам о ратним стварима

У истини је *коњица* око, којим војска види. Живо дејство овог рода оружја може понајпре да разјасни мере и намере противника. Њена брзина у исто време оспособљава је, да може да прстиже догађаје. Она открива данас оно, што војсци престоји сутра или још и м доцније. Она има да нађе противничке маршеве колоне, његове логоре, његове предстраже, па за тим да их држи под непрекидним надзором. Она мора да опаше противника као каква еластична материја, да му се уклања, где силно надре, а кад одступа, да се припије узањ и да иде за њим у стоцу. Њена извешћа су непосредна и односе се на оно, што је у извесном моменту од важности. Ова извешћа су боља од оних, која се добијају од шпијуна, јер долазе од стручних људи оспособљених за оцењивање. За ову службу је потребно много интелигенције и разумевања великог рата, за шта се данашњи коњички официри и спремају. —

Ово нам даје повода да кажемо неколико речи о служби извиђања у опште.

Уџбеници много говоре о томе, како поједини добри јахачи, официри, у пратњи неколико одважних коњаника, треба да продру кроз противничке предстраже, да обиђу противничка крила и да осматрају у непосредној близини његовог фронта или иза леђа његове главне масе. Херос фон Борке прича нам такав један пример у врло интересном облику¹⁾. Без сумње су таква дела достојна поштовања, но у исто време и врло тешка, јер ће противник употребити своју коњицу на исти начин. Оваки задаци захтевају изванредну смелост, изванредну вештину, а исто тако и изванредну срећу. С тога се не треба увек да рачуна искључиво на ово, па ма како да свака ваљана коњица тежи, да се истакне баш у овом погледу²⁾. Осим овога важно је и то, да се противник опица на много места. Готово никад није дозвољено једно извешће, па да се на основу њега стављају разјасни. Довољно је да као сметњу овоме напоменемо велике димензије савремене војске, што треба увек имати на уму. Али од двадесет, тридесет извештаја добивених са разних места може се створити слика, какву желимо да добијемо.

Добра редакција извешћа исто је тако тешка ствар као и добра редакција заповести. Јасноћа је и овде главна ствар. *Шта* и *како* треба да се извештава, није потребно одређивати, јер у великом рату са малим изузетком имамо посла само са извештајима од стражарских официра. У толико више морамо се ослонити на суђење извештача. Само поједини моменти бивају такви, да

¹⁾ Генерал Стурт, командант коњичког корпуса Виргиније, прошао је ноћу између 8. и 9. јуна 1862. праћен само од Боркених коњаника, унионистичке предстраже, осмотрио земљиште између противничких линија, и лично се састао са једним својим извештачем, од кога је добио жељена извешћа о противнику, на основу чега је после 12. јуна при обиласку армије Мак Келана отпочео један од најбољих својих обилаза (H. v. B. Zwei Jahre im Satel und am Feinde. 2 издање Берлин 1886. стр. 27.

²⁾ И у рату 1870—71. било је много примера таквог извешћа од стране појединих коњичких официра, али не треба да заборавимо, да је противничка коњица врло слабо стајала на њиховим предузећима, што ће у будуће бити друкчије.

посматралац треба одмах и увек да достави. Кад се противник примети први пут, кад се опази пешадија и артиљерија позади коњице, која се дотле бавила искључиво осматрањем, ако се нађе, да су непосредне позиције, за које се држало да су поседнуте, да су важни прелази слободни, знатне речне линије без икаквог осигурања, кад се у правцу маршовања противника примети ма каква знатна промена, кад далека топовска грмљавина означава судар, треба увек о томе послати извешће у позадину, како би боманданти маршујућих колона били одмах обавештени. Често ће бити од толике исте важности за главнокомандујућег, да зна да његова коњица нема *ништа* да јави, да у извесном пределу *није* могла открити противника, као и да га је нашла у каквој другој месности. Сигурност главнокомандујућег битно се појачава тиме, што *негативно* допуњује *позитивно*. Већ је из овога јасно, колико је важно марљиво извештавање, па ма и не било каквих особитих новости за јављање.

Наравно, и код коњице ће у многом да се допуњава оно, што је сама видела са оним, што је чула, и што су јој други причали, да су чули.

Исто тако је важно и брижљиво испитивање становника. У данашње време саобраћајна средства су бескрајно појачали опште интересовање и јавну радозналост. Увек се распростру гласови о великим покретима војске. По кад кад је просто загонетно, како се брзо преносе нејасни гласови, у којима је срж истина, ма да су у рату прекинута обични путеви за саопштавање. Становници око Меца знали су за Мак Махонов покрет у циљу да помогне Базену и то још онда, кад је покрет тек почео, и кад се није десио ни један од већих бојева, који су предходили битци код Седана. У овоме се наравно јавља велика разлика према националиту. Докучити што од Ћутљивога Руса или Енглеза свакако је много теже, но од живахног Француза или Талијана. Али бар што год моћи ће се увек докучити. При овом

није апсолутно потребно, да крстареће патроле пађу каквог издајницу, који би им што важно саопштио; сваки, који се пита, казаће што му се чини да нема никакве важности, само да учини једном крај несносном запиткивању. Али, од сто непатних ствари може се добити опет једна важна.

Даље је оправдано мишљење, да у пределима, из којих се не сазна ништа, у ствари и нема никаквих ратних покрета. Ово не треба испуштати из вида, јер се тиме сигурност знатно појачава. Није добро, да се противник свуда замишља, јер треба имати у виду, да противник ма где био мора дати знака о себи, па било овако или онако.

Из извештаја треба потпуно избацити све личне оцене самог извештача. Овде је потребно да се појаве доставе онаке, какве су. Оцена њихове важности ствар је виших команданата, који су у стању да схвате везу појединих знакова са великом целином.

Врло често је предлог извештача био повод предузећима, која су истина са његовог гледишта могла изгледати као корисна, али, која су била у супротности са интересима војске у опште.

Кад је Херцег Брауншвајски хтео да 1806. предузме пажљиво склопљени покрет преко тириншке шуме, пошао је у напред капетана Мифлинга преко планине у извиђање. Овај наиђе на Французе у покрету на Саксонску. Пределу око франконске Сале, за које су мислили да су јако поседнути, били су празни. Ово му је изгледало као „противно сваком здравом разуму“, јер је Наполеон био оставио без заштите своје позадње комуникације. Мифлинг улучи ову прилику, да подставне херцега на предузеће против ових комуникација. Он у напред описиваше изврсан удар, какав би се могао извести. Истина он је сасвим разумно мислио да се за ово употреби само коњица, али опрезни херцег, који се није могао да отргне од примамљиве прилике, а при том да не би трупе изложио опасности, реши се да коњици

прида и пешадију и артиљерију. На тај се начин деси, да је пруска армија, која је и иначе била слабија од противничке, још више за решавајућу дуплу битку 14. октобра била ослабљена са 11.000 људи употребљених за потпуно бескорисно предузеће против француских етапних линија. Мифлинг је био тај, који је својим самовласним додавањем у свом извешћу дао повода овој погрешци, која спада у најтеже, које су у ове судбоносне дане починиле пруске војсковође.

Тако исто свако извешће треба да јасно разликује, шта се лично видело а шта је добијено из туђег извора. Ако се извешће ставља на хартију, онда се свашта извештачева састоји у томе, да се потпуно стави у положај оног, ком се шаље извешће, и да испита, да ли ће му све бити разумљиво.

Своје извештаје може коњица да допуни са великом коришћу из конфискованих каквих докумената. Она прва допире у дотле петакнута места противничке земље. Она ће моћи још наћи на поштама писма, по телеграфима депеше¹⁾, новине код приватних лица или по гостионицама и рестаурацима. Ово су важна средства за службу извиђања. Коњица мора да покаже проналазачки таленат. И оно што је најнезнатније не сме јој се измаћи, само ако заслужује пажњу. У осталом, предузимљивим старешинама неће бити тешко, да у ову службу унесу живота, јер сваки човек има у себи у извесној мери тежњу за проналажење, коју треба само постаћи.

Да би могла много да види, коњица се мора да распростре по широком фронту. Узмогне ли да противничка крила надкрили, тиме је задобила знатну корист, јер ће моћи у исто време да сигурније прикрије покрете своје војске. Али мрежа не сме да буде сувише танка, да је противник не продере. Иза коњицих на-

¹⁾ Као што је познато у време операција на Лоари нађен је концептбух депеша једне францускестанице, одакле је П. немачка армија добила многе податке.

тролних низова треба да иду смакнуте коњичке масе, те да онемогућавају продор.

Противник ће мислити и дејствовати исто тако. Природна је последица, да ће коњичке дивизије, које иду испред војсака, убрзо натрапати једна на другу. Где простор између концентрисаних војсака и месност дозволе, ту ће се као увод у операције појавити читав низ коњичких бораба. Само она страна може имати знатног успеха у служби извиђања, која пре свега успе да противничку коњицу потуче. Тек тада ће бити у стању да до противника дођу поједини официри и мала одељења. У главном узев, само ће *надмоћна*¹⁾ коњица бити од користи, јер ће слабија неизоставно бити ускоро бачена на маршујуће корпусне колоне, те ће у овом случају бити пре од штете но од користи. Она неће моћи нити своје покрете да прикрије нити пак противничке да открије. Ову околност треба имати на уму при често расправљаном питању, *колико* је потребно имати коњице. Број коњице као и много шта у војној организацији модерних културних држава одређује се узајамним односима између оних држава, које су у највећој могућности, да се појаве једна према другој као противници.

У новије доба много се говори о већим коњичким масама, које треба послати у напред, у бок или позадину противничке војске, која би, прелазећи преко циља извиђачког, имала задатак уништавања железничких путева, телеграфа, мостова, магацина и депоа противничких. Американски сецесиони рат даје нам доста таквих „реида“, којима су имена једног Стурта, Асибија, Моргана ит.д. допрли до велике славе. При покушају, да се ово пренесе у наш ратни свет треба узети у обзир пре свега са свим другу природу, културу и пространство већине а нарочито *западних* европских земаља. После овога долази на ред друга организација војних снага. Кад би се при таквим предузећима у Ам

¹⁾ При чему не треба тражити надмоћност коњице искључиво у броју него у правилној размери између броја и способности

рици растурило какво коњичко одељење, скупљено каквим партизаном, или се опкољено од стране противника само распрело, онда би то било од незнатне важности у Америци. Све се сводило на то, да се то исплатило извесним успесима. Са свим друкчији би утисак учинила пропаст једног нашег коњичког пука, који је својом историјом тесно везан са целом војском и који се, кад се једном растури, не може тако лако да створи, као што то бива са добровољачким коровима састављеним из спахиских синова жељних разних авантура.

„Рендима“ тако исто смета и темељно образовање војне снаге наших културних народа.

Баш и кад војске нема, могу у густо насељеним земљама коњички низови да буду успешно сузбијени наоружаним месним становништвом, за шта је потребна незнатна припрема за одбрану. Француски слободни стрелци у западним департманима увек су нападали нашу коњицу, кад год би је усамљену приметили. У толико ће пре моћи да изврши ову улогу добро уређен и у миру припремљен континент, као што је ополчење. Буде ли им ма колико на руци и земљиште, онда се немају за шта бојати изаслате коњице. Бојазан, која се толико много јавља, да противнички облаци од коњице не поплаве пограничне провинције одмах у почетку рата, те да нас ометају у мобилизацији и земљу опустошавају, сувише је претерана. Ова фантастична слика допадљива је и натерује срце старешине жудног предузећа да јаче заигра али остварење њено остаје тешко. Само оне коњичке масе могу бити опасне, које броје хиљадама, но и оне ће баш услед њине величине наићи на многоструке сметње у кретању. Изађу ли им на сусрет у густо насељеним пределима, брзо скупљена, добро наоружана и вештим официрима вођена одељења ополчењска и то свако у близини свог места и са извесном поузданошћу у себе, онда је тим већ свршено са „поплавом“ појединих провинција. Оваквим предузећима смета још и то, што не могу лако да исхране велику множину коња, које не

смеју сигурности ради да растуре а искуство нам казује, да није згодно упоређење коњичких маса, које пређу границу са реком која проваљује уставу. Само у слабо насељеним али од природе богатим пределима, који имају много средстава за издржавање, као што је то било у С. Америци за време сецесионог рата, допуштамо да може бити изузетака.

У опште, на нашим ратним поприштима пре ће доћи до циља лукавошћу и брзином мала одељења смело предвођена но велика силом. Нама може служити само дрска предузимљивост американских коњичких старешина као углед али начин извршења мора бити друкчији на европском земљишту.

Наша коњица наоружана је извршним ватреним оружјем. Па ни 1870. није била без таквог, јер су сви делови, којима је била потреба, наоружани били пушкама система „Шаспо.“ Но данас поред овога она има потребног образовања у погледу употребе ватреног оружја у борби пешачкој, чиме је задобила већу самосталност, па ма и малобројна била.

Данас сна не само што може да се боље заштити од изненадних напада, да противника лакше задржи, пре обмане¹⁾, но раније, већ је пре свега оспособљена и за снажније продирање. Од пешачке борбе не сме се много очекивати, јер и најбољи коњички ескадрон, кад сјаше, тек ако се може сравнити са slabим пешачким одељењем; коњица не сме да заборави, да је њено право место у седлу, па ипак карабин ће јој доста користити у служби извиђања као и у погледу прикривања сопствених трупа. Ми мислимо, да овај нов добитак бар надокнађује свемогуће препреке, које су се на штету коњице појавиле последњих деценија.

Фридрихова изрека. „Добра коњица чини вак у рату господарем војне“ истина је изгубила свк значај у толико, у колико је сужена улога коњице у

¹⁾ Т. ј. да противник помисли да је пешадија.

боју, али је и сад ваљана и многобројна коњица најбоље средство, којим можемо биши господари кретања. Као год што је код неких игара у бољем положају онај, који први полази, исто тако је и у рату онај у добитку, чија се коњица покаже надмоћнија, који дакле брже извиђа а тиме пре буде готов са одлуком и пре операције отпочне. —

Ну, коњица не само што треба да је добра, већ треба да буде и добро употребљена од стране више инстанције. Ова је крива за неке погрешке, које се неправично подмећу коњици. Коњичким дивизијама треба дати слободу у потребној мери а ипак да се не измакну из руку главнокомандујућег. Докле су се пређе коњичке масе остављале позади, те да се употребе као резерва или за гоњење противника, дотле данас постоји наклоност, да се још првог дана изашљу далеко ма у коју страну у напред. Из овога може опет да наступи зло, када се доцније појави потреба у овом роду оружја, и то баш онда, када је ово већ употребљено. И употреба коњичких дивизија и избор правца, који им се одређује, треба да потпуно одговара циљу, при чему не треба само главнокомандујући да зна, шта у сваком случају хоће да постигне, већ треба да то и коњици потпуно јасно достави.

Успеси у извиђању јако зависе од врсте добивеног задатка. Често исписивана заповест, да коњица наступа напред, те да сазна јачину и положај противника, потпуно је некорисна, јер се тиме означава дужност овог оружја, која се сама по себи разуме. Стави ли јој се у дужност, што то често бива, да сазна *намере* противника, онда командант захтева управо да она реши оне задатке, које сам треба да реши. У оба случаја испољава се, да ни сама управа не зна шта да ради, а ово ће као последицу имати несигурност у извршењу. Најбоље је да се коњици ставе проста питања, чији су одговори у извесном моменту од највеће важности главнокомандујућем на пр. да ли се овде или онде налази противнички догор, да ли су ова

или она места заузета, да ли су противничка чела или масе допрле до извесне линије, докле се протежу противничка крила, да ли се на извесној жељезничкој прузи или путу налазе транспорти трупа или маршеве колоне и т. д. Као последица оваких разумљивих задатака биће и јасни извештаји а из ових може главнокомандујући сам да састави преставу о јачини и положају противника као и да његове намере погоди. —

И у служби извиђања утркује се данас *бициклиста* са коњаником. У мирнодопским вежбањима често прва важна извешћа о противнику доносе бициклисти, који брзо истрче унапред. Доцније их прстиже коњица, кад буду приморани предњим противничким патролама, да се прикрију. Јачина бициклиста састоји се у лакоћи, са којом они превале за дан велике даљине од 100, 150 и више километара. Слаба им је пак страна њихова зависност од путева и времена. Право поље са службу извиђања помоћу бициклиста је она месност, куда коњица не може да прође било за то, што би се морала много да растура, било пак што би се удаљила од свог главног правца. Бициклисте се немају за шта да боје страну — тича, те да са бока или и из позадине осматрају противника. Бициклиста је још мање од коњаника приморан да се држи природних одступних и саобраћајних линија. Са великом слободом и независношћу употребљен од старешина бициклиста може да врши веома плодно службу, само га не треба никако прикивати уз трупу која маршује. Ништа га не може тако да изнури као лагано марширање или гурање точка. О употреби бициклисте за шиљање рапората и заповести већ је напоменуто¹⁾.

Бициклиска одељења извесне јачине могу бити од велике помоћи коњичким масама, одређеним за извиђање. Она могу важне прелазе, мостове, брда, шуме, дубодрине, теснаце и места, која се не могу да обиђу и т. д. испред коњице брзо и на великој даљини да достигну.

¹⁾ Види стр. 92.

Исто тако она могу да такве тачке иза коњице осигуравају као резерва за извесно време, па за тим да их брзо достигну. Изненађења, неочекивани напади у земљи богатој путевима сигдају исто тако и у њихов делокруг рада¹⁾. Што до сад на ово није обраћана достојна пажња, као што ће то у будућности бити, томе је узрок само то, што немамо ни довољан број ни добро обучених и спремних бициклиста²⁾.

Утврђена ваздушна лопта може се у пољској војни а при погодном времену и мирном ваздуху да употреби корисно за време великих битака. Са ње се може да сагледа земљиште, које је сакривено од очију осталих посматралаца. Нарочито ће се моћи са ње лакше и пре да открије наступање противника, но са равног земљишта и то на великој даљини. Али, и на даље постоје извесне тешкоће у погледу споразумевања са главнокомандујућим доле.

У тврдињама и пред овима, где је могуће мирно и стално посматрање, биће њена употреба од велике користи.

У миру употребљен начин, да се помоћу сигнала са лонте са огромном брзином достављају разна саопштења једновремено целој армији, за рат је ризичан, што ће противник за кратко време ухватити цео систем сигнализације, али за поједине нарочите важне случајеве ипак има своје вредности.

Важно средство да се добију извешћа то су *бојеви* и *бишке*. Обе партије долазе овде у додир за дуже време и упознавају се узајамно. Често су се предузимале борбе у циљу извиђања, истина само ретко кад да је томе имало места. Наравно да победилац добија много, што је са свим природно, јер он заузима бојно поље, на коме ће наћи много средстава да своје

¹⁾ Истога тако могу бити од велике користи пионирска одељена на точковима, која би се придала коњичким дивизијама и корпусу, а нарочито за рушење путева, жељезничких линија итд.

²⁾ Француска је прва установила слабе бициклисте чете. Њима се ставља у дужност оно, што је раније вршила пешадија на колама, само у већем обиму.

сознање о противнику допуни. Униформе мртвих и рањених војника казују му, који су делови трупа пре њим; код мртваца ће се наћи рапорти, потеси, записке од сваке руке а често пута падну шака и читава колџаката; једном речи, бој пружа огромну масу података о оним деловима противничке војске, с којима смо бил у непосредном додиру.

У појединим случајевима ови подаци могу имати већу важност. Препоручено писмо Гамбетино, које је са собом носио 24. новембра 1870. убијени прски авантурист капетан Ожиљви, дало је главнокомандујућем I II немачке армије врло знамените податке о непосредној намери владе народне одбране, која је, као што је познато, тада планирала наступање ка Фонтенеблу ради ослобођења Париза. Таквих срећних случајева, наравно, даје више бој но маршеви и операције.

Често пута и бојеви не даду такве богате резултате у погледу сазнања противника, каквим смо се видели. Противничке трупе после борбе ишчезну без трага те се услед тога муком испредени конач сазнања о противнику прекида. Као што је већ раније казано, то је узрок то, што борба прикива за себе свуголику пажњу, везује сва чула суделовача¹⁾. Шта више и они, који не суделују у боју, обично се јако интересују исходом и његовим, у место да без застоја греду својим путевима. Нека главна маса какве напред истурене кобичке дивизије баш буде и сузбијена надмоћнијим противником, то ипак није апсолутно нужно, да и цео низ њених патрона са њом одступи, јер је за ове баш ово време за одматрање, када је и противникова пажња привучена борбом.

Шапијони могу бити од користи у припречној епизиоди рата, док су им још отворени обични путеви за комуникацију и када није главно као за време боја, да се извештаји достављају тако брзо. За операције, бојеви и битке има вредности само оно, што је најновије а ово

¹⁾Види стр. 93. и 94.

да да шпијун није у стању. Он није у могућности да стоји у телеграфској вези са партијом, коју служи, да пак што лично достави мора пажљиво да иде околним путевима; он ће дакле готово увек доцкан да стигне. Само тада, када се рат води без кретања, при опсадама и бојевима око утврђених позиција, може шпијун играти такву улогу, као што је имао некада, када су правила вештине препоручивала, да се у противничкој земљи задобије какав угледан човек, да се одреди код њега вешт шпијун као кочијаш или слуга, те да тако овај може да уђе до у срце противничког логора. Такве дангубне мере само ретко да се могу употребити у данашње време. Не би било рђаво, ако се помоћу интелегентних шпијуна могу од времена на време да добију подроби подаци о општој ситуацији противника, о расположењу народа и војске, о меродавним личностима, стању спреме, финансија и т. д. Али, за оваку сумњиву службу само ће се ретко моћи да нађу лица, која би била на потребном ступњу образовања. Често су такви људи, ради своје сопствене сигурности, принуђени да се ставе у службу обеју партија, те док од њих примамо извештаје ми у исто време стварамо могућност, да их и противник на исти начин добије.

Да пак шпијун, који стиже у очи битке на коњу у пени покривеном и саопштава главнокомандујућем „план“ противнички до најмањих ситница, није ништа друго до једна фигура из романа, није потребно више доказивати, пошто смо се већ упознали са природом ратних „планова.“

Још једно важно средство за службу извештавања је „штампа“ и то не само велика већ често баш и мала, локална штампа. Само се по себи разуме, да и најбоље информисани лист не може или и неће да изнесе потпуно положај своје партије. Но и овде се из многобројних ситница може саставити оно, што је вредно да се зна. По кад кад су други светлосни зраци толико расветлили слику о приликама код противника, да је

потребан само још мален поветарац па да потпуно одагна танку мрежу, која све покрива. Овде се помиње о присутности каквог вишег команданта, публикује се какво писмо, у коме писац помиње поједине групне делове и места становања, описује какво оружано дело, означавајући тачно околности, пукове и команданте. Свака оваква појединост је сама по себи потпуно ништавна, па ипак може бити знаменита алка у ланцу, којим се на послетку долази до циља. Кад се ка овоме додаду заплењена писма, искази ратних заробљеника, извешћа месног становништва или путника, онда су поуздани и важни за кључци могући. Домаћој штампи за време рата не може се већ препоручити, колико треба да буде обазрива. Осећање потребе за новости мора се сузбити због штетних последица од овога, с друге пак стране не треба заборавити ово љубопитство са обзиром на расположење земље. Боље ће бити, поверити поузданим људима да распростиру по земљи вести, које су достојне да се знају, но покушајем да се затворе сви извори за извештавање натерати непозване и непоуздане људе, да раде на своју руку¹⁾. Фридрих Велики узео је једном сам се улогу репортера свог главног стана, а Шарихорд је предложио као врло корисно средство, да се установе ратне новине, у којима да се публикују знаменита херојска дела и разноврсне ратне вести. Свакојачко није довољно, да гледамо на штампу са неповерењем, већ је нужно да њен рад упутимо правилним путевима.

Интернационални саобраћај знао је у сва времена па и у ратно доба да нађе себи путеве. Не треба подцењивати снагу трговинских интереса. Изгледа на добит савлађује такве тешкоће, које изгледају иначе да су несавладљиве. Наполеон, који је врло добро знао, да трговачки свет има увек добре приватне вести, за-

¹⁾ Пуковник Блуме, *Strategie* стр. 126. „Најбоље средство, да се ови противни интереси заровоље, састоји се у томе, да се редовно публикују од стране саме војне управе оне војне вести, које се не морају тајити од противника;“

Наравно, опасност је већа, ако се бочни марш врши а противник је у кретању. У таком случају је најбоље, да се крећемо далеко од чеда његове колоне, или да се одреде нарочити делови, који би с њим приметили борбу, те да му се на тај начин прикује пажња.

Код обичних наступних маршева по правилу нема значаја, да ли ћемо се срести са противником четврт миље даље или ближе, да ли се морамо развити за бој овде или онде. Код бочног марша пак увек имамо пред очима један одређени циљ, који бисмо најрадије хтели да достигнемо без боја и застоја, следствено, свака појава противника је непријатна. Њега се плашимо и услед овога изгледа нам и сама операција тешка. Осим тога, у самој човечјој природи лежи, да се опасност, која долази с леђа или са стране, сматра као већа но она, којој идемо у сусрет. Војник у маршевој колони држи, да се његови команданти надају противнику спреда. Појави ли се пак овај изненадно с бока, онда трупа добија уверење, да смо изненађени а ово руши поверење. Бочни се маршеви лако извршују, кад и сам прост редов зна да су бочни. Ово доказују многобројни маршеви ради груписања трупа у унутрашњости опсадне линије код Меца и Париза 1870. г. Сви ови маршеви према природи својој били су бочни маршеви према противнику, који је стајао између и иза форова тврдиње, али је њихов карактер био потпуно очевидан и сваки је знао, да противник може да нападне само са оне стране, где је тврдиња, те с тога није ни било осећања, да се дотичне трупе налазе у ванредном положају. Трупе су маршовале безбрижно испред или иза тернираних положаја ка загро- женим тачкама, јер је све ово изгледало као нешто са свим природно. Ниједан пут се нису предузеле какве нарочите мере за заштиту са стране¹⁾.

¹⁾ Заштита утврђења на блокадној линији на пр. за време боја код Ноазевља била је на многим местима врло незнатна, а да би се могло што више трупа извести у бој, иста су била по- седнута већим делом само предстражама.

помоћу балона, голубова или паса, саобраћај помоћу флаша које се бацају у текућу воду¹⁾ и т. д. више долазе у реон градске но пољске војне. Ова последња ће и у будућности бити увек толико покретна, да се оваква средства неће моћи у довољној мери да употребљавају. Само онде, где настане пауза, застој код операција, има могућности да се употребе.

Од важности је, коју не треба подцењивати, *организација војног рејоршерства у сопственој армији*. Врло често се може десити случај, да је довољан, збир свег оног, што се о противнику зна код трупа, да се састави слика о противнику, а међу тим да главнокомандујући буде без најнужнијих извештаја.

Пре свега је за ниже команданте, који се налазе у додиру са противником, тешко, да у сваком случају реше, да ли за више инсталације има важности оно, што су они оназили код противника. Осим тога, официр нижег положаја често створи нетачан појам о свезналаштву главнокомандујућег и погрешно мисли, да је овај већ одавно морао сазнати из других извора оно, што би му он могао да јави. Врло често извесна скромност, страх да се не помисли да су сујетни, задржава од јављања оне, којима то није стављено непосредно у дужност. Поред овог је сваки потпуно заузет самим собом и својим кругом надлежног делања. Добијена извешћа сваки примењује на првом месту овде, а лако заборавља да те извештаје и даље достави. Што је криза већа, то су извешћа ређа, јер личности, које треба да их шилу, немају времена за то. Нису ретки случајеви у ратној историји, да претпостављени командант жудно очекује извешћа од својих ђенерала, да ови већ знају оно, што би командант хтео да зна, па ипак да извештаји не буду послати. *Може да важи као правило, да се сваки командант мора сам да стара за из-*

¹⁾ Као што је познато помоћу овог средства покушавао је Мец да дође у везу са Трионвиљом, који се налази на реци Мозелу.

извешћа, која су му пошребна. Овим није речено, да сваки може за свој рачун да изашије у напред до противника патроле и официре, по да се као што треба користити оним, што је други добио; али за ово је потребно да се брижљиво уреди веза између свих појединих делова и да се као што треба одржава. Главнокомандујући треба увек да шаље официре свога штаба ка армиским корпусима, ови пак да имају своје органе код авангарди, на предстражама и код напред истурене коњице. Важно је да се ови официри ни у ком случају не узимају ни за какве друге послове, како би се могли потпуно посветити прибирању података. Већ је казано, да је потребно имати у главном стану једног официра, коме поверити регулирање ове гране, како апарат не би стао у доба, када је целокупна пажња главнокомандујућег и шефа Ђенералштаба силно заузета другим предметима.¹⁾

Обично се добар успех не добија тиме, што се прећурито приберу врло подробна извешћа, већ умешношћу да се извешћима користимо.

Очигледно је, да није лак посао прегледати и слободно крити материјал као и подврћи га предходној критици. Обично се зрна злата налазе у великим гомилама песка. Злота служба извештавања захтева велику марљивост. Када је у армији, која је била опколила Мец, са ухваћеном поштом у балону, пала у руке многе хиљаде, на малим парчадима свилоног папира написана писма, изгледало је на први поглед као да се у њима нема шта наћи, што би било од вредности. Очеvidно су ова писма прегледана од стране сваничне цензуре пре експедиције. Али, када су сва ова писма документа била уређена, када су имена и адресе пошиљача упоређени и сравњени, добила се тиме прилично јасна слика о подели противничког логора унутрашњости форова. И о расположењу опсађених могли су се чувајући извесни закључци.

Критика не само што мора да испита верност фа-

¹⁾ Види стр. 93. и 94.

Клаузевиц вели, да је разрушавајући утицај маршева тако велики, „да би се могао ставити као један особито јак принцип упоредо са борбом“. Ово је несумњиво тачно. Поред све обазривости за време маршева хиљадама пропадају. Наполеон је 1812. изгубио у наступном маршу на Русију које оболелих које заосталих 100.000 људи и то за 52 дана, за које се време прешао пут само од 70 миља (525 Км.) рачунајући у правој линији. Овоме је у неколико узрок рђава дисциплинованост трупе али и без тога расход би био врло велики. Ма и не помрли војници, који изостану из маршеве колоне, ипак су они у већини случајева изгубљени за рат, препуњавају болнице и саобраћајне линије позади армије, те су тамо само терет и ништа више.¹⁾

У изузетним случајевима може се знатно и да пређе нормална дужина марша, која код армиског корпуса износи од прилике колика је и дужина његове маршеве колоне, али у тим случајевима мора командант да прорачуна, да ли ће му успех да надокнади губитке, који су скопчани са таквим напрезањем. Форсирани маршеви којима противник одступа, какви се догађају у источној Европи, могу се у погледу материјалном сравнити са поразом, при чему није са свим и без рђавог моралног дејства, које долази из свести, да су толики губитци срамно и узалудно учињени.

Поред маршева данас има извесну улогу и *превожење трупа*. Раније се знало само за превоз трупа морем. Наполеон, који је умео да створи све могућим, употребио је кола 1805. и 1806. за превоз свој гарде а 1814. за превоз својих трупа, које су дола

пored чела противничког. На том боку ишли су 5. и 6. армиски корпус један за другим, а као што је познато привремено били су под заједничком командом ђенерала Штајнмеца.

¹⁾ 1870. год. је Принц Фридрих Карло код П. армије формирао од изосталих војника чете и употребљавао их као посаду позадини, што је дало добре резултате, јер су на овај начин уштеђене трупе, које би се иначе морале узимати из армије а с друге стране и сами изостали војници због строге стражарске службе једва су чекали час да поново ступе у армију.

зиле из Шпаније. Ове су трупе прелазиле дневно 10 миља (75 км.). У садање доба, као што смо видели, путују жељезницом за време концентрације милијуни ка граници.

Кад рат отпочне, онда превозење трупа жељезницом у великим размерама налази на многе тешкоће. Линеје, које воде к армији, заузете су сваковрсним транспортима а персонал умањен услед употребе за ратне циљеве. После напрезања у концентрационој периоди, наступа природно извесна омлитавелост. Возни је материјал растурен. Близина противника производи узрујаност и моћ жељезница може лако да не одговори очекивањима. Довоз појачања из незагрожених провинција, које леже са стране, лакши је, но транспортовање позади или ка фронту, на ком војске стоје и где је све препуњено. И ако обилажење са обзиром на брзину возова не игра тако велику улогу, могу се дакле претрпале линије да напусте, и да се користе слободне, ипак увек треба узимати у рачун могућност, да се морају велике трупне масе изненадно да премештају с једног краја на други. Нарочито овим може да се користи бранилац на своме земљишту.

За време операција на Лоари од 7 часова изјутра 27. октобра па до 9 часова и 20 мин. у вече 28. окт. 1870. превезено је 28000 пешака 15. француског корпуса с леве обале Лоаре на десну и то од Салбрија у Солоњу преко Виерзона и Тура у Мер код Блоа и Вандома а међутим овај покрет нису приметиле немачке трупе. До 8 час. изјутра 29. окт. прешле су истим путем 16 батерија, два пука коњице, муниционе колоне и т.д. У новембру исте године прешли су на 88 жељезничких возова 40000 људи од сва три рода оружја под Ђенералом Крузом пут од Безансона преко Дуба у Жијен на Лоари и то за три дана. И о овом покрету тек онда је немачка врховна управа добила извешће, кад је корпус већ постигао свој циљ. Кад кад су француски војни возови за време Лоарске операције ишли један за другим у међувремену од 10 минута а некад и мање. На про-

тив, покушај да се концем децембра 1870. пренесе армија ђенерала Бурбакија са особитом брзином од г. Лоаре у долину Дуба, остао је без успеха, јер нису учињене потребне припреме за ово и није било јединства у управи. Двама корпусима и армиској резерви, која се састојала из једне дивизије, требало је седам дана за утоваривање а за цео пут десет дана, док су се надали, да ће се на све то утрошити половина времена. Другом једном корпусу, који је доцније пошао за армијом, било је потребно време од 4.—16. јануара да стигне из Неверса на г. Дуб близу Белфора, јер су се у кретању појављивали необични застоји услед нагомиланости транспората трупа, материјалних и животних средстава. Боље би учинили, да су употребили и пешачење, но што су се ограничили на жељезничку пругу особито уз горњи Дуб, која има само један колотраг. На малим станицама је истоваривање ишло тешко, а било је немогуће да се на брзу руку построји привремена пруга и споредне линије у уској долини између реке и каменитих брда.

Још мање може нападач да мисли на велико превожење трупа у време операција а у противничкој земљи на ма и натао, да се заузете линије поправе и експлоатишу.¹⁾ Оне ће обично бити довољне само за довоз потребних животних намирница, муниције, доцунских трупа и т. д.

Надмоћност жељезница за превоз трупа према пешачким маршевима најбоље се види у факту, што, до

¹⁾ Као примери коришћења жељезницом са немачке стране у противничкој земљи могу се из времена француског рата навести следећи случајеви: 14. пеш. дивизија, која је крајем 1870. била заузета опсадом тврдиња на сев. граници Француске, превезена је жељезницом одатле у Шатиљон на Сени од 7.—14. јан., тако да је 14. јануара био у Шатиљону груписан борбени део дивизије. После овога долазили су возови и кољоне.

После пада Штразбурга отираћена је гардиска дивизија ка армији код Париза. Она је почела да се претрпана транспортима и тек у времену од у Нантијид.

ми за маршеве пешке сматрамо 3 миље (22 $\frac{1}{2}$ Км.) за 24 часа као обичне, докле воз умереном брзином за исто време пређе 90 миља (675 Км.). Замор трупа при вожењу је у неколико већи са обзиром на то, да се не могу ни ноћи одмарати. С друге стране треба узети у обзир и то, да трупе, које се скину са жељезничког воза, могу врло добро и то одмах да продуже умерено маршовање а при том са извесном радошћу, која долази услед дугог и непрекидног седења. При вожњи великих трупних маса жељезницом не састоји се тешкоћа толико у томе, што се исте имају да превезу с једног места на друго колико у укрцавању и искрцавању. Осим тога, код жељезничких путева са једним колотрагом врло често наступају застоји, јер немају упоредне пруге за друге возове, који се враћају, услед чега се не може на њих рачунати са толиком сигурношћу као на жељезничке пруге са два колотрага. Обично се узима као највећи број возова који се пуне за један дан и то код пруга са једним колотрагом 12 а код оних са два 18. Блуме на основу искуства из 1870,71. саветује, да се у место горњих бројева узме 8 за жељезнице са једним колотрагом а 12 са два. У овај рачун можемо бити потпуно сигурни. Овде је узет толики број, са коликим су Французи 1870. вршили транспортовање, ма да су се тужили на њихову спорост.

Где год се укажу повољне прилике треба претпоставити вожњу жељезницом маршевима пешке, јер при вожњи нема оних губитака, који се при маршовању дешавају. У сваком случају треба прорачунати, којим ће се начином пре стићи до циља. Да се превезе један

На исти начин је превезен 2. арм. корпус од Меца у Париз. Три пеш. дивизије, 10 батаљона, 1 ескадрон, 4 батерије, 1 павилјонска чета, 1 санитарско одељење и пољска — пекарска колонија, 1 пољска болница, 1 профижант колона од 120 кола прешла од 4. до 8. новембра на 24 жељезничка воза. Четврта дивизија почела је укрцавање још 26. окт. у Понт-а-Музе у Донжумо-у већ концентрисан борбеним одељењем, пољском болницом и пољским корпусом ишао је до Париза пешке.

армиски корпус са свима својим деловима, потребно је 12 дана, ако се превозење врши на жељезници са једним колотрагом, а 7 ако се превози на жељезници са два колотрага.

Пешке пак може да пређе за 12 дана 30 миља (225 Км.) а за 7 дана 20 миља (150 Км.). Тек онда ће се добити у времену од возње *целог* армиског корпуса жељезницом, ако је дужина жељезничке пруге већа од горе наведених. Ну, често пута се укаже потреба, да се један део снаге што пре има на лицу места, у ком случају треба тај део упутити жељезницом а остале пешке¹⁾. Пробитачно је сјединити ова два начина тако, да се пешадија вози а коњица, артиљерија, возови и колоне да иду друмом, при чему да на дан прелазе више но обично. Ако захтевају тактични обзир, треба придати пешадији нешто артиљерије и коњице, а с друге стране пак ради веће сигурности треба придати нешто пешадије трупама, које путују обичним путем.

Велика важност жељезница како у погледу исхране и снабдевања војске тако и у погледу превозења великих војних маса, увек гони онога, који буде ушао у противничку земљу, да се што пре њима користи. Поправљање разрушених жељезница треба да иде упоредо са напредовањем армије. У будућности ће се у много већим размерама постројавати провизорне жељезничке пруге налик на оне, које су устројене у лето 1870. од Ремињи-а до Понт-а Мусона у циљу обиласка Меда. Опасна војна без жељезничких пруга данас се не може водити, јер се сувремене опсадни паркови не могу преносе на веће даљине обичним друмовима. Кад не узмемо у рачун тежину топова, ипак толико много има материјала, да би за непрекидан транспорт таквог парка на даљину од 20 миља (150 Км.) требало 20.000 коња и 20.000 људи. При опсади једне велике тврђине троши се дневно 7—8000 центата муниције. Овде је

¹⁾ Мекел у својој тактици на стр. 23. наводи читав ред интересантних примера у овом погледу.

дакле употреба жељезница један неизбежан услов, јер нико не би хтео да толику тежину непрестано вози на колима обичним друмовима¹⁾.

¹⁾ Следећи бројеви дају извесна дата за коришћење жељезнице у рату:

Један воз од 100—110 осовина и око 500 м. дужине може да прими: један батаљон са пуковским или бригадним штабом или један јегерски батаљон или један ескадрон са пуковским и бригадним штабом или $1\frac{1}{2}$ ескадрон, једну пољску батерију са штабом пуковским или дивизионим, $\frac{5}{8}$ коњичке батерије, $1\frac{1}{2}$ пионирску чету са једним дивизионим мостовим треном, на послетку једну мунициону или профијант-колону, коњски депо, санитетско одељење и т. д. За један армиски корпус са свима припадајућим му деловима треба округло 100 жељезничких возова ако има 25 батаљона а 108 ако има 33 т. ј. ако уђу у састав и четврти батаљони пешадисних пукова. За једну пешадиску дивизију без возова треба 24—26 жељ возова. За коњичку дивизију такође без возова 20. Према овоме можемо прорачунати за дотични део војске колико му треба времена за превозење. Ако узмемо, као што рекосмо горе, да се дневно пушта 8 возова на жељ. прузи са једним колотрагом а 12 са два колотрага, онда ће армиски корпус у првом случају бити отправљен за $12\frac{1}{2}$ — $13\frac{1}{2}$ а у другом за $8\frac{1}{2}$ —9 дана, пешадиска дивизија за 3 односно 2 дана, коњичка за $2\frac{1}{2}$ односно $1\frac{1}{3}$ дана. Ако томе додамо време за које се пређе дотично растојање, онда ћемо добити цело време, колико је потребно, да се дотични део војске превезе са једног места на друго. Како војнички воз за један сат пређе највише 4 миље (30 Км.), то ће за превозење на растојању од 100 миља (750 Км.) требати:

За армиски корпус на прузи са једним колотрагом $13\frac{1}{2}$ — $14\frac{1}{2}$ дана а са два колотрага $9\frac{1}{2}$ —10 дана.

За авангарду армиског корпуса $2\frac{1}{2}$ —3 дана а на прузи са два колотрага 2 дана.

За пешачку или коњичку дивизију 3—4 дана а на прузи са два колотрага $2\frac{2}{3}$ дана.

Ну, како показују горе наведени примери из француског рата, *ови резултати могу се повећати до врло великог степена*. За време руско-турског рата румелиски мали возови од по 30 осовина превозили су читав ратни састав турских батаљона т. ј. од 800 до 1000 људи. Ово је било могуће с тога што ови батаљони нису имали са собом возова већ само товарну стоку. Тада су напуњени жељезнички вагони до крајњих граница могућности, велика маса војника била је смештена по крововима, што је било могуће само за то, што није било никаквих тунела и покривених мостова, исто тако читави редови војника стајали су на степеницама а најмудрији покриваху пуфере између вагона обичним вратима или чим другим, или привезиваху своје шаторе, где су се наместили, како им је било најзгодније. За овако што потребно је међу тим и досетљивост, мирноћа, безбрижност и добра воља турског војника, који увек уме да се прилагоди приликама. У тесалиском рату превозени су батаљони од 750 људи просечно на возовима од 89 осовина.

Упореди о жељезницама у рату; Blume, Strategie од 91—95 стр. Meckel, Taktik од стр. 21—25.

логора код Ларисе 5. маја и у вече стигла је на бојно поље код Фарсале. Шестог се поново крене одатле, те да ојача дивизију Хаки паше, која је била пред Велестићоном, прешавши тешким планинским путевима преко Бакрача северне огранке Карадага и 7. по подне стигне на место свог опредељења. Она је при жестокој врућини, храњена само нешто морнарским двопеком прешла 11¹/₂ нем миља за 44 часа, па ипак је била толико свежа и добро одржана, да је узела одмах на се предстражну службу, што је у толико достојније помена, што је ова бригада била састављена само из редифских батаљона (домобранских).¹⁾

Наводити примере из старог доба увек је незгодно, јер те приче нису биле подвргнуте строгој историској критици новијег доба. И горе наведене чињенице довољне су да се докаже, да се можемо јако преварити, ако код маршовања рачунамо *само* на средњу способност трупа за маршовање. Границе у овоме су врло растегљиве.

Какву надмоћност има она војска, која боље маршује, види се из тога, што је њен главнокомандујући увек у могућности, да брже групише масе на његов противник, те да са надмоћнијим бројем и напада. У овом смислу треба разумети реч, која се често чује, да се противник туче чизмом. За време борбе може имати знатног дејства један тренутни импулс, што није могуће у време дуготрајног тешког марша. Заморена маршева колона врло ће се тешко покретати у напред, па ма се и строгост употребила. Кад неколико етотина људи легне у ендеке поред пута, онда престаје могућност кажњавања; онај који неће даље да иде, може без опасности да падне и да изостане. Са правом се трупа цени према великом или малом броју заосталих, које остави за собом за време каквог напорног марша. У маршевима се јасно испољава унутрашња дисциплинованост. Колико

¹⁾ Према мајору Фалкнеру марш од 95—100 км. трајао је само 42 часа. Тачан рачун није могућ, јер је бригада 5-V лутала; само се приближно могу да одреде дужине брдских стаза.

трговачким, поштанским и осталим бродовима одређеним за приватан саобраћај. Ну и ово има ту рђаву страну, што се мора много времена изгубити око тога, да се унутрашњост свих ових лађа дотера, те да се могу употребити за превоз трупа. Морају се наместити столови, клупе, чивилуци за вешање хаљина, да се устроје болнице, кујне и т. д. Укрцавање и искрцавање је тешко. Велике лађе, у које може да стане један батаљон, имају високу палубу, те се због тога не могу да утоваре коњи и возови без чекрка. Мале пак лађе као што су оне, које возе по Балтичком мору, немају опет довољно простора. За само једну пешадиску дивизију са потребним јој возовима и колонама, без којих не може да буде услед самосталности њене, требало би таквих малих бродова око педесет, док је толики исти број великих трансатланских бродова довољан за цео армиски корпус. Наравно, ако се не гледа на прописе о унутрашњем уређењу, не обзире на здравственост, опасност и удобност трупа, онда се може много више да учини. За време руско-турског рата 1877—78. год. као и у време мобилизације турске армије у години 1885—86. велики пароброди аустро-угарског друштва Лојд од 3000 тона примили су на вишедневно путовање око 3500 пешака, 100—150 коња, велики број официра и разноврсан ратни материјал. Само на тај начин било је могуће извршити поједина знаменита дела, као што је превоз Сулејман пашине армије од 38 батаљона и 3—4 брдске батерије од Антивариа до Дедеагача. Укрцавање је почело 16. јула а већ 19. су се први делови искрцавали код ушћа реке Марице.

Где нема пристаништа, тамо за сваку лађу треба да има 300—400 метара згодне обале а за транспортну флоту са једним армиским корпусом 3—4 миље ($22\frac{1}{2}$ до 30 Км.). Како се пак ретко или и никако не могу да нађу такве дуге и згодне обале за искрцавање, то се искрцавање мора да врши наизменично. При овом су обично потребне мале лађе, чунови и скеле за превозење

Када се за време напорних вежбања у ратној служби при јаком сунцу деси какав несрећни случај, и какав млад цветајући живот услед сунчаног удара или сувишног напрезања угаси, обично се подигну многобројни гласови, који би хтели да се за то укину опасна вежбања. Не помишља се на то, како је потребно, да сваки војник добије у овоме сопствено искуство, које га оспособљава да доцније неизбежне ратне штрапаце поднесе са потпуно друкчијим срцем, но да је у овоме новак а при том и тешкоће боље подноси. Кад би се у време мира оставило све, где би се могао десити какав несрећан случај, онда бисмо били врло сурови према маси војске, јер ће бити немоћна и слаба за рат, када ће се губитци удвојити. —

Данас више не постоји периода других концентрационих маршева, у којој се давала у старо доба најбоља прилика да се накнадно добије навика, коју војска нема. Често се са жељезничке станице иде управо на противника. Нема се кад, да се трупе пре почетка операција обуче у маршовању. О тога *први* захтеви не треба да су претерани. Да је девети армијски корпус хтео да изврши напред поменути марш у Пфалц у почетку рата, можда би од свог састава изгубио трећину па и читаву половину. Тек кад рат траје неко време, кад довољна храна у рату и вежбање ојача снаге, кад слабуљави отпадну, могу се захтевати необична напрезања.

Наравно да много стоји до целисходног уређења марша. Далеко би нас одвело да ово уређење изложимо у појединости¹⁾ а поред тога овде је реч само о удози способности маршовања при ратовању у опште.

Војника мање заморава само предажење извесног пута, умор је више последица дужег ил' краћег времена, које проведе под оружјем и товаром. За једног спрем

¹⁾ Читаоцу, који се за ово интересује, препоручује се ка најбољи састав из новијег доба одељак Мекелове Тактике: „маршевима“ стр. 148.—187. Блуме ова стратегија излаже марше с погледом на њихов значај за велики рат у цетој глави стр. 81.—

пешака није тако тежак дневни марш од три, четири, пет па и шест миља. Сетимо се само путовања за време ферија, која смо предузимали у младим годинама још по планинама. Да се и десет миља могу прећи дан пешке, нису доказали само утркивачи, Албанези Шпањолци, већ и немачки шегрти и ислужени војници, који би хтели да што скорије кући стигну. Али, свим је друго нешто путовати у лакој оделу, слободно, комотно а друго у смакнутом реду, у униформи потпуној ратној опреми. Време, које војник мора попутим да проведе треба свести на ту меру, колико је погодно потребно да се пређе извесан пут. *Свако пошребно стајање и чекање треба избегавати.*

Ово могу бити мере врло разноврсне. Из великог сора мора чело да се крене читаве часове пре зачелних батаљона и било би неправо народити да цела маса довремено ступи под оружје. Ако су трупе биле прекомерно разбацане по селима, па се хтедне, да се пре марша иде на једном месту, као што је то било раније, онда код једног армиског корпуса оне трупе, који ће маршувати на зачељу колоне, морати да стоје пет до шест данова. С тога их треба према положају преноћишта распити у мале групе, које би споредним путевима сипале на главни пут и улевале се у велику колону, тако да што мале речице постепено стварају велику реку.

Брижљиво размишљање о уређењу марша има значаја и по морал трупа. Сваки штрапац, кад прости војник ум оцени као *непошребан*, озловољава га. Оно што је неопходно нужно, па ма колико било тешко, радосно. У овоме је његово осећање већином правилно, и чему се не придржава никакве шеме. Већ смо споменули да Блихеровој познатој изреци: „поћних маршева треба се бојати више но противника“¹⁾, не треба приписати општу важност као и сваком ефектном изразу ове врсте. По јасној месечини маршује се добрим путевима

¹⁾ Види стр. 63.

без икакве тешкоће готово исто тако брзо као и дању; па и под неповољним околностима извршивале су ваљане трупе ноћне маршове у свако доба и без штете, за шта имамо много примера у походима Фридриховим и Наполеоновим. Девети армиски корпус после дневног марша 16. децембра маршовао је и ноћу 4 до 5 миља. Већ је споменут пример Вердерових трупа, а шта и мања трупа може у погледу ноћних маршева да учини, показао нам је командант Бернард, кренувши се са својим „Chasseurs des Voges“ од Ла-Марша за Фонтенуо близу Тула, те да тамо разруши жељезнички мост. Он је ноћу 19. јан. 1871. год. са 1100 људи прешао 40 км. маршујући рђавим путевима па и преко поља, кроз шуме и брда, преко дубоког снега, идуће ноћи није продужио марш, али узнемирен узбуном пређе ноћу 20/21. јан. 35 Км. са 300 људи а 21/22. јан. само са 60. При том ове последње ноћи отера слабу посаду и после рада од више часова разруши мост. Осим овога морао је да под тешким условима у два маха прелази преко полузамрзнутог Мозела. У извесним приликама корисније је маршовати ноћу, те да се избегне велика дневна жега, као што је то више пута чинио Осман паша за време свог кретања од Видина на Плевну и као што је то општи обичај у јужним покрајинама. Више по противника треба се бојати *сталног нарушавања ноћног одмора* па још по дугим путевима а при рђавој храни, као што то беше случај код Блехеровог марша 1806. год. Истог тог похода маршовале су врло много ноћу трупе Лестоковог корпуса па још зими а без штете по своју способност за операције. У времену од другог фебруара по подне па до 8. у вече, дакле за 5½ дана прешле су оне преко 20 миља, маршујући већином споредним путевима претрпаним снегом и то већином ноћу¹⁾ - И поред тога овај корпус изврши свој славан марш 8. на бојиште код Пр. Ајлау-а, где је решио судбину боја

¹⁾ Овде нису узете у рачун све странпутице као и маршове у места за становање и на зборишта,

добити. Кад су пак трупе разбацане у више места, па има да уђу у маршеву колону, онда се пре свега морају да развију у такав строј. При становању на отвореном пољу отпадају маршеви и од места и у место становања. Но све ове добре стране само у особито нужним случајевима могу бити претежније од рђавих.

У ове последње спада и то, што противник може много лакше да открије и да сазна јачину трупа, кад догорују, но кад кантонују. Кад је ноћ мрачна, може се на неколико миља да опази светлост од велике бивачне ватре. Дању пак, особито пред вече може да се види и дим од ватре на истој даљини а са каквог довољно узвишеног места,¹⁾ међутим се само у сасвим изузетним случајевима може да забрани трупама ложење ватре, ако се неће да и сувише пате.

Наполеон је 1812. непрестано смештао „велику армију“ у бивак за све време маршовања од Висле до Њемена, отуда у овој периоди оно брзо наступање његових војних маса а уједно отуда и онолики губици у маршу. 1806. год. пак учињене су обратне грешке при одступању пруске армије, када су трупе јако растурале по селима и варошима, држећи то као неопходно за њихову исхрану, услед чега је број маршева порастао и сувише а поћног одмора за трупе било је сувише мало.

На западним европским ратиштима, кад операције уђу у пун јек, може да постоји као обичан само један начин становања, а то је да се трупе, како се маршеви дан сврши, разместе по свима местима, у која се још може стићи, не гледећи на то, да се тиме не повреде правила и што ће се са презривим непоштовањем односити према статистичким прегледима или табелама о способности појединих места за реквизицију. У сваком

¹⁾ 1870.—71. крајем новембра могли су се са црквене куле у Пичивијеру када се сунце спусти ниско на хоризонту јасно да види дим великог француског логора код Сиди-а и Секорта пред Орлеаном и ако је овај логор био удаљен 5 нем. миља (37½ Км.).

напред. По навизи испред маршеве колоне креће се нарочито одвојена предходница из других родова оружја састављена. Тиме се обезбеђује спокојство у главној маси. Падну ли метци спреда, наступа застој или, чује ли се да је противник близу, брзо се кроз целу колону пронесе немир и напрегнутост. Старешине и војници су у напрегнутом стању и марш се у извесном степену растроји. Иде ли испред трупе на по часа предходница, то њој спада у дужност, да на себе прими све последице и случајности за време марша а ово производи у главнини, која позади маршује, пријатно осећање сигурности. Она зна, да ће тек онда доћи на њу ред, кад искрсне таква препона, коју не може предходница да отклони.

Ну, предходница треба да је слаба. Раније је важило као правило да се за предходницу одреди $\frac{1}{3}$ или $\frac{1}{4}$ целе трупе. Врло је сумњива оправданост ове мере. Командант испушта из руку знатан део своје убојне снаге и ствара поред себе једну независну вољу.

У авангарду улази увек већи део коњице¹⁾, па и онда, када се унапред већ налазе коњичке дивизије, јер ове имају да врше тако много дужности и тако велике задатке, да врло често неће бити у стању, да се поред тога брину још и за непосредно осигурање трупа, које за њима марширају. Много би их стало труда, кад би морале да одржавају како треба везу са позадињом пешадијом у свима приликама. Услед овога потребно је, образовати авангардну коњицу, која ће да прими на себе дужност, да од дивизија добија извешћа и да их брзо пренеси у позадину. Често пута, када су одстојања велика, кад је месност тешка, кад има опасности од чешћег узнемиравања марша, онда и ова авангардна коњица постаје самостална и потчињена је непосредно свом ко-

¹⁾ У високим и непролазним шумовитим планинама као и јако покривеним пределима без путева, при пролазу кроз дуге тешке теснаце, у кланцима или на насипима, где је тешко ићи на коњу и где не могу да се крећу већи коњички одреди, наравн да се нећемо придржавати овог правила, већ ћемо у напред иступити само пешадију.

маданту главнине, те да може унапред да истрчи и тако да обезбеди свима деловима више мира и правилније наступање, но кад би се у сваком посебном случају одвајала од пешадије и истрчавала у напред.

Нешто артиљерије већином ће бити од користи авангарди. Овај је род оружја понајпре у стању, да утврди, да ли је озбиљна сметња, коју нам је на пут противник оставио. Па и саму коњицу, кад сјаше, са карабином у руци, може шака одважног противника, лако да задржи на барикади, ивици села или шуме, док један два добро управљена артиљериска метка раастерају баука. Па и противника, који нам иде на сусрет, понајпре ћемо задржати батеријом и натерати га да своју снагу развије. Често се против придавања појединих батерија авангарди наводи бојазан, да се морају да цепају веће артиљериске јединице. Ма колико нек је ова бојазан у опште оправдана, ипак у томе не треба сувише претеривати. Често ће једна батерија, која се налази напред код авангарде, олакшати излажење на положај осталих. Јаким авангардама, које су много удаљене од главнине, или које имају самосталан задатак може бити целисходно да се прида дивизион артиљерије, те да се на овај начин избегне цепање. С друге стране има места слабир авангардама без иколикo артиљерије, кад смо близу противника, када се ускоро надамо боју, и кад нећемо да њеном превременом борбом везујемо себи руке.

Авангарда треба да има према целини сразмерно незнатан број пешадије. Раније се говорило, да у авангарди треба да буде доста пешадије, те да би се могло дати времена позадњој дугој колони, *главнини*, да се концентрише за бој. *Ну, искуство из најновијих ратова управо нас учи, да се главнина већином с тога није могла концентрисати, што се услед јаке потребе да се пошпомогне авангарда, која се тешко бори са надмоћнијим противником, морале струје делимично на нос на врат да уведе у борбу.* Ово је било са свим природно. У првом

моменту тешко се може познати, да ли је слаб или јак отпор, на који је наишла авангарда. Кад би се командант авангарде зауставио одмах, чим му се ово учини сумњиво, неизоставно би тиме био на сметњи кретању и, кад би се показало да је пред собом имао врло слабог противника, морао би слушати опоре прекоре. Ваљан ће војник радије допустити да га укоравају због *сувишне дрскости* но због *сувишне обазривости*. Ако у првом случају предузеће испадне рђаво, онда се бар може тешити као и Краљ Франсоа I: „Tout est perdu, fors l'honneur“¹ У другом случају ово је немогуће. И у једној предузимљивој војсци неће ниједан командант бити после рата избачен из ње, за ког се вели, да је истина смеон и предузимљив, али се једном показао као нерасудан. Много више има изгледа, да ће онога одгурнути у страну, за кога веле да је научен и расудан али и сувише смотрен. У толико више се може на то рачунати, да ће се сваки авангардни командант у сумњивом случају решити на напад. Имадне ли осим своје коњице и артиљерије још и читав пук или и целу бригаду пешадије, онда већ у самом томе лежи заповедајући захтев, да се у бој упусти. Ко би могао да допусти да му се каже, да је на челу толике снаге обмањен су неколико дрских противничких метака и задржан, или да је допустио да му измакне лепа прилика за потпуно успешан удар? Дакле, боље је бити одважан!

Док је само коњица и артиљерија у додиру са противником, дотле се још може лако да прекине борба, јер су одстојања између батерија велика а коњица има у својој брзини средство да се поново од противника удаљи. Али, уђе ли једном пешадија у ватру, онда је прекид исте врло тежак. Немогуће је многе поједине људе благовремено одазвати. Заустави ли се пуцањ на једном крају, распламти се на другом изнова. Сигнали се могу ретко да употребе са обзиром на суседне трупе. Онда,

¹ „Све је сем части изгубљено“ (Пр.)

где наши стрелци обуставе наљбу из својих пушака, противник не задржаван више у респекту, користи ту прилику, полази напред и тиме принуђава противничке стрелце да се онет прихвате пушака. Тако то обично бива догле, док команданти не увиде, да се ствари морају пустити да теку својим током. Што је ангажована пешадија јача, то све мање има могућности да се борба прекине.

Ако командант авангарде располаже на пр. само са цигло једним батаљоном, онда ће се лакше решити да се заустави, ако наиђе на отпор, те да тиме да команданту дивизије или корпуса слободу у решавању. Од њега нико не захтева да се са незнатном снагом у пешадији упусти у озбиљну борбу са противником, а међу тим је тај број довољан, да уклони с пута просте обмане. Када при наступању не може да продре извиђачка коњичка дивизија са својим батеријама и нешто авангардне пешадије, онда је тад обично стварно потребна озбиљна борба, да се отпор сруши а за ово има да реши командант *целе* наступајуће трупе. Овим смо дошли до резултата, да ће код једне дивизије и једног армиског корпуса врло често бити довољно, ако иза извиђачке коњичке масе иде један батаљон пешадије као предходница, који је у исто време врло погодна заштита авангардне артиљерије т. ј. ако ова није састављена само из коњичких батерија, које маршују са коњицом.

Ако се у напред зна, да ће авангарди пасти у део нарочити задатак, на пр. ако хоћемо да помоћу ње осигурамо себи брзо какву тачку, онда наравно мора бити јача и тако састављена, да јој не буде потребна потпора с друге стране.

Код нас је обичајем уведена у живот авангарда, која се код дивизије састоји из пешачког пука, више ескадрона, једне батерије, пионирског одељења са мостовим треном и једног санитетског одељења. Код армиског корпуса састоји се из једне пешачке бригаде,

којој се придаје коњица једне или обе дивизије¹⁾, три батерије и остали потребни делови. Такве авангарде износе нам учбеници као мустре. Оне могу исто тако да извиђају, као и да приме на се извршење специјалних задатака а и да се самостално боре. У исто време одвајањем ове авангарде добија се угодна подела целе маршујуће масе. Према овоме, оне се могу сматрати као „авангарде за све случајеве“ и у овом смислу могу бити само као пример. Али, у рату ће врло ретко бити ситуација тако мало јасна, да не би имало *нарочитог* разлога, који би утицао на састав авангарде, и кад не би било добро, да се уклонимо од овог обрасца. Ове *нормалне* авангарде имају још и ту лако приметну рђаву страну, што ће се код дивизије да расцепи бригада а код армиског корпуса дивизија. Даље, оне ће понајпре да истргну из руку главног команданта решење питања, да ли да се бори или не.

Време за концентрисање добиће се најлакше, ако се далеко истури коњица, како би се извешћа о приближивању противника добила рано, и благовремено донело решење, кад ће и где ће да се изврши концентрисање. Као што је већ споменуто,²⁾ у нужди, боље је средство да се потребно време добије, да се истуре напред неколико батерија, које би живом ватром натерале противника да се развије, но то постићи борбом јаче авангардне пешадије, јер нас оно прво не нагони још ни на шта, док нас ово друго натерује да се упустимо у одсудан бој.

Друкчије стоје ствари код одступних маршева, где се хоће да избегне бој. Овде су јаче *аријергарде* нужне, те да се може противник да задржава на zgodним положајима, а међу тим главнина се даље креће и не прекида свој марш. Ну, и код аријергарде је рђаво упустити се у упорну борбу, јер се тиме отежава даље од-

¹⁾ Осим неколико ескадрона, који би остали код главнине.

²⁾ Види стр. 221.

ступање, проузрокује у овом велике губитке, или шта више принуди главнину да се врати ради потпоре аријергарде, дакле, да чини оно, што је супротно њеном циљу¹⁾). И код аријергарде, дакле, артиљерија ће играти важну улогу, па готово биће и главни род оружја. Далеко тераће и силно дејство њеног метка најбоље је средство, да се противник држи далеко од себе²⁾, а ово и јесте задатак сваке аријергарде. Добро ће бити, да се за време прида аријергарди већи број батерија из главнинске артиљериске масе³⁾).

Гледишта, која исказасмо при разматрању авангарди и аријергарди у исто време одређују и *ред, којим треба шрује да маршују* у једној маршевој колони. Иза коњице одмах треба да маршује један део артиљерије, дакле, онај род оружја, који је увек потребан за *почешак* борбе. Али, услед бојазни, да коњица може бити одбачена и да на тај начин противник, који гони, може да јуриша на незаштићене маршујуће батерије, уобичајило се, да се испред батерије остави бар *нешто* пешадије. Осим овога ово је потребно и за то, да би се коњица могла независно од предходнице да одвоји и на већој даљини да маршује. Наравно не треба сву артиљерију ставити много у напред, јер би иначе пешадија, која позади ње маршује, сувише доцкан стигла на бојиште. Корпусна артиљерија једног армиског корпуса, која сама у маршевој колони заузима 4 Км., не може се утурити у средину једне дивизије, јер би пешадија, која

¹⁾ Само пред мрак може се аријергарда без опасности упустити у озбиљан бој, јер овде противник неће имати времена да своју надмоћност употреби. Ипак ваља имати на уму, да у нашим пределима не наступи мрак од једном и да енергичан противник може много шта да изврши под slabим светлудањем пушчане ватре.

²⁾ Што се дуже одржи, у толико она више испуњава своју дужност у овој прилици. *Не треба* придавати важност опасности, да се у том не изгубе неколико топова што никад не сме бити разлог да артиљерија пре времена напусти положаје.

³⁾ Ако се код аријергарде доцније више не употребе, то могу, ако је добар пут, брзим кретањем да брзо сустигну измаклу главнину, дакле, овом употребом неће се ни у колико нанети штете самом одстуином маршу.

стратегиске мотиве таквог дејства, већ је тај факт сма-тран као потпуно природан, јер су Турци били у таквом стадијуму историског развоја, у коме се могло мислити само на одбрану, док је Русија била са свим природно упућена на напад, што долази од идеје панславизма, која ју је силно терала напред. На тај начин, дакле, ступањ историског развића још пре рата одређује облик обема странама, у коме ће рат водити. Историски и политички офанзивне државе траже предмет својих тежња изван сопствених граница и према томе морају да дејствују нападно, док оне, које су саме собом задовољне са свим природно, држе се одбране.

Изузетци су могући. Војнички незгодне околности могу за време да натерају агресивну државу на одбрану за извесно време. Да, све државе, које стално теже да се из ниска положаја издигну, морају доживети ту епоху, у којој се морају ограничити на одбрану, видећи пред собом савез више противника. Таква времена доживели су Рим и Пруска.

Сучај, да обе стране ступе у офанзиву, може се само тако замислити, ако се рат води између две подједнако јаке државе, које у исто време имају и једнаку војну организацију. Данас је довољна разлика од неколико дана у мобилизацији па да закаснила страна буде принуђена на офанзиву у почетку.

Наполеон I. је својим смелим и брзим офанзивним ратовима помогао да победи мишљење, да првенство условно припада нападу. Ну, напретци, који су учињени у ватреном оружју свију врста од тог доба, сада појачавају противно мишљење у тактичком погледу. Пошто се стратегиска офанзива, као што ћемо доцније видети, може извести само у вези са тактичком офанзивом, то ће се дејство рђаве стране овог последњег облика свакако осетити и на стратегиском пољу.

Према овоме би се онај, који је свим околностима упућен на одбрану, дакле на пасивност, у исто време налазио у повољнијем положају. Ова унутрашња против-

Наравно, опасност је већа, ако се бочни марш врши а противник је у кретању. У таком случају је најбоље, да се крећемо далеко од чела његове колоне, или да се одреде нарочити делови, који би с њим приметили борбу, те да му се на тај начин прикује пажња.

Код обичних наступних маршева по правилу нема значаја, да ли ћемо се срести са противником четврт миље даље или ближе, да ли се морамо развити за бој овде или онде. Код бочног марша пак увек имамо пред очима један одређени циљ, који бисмо најрадије хтели да достигнемо без боја и застоја, следствено, свака појава противника је непријатна. Њега се плашимо и услед овога изгледа нам и сама операција тешка. Осим тога, у самој човечјој природи лежи, да се опасност, која долази с леђа или са стране, сматра као већа но она, којој идемо у сусрет. Војник у маршевој колони држи, да се његови команданти надају противнику спреда. Појави ли се пак овај изненадно с бока, онда трупа добија уверење, да смо изненађени а ово руши поверење. Бочни се маршеви лако извршују, кад и сам прост редов зна да су бочни. Ово доказују многобројни маршеви ради груписања трупа у унутрашњости опсадне линије код Меца и Париза 1870. г. Сви ови маршеви према природи својој били су бочни маршеви према противнику, који је стајао између и иза форова тврдиње, али је њихов карактер био потпуно очевидан и сваки је знао, да противник може да нападне само са оне стране, где је тврдиња, те с тога није ни било осећања, да се дотичне трупе налазе у ванредном положају. Трупе су маршовале безбрижно испред или иза тернираних положаја ка загро-
женим тачкама, јер је све ово изгледало као нешто са свим природно. Ниједан пут се нису предузеле какве нарочите мере за заштиту са стране¹⁾.

¹⁾ Заштита утврђења на блокадној линији на пр. за време боја код Ноазевиља била је на многим местима врло незнатна, а да би се могло што више трупа извести у бој, иста су била поседнута већим делом само предстражама.

Један армиски корпус у кретању, који буде изненадно нападнут с бока и окрене се фронтом у ту страну, представља нам бојну линију од три миље (22 $\frac{1}{2}$ км.) дугу, на којој се налазе разне мање и веће празнине. Али, никад нећемо бити баш тако изненађени, да морамо да постројимо фронт у побочну страну на самом друму. Увек ћемо имати времена, да заузмемо позицију, која је са стране маршове колоне. На овој позицији ће се корпус брже концентрисати но напред, јер су путеви краћи. Као што је познато, зачеље има да учини читав дан марша док дође у висину свог чела, док само половину¹⁾ марша до изабране позиције, која се налази за 3—4 км. са стране.²⁾

Само је онде опасан положај, где је развијање из маршове колоне у страну немогуће због терена као на пр. у уском планинском дефиле-у. Али овакав терен и штити бочни марш од напада, јер неће бити путева, којим би могао противник да дође.

Правила војне вештине препоручују, да се бочни марш осигура нарочитим одредом избаченим према противнику, па да се иза овога маршује. Али, појавом оваког одреда обратиће се врло често пажња противникова и на само предузеће. Осим тога овај одред може бити увек само слаб, те у место да противника задржи, он ће га навући на напад. Где се има извесне сигурности од самог растојања или природе, најбоље је оставити се таквог осигурања и ограничити се на осматрање противника помоћу коњице. Осим овога ће бити врло често тешко, да се овај истурени ради осигурања одред доцније присаједини главнини, чиме се кретање у опште успорава. Бенедек је за време извршења свог „добро уређеног бочног марша“ из Моравске на горњу Елбу

¹⁾ Овде смо узели и срачунали ширину позиције армиског корпуса од 4 Км. с погледом на то, да групе, које марширају на крајевима колоне, имају да достигну крила бојне линије.

²⁾ Само ако се има да заузме позиција близу чела или зачеља колоне, онда ће наравно и марш бити дужи, но кад би се груписање вршило на челу. Ну, такав случај једва ће се кад појавити

1866 иставио према грофовији Глац 2. армиски корпус и 2. коњичку дивизију, што је било узрок те је цело кретање дуго трајало.

У Наполеоновом периоду постојао је захтев, да бојна позиција у свима околностима мора имати велику дубину. Наравно, овај се захтев може ретко да испуни, кад се услед напада противничког за време бочног марша, морамо развијати у страну. Ну, данас се не морамо ни на то толико обазирати, јер наше ватрено оружје даје и танким линијама велику способност за отпор.

Дакле, страх од бочних маршева треба сматрати исто онако као и страх од ноћних маршева. Добро ће бити, ако се овај страх угуши. Ако у будуће и обе противничке војске буду концентрисане на граници близу једна друге, то је први успех могућ само брзим груписањем снаге на једној тачци, а ово је могуће извршити само помоћу смелих и брзих бочних маршева. Ово ће нарочито бити случај, када се налазимо испред ланца од затварача-форова, иза којих се налази противник развијен на широком фронту.

Ну, ипак је у бочним маршевима за препоруку извесна обазривост. Добро ће бити, ако се смањивањем одстојања између појединих делова и маршовањем ширим колонама скрати дужина целе колоне. Наравно и возови не треба да иду на зачељу трупе а поред противника, кад је овај врло близу. Ови треба да се упуте паралелним путевима са супротне стране. Кад се бочни маршеви морају да изврше испред очију противника, онда ће врло добро бити, ако се ноћу послужимо. Ако бочни марш врши цела армија, онда се треба постарати, да се може извесан одред довољне јачине да развије у страну у случају нужде. Овде се дакле јавља случај, где се са потпуним правом могу да упуте једним истим путем — а близу противника — два армиска корпуса и то што је могуће ближе један другом.¹⁾ Са тако предузетим мерама пак довољно је учињено.

¹⁾ При улазу II. пруске армије у Чешку крајем јуна 1866. г. њено лево крило имало је да изврши неку врсту бочног марша

Клаузевиц вели, да је разрушавајући утицај маршева тако велики, „да би се могао ставити као један особито јак принцип упоредо са борбом“. Ово је несумњиво тачно. Поред све обазривости за време маршева хиљадама пропадају. Наполеон је 1812. изгубио у наступном маршу на Русију које оболелих које заосталих 100.000 људи и то за 52 дана, за које се време прешао пут само од 70 миља (525 Км.) рачунајући у правој линији. Овоме је у неколико узрок рђава дисциплинованост трупе али и без тога расход би био врло велики. Ма и не помрли војници, који изостану из маршеве колоне, ипак су они у већини случајева изгубљени за рат, преућувају болнице и саобраћајне линије позади армије, те су тамо само терет и ништа више.¹⁾

У изузетним случајевима може се знатно и да пређе нормална дужина марша, која код армиског корпуса износи од прилике колика је и дужина његове маршеве колоне, али у тим случајевима мора командант да прорачуна, да ли ће му успех да надокнади губитке, који су скопчани са таквим напрезањем. Форсирани маршеви, којима противник одступа, какви се догађају у источној Европи, могу се у погледу материјалном сравнити са поразом, при чему није са свим и без рђавог моралног дејства, које долази из свести, да су толики губитци срамно и узалудно учињени.

Поред маршева данас има извесну улогу и *превожење трупа*. Раније се знало само за превожење трупа морем. Наполеон, који је умео да створи све могућним, употребио је кола 1805. и 1806. за превоз своје гарде а 1814. за превоз својих трупа, које су дола-

поред чела противничког. На том боку ишли су 5. и 6. армиски корпус један за другим, а као што је познато привремено били су под заједничком командом ђенерала Штајнмеца.

¹⁾ 1870. год. је Принц Фридрих Карло код П. армије формирао од изосталих војника чете и употребљавао их као посаду у позадини, што је дало добре резултате, јер су на овај начин уштеђене трупе, које би се иначе морале узимати из армије а с друге стране и сами изостали војници због строге стражарске службе једва су чекали час да поново ступе у армију.

зиле из Шпаније. Ове су трупе прелазиле дневно 10 миља (75 км.). У садање доба, као што смо видели, путују жељезницом за време концентрације милијуни ка граници.

Кад рат отпочне, онда превожње трупа жељезницом у великим размерама налази на многе тешкоће. Линеје, које воде к армији, заузете су сваковрсним транспортима а персонал умањен услед употребе за ратне циљеве. После напрезања у концентрационој периоди, наступа природно извесна оmlитавелост. Возни је материјал растурен. Близина противника производи узрујаност и моћ жељезница може лако да не одговори очекивањима. Довоз појачања из незагрожених провинција, које леже са стране, лакши је, но транспортовање позади или ка фронту, на ком војске стоје и где је све препуњено. И ако облажење са обзиром на брзину возова не игра тако велику улогу, могу се дакле претрпане линеје да напусте, и да се користе слободне, ипак увек треба узимати у рачун могућност, да се морају велике трушне масе изненадно да премештају с једног краја на други. Нарочито овим може да се користи бранилац на своме земљишту.

За време операција на Лоари од 7 часова изјутра 27. октобра па до 9 часова и 20 мин. у вече 28. окт. 1870. превезено је 28000 пешака 15. француског корпуса с леве обале Лоаре на десну и то од Салбрија у Солоњу преко Виерзона и Тура у Мер код Блоа и Вандома а међутим овај покрет нису приметиле немачке трупе. До 8 час. изјутра 29. окт. прешле су истим путем 16 батерија, два пука коњице, муниционе колоне и т.д. У новембру исте године прешли су на 88 жељезничких возова 40000 људи од сва три рода оружја под Ђенералом Крузом пут од Безансона преко Дуба у Жијен на Лоари и то за три дана. И о овом покрету тек онда је немачка врховна управа добила извешће, кад је корпус већ постигао свој циљ. Кад кад су француски војни возови за време Лоарске операције ишли један за другим у међувремену од 10 минута а некад и мање. На про-

тив, покушај да се концем децембра 1870. пренесе армија Ђенерала Бурбакија са особитом брзином од г. Лоаре у долину Дуба, остао је без успеха, јер нису учињене потребне припреме за ово и није било јединства у управи. Двама корпусима и армиској резерви, која се састојала из једне дивизије, требало је седам дана за утоваривање а за цео пут десет дана, док су се надали, да ће се на све то утрошити половина времена. Другом једном корпусу, који је доцније пошао за армијом, било је потребно време од 4.—16. јануара да стигне из Неверса на г. Дуб близу Белфора, јер су се у кретању појављивали необични застоји услед нагомиланости транспората трупа, материјалних и животних средстава. Боље би учинили, да су употребили и пешачење, но што су се ограничили на жељезничку пругу особито уз горњи Дуб, која има само један колотраг. На малим станицама је истоваривање ишло тешко, а било је немогуће да се на брзу руку построји привремена пруга и споредне линије у уској долини између реке и каменитих брда.

Још мање може нападач да мисли на велико превожење трупа у време операција а у противничкој земљи, па ма и настао, да се заузете линије поправе и експлоатишу.¹⁾ Оне ће обично бити довољне само за довоз потребних животних намирница, муниције, допунских трупа и т. д.

Надмоћност жељезница за превоз трупа према пешачким маршевима најбоље се види у факту, што, док

¹⁾ Као примери коришћења жељезницом са *немачке* стране у противничкој земљи могу се из времена француског рата навести следећи случајеви: 14. пеш. дивизија, која је крајем 1870. била заузета осадом тврдиња на сев. граници Француске, превезена је жељезницом одатле у Шатиљон на Сени од 7.—14. јан., тако да је 14. јануара био у Шатиљону груписан борбени део дивизијски. После овога долазили су возови и колоне.

После пада Штразбурга отираћена је гардиска — лавдверна дивизија ка армији код Париза. Она је почела укрцавање 7. октобра на великој фруарекој жељезничкој линији, која је била претрпана транспортима и тек у времену од 10.—19. окт. стигне у Нантициљ.

ми за маршеве пешке сматрамо 3 миље (22 $\frac{1}{2}$ Км.) за 24 часа као обичне, дотле воз умереном брзином за исто време пређе 90 миља (675 Км.). Замор трупа при вожењу је у неколико већи са обзиром на то, да се не могу ни ноћи одмарати. С друге стране треба узети у обзир и то, да трупе, које се скину са жељезничког воза, могу врло добро и то одмах да продуже умерено маршовање а при том са извесном радошћу, која долази услед дугог и непрекидног седења. При вожњи великих трупних маса жељезницом не састоји се тешкоћа толико у томе, што се исте имају да превезу с једног места на друго колико у укрцавању и искрцавању. Осим тога, код жељезничких путева са једним колотрагом врло често наступају застоји, јер немају упоредне пруге за друге возове, који се враћају, услед чега се не може на њих рачунати са толиком сигурношћу као на жељезничке пруге са два колотрага. Обично се узима као највећи број возова који се пуне за један дан и то код пруга са једним колотрагом 12 а код оних са два 18. Блуме на основу искуства из 1870/71. саветује, да се у место горњих бројева узме 8 за жељезнице са једним колотрагом а 12 са два. У овај рачун можемо бити потпуно сигурни. Овде је узет толики број, са коликим су Французи 1870. вршили транспортовање, ма да су се тужили на њихову спорост.

Где год се укажу повољне прилике треба претпоставити вожњу жељезницом маршевима пешке, јер при вожњи нема оних губитака, који се при маршовању дешавају. У сваком случају треба прорачунати, којим ће се начином пре стићи до циља. Да се превезе један

На исти начин је превезен 2. арм. корпус од Меца у Париз. Три пеш. дивизије, 10 батаљона, 1 ескадрон, 4 батерије, 1 пионирска чета, 1 санитарско одељење и пољска — пекарска колона, 1 пољска болница, 1 профанјант колона од 120 кола прешла је тај пут од 4. до 8. новембра на 24 жељезничка воза. Четврта пешачка дивизија почела је укрцавање још 26. окт. у Понт-а-Мусону. 6. новембра био је у Лонжумо-у већ концентрисан борбени део ове дивизије са санитарским одељењем, пољском болницом и потребним колонама. Један део корпуса ишао је до Париза пешке.

армиски корпус са свима својим деловима, потребно је 12 дана, ако се превозење врши на жељезници са једним колотрагом, а 7 ако се превози на жељезници са два колотрага.

Пешке пак може да пређе за 12 дана 30 миља (225 Км.) а за 7 дана 20 миља (150 Км.). Тек онда ће се добити у времену од возње *целог* армиског корпуса жељезницом, ако је дужина жељезничке пруге већа од горе наведених. Ну, често пута се укаже потреба, да се један део снаге што пре има на лицу места, у ком случају треба тај део упутити жељезницом а остале пешке¹⁾. Пробитачно је сјединити ова два начина тако, да се пешадија вози а коњица, артиљерија, возови и колоне да иду друмом, при чему да на дан прелазе више но обично. Ако захтевају тактични обзир, треба придати пешадији нешто артиљерије и коњице, а с друге стране пак ради веће сигурности треба придати нешто пешадије трупама, које путују обичним путем.

Велика важност жељезница како у погледу исхране и снабдевања војске тако и у погледу превозења великих војних маса, увек гони онога, који буде ушао у противничку земљу, да се што пре њима користи. Поправљање разрушених жељезница треба да иде упоредо са напредовањем армије. У будућности ће се у много већим размерама постројавати провизорне жељезничке пруге налик на оне, које су устројене у лето 1870. од Ремиља-а до Понт-а Мусона у циљу обиласка Меца. Опсадна војна без жељезничких пруга данас се не може водити, јер се сувремене опсадни паркови не могу да пренесе на веће даљине обичним друмовима. Кад не узмемо у рачун тежину топова, ипак толико много има материјала, да би за непрекидан транспорт таквог парка на даљину од 20 миља (150 Км.) требало 20.000 коња и 20.000 људи. При опсади једне велике тврдиње троши се дневно 7—8000 цената муниције. Овде је

¹⁾ Мекел у својој тактици на стр. 23. наводи читав ред интересантних примера у овом погледу.

дакле употреба жељезница један неизбежан услов, јер нико не би хтео да толику тежину непрестано вози на колима обичним друмовима¹⁾).

¹⁾ Следећи бројеви дају извесна дата за коришћење жељезнице у рату:

Један воз од 100—110 осовина и око 500 м. дужине може да прими: један батаљон са пуковским или бригадним штабом или један јегерски батаљон или један ескадрон са пуковским и бригадним штабом или $1\frac{1}{2}$ ескадрон, једну пољску батерију са штабом пуковским или дивизионим, $\frac{2}{3}$ коњичке батерије, $1\frac{1}{2}$ пионирску чету са једним дивизионим мостовим треном, на послетку једну мунициону или профијант-колону, коњски депо, санитарско одељење и т. д. За један армиски корпус са свима припадајућим му деловима треба округло 100 жељезничких возова ако има 25 батаљона а 108 ако има 33 т. ј. ако уђу у састав и четврти батаљони пешадисних пукова. За једну пешадиску дивизију без возова треба 24—26 жељ. возова. За коњичку дивизију такође без возова 20. Према овоме можемо прорачунати за дотични део војске колико му треба времена за превозење. Ако узмемо, као што рекосмо горе, да се дневно пушта 8 возова на жељ. пруги са једним колотрагом а 12 са два колотрага, онда ће армиски корпус у првом случају бити отправљен за $12\frac{1}{2}$ — $13\frac{1}{2}$ а у другом за $8\frac{1}{2}$ —9 дана, пешадиска дивизија за 3 односно 2 дана, коњичка за $2\frac{1}{2}$ односно $1\frac{2}{3}$ дана. Ако томе додамо време за које се пређе дотично растојање, онда ћемо добити цело време, колико је потребно, да се дотични део војске превезе са једног места на друго. Како војнички воз за један сат пређе највише 4 миље (30 Км.), то ће за превозење на растојању од 100 миља (750 Км.) требати:

За армиски корпус на пруги са једним колотрагом $13\frac{1}{2}$ — $14\frac{1}{2}$ дана а са два колотрага $9\frac{1}{2}$ —10 дана.

За авангарду армиског корпуса $2\frac{1}{2}$ —3 дана а на пруги са два колотрага 2 дана.

За пешачку или коњичку дивизију 3—4 дана а на пруги са два колотрага $2\frac{2}{3}$ дана.

Ну, како показују горе наведени примери из француског рата, *ови резултати могу се повећати до врло великог степена*. За време руско-турског рата румелиски мали возови од по 30 осовина превозили су читав ратни састав турских батаљона т. ј. од 800 до 1000 људи. Ово је било могуће с тога што ови батаљони нису имали са собом возова већ само товарну стоку. Тада су напуњени жељезнички вагони до крајњих граница могућности, велика маса војника била је смештена по крововима, што је било могуће само за то, што није било никаквих тунела и покривених мостова, исто тако читави редови војника стајали су на степеницама а најмудрији покриваху пуфере између вагона обичним вратима или чим другим, или привезиваху своје шаторе, где су се наместили, како им је било најгодније. За овако што потребно је међу тим и досетљивост, мирноћа, безбрижност и добра воља турског војника, који увек уме да се прилагоди приликама. У тесалиском рату превозени су батаљони од 750 људи просечно на возовима од 89 осовина.

Упореди о жељезницама у рату; Blume, Strategie од 91—95 стр. Meckel, Taktik од стр. 21—25.

Презожење трупa морем на супрот превозењу жељезницом није достигло никакве знатне напретке поред свег брзог развића морског саобраћаја¹⁾. И данас још може се сматрати као најзнатнији транспорт морем у новије доба онај, који су извршиле савезничке армије од Варне и Балчика у Крим почетком септембра 1854. год. 63.000 људи са 207 топова превезено је на 330 бродова, при том све припреме око овог огромног предузећа могле су се извршити на тенане и путовање извести без икакве опасности.

Истина, већ се приближује брзина теретних бродова умереној брзини жељезничких возова, али ниједна држава није у стању да држи толике флоте за транспорте, колика би била довољна, да армије превезу. Само Француска има и у миру државну транспортну ескадру, но и она је толика, да може транспортовати цигло један армиски корпус, све пак остале државе морају се служити

¹⁾ Напомињемо да се овде узимају у обзир само *евројске* прилике. За време *северо-американског грађанског рата* превозење трупa морем играло је велику улогу. Потомакска армија под Мак-Клеланом, јачине од 80.000 превезена је паробродима од 17. марта до 4. априла 1862. од Александрија на р. Потوماку до Фора Монроа на р. Жемс. Успех је био могућ благодареди богаству американаца у транспортним средствима и њиховој енергији у савлађивању техничких тешкоћа. — Превозење трупa морем у шпанско-американском рату 1898. и то превозење на Кубу, Порторико и Филиппине услед незнатних размера не може се ни сравнити са горњим. На против, кинеско-јапански рат показује нам знатне резултате. Друга јапанска армиска дивизија (43 000 људи, 3700 коња, 24 пољска, 24 брдска, 30 опсадних топова, заједно са животним намирницама за људе и стоку за 2 месеца) била је превезена морем у времену од 16. окт. до 7. нов. на полуострво Лиао-Тунг и то на обалу северно од Талијенвана. Одлазак од Јапана извршио се у два ешелона од 18 и 19 бродова укупно са 73.000 тона тежине 16. и 18. октобра 1894. год., док је утоваривање трајало само три дана. Искрцавање на против трајало је знатно дуго, јер није било повољно место за искрцавање. Истог значаја била је и експедиција за заузеће Веј-хај-ваја, у којој је 3. армиска дивизија — 25 000 људи са 70 опсадних топова — искрцана у Пунг-Ченг на Шатуегу у сред зиме (крајем јануара 1895. г.). Јапан је још пре рата врло брижљиво уредио своје транспортовање морем. Нарочито одељење генералштаба бринуло се искључиво за ово, док су све приватне јапанске лађе по закону биле стављене на расположење владе, тако да се увек могло рачунати на 69 бродова са 123.000 тона тежине

трговачким, поштанским и осталим бродовима одређеним за приватан саобраћај. Ну и ово има ту рђаву страну, што се мора много времена изгубити око тога, да се унутрашњост свих ових лађа дотера, те да се могу употребити за превоз трупа. Морају се наместити столови, клупе, чивилуци за вешање хаљина, да се устроје болнице, кујне и т. д. Укрцавање и искрцавање је тешко. Велике лађе, у које може да стане један батаљон, имају високу палубу, те се због тога не могу да утоваре коњи и возови без чекрка. Мале пак лађе као што су оне, које возе по Балтичком мору, немају опет довољно простора. За само једну пешадиску дивизију са потребним јој возовима и колонама, без којих не може да буде услед самосталности њене, требало би таквих малих бродова око педесет, док је толики исти број великих трансатланских бродова довољан за цео армиски корпус. Наравно, ако се не гледа на прописе о унутрашњем уређењу, не обзире на здравственост, опасност и удобност трупа, онда се може много више да учини. За време руско-турског рата 1877—78. год. као и у време мобилизације турске армије у години 1885—86. велики пароброди аустро-угарског друштва Лојд од 3000 тона примили су на вишедневно путовање око 3500 пешака, 100—150 коња, велики број официра и разновреан ратни материјал. Само на тај начин било је могуће извршити поједина знаменита дела, као што је превоз Сулејман пашине армије од 38 батаљона и 3—4 брдске батерије од Антиварија до Дедеагача. Укрцавање је почело 16. јула а већ 19. су се први делови искрцавали код ушћа реке Марице.

Где нема пристаништа, тамо за сваку лађу треба да има 300—400 метара згодне обале а за транспортну флоту са једним армиским корпусом 3—4 миље (22½ до 30 Км.). Како се пак ретко или и никако не могу да нађу такве дуге и згодне обале за искрцавање, то се искрцавање мора да врши наизменично. При овом су обично потребне мале лађе, чунови и скеле за превожење

преко плитке воде, која је ипак толико дубока, да се не може да тури. Овде је сваки прорачун времена сумњив због ђудљивости времена, јер се може искрцавање са свим да омете а бура пак и да катастрофу произведе. Колико су јако изложене противничким ударима велике транспортне ескадре, очевидно је, а опасност је још већа услед употребе скривених торпеда. Предходно морамо бити господари целог мора, па тек онда да можемо са извесном спокојношћу да њиме транспортујемо трупе. На послетку војна тела, која можемо на овај начин да транспортирамо, у опште су само од незнатне улоге у савременом *великом* ратовању. Да пак под нарочитим околностима може бити и обратно, доиста је тачно и ми смо то већ показали на примеру цариградског положаја. Уз припомоћ трговачке црно морске флоте Русија може једновремено да укрца 25.000 пешака 1000 коња и 60—70 топова са осталим потребним деловима, дакле потпуно довољну силу, којом може покушати напад на турску престоницу нарочито с тога, што кроз 6—8 дана може послати и други такав транспорт. Ну, ми знамо, да су овде прилике за искрцавање војске тако повољне, као нигде на свету, те се с тога према овоме не могу изводити никакви општи закључци.

Осим тога су трошкови око транспортовања морем несразмерно велики. Енглеска само може према целокупном свом положају, према богатству и броју државних и приватних бродова колосалне величине, да изврши знатна транспортовања морем и да своје трупе употреби преко мора. Остале се силе морају ограничити на изузетке где других средстава нема. Међу овима Француска стоји у овом погледу најбоље.¹⁾

Пловне реке могу се употребити врло корисно за превозење пешадије. Пре свега оне ће се употребити за снабдевање војске. Фридрих Велики сматрао је Елбу

¹⁾ У фебруару 1871. превезен је 22 француски корпус од 18000 људи и 10 батерија јачине од северног ратишта у Шербург и то за кратко време.

За време својих разних похода у Чешку као главну комуникациону линију. Врховна команда II. немачке армије организовала је у јулу 1870. још за време концентрације флотилу од шест бродова и многобројних шлепова, који су имали да служе као покретни магацин на рајнској линији Вормс—Мајнц—Бинген. Ове су пароброде напустили нешто куповином из Холандије, која је ускоро затворила своје границе, нешто из предела доње Рајне, нешто пак на самом месту концентрације а и из славалишта, која су се налазила у тврдињама Кобленцу, Келну и Везелу. Кад је пак војска ушла у Француску, онда су потребе са ових бродова предате у велике магацине у Бингену и Вормсу.

Нераздвојно је од разматрања маршева и превозења разматрање *становања*. Војник, који после напорног марша нађе добар стањ, лако се одмори и опорави за идући дан, док би можда био неспособан да продужи маршовање, ако буде на пољу изложен ветру и непогоди. Најбоље средство, да се губици маршева парализу јесте разумно старање за смештај трупа. Ми се већ налазимо на таквом ступњу културе, који нас је одвикао да у шуми гледамо преноћиште а у месецу наше сунце.

Ако почнемо трупе размештати у логоре још у почетку рата, онда ћемо им и без боја брзо сатрти снагу. Треба се само сетити, колико су патиле наше трупе за време првих кишних дана месеца августа 1870. год. Ово нас је искуство натерало, да поново уведемо мале шаторе, који колико толико заштићавају људе од непогоде а при том не увећавају возове.¹⁾ Ипак је једно зло стање, кад се мора да ноћи у отвореном пољу а ово важи за велики део времена у години по нашим крајевима. Ако

¹⁾ Само неке европске војске као што је турска, задржала је и за време мира старе велике шаторе, који се носе на товарним коњима или колима. Трупе логорују под овима или за то што другог стана нема или што је ово заиста здравије, но становање по настањеним местима, која служе као гарнизон. Зими се употребљују дупли шатори, чиме се добија потребна заштита од зиме.

да их лако мења. Како се пак обично налази у сопственој земљи, а данас у западној и средњој Европи постоји свуда сразмерно густа жељезничка мрежа, то му ово неће падати тешко.

Ни бој не треба очекивати само на једном месту, већ треба пронаћи бар главне потпорне тачке на другим местима, где се нападач може да појави и где бранилац треба да буде брзо готов за одбрану. У овом погледу је Француска врло много учинила. Северо-источна страна земље може се сматрати као једино добро припремљено бојно поље. Тамо, где би се појавила пољска војска, још у почетку рата изникла би преко ноћ пољска утврђења између већ подигнутих сталних тврдиња.

Пошто иницијативу при кретању има нападач, то је браниоц са свим природно у опасности да на решавајућем месту не стигне доцније од нападача. С тога је за браниоца неопходно, да кретања противника задржава. Ово може да се изведе контраударима, усред извршења противничких намера. Ну, таква су предузећа увек тешка. Она захтевају веома тачна извешћа о противнику и одлучног и мирног команданта, који се неће опчарати првим успесима и отићи сувише далеко. Контраудари, који по природи дејствују изненађујући, обично почињу са повољним током ствари; али, ако се нападач не збуну, убрзо ће да прозре намеру, своје ће идеје брзо да промени, прикушати своје борбене снаге и без оклевања приступити решењу. Контраудар који се деси врло далеко унапред може дакле врло лако да доведе до битке, коју нападач тражи а бранилац нити је жели нити је пак на овом месту спремио. Тиме је одбрана већ изгубила у пола партију. Мање је опасан покушај, да се нападач помета у кретању, грозећи му са бочних позиција. Докле се бранилац са масом креће тамо, где се нада решењу, дотле може често без икакве опасности да одвоји поједине делове и постави их у бочне позиције, при чему треба да пази да ове делове може да привуче главној маси пре, но што буду озбиљно нападнути.

Из овога се види, да се бранилац доиста не сме никад у својим дејствима да ограничи само на пасивну одбрану, као што то веле и заступници дефанзиве, већ место тога мора и сам да тежи, да се креће и бој бије. Ово треба при крају са свим да овлада, кад је нападач одбијен, те га треба напасти и уништити. Тада се, дакле, јавља жељени тренутак, да се маска дефанзиве са свим скине и пређе у офанзиву. —

Пошто смо са овим изложили у главним цртама суштину и ток како напада тако и одбране, остаје нам још да изложимо комбинацију ова два облика, што многи људи од струке сматрају као врхунац вештине.

Како се превага офанзиве у главном састоји у кретању а дефанзиве у борби, то се мислило, да је најбоље, ако се дејствује стратетиски офанзивно а тактички дефанзивно. Другим речима, треба ући у противничку земљу, заузети тамо такве тачке, за које противник не може да допусти да су у туђим рукама, те га натерати на такву врсту боја, на напад, што је и теже и скопчано са већим губицима, док за се задржати улогу браниоца. Лако је замислити *офанзивна кретања и дефанзивне бишке*, али их је врло тешко остварити и једва да су се икада догодили у ратној историји.

Из онога, што смо раније казали о концентрацији¹⁾ види се, да данас неће бити могуће после сједињења војске предузети знаменито наступање а да се не наиђе на отпор противнички. Дакле, са офанзивним кретањима неизбежно долазе и офанзивне борбе. Па и онда, када се заузму решавајуће тачке, неће бити друкчије. Осим тога, кад би војска, која офанзивно дејствује, хтела да пређе у дефанзиву и да дозволи, да је противник напада, онда ће тиме дати противнику стратегиску слободу, слободу, коју тек што му је с муком узела, другим речима жртвоваће оно, што је за њу било од користи. Осим тога, изненадан прелаз из офанзиве у дефанзиву

¹⁾ Види стр. 161.

не може бити без рђавог утицаја на трупе. Али, пре свега и не стоје тако у руци војсковође начин дејствовања и избор времена за решење, да може с тиме да располаже по својој вољи. Као и борбе, тако се и битке развијају непосредно из кретања, те је са свим природно, да ће војска, која наступа прећи у напад, чим наиђе на противника.

Бој тада постане привлачна сила за све трупе и већином више нема могућности, да им се пропише дефанзивни начин дејствовања.

Према овом, стратегиска офанзива повлачи за собом са свим природно и тактичку офанзиву. Прва без друге не може се ни замислити. Тек тактичка офанзива даје ефекат стратегиској, довршује је и даје јој успех. Стратегиска офанзива сеје а тактичка жње. И најслабији противник, сатеран стратегиски у теснац, окушаће срећу оружја на бојном пољу пре, но што призна да је побеђен. Заустави ли се нападач овде, у циљу да се у овој последњој кризи користи добрим странама одбране, значило би исто толико, колико и одрећи се решења, јер ће противник, који је дотле био бранилац и очекујући, остати као такав и до последњег часа, јер му ни овај час не отвара боље изгледе на успех.

Може свакако наступити таква ситуација, када ће очајање и сила, којим не може да одоли, натерати браниоца да пређе у тактички напад, те ће на тај начин и онај противник, који је дотле био нападач, морати да се претвори у браниоца. Ово ће се на пр. десети, када бранилац буде од нападача сатеран у какво велико утврђено место те буде нуждом натеран, да покуша да се одавде избави. У овом тренутку нападач се претвара у браниоца, који може да припреми своју дефанзиву. Тако је било са Немцима код Меца и Париза. Може и ослобођење каквог објекта од пресудне политичке важности да примора стратегиску одбрану да промени улогу, те да тиме пружи прилике нападу, да пређе у тактичку

дефанзиву. Кад је у зиму 1870.—71. претила опасност да падне француска престоница, те да с тим престане одуширање у целој Француској, тада је била за Немце прилика да се туку *одбранбено* са противничким армијама, које су долазиле да спасу престоницу. Ну, баш у овом се случају врло добро показало, како је јако прожмана офанзивним осећањем војска, која се дуго кретала са успешном офанзивом. Наше су се армије и под оваким околностима бориле офанзивно готово на свима бојиштима. Само су се онде ограничавале на одбрану, где су нуждом натеране. *Стратегиска и тактичка офанзива су недељиве једна од друге.*

Слично томе стоји и са стратегском и тактичком дефанзивом. Онај, који се при кретањима придржава одбране, тај ће у већини случајева и на бојиштима дејствовати одбранбено. Нападач га гони; он прелази из наступних операција у бој. У овом тренутку је за браниоца бескрајно тешко, да пронађе моменат, да збаци са себе наметнути му јарам, те да сам постане чекић а да више не буде наковањ. Овде се јасно испољава, шта то значи, кад се једна војска научи да се осећа под јармом. Баш **и** кад је надмоћнија и онда ће често остати у одбрани **и** радоваће се ако је изводи како треба. Французи нам дају такав један пример код Вионвиља 16. авг. 1870. **О**ни су се већ 12 дана налазили у стратегској дефанзиви, 6. и 14. августа били су нападнути, с тога су се **и** у новој битци приковали за своје место, ма да је знатна бројна надмоћност била на њиховој страни. Она војска, која је способна да брзо пређе из дефанзиве у офанзиву, неће дозволити да је противник принуди на одбрану и од почетка рата почеће дејствовати офанзивно. **И**стина се мисли, да таква промена мора да наступи на бојном пољу, када према плану правилно уређене дефанзиве треба да после успешне одбране дође контраудар. **И**стина су Моро код Хоенлидена, Билон код Деневица и Наполеон код Дрезде и Аустерлица доказали да је

да се сместе коњи а нарочито коњи и војничка маса. Коњи и људи из колоне и војнички лако заклона код кола.

Свака трупа јединица, која добије становање, са свим природно је јавно привремено дато јој право и поправно ваног и бесправног госта. Као год што да се у сваком већем месту поједини разне трупе, тако исто се мора одговори вишој трупној јединици тачно да становање, иначе су конфликти неизбежна и снабдевања игра улогу у овом главнокомундујући треба да одговори армиске корпусе, командант корпусе, пусну артиљерију, воз и колоне, а не само повући границе, већ се мора војске да заузме насељена места и простору налазе.

Каког облика т. ј. ба да су зависни од околности. При овоме шта се доцније има да ради. Не је да се изберу дугачке а уске и маршева колоне и то са обе стране шује т. ј. као што се каже и се „ешелонира“ дуж пута. Потпуно које су на зачељу колоне снажно место на 3 нем. миље (22¹). Како им је оволико одстојање потребно придруже колони при продужено се трупе распротрти лево и десно од положаја пута и насељених део трупа упутили у страну од пута с тим, да исти део има сутра дуж пут, онда блемо га натерати на дневни марш, те би свакако била

1) Даље у назад размештани.

и, исто тако примамљиво као што и може бити разноврсан према хиљадама претпоставе. Клаузевиц вели: „дејствовања је сам по себи јачи од офанзиве: „стратегиска офанзива је *дејстви-* ратовања.“

Ипак, по овом предмету гласи, да је она искључиво ствар слободног избора ратника. Међутим ово готово није никад тако. У рата околности додељују једној страни једну дефанзиву. С тога је много важнија питају особени захтеви обадва облика, који њихове добре и рђаве стране. Шта је посумњати, да ли је у опште умесно и ово упоређење.

Међу се прави разлика између *стратегиске и тактичке офанзиве, стратегиске и тактичке одбране*. У основу узев обе ове врсте су једно исто. Стратегиска офанзива разуме се напад у опште, у боју у циљу уништења противника. Тактичка одбрана обухвата само нападни начин дејствовања у бојишту. Она је врх, којим се завршује стратегиска одбрана. Стратегиска одбрана је одбрана у великом, а тактичка отпор против напада на изабраном положају. Да по суштини ствари *нема* места каквој разлици је кад-кад zgodније, да се употребе имена, иако упритко означаи, о којој се баш врсти напада овде говори.

Још новији писац вели, да стратегиској офанзиви претходи *историски развој*. То исто готово важи и за дефанзиву. Ова у већини случајева почива на одбрани а она на нападном држању народа.

Ипак излази, да је историски развој полазна тачка, која само нешто само по себи дато, који се на онај начин надовезује. Никог није зачудило, што су у првом одмах у почетку рата 1877. држали дефанзиву. При том насигурно није нико ни помишљао на

прибећи логоровању, што при суровој клими и непријатељски расположеном становништву утиче рђаво на трупе. С тога овде треба размислити у колико могу бити од користи изванредна средства за склониште, вожење за војском великих шатора,¹⁾ који боље заштићују, или подизање великих барака,²⁾ ако ће се дуже остати на миру. Под таквим околностима врло је важно одржати трупе способним за борбу. Пошто се овде трупе више но у плоднијим и насељеним местима снабдевају средствима, која за собом вуку, то не треба оставити да профијант колона маршује на зачељу трупа, јер иначе, кад је време рђаво, ретко да ће моћи истог дана да стигне до чела колоне, а међутим никад, кад му је време. Поједине делове профијант колоне треба придати трупам, те да између њих маршују. Слична одступања од обичног реда а под таквим околностима свакако биће више но целисходна.

У уређењу маршовања и становања огледа се брижљивост, умешност и знање управе а на првом месту ђенералштаба. У рату се много више маршује но бори. У толико је нужније, уложити што је могуће више труда, да се тешкоће маршовања ублаже. —

Кад смо се сад упознали са вретом и начином кретања трупа, долази нам на ред да испитамо примену кретања за ратне циљеве, који су стално променљиви. При овоме потребно је, да пре свега расмотримо тако названа оба основна облика боја.

7. Напад и одбрана.

„Офанзива или дефанзива“ била је увек омиљена тема ратних теоретичара, јер је питање, који је облик

¹⁾ Нешто налик на оне, који се употребљавају за маневарске магацине.

²⁾ И на то се мора мислити, да се у близини жељ. станица за искрцавање на граници као и у великим тврдињама има у знатној количини материјал за подизање барака, јер је врло важно, не допустити да баш у првим данима рата трпе трупе; с друге пак стране људство се све више појачава, услед чега је неизбежао ноћевање под отвореним небом. Као што је познато оваке мере у великој размери предузете су у Галицији од стране Аустрије а у Пољској од стране Русије.

ратовања претежнији, исто тако примамљиво као што и одговор на њега може бити разноврсан према хиљадама околности, које се претпоставе. Клаузевиц вели: „дефанзивни облик ратовања је сам по себи јачи од офанзивног.“ Блуме пак: „стратегиска офанзива је *дејствителнији* облик ратовања.“

Већином решење по овом предмету гласи, да је напад и одбрана искључиво ствар слободног избора ратујућих страна. Међутим ово готово није никад тако. Још у почетку рата околности додељују једној страни офанзиву, другој дефанзиву. С тога је много важнија ствар, да се испитају особени захтеви обадва облика, но сравњивати њихове добре и рђаве стране. Шта више може се посумњати, да ли је у опште умесно и покушати ово упоређење.

Обично се прави разлика између *стратегиске и тактичке офанзиве, стратегиске и тактичке дефанзиве*. У основу узев обе ове врсте су једно исто. Под речју стратегиска офанзива разуме се напад у опште, кретање и бој у циљу уништења противника. Тактичка офанзива пак обухвата само нападни начин дејствовања на једном бојишту. Она је врх, којим се завршује стратегиски напад. Стратегиска одбрана је одбрана у великом, тактички пак отпор против напада на изабраном положају. Ма да по суштини ствари *нема* места каквој разлици, ипак је кад-кад zgodније, да се употребе имена, те да се укратко означи, о којој се баш врсти напада или одбране говори.

Један новији писац вели, да стратегиској офанживи мора да предходи *историски развој*. То исто готово важи и за дефанзиву. Ова у већини случајева почива на одбранбеном а она на нападном држању народа.

Отуда излази, да је историски развој полазна тачка, војнички пак нешто само по себи дато, који се на онај први развој надовезује. Никог није зачудило, што су се Турци одмах у почетку рата 1877. држали дефанзивно. При том насигурно није нико ни помишљао на

стратегиске мотиве таквог дејства, већ је тај факт сматран као потпуно природан, јер су Турци били у таквом стадијуму историског развоја, у коме се могло мислити само на одбрану, док је Русија била са свим природно упућена на напад, што долази од идеје панславизма, која ју је силно терала напред. На тај начин, дакле, ступањ историског развића још пре рата одређује облик обема странама, у коме ће рат водити. Историски и политички офанзивне државе траже предмет својих тежња изван сопствених граница и према томе морају да дејствују нападно, док оне, које су саме собом задовољне са свим природно, држе се одбране.

Изузетци су могући. Војнички незгодне околности могу за време да натерају агресивну државу на одбрану за извесно време. Да, све државе, које стално теже да се из ниска положаја издигну, морају доживети ту епоху, у којој се морају ограничити на одбрану, видећи пред собом савез више противника. Таква времена доживели су Рим и Пруска.

Сучај, да обе стране ступе у офанзиву, може се само тако замислити, ако се рат води између две подједнако јаке државе, које у исто време имају и једнаку војну организацију. Данас је довољна разлика од неколико дана у мобилизацији па да закаснила страна буде принуђена на офанзиву у почетку.

Наполеон I. је својим смелим и брзим офанзивним ратовима помогао да победи мишљење, да првенство безусловно припада нападу. Ну, напретци, који су учињени у ватреном оружју свију врста од тог доба, сада појачавају противно мишљење у тактичком погледу. Пошто се стратегиска офанзива, као што ћемо доцније видети, може извести само у вези са тактичком офанзивом, то ће се дејство рђаве стране овог последњег облика свакако осетити и на стратегиском пољу.

Према овоме би се онај, који је свим околностима упућен на одбрану, дакле на пасивност, у исто време налазио у повољнијем положају. Ова унутрашња против-

Премештају као фигуре на шахматној дасци, већ се мора имати у виду поред времена и простора, који је потребан неком делу да пређе с једног места на друго, још и оно време, које је целој јединици потребно да се пред бој развије у резерв. поредак односно у маршеву колону с места, где је била прикупљена. Исто тако разумљиво је, да се између две велике противничке масе, кад дођу близу једна другој, развија извесна привлачна снага, као што то бива код гвожђа и магнета. Како један армиски корпус може да помете одступање другога, који се налази далеко од њега за један дан марша или мање, те се, дакле, овај мора да припреми и за одбрану, то се у опште може рећи, да се *велике војне масе по правилу не могу одвојити без боја, ако се једна другој приближе на толико одстојање.* У овом случају бој треба имати у виду још од почетка. Само ако су обе стране провеле ноћ у потпуној маршевој дубини дуж пута, те да на тај начин могу све трупе одступајуће партаје да једновремено отпочну кретање, онда ова неће бити достигнута и борба ће се избећи.

Због велике маршеве дубине армиског корпуса, немогуће је, као што је познато, да се једног дана концентришу на челу два корпуса, који маршују истим путем, један позади другог.¹⁾ Ако се на челу предњег корпуса развије борба, онда зачелне трупе позадњег корпуса имају да пређу најмање два добра марша, на да стигну на бојно поље.²⁾ Много ће се лакше груписати два корпуса, кад исти маршују подвојено двама паралелним путевима, само ако су ови путеви удаљени један од другог за 3 миље (22 $\frac{1}{2}$ Км.), јер се обичним рачуном можемо уверити, да ће последњи војник из оба корпуса имати да пређе само четири до пет миља, те да ступи у борбу, која се приметна на челу једног

¹⁾ Види стр. 30.

²⁾ Ми овде узимамо армиски корпус увек без његовог целокупног трена, пошто се већи део његов може да за време уклони (одвоји).

труппе су обично неспособне за офанзивно дејство у противничкој земљи. Бранилац пак може ове труппе употребити у покривеним пределима и утврђеним позицијама. Њему је од користи и народно ополчење, које нападач ради својих циљева не може да покрене. Грађанин и сељак и у старијим годинама радо ће се латити оружја за одбрану свога огњишта, али не и да потпомогне све већа и већа освајања своје армије, која је ушла у противничку земљу.

Истина је, да је напад скончан са више губитака и напрезања. Са напредовањем у нападу губи се његова апсолутна снага у много већој мери, но што је то случај код одбране.

Пре свега нападач има да ступи на противничку земљу и да је заузме. Има да пробије више мање једну систему пограничних утврђења, извесан број да опседне или да стално држи под присмотром. И једно и друго стаје снаге. При даљем наступању одужавају се комуникације и постају неповољније. Сваким даном све више мора армија да иза себе оставља мале посаде, те да осигура своје комуникационе линије а у исто време пристизање попуне постаје у истој мери све теже. Нападне армије копне, као што у пролеће копни снег, који је скоро пао. Са стотинама хиљада пређе се граница а после неколико месеци ратује се у срцу противничке земље са хиљадама бораца. У октобру 1805. год. Наполеон је ступио на немачко ратиште са 200.000 људи, на ипак је поред свег његовог извреног економисања снаге могао 2. децембра да изведе само 80.000 људи за решавајућу битку код Аустерлица. Још више пада у очи опадање његове снаге у победоносном наступању у руском походу. Крајем јуна 1812. год. пређе он Њемен са 363.000 људи а у половини септембра при уласку у Москву није имао више од 95.000.

С друге пак стране, нападачу ће бити тешко, да одржи првобитну вољу за дејство. Са првом победом труппама се чини да је циљ постигнут, и да је престиж

могуће, да се ове две наше армије сједине на *једном* месту. Ну, ово није намерно учињено, већ су се само мало више приближиле једна другој тако, да су 2. јула стајале на полукружној линији дугој пет миља од Сми-дара преко Милетина, Кенигинхофа до Градлица око густо концентрисаног противника, који се налазио позади Бистрице, северо-западно од Кенигреца. 3. јуни показао је на сјајан начин, да је било могуће да се са овог положаја обе армије благовремено сједине на бојишту код Кенигреца. Шарнхорстов принцип, који се у своје време сматрао као јеретичан, да не треба никад стајати концентрисано али се увек концентрисан тући, овде је појмљен врло добро и мајсторски изведен. Да су се пак сви делови пруске војске предходно сјединили око Милетина и Хорзица, онда би на овом уском простору имали много мање путова, који ка противнику воде. У овом случају били би принуђени, да се корпуси упуте 3. јула изјутра један позади другог, те би се на тај начин понова изгубила корист од густе концентрације т. ј. једновремене употребе целокупне снаге. Један део не би могао да стигне на бојно поље због знатне дубине мањег броја маршевих колона. *Велике војне масе лакше се сједињавају кад иду уиоредним пушевими но кад иду једне за другим а најлакше пак, када се поједини њени делови крећу са одговарајућом ширином пушевима, који се стишу ка једном циљу.*

Ова околност је од утицаја при *маневровању*. Ну, пре свега имамо да кажемо неколико речи о значају, који ми придајемо речи „Маневар“. Прошла су времена, када је Масенбах мислио да противника принуђи на одступање снагом маневровања. Као и Клаузевиц тако и ми ни за шта више не сматрамо оне војсковође, који хоће да победе без човечје крви. Који би се снажан противник поплашио од простих угрожавања? Гола маневровања противника без удара производе у нама исти такав утисак као и борбе хероја на позоришним даскама. Поред свих њихових жестоких покрета

за развој но одбрана. Нападач ставља много више радне снаге у дејствовање. Ми знамо, да главнокомандујући означају само опште правце. Нижи команданти позвани су, да самостално дејствују у духу добивених дана и да што више користи допринесу. *Сваки од њих, па и најнезнашњији може постати главна личност у драми, само ако га случај доведе на решавајућу тачку.* Истина, може се изабрати у опште извршена одбранбена линија од једне миље дужине ($7\frac{1}{2}$ Км.) али она ипак може имати *једну* слабу тачку. Ко овде уложи своју снагу, томе припада част тога дана. Свест о овој могућности даје увек нападној војсци јачег полета. Са бројем снага, које дејствују, расте и број изгледа на успех. Онај део, који продре кроз линију браниоца, постаје магнет, који привлачи све делове нападне војске, које нису нигде ангазоване. Као гд' што вода појури ка оном месту, где се устава провали, те продор још више прошири, исто тако и таласи бораца јуре ка оном месту, где је већ направљена бреша каквим смело изведеним ударом. Осим тога, успех при нападу има *двојак* значај. *Успешна одбрана показује увек само, да противник није био јачи у датом моменту, док срећно извршен напад показује да је сам нападач јачи.*

Психички моменти имају у рату исто толику снагу као и материјални. Замислимо себе у таквом положају, да очекујемо неку опасност, незнајући, кад ће да наступи, па ћемо лако појмити положај једне војске, која у одбранбеним позицијама очекује напад противника. Одбрана нема импулсивног елемента. Она прикива снаге у место да их развија, она лако силом произведе код војника осећање, да околности управљају војском и старешинама у место да ови буду господари околности. Нема дејства и кретања, те да се ово осећање угуши. Свест о томе, да ће крај бити само тако добар, *ако се успе на целој линији* узнемирава браниоца. Нема никакве користи од тога, ако се пет шестина одбранбене линије

успешно држи, а противник заузме последњу шестину. Да, за њега је довољно, ако на крају крајева добије само један бок, одакле може да принуди на оступање целу линију. 18. августа 1870. Немци су на послетку добили победу благодарећи неколиким батаљонима, који су успели да заузму десни бок противничке линије, која се протезала више од миље и била у рукама Француза све до ноћи, па су онда у друштву с трупама, које су нападале с фронта, растерали један део француских трупа, које су биле на десном крилу. *Кайишална је разлико у томе, што бранилац побеђује само онда, кад на свима тачкама победи, док нападач тријумфује, када добије превагу само на једном једином месту.*

У овој истини, која више иде против тако често прослављане *тактичке* дефанзиве но *стратегиске*, лежи и узрок, што дуговремена одбрана река и планинских греда није готово никада имала успеха. Ни Дунав ни Рајна нису задржавали војске. Само изолирање свих појединих одреда постављеним на вероватним тачкама за прелаз опасно је само по себи. Но још опасније мора да буде уверење, да је сваки пронао чим један од суседних одреда брзо одступи. „Благовремено одступање“ у извесној мери правда се, а то слаби енергију одбране. Песник је имао у виду свакако одбранбену битку на дугачком фронту, када овако описује свађу војсковођа после претрпљеног пораза: „Ваши су људи први побегли!“ — „Нико не остаде. Бегство беше опште!“ — „Не, господине! На Вашем крилу почело је бегство“. При одбрани Балкана 1878. наступила је катастрофа за браниоца на једној јединој тачци и то баш оној, где се најхрабрије борило. Жомини назива планине „непролазним препрекама, које се увек прелазе“.

Ма одбрана по себи и била јача форма ратовања, као што вели Клаузевиц, којом се слабија страна може корисно да послужи, те да потпомогнута земљиштем и вештачким средствима постигне бар скромнију цел, да

Обухват оба крила никад неће бити без свог дејства, само ако се снажно изведе, јер прети противнику да буде потпуно опкољен и лишен слободе, а у даљини пак издиже се као страшна авет слика опсадног боја и заробљавања. Обично се стварна опасност такве ситуације прецењује, али се уображена зла због свог утицаја на морал лако у рату претварају у стварна зла.

Главни недостатак обухвата је исти као и код свих операција, које се предузимају са подвојеним јединицама а за постигнуће једнога циља, а то је, да се противник може користити привременом подвојеношћу, те потући поједине делове пре, но што се сједине.

Да ова опасност постоји, нема спора, али ће се у многим ублажити околностима, под којима се обухват изводи. Као прва околност је та, што су сва кретања за сваког јасна. Циљ се налази у средини и сваки га види. Сви команданти појединих делова знају, да ће само тако потпомоћи успех целокупног предузећа, ако наступају без икаквих лутања. Тиме је јединство дејства зајемчено и није лако могуће, да поједини делови залутају. Кад је принц Фридрих Карло предузео обухватну офанзиву према армији ђенерала Шансија код Ле Мана 6. јан. 1871., само је сваки корпус упутио својим путем, којим је имао да наступа. Наскоро наиђу на противника, поједине колоне имале су борбу са њим за време подвојености, те се нису могле директно потпомагати. Међутим је 8. јануара издато наређење војсци, да наступа без оклевања. „Главна идеја, која треба да се има у виду при извршењу горе наређених офанзивних кретања, састоји се у овоме: што поједине колоне брже и енергичније буду наступале ка Ле Ману, у толико ће се у већу забуну довести подвојени противнички одреди, који се још налазе између наших наступних праваца“, тако се завршује заповест. Суштина концентричних обухватних операција доноси собом то, да свака колона својим наредцима у исто време потпомаже и напредак осталих.

се једна другој више приближују, то ће сасвим

и пружа. Блажен је онај, коме усуд додели улогу нападача.

На послетку само се нападом може да постигне циљ свих бојева, уништење противничке борбене снаге. Заступници дефанзиве увек говоре о томе, како је дефанзива само привремена, како бранилац напослетку и сам прелази у напад, како на сузбијени удар мора да одговори контраударом и како ће он то имати непрестано пред очима. Другим речима то значи, и бранилац хоће да буде нападач, само очекује на моменат, кад то може да буде са изгледом на успех. Овим је речено, да нема оправдања, да одбрана важи као самостални облик ратовања; она је само једна епизода.

Нико не може рећи да се борио онај човек, који се нападнут у борби бранио, тако исто се не може ни о браниоцу с правом рећи, да он *води* рат, већ би се пре могло рећи да он *издржава* рат.

Рат *водити* значи *нападати*.

После овог општег разматрања изложићемо услове успешног извођења напада.

Нема сумње, да је напад скопчан са великим расходом било физичке било моралне снаге или интелигенције. Ето због тога при приближно једнакој употребљивости, кад нападач нема бројне надмоћности, мора имати војску такве унутрашње вредности, да може издржати велики напор. Рђаве армије па ма колике биле по броју велике, не могу се употребити за извршење извесних задатака, као што је заузеће добро поседнутих места, која се нит могу обићи, нит маневровањем задобити. Она се могу отети само врло добрим, способним и како ваља за бој образованим трупама. Где њих нема, ту ће слабо помоћи, да се напад често обнавља свежим трупама, јер сваки налет посебице нема велике снаге и не може отпор да сломи. Један *јак* напад увек ће више да учини, но десет *млитавих*, па ма они следовали непосредно један за

другим. Напади Француза на Лизенску позицију 15., 16., и 17. јануара дају нам у овоме многе примере.

Даље, пошто сувремени напад врло много зависи од нижих команџаната, то само она војска може имати успеха у офанзиви, која има субалтерни — официрски кор искусан, интеллигентан, храбар, за самостално дејствовање васпитаан. Све њене делове мора да одушевљава офанзивни дух.

Пошто апсолутна снага напада од првог тренутка стално опада, то и јесте један даљи услов за офанзиву добро уређена попуна војске.

Неизоставно се морају имати спремне допунске трупе за војску и то *ваљане* допуне, које су дорасле за тешке задатке напада. Улога нападача условљена је дакле брижљивим васпитањем војске у миру као и строгом војном организацијом, која у исто време одговара карактеру народном. Само васпитање може дати потребну унутрашњу снагу а овака војна организација довољно материјала за њено одржавање.

Брзина и непрекидност дејства су елементи напада. Пре но што се циљ постигне, не сме бити ни тренут застоја. Прекид дејства је за то опасан, што наступа после веома великог напрезања, које за собом увек повлачи клонулост. Једном прекинути напад поново предузети, за време операција је тешко, у битци готово немогућно, ако не придођу нове бојне снаге, те да за време застоја придође више снаге, по што се прекидом напрегнутости изгуби. Само онда може бити прекид напада оправдан, кад се изврши ради добијања *знајних* појачања. Против незаузимљивих позиција боље је употребити најризичнија предузећа за обухват или угрожавање позадине, но очекивати погодан тренутак, иначе ће се нападач претворити у нападнутог, јер ће се сасвим природно да појача храброст код браниоца, кад види да му се противник не сме да приближи. Осим тога, у интересу је нападача, да се бој не заметне на оном месту, на ком се бранилац спремио. Он треба увек да гледа, да бој

пренесе на друго место, т. ј. да својом покретљивошћу повуче и браниоца силно у покрет, у чему напад према свој својој суштини има превагу.

У опште узев, брз напад по правилу не причињава велике губитке у снази и ако у појединим кратким периодама могу бити и знатни. Нарочито је брзина важна у *Шак-Шичкој* офанзиве. Фридрих Велики вели у својим „Главним ратним принципима: „Дакле, што је атака живља, то мање људи стаје.“ —

Постепено опадање снаге при нападу захтева, да се води највећа економија у борбеним средствима. С тога напад у извесном времену мора имати само *један* циљ пред собом, а све остале за то време треба да баци на страну. Да се тај једини циљ постигне, треба употребити све физичке и моралне силе. За време извођења тактичке офанзиве мора нам бити јасно, да на првом месту све треба на то употребити, да се на изабраном месту за напад одржи безусловна превага, тако да противник не може да дође к себи те да на том месту свој положај поправи. Тек после овога може се приступити другим успешним радњама. Код стратегиске офанзиве је нужно, да се без икаквог дутања употреби целокупна снага, да се оне масе растроје, после чијег пораза сматрамо, да ћемо постати господари ситуације и на даље.

Ну, код стратегиског напада ваља се при избору циља придржавати и других обзира. Треба се запитати, да ли је могуће да се намишљена ратна операција изврши од један пут или је боље, да се она подели, узму више објеката, те да се на тај начин предузму не један већ више стратегиских напада, али који би ипак водили ка једном општем великом крајњем циљу. Колико ће се протезати сваки поједини стратегиски напад, мора се брижљиво прорачунати према средствима, којима се располаже. Паметно се ограничити, овде је прва врлина војсковође. Ову врлину није имао Наполеон 1812. и због тога се десила и његова пропаст. Продужење офанзиве од Смоленска на Москву још у другој половини

августа 1812. било је најопасније предузеће. Овај последњи решавајући део његовог предузећа требао је да буде задатак новог нарочитог похода у пролеће 1813. а зима се требала употребити на припрему овог похода. Наполеон је прецењивао снагу свога генија и није познавао недостатке своје војне организације, кад се решио, да изврши цело дело без прекида и то само у једном походу. На против, Александар се при освајању Азије показао као мајстор у томе, да постави границе појединих одсека у своје ратном послу, имајући ипак стално пред очима у главним цртама најудаљеније циљеве, који су се у опште могли постићи. Његов се геније показује у највећем развоју при освајању малоазиских приморских покрајина и заузећу Египта, пре свог наступања у унутрашњост. Он је прво себи осигурао позадину, појачао војску, постао господар велике морине, па се тек онда окренуо непознатом истоку. На тај се начин сачувао од судбе Ксенофона и због тога су га баш и назвали лукави и обазриви Римљани јединим великаном између свих странаца. Исто тако показује умерено ограничење и немачка војна управа 1870.—71., прекинувши за време опсаде Париза даљу офанзиву у унутрашњост француских провинција а у циљу да пре свега заузме престоницу и да овај успех потпуно обезбеди. „Опште обелности захтевају, да се у гоњењу противника после изборене победе само толико иде, колико је потребно, да се његове масе растерају и да им се онемогући за дуже време поново концентрисање. Ми га не можемо гонити до његових последњих отпорних тачака као што су Лил, Хавр, Бурж нити пак можемо на дуже време посетити његове удаљене провинције као што су Нормандија, Бретања или Вандеја, *већ се морамо одлучити, да већ заузмемо тачке као што је Дийе па евентуално и Тур ојеш најуспешно, те да концентришемо наше главне силе на мањем броју главних тачака* — тако су гласиле тадање „Директиве“ главног стана. Тек кад се Париз

припреме, да II. немачка армија промени правац ка Фолкемон-Верни. Да су се Французи дуже задржали, ослободили би се општег обухвата, јер би коњица и авангарда II. армије продужила наступање на запад, те би Французи могли да у доцнијем одступању прокрче себи пут. У једном великом штабу већ се намеравало да се присаједини један део III. немачке армије. Да су бојеви испред Меца били озбиљнији, онда би престало и обухватно кретање ове армије. Пример је у толико поучнији, што је обухват у овом случају био необично јак. Изводиле су га читаве армије, докле обично браниоца обухватају челни или крилни корпуси.

Ко дакле у рату за време кретања види, да ће бити обухваћен, тај ће учинити најбоље, ако противника брзо принуди на бој. Битка сакупља све снаге на једно место, јер је њена важност за исход рата и сувише велика, те се нападач неће лишити јаких делова војске потребних за бојиште а све за љубав тога, да се његов обухватни маневар продужи.

И ако у смелим обухватним маневрима лежи највећа снага нападача, ипак ни бранилац није без икаквих средстава против њих. Енергичним дејством он може да да особито јак отпор.

У ком се *правцу* ово мора да изведе, зависи од околности. Према томе, да ли се обухват изводи на *једном* или *на оба* крила и поступак ће бити различан.

У *првом* случају најпростије је средство, наступање са брзо прикупљеним масама према оном делу противничке снаге, који је у дојичном моменту опаснији т. ј. према оном делу, који изводи обухватање. Ако се овим ударом и не успе, ипак ће се продужење маневра помести и бранилац ће омет добити слободу за дејство. Међутим, ако се не успе са ударом на корпус, који наступа на *фронту*, онда ситуација постаје два пут гора, је се за то време обухватање врши без сметње

као што је то случај код Жиновог похода на Лисабон 1807. и Дибичевог прелаза преко Балкана 1829. год. Тада јој обично за успешан свршетак мора да притекне у помоћ или нерешљивост противника или умешна политика, која се одмах користи добијеним ефектом.

Одбрана много мање захтева у погледу способности војске. Ово нарочито важи на тактичком пољу. Овде је војник више машина но код напада. Место му је одређено а дејство у напред прописано. Јака ватра и упорност су два захтева, која може да испуни и млад неизвежбани борац. Само у незнатној мери потребне су самосталност, предузимљивост и брз поглед. Довољно је, ако сарамерно мален број команданата има ове особине. Нема сумње, да се полаже велика важност на дисциплину. Ну, њу је код одбране лакше одржати у добром стању, но код напада.

Према овоме, при одбрани могу бити од користи и мање способне војске, брзо за рат прикупљене масе, које нису у стању да изврше ни иоле јачи напад. Разлика између ове две улоге је тако велика, да се не могу познати једне исте трупе, кад су у нападу и одбрани.¹⁾

Елементи напада су брзина и сила а елементи одбране издржљивост и живавост.

Докле, дакле, напад тражи решење у брзим и великим ударима, докле је одбрана у праву, ако га очекује од времена, од чешћег понављања отпора. Свака одбрана још од почетка мора ово имати у виду. Више линија једних позади других, дају одбрани велику јачину, када их сваки пут поседне целокупном снагом, са којом располаже. Велико простирање ратишта иде одбрани на руку, као што се то очигледно потврђује походом из 1812. Ако и може да опстане без строге војне организације и мирнодопске обуке пре но напад, ипак јој је неопходно потребно велико богаство, добар национални кредит, те да може увек да набавља борбена средства,

¹⁾ Види стр. 136.

којима ће задовољити растеће или у току рата појављене потребе. Ну, како су врло ретке такве земље, које у ово време могу дати војсци све што јој треба, то свака држава, која хоћа одбраном да победи, мора да се постара да има за себе отворене границе пријатељски јој расположених земаља, или да за собом има море, којим она господари. Земља, која није у оваком положају, може у најбољем случају само дотле да даје отпора нападачу, док буде њена индустрија у стању да подмири потребе војске, при чему треба имати на уму да се новчана средства једновремено умањују.¹⁾

Док нападач може имати од својих тврдиња само сигурне потпорне тачке за регулисање позадњих комуникација, заштиту магацина и депо-а, дотле бранилац мора од њих да извуче несравњено веће користи, да их употреби за наслон својих крила, да их тако постави, да се са њих може заједно са пољском војском да туче противник, или да га ослаби пре но што овај на пољску војску наиђе.

Даље, бранилац треба да је свесан привлачне снаге, коју његова главна војска има за противника. Ова војска не само што осигурава земљу позади себе већ и сву околну земљу дотле, док не буде потучена. Чим операције између две велике војске отпочну, могу се и код одбране у многоме ограничити деташирања одреда ради осигурања.

Ми смо видели, да напад тражи кретање. Дакле, бранилац сме само у ретким случајевима рачунати на то, да ће бити нападнут онде, где је заузео положај и спремио се за бој. Само особито повољне географске прилике, могу учинити да се тако што деси. Дакле, бранилац мора мислити и на своје кретање и бити тако спремљен, да може брзо да баца своје трупе с једне тачке на другу. С тога он не сме никада да се привеже за цигло једну позадњу линију, већ мора бити у стању

¹⁾ Види стр. 141.

да их лако мења. Како се пак обично налази у сопственој земљи, а данас у западној и средњој Европи постоји свуда сразмерно густа жељезничка мрежа, то му ово неће падати тешко.

Ни бој не треба очекивати само на једном месту, већ треба пронаћи бар главне потпорне тачке на другим местима, где се нападач може да појави и где бранилац треба да буде брзо готов за одбрану. У овом погледу је Француска врло много учинила. Северо-источна страна земље може се сматрати као једино добро припремљено бојно поље. Тамо, где би се појавила пољска војска, још у почетку рата изникла би преко ноћ пољска утврђења између већ подигнутих сталних тврдиња.

Пошто иницијативу при кретању има нападач, то је браниоц са свим природно у опасности да на решавајућем месту не стигне доцније од нападача. С тога је за браниоца неопходно, да кретања противника задржава. Ово може да се изведе контраударима, усред извршења противничких намера. Ну, таква су предузећа увек тешка. Она захтевају веома тачна извешћа о противнику и одлучног и мирног команданта, који се неће опчарати првим успесима и отићи сувише далеко. Контраудари, који по природи дејствују изненађујући, обично почињу са повољним током ствари; али, ако се нападач не збуни, убрзо ће да прозре намеру, своје ће идеје брзо да промени, прикупити своје борбене снаге и без оклевања приступити решењу. Контраудар који се деси врло далеко унапред може дакле врло лако да доведе до битке, коју нападач тражи а бранилац нити је жели нити је пак на овом месту спремно. Тиме је одбрана већ изгубила у пола партију. Мање је опасан покушај, да се нападач помета у кретању, грозећи му са бочних позиција. Докле се бранилац са масом креће тамо, где се нада решењу, дотле може често без икакве опасности да одвоји поједине делове и постави их у бочне позиције, при чему треба да пази да ове делове може да привуче главној маси пре, но што буду озбиљно нападнути.

Из овога се види, да се бранилац доиста не сме никад у својим дејствима да ограничи само на пасивну одбрану, као што то веле и заступници дефанзиве, већ место тога мора и сам да тежи, да се креће и бој бије. Ово треба при крају са свим да овлада, кад је нападач одбијен, те га треба напаст и уништити. Тада се, дакле, јавља жељени тренутак, да се маска дефанзиве са свим скине и пређе у офанзиву. —

Пошто смо са овим изложили у главним цртама суштину и ток како напада тако и одбране, остаје нам још да изложимо комбинацију ова два облика, што многи људи од струке сматрају као врхунац вештине.

Како се превага офанзиве у главном састоји у кретању а дефанзиве у борби, то се мислило, да је најбоље, ако се дејствује стратетиски офанзивно а тактички дефанзивно. Другим речима, треба ући у противничку земљу, заузети тамо такве тачке, за које противник не може да допусти да су у туђим рукама, те га натерати на такву врсту боја, на напад, што је и теже и скопчано са већим губицима, док за се задржати улогу браниоца. Лако је замислити *офанзивна кретања и дефанзивне бишке*, али их је врло тешко остварити и једва да су се икада догодили у ратној историји.

Из онога, што смо раније казали о концентрацији¹⁾ види се, да данас неће бити могуће после сједињења војске предузети знаменито наступање а да се не наиђе на отпор противнички. Дакле, са офанзивним кретањима неизбежно долазе и офанзивне борбе. Па и онда, када се заузму решавајуће тачке, неће бити друкчије. Осим тога, кад би војска, која офанзивно дејствује, хтела да пређе у дефанзиву и да дозволи, да је противник напада, онда ће тиме дати противнику стратегиску слободу, слободу, коју тек што му је с муком узела, другим речима жртвоваће оно, што је за њу било од користи. Осим тога, изненадан прелаз из офанзиве у дефанзиву

¹⁾ Види стр. 161.

не може бити без рђавог утицаја на трупе. Али, пре свега и не стоје тако у руди војсковође начин дејствовања и избор времена за решење, да може с тиме да располаже по својој вољи. Као и борбе, тако се и битке развијају непосредно из кретања, те је са свим природно, да ће војска, која наступа прећи у напад, чим наиђе на противника.

Бој тада постане привлачна сила за све трупе и већином више нема могућности, да им се пропише дефанзивни начин дејствовања.

Према овом, стратегиска офанзива повлачи за собом са свим природно и тактичку офанзиву. Прва без друге не може се ни замислити. Тек тактичка офанзива даје ефекат стратегиској, довршује је и даје јој успех. Стратегиска офанзива сеје а тактичка жње. И најслабији противник, сатеран стратегиски у теснац, окушаће срећу оружја на бојном пољу пре, но што призна да је побеђен. Заустави ли се нападач овде, у циљу да се у овој последњој кризи користи добрим странама одбране, значило би исто толико, колико и одрећи се решења, јер ће противник, који је дотле био бранилац и очекујући, остати као такав и до последњег часа, јер му ни овај час не отвара боље изгледе на успех.

Може свакако наступити таква ситуација, када ће очајање и сила, којим не може да одоли, натерати браниоца да пређе у тактички напад, те ће на тај начин и онај противник, који је дотле био нападач, морати да се претвори у браниоца. Ово ће се на пр. десети, када бранилац буде од нападача сатеран у какво велико утврђено место те буде нуждом натеран, да покуша да се одавде избави. У овом тренутку нападач се претвара у браниоца, који може да припреми своју дефанзиву. Тако је било са Немцима код Меца и Париза. Може и ослобођење каквог објекта од пресудне политичке важности да примора стратегиску одбрану да промени улогу, те да тиме пружи прилике нападу, да пређе у тактичку

дефанзиву. Кад је у зиму 1870.—71. претила опасност да падне француска престоница, те да с тим престане одуширање у целој Француској, тада је била за Немце прилика да се туку *одбранбено* са противничким армијама, које су долазиле да спасу престоницу. Ну, баш у овом се случају врло добро показало, како је јако прожмана офанзивним осећањем војска, која се дуго кретала са успешном офанзивом. Наше су се армије и под оваким околностима бориле офанзивно готово на свима бојиштима. Само су се онде ограничавале на одбрану, где су нуждом натеране. *Стратегиска и тактичка офанзива су недељиве једна од друге.*

Слично томе стоји и са стратегиском и тактичком дефанзивом. Онај, који се при кретањима придржава одбране, тај ће у већини случајева и на бојиштима дејствовати одбранбено. Нападач га гони; он прелази из наступних операција у бој. У овом тренутку је за браниоца бескрајно тешко, да пронађе моменат, да збади са себе паметнути му јарам, те да сам постане чекић а да више не буде наковањ. Овде се јасно испољава, шта то значи, кад се једна војска научи да се осећа под јармом. Баш и кад је надмоћнија и онда ће често остати у одбрани и радоваће се ако је изводи како треба. Французи нам дају такав један пример код Вионвиља 16. авг. 1870. Они су се већ 12 дана налазили у стратегиској дефанзиви, 6. и 14. августа били су нападнути, с тога су се и у новој битци приковали за своје место, ма да је знатна бројна надмоћност била на њиховој страни. Она војска, која је способна да брзо пређе из дефанзиве у офанзиву, неће дозволити да је противник принуди на одбрану и од почетка рата почеће дејствовати офанзивно. Истина се мисли, да таква промена мора да наступи на бојном пољу, када према плану правилно уређене дефанзиве треба да поеле успешне одбране дође контраудар. Истина су Моро код Хоенлиндена, Билон код Деневица и Наполеон код Дрезде и Аустерлица доказали да је

прелаз из одбране у напад могућ,¹⁾ али се ови примери губе у броју супротних примера.

Кад војска буде у почетку силом околности принуђена на одбрану, она ће обично и даље остати у тој улози. Баш ако се противник и сузбије, то тиме није са свим отклоњена сумња, да л' ће се повратити понова са појачаном снагом и силом или је потпуно сузбијен. Готово ће се увек појавити бојазан, да се предухитреним контраударом не баца на коцку оно, што се једним добило. У толико пре ће се бранилац задовољити, да своју позицију одржи, те да не изгуби оно, што му је сигурно. Он ће се радо одрећи увећавања својих успеха, јер већ има у рукама једну победу. После тога неће никад бити сигуран, да ће нападач поустити у његовим напрезањима. Сигурност у ово долази тек постепено, често не пре, док се сутра дан не види бојиште чисто од противника. Велика одстојања необично данас отежавају могућност да се опазе моменат, када се борба клони једној страни²⁾ Само ће онда по правилу да дође офанзива после дефанзиве, ако на сопствени фронт или на крила придођу знатна ојачања, или ако се та ојачања јаве на противничком боку, као што је то било код Ватерло-а и Кенигреца.

Пре но што стратегиска дефанзива пређе у офанзиву, наступи извесан застој, који долази од тога, што првобитни нападач опада у снази и не може даље да наступа, што бранилац не може одмах да се ослободи осећања подчињености, и што појачава своје снаге и дух, те се на тај начин промена улога извршује постепено и наступа много дуже, ма колико да далеком по-

¹⁾ Код Деневица је бранилац имао у виду прво да скупи сву снагу, па да пређе у офанзиву, а код Аустерлице је одбране била варка, а напад још у почетку решен.

²⁾ Шлеска армија код Лаона доказује колико је тешко за браниоца па и са великом бројном надмоћношћу, кад има пред собом енергичног нападача, да пронађе прави моменат, да пређе у напад. И поред успешног напада Јорка и Клајста на француско десно крило код Атијеа преко ноћ 9/10. марта 1814. ипак није дошло до опште контраофанзиве, која би уништила Наполеона

сматраоцу изгледа, да је наступила изненадно. Наполеонова велика армија била је пропала још за време наступања у Русију, али се распад тек онда показао, када су њени остаци почели одступање и Руси почели гоњење.

8. Раздвајање, сједињавање и маневровање.

„Свако сувишно нагомлавање великих маса је само по себи једно зло. Оно је оправдано и потребно само непосредно пред битком. Раздвојити ове масе пред противником, опасно је, а дуго остати са концентрисаним масама, немогуће је.“

„Тежак задатак једне добре војне управе је, да држи масе подвојено али при том да их је могуће благовремено сјединити.“

„У овом погледу не могу се дати никаква општа правила; задаћа ће сваког пута бити друкчија.“

Ми смо ове принципе ставили у почетку и нећемо их развијати, пошто су исти из искуства узети. Чим се не призна, да је нагомилавање знатних трупних маса зло, онда губи своју важност много што шта, што се може рећи о раздвајању и сједињавању. Ну, ко је био у рату, тај зна, како се јако нагомилавање војних маса осећа као несносно стање, како се слободно дише, кад се трупе разделе, како сваки део трупа једва чека, да га с пута скрену, те да се може слободно да креће. Ми потпуно апстрахујемо зле удесе, као што је појава заразних болести, које се много брже шире у концентрисаним гомилама но кад су подвојене, но имамо у виду само обична зла, као што су: немање простора за смештај, биваковање на отвореном пољу, брзо исцрпљење средстава дотичног предела, немање воде¹⁾, прекид довоза потреба, немогућност да се по препуњеним путевима испрате бони и рањени, погоршавање путева при рђавом времену, узајамно сметање колона, које се крећу у разним правцима, опустошавање дотичног предела,

¹⁾ Недостатак у води врло јако се осетио 1870. у околини Меца.

После овога додаје следеће услов бочног положаја је, да га прво прође, да га мора хонорирати. Ова је тешко испунити, па ипак овде је било јер су Французи имали измађу Сале тако узан простор и ова њихова Сали тако потпуно са стране, да и да се крећу даље, а да не потраже и Сале. Други услов бочног положаја борбу користи, те да се тиме надок заузима. Долина реке Сале је једна планина, који противник може проћи колонама. На левој обали протеже плато, који је дозвољавао најпреци армији. Док би мали одреди наше Сале и тамо могли дати релативно могла наша армија да се од централна онај део противничке армије, највише користи.¹⁾ Противник се бунутим стрменитој обали Сале, имајућу тора, колико да се развије; борио себе краљевину Чешку, а са стр Воактланд, куда би морао да одсту

Суштина бочног положаја је, нуди противника, да се за битку рместу, где то није хтео и где му није мило да се туче. Он оставља ваја од својих природних веза те да се судари са противником општим приликама. Он је у исто в бочни марш па на своје изненађење Код намерног бочног марша обично противником предази са једног пута и

¹⁾ На жалост и овде се обистинило централном положају у опште. Колебане дузме офанзива, трајало је толико дуго, да доцкан за офанзиву, те се решише на одостигнути противником и савршено пот

корпус иначе на *два* или *три дана* раније, ако два или до три корпуса маршују један за другим.

Да се армиски корпус из маршеве колоне развије потребно му је шест часова — без возова — а са возовима му треба два пут толико времена. При овоме нико не сме да се креће даље напред. Ако би пак то могло да буде, онда ће напрезање зачелних трупа врло лако прећи границе могућности.

Често ће се десити, да колона наиђе на противника, и да се мора развијати тек што је прешла изван простор. Ако дужина пређеног простора у овом случају износи две миље, онда ће зачелни батаљон армиског корпуса морати да пређе више од пет миља (37·5 Км.), пре него на бојно поље стигне. Према овоме, не може се истог дана како ваља напасти на противника, који је у јутру био удаљен *преко* три (22·5 Км.) миље а не иде нам у сусрет. У овом случају морамо се задовољити, ако се истог дана нашим челом приближимо његовом положају, тек идућег дана долази развијање и напад. Свакако не можемо се сударити са противником, ако нам је један од трупа развијен, па за време, док се овај део туче, остале трупе пристижу. Ну, у овом случају не употребљавамо једновремено целу масу, а то је по нас рђаво.

Из овога излази и обрнут закључак, да се судар са противником *може избећи*, ако између нас и њега има постоји одстојање више од три миље. Ако је преко ноћ наше чело било далеко две миље, онда је потребно, да се одступимо за две миље, па да за тај дан избегнемо сваку озбиљну борбу. У овом случају челне трупе армиског корпуса имале би да пређу четири а зачелне батаљона седам миља, па да стигну до нашег положаја, пре него што се задржали у одступању. Ну, ми се више не бојимо таквих људи, који су маршовали седам миља, пре него што су они своју снагу истрошили. Поврх тога марш би трајао толико дуго, да би их и ноћ затекла у маршу, а узев, ако се нападач није кренуо пре зоре, те се на овај начин изложио два пут већем штрападу. Зими пак,

кад су путови рђави, снег дубок и кад се рано смрквава, довољно је, да се удаљимо много мање па да противнику онемогућимо јак напад.

Ну, да се овај рачун и на праксици покаже као тачан, нужно је, да се војска може лако да крене на одступање са места, где је тог јутра била. За овај циљ треба имати на расположењу довољан број путова или одступити у ширим колонама. При овоме је од утицаја и јачина дотичне трупе. Тако на пр.: ако имамо један у смакнутости армиски корпус, па исти има да одступи једним путем, онда ће му требати шест часова,¹⁾ да се развије у маршеву колону, дакле исто толико, колико и за развијање у резервни поредак. Ако је противник удаљен био за један дан марша и отпочне свој наступни марш у исто време кад и друга страна свој одступи, онда ће његово чело да достигне зачеље противника баш у оном тренутку, кад ово напушта своје дотадање место. У овом случају без боја не би могло проћи. Ако се позади нашег армиског корпуса налази и воз, а овај ће морати први да одступи путем, онда ће за све то време цео армиски корпус морати да стоји на месту. Како је његов воз дуг за читав дан марша, то ће корпус бити још на истом месту, а противник би се појавио.

Као што је раније споменуто,²⁾ све ове одредбе не треба узети као потпуно аритметички тачне, јер ће ретко бити армиски корпус потпуног састава. Само у изузетним случајевима а под таквим околностима бићемо строго упућени на *један једини* пут, као што ће то бити, кад смо принуђени да се крећемо каквим дугим дефиле-ом, насипом кроз блатњава места или кроз какав планински кланац. Међутим ови примери јасно показују, шта треба имати у виду при оцени наступних и одступних маршева. Они нам показују, да се армиски корпуси не могу да

¹⁾ Пуковник Блуме рачуна *пет* часова за прелаз 3 миље а толико исто и за развијање арм. корпуса за марш, кад маршује у једној колони (Strategie стр 48.).

²⁾ Види примедбу на стр. 31.

емештају као фигуре на шахматној дасци, већ се мора ати у виду поред времена и простора, који је потребн неком делу да пређе с једног места на друго, још оно време, које је целој јединици потребно да се ед бој развије у резерв. поредак односно у маршеву лону с места, где је била прикупљена. Исто тако рамљиво је, да се између две велике противничке масе, д дођу близу једна другој, развија извесна привлачна ага, као што то бива код гвожђа и магнета. Како дан армиски корпус може да помете одступање другог, ји се налази далеко од њега за један дан марша и мање, те се, дакле, овај мора да припреми и за одану, то се у опште може рећи, да се *велике војне асе по правилу не могу одвојити без боја, ако једна другој приближе на толико одстојање.*

Овом случају бој треба имати у виду још од почетка. Само ако су обе стране провеле ноћ у потпуној маршевој дубини дуж пута, те да на тај начин могу све тупе одступајуће партаје да једновремено отпочну крење, онда ова неће бити достигнута и борба ће се избећи.

Због велике маршеве дубине армиског корпуса, негуће је, као што је познато, да се једног дана концентришу на челу два корпуса, који маршују истим тем, један позади другог.¹⁾ Ако се на челу предњег корпуса развије борба, онда зачелне трупе позадњег корпуса имају да пређу најмање два добра марша, на да стигну на бојно поље.²⁾ Много ће се лакше групирати два корпуса, кад исти маршују подвојено двама паралелним путевима, само ако су ови путеви удаљени један од другог за 3 миље (22½ Км.), јер се обичним начуном можемо уверити, да ће последњи војник из оба корпуса имати да пређе само четири до пет миља, те да ступи у борбу, која се заметнула на челу једног

¹⁾ Види стр. 30.

²⁾ Ми овде узимамо армиски корпус увек без његовог целоног трена, пошто се већи део његов може да за време уклони (двоји).

корпуса. Шта више и три корпуса, кад наступају трима упоредним путевима, моћи ће се за један дан групписати *једног* дана на челу *средњег* корпуса, само ако су путеви, којим маршују удаљени један од другог до три миље. Само ће им онда требати два дана, када се сједињење има да изврши на челу једног од крилних корпуса. Пустимо ли три корпуса да маршују *једним истим* путем, онда ће им у сваком случају требати *три* дана, те да се могу развити у резервни поредак на челу маршеве колоне.¹⁾ За велику колону фелдцајмајстера Бенедика требало би *четири* дана.²⁾ Најлакше се могу више корпуса да сједине на једној тачци, ако маршују таквим путевима, који се стичу у тој тачци. Једна армија, која се у јутру налазила на фронту од 6 миља (45 Км.) ширине, моћи ће се још петог дана да сједини за бој на бојишту, које је од средине удаљено до три миље, само ако су корпуси смештени густо по становима, у логору или биваку и ако сваки има засебан пут, који води на изабрано место. Као што показује проста геометријска конструкција, у овом би случају најудаљенији војник имао да пређе оцет 4—5 миља а то је захтев, који се од њега сме тражити, када се чује позив топова. Наравно, да је сједињење олакшано, ако се у јутру армија не налази на правој линији већ у полукругу око изабраног места. Битка код Кенигреца даје нам јасну слику у овом погледу.

30. јуна 1866, ушав подвојено у Чешку, стајале су обе пруске армије код Гичина и на горњој Елби од Арнау-а до Градлица, удаљене једна од друге само за један добар дан марша. Пошто су у исто доба Аустријанци отпочели одступање ка Кенигрецу, то је било

¹⁾ Тешкоће у употреби трупа, које долазе услед велике маршеве дубине, треба у толико више имати у виду и подврћи подробнијој оцени приликом ратних игара, путовања ради вежба и т. д. пошто се ове тешкоће не осећају приликом мирнодопских маневара, где не само што нема трена већ и већине трупних возова, па и саме трупе тек су у половину састава, ког имају инач у почетку рата.

²⁾ Види стр. 148.

могуће, да се ове две наше армије сједине на *једном* месту. Ну, ово није намерно учињено, већ су се само мало више приближиле једна другој тако, да су 2. јула стајале на полукружној линији дугој пет миља од Сми-дара преко Милетина, Кенигинхофа до Градлица око густо концентрисаног противника, који се налазио позади Бистрице, северо-западно од Кенигреца. 3. јуни показао је на сјајан начин, да је било могуће да се са овог положаја обе армије благовремено сједине на бојишту код Кенигреца. Шарнхорстов принцип, који се у своје време сматрао као јеретичан, да не треба никад стајати концентрисано али се увек концентрисан туђи, овде је појмљен врло добро и мајсторски изведен. Да су се пак сви делови пруске војске предходно сјединили око Милетина и Хорзица, онда би на овом уском простору имали много мање путова, који ка противнику воде. У овом случају били би принуђени, да се корпуси упуте 3. јула изјутра један позади другог, те би се на тај начин понова изгубила корист од густе концентрације т. ј. једновремене употребе целокупне снаге. Један део не би могао да стигне на бојно поље због знатне дубине мањег броја маршевних колона. *Велике војне масе лакше се сједињавају кад иду упоредним пушевими но кад иду једне за другим а најлакше пак, када се поједини њени делови крећу са одговарајућом ширином пушевима, који се стичу ка једном циљу.*

Ова околност је од утицаја при *маневровању*. Ну, пре свега имамо да кажемо неколико речи о значају, који ми придајемо речи „Маневар“. Прошла су времена, када је Масенбах мислио да противника принуди на одступање снагом маневровања. Као и Клаузевиц тако и ми ни за шта више не сматрамо оне војсковође, који хоће да победе без човечје крви. Који би се снажан противник поплашио од простих угрожавања? Гола маневровања противника без удара производе у нама исти такав утисак као и борбе хероја на позорним даскама. Поред свих њихових жестоких покрета

ми не страхујемо ни за чији живот, јер знамо да су им мачеви тупи. Масенбах је мислио, да ће подићи вечити споменик свом хероју речима у једној својој свечаној беседи упућеној принцу Хенрику, брату Великог Краља: „Смелим маршевима ласкао је срећи; срећнији од Цезара код Дирахијума, већи од Конде-а код Рокро-а, раван неумрлом Бервику, изборио је без битке победу“, по ова фраза звучи у нашим ушима као каква веома сумњива хвала. Задобијене победе без битке само дотле имају вредности, док слабији противник дејствује плашљиво. Ми пак под речју маневровања разумемо не „веште“ па ни „смеле“ маршеве, већ комбинована кретања, која увек теже к циљу, бацити надмоћније масе на противника на једном месту, те га уништити. Свако маневровање треба да води к боју под погодним условима. Овим реч губи своје невино значење.

Околност, да се војске могу обично лакше да сједине, кад иду упоредо, но кад иду једно за другом, наводи нас пре свега да расмотримо *обухватне*.

Обухватне операције имају да благодаре за своју важност, коју су добиле у новијим ратовима, тој природној околности, што се њих још у самом почетку лаће она страна, која је надмоћнија. Ове обухватне операције долазе услед тога што се противнички фронт надкриљава због многобројније сопствене бојне снаге или пак по некада услед већег протезања по фронту, што долази из осећања веће сигурности и надмоћније снаге. Ово пак осећање јавља се из способности команданата и трупа. Слабији ће своје масе да држи тесно груписање, бојаће се да своје трупе подваја, без чега се обухвати не могу ни да замисле.

Највећа корист од свих обухватних кретања је та, што се она, кад се успешно изведу, на послетку свршују тиме, да се цела противничка војска или њен један део на бојишту стави под две ватре. Шарнхорст вели: „Трупе, које су нападнуте са више од једне стране, треба сматрати да су побеђене“. Ово истина није апсолутне тачно,

али је ипак основано на истини, да је онај, који се налази између више противника, који са разних страна наступају, принуђен да дејствује ексцентрично, чиме се снага парча а тиме и слаби, док друга страна дејствује концентрично, те је и јача.

Друге добре стране обухватних операција са по-двојеним самосталним деловима долазе услед тога, што се на тај начин заузима шири простор. Пре свега бојне се снаге могу брже да ставе у приправност. Оне се могу још у почетку да сједине у засебне групе. К двама или трима местима воде више жељезничких путева но ка једном. Тада је кретање лакше, јер се може узети већи број путева. За исхрану и смештај трупа има више места и више средстава у дотичном пределу. Осим тога, брже је концентрисање трупа к циљу. Већег утицаја имају опасности, које долазе од обухватних операција за позадње противничке комуникације. Мора га узнеми-ривати перспектива, да ће му у случају несреће у исто време бити пресечени путеви за спасење или да ће бити лишен средстава за издржавање.

Ако не могу да се обухвате оба крила противни-кова, онда треба ударити на осетљивије крило. Опште прилике показале нам, да ли је осетљивије десно или лево. Само овде треба рачунати на успех. У извесним околностима биће довољно, да се изврши прост *обилазак*, па да се противник принуди, да своје планове напусти, своје позиције очисти. Ну, ретко да ће само угрожавање *правцем* да учини довољан утисак, ако у исто време није у озбиљној опасности и какав драго-цени објекат. Обилазак пруске армије у октобру 1806, која је била на Сали, имао је с тога страховитог деј-ства, што је овим неочекивано изгубљен велики магацин у Наумбургу, који је лежао у позадини војске. Вест о томе брзо се свуда распрострла, сваки је појмао зна-чај губитка и тако се распрострло несрећно мишљење, да је армија већ потучена, ма да одсудан бој није још ни почео био.

или сувише рано раздвоји, излаже подвојени делови буду потучени.

Никаква правила не могу се диктати кретања и боја. Најпростији маневр тражи се да се покаже каква вештина тивник потуче. Пажљиво гледање у руди најсигурније је средство за тражи концентрисање свих снага. А на уму, да је свака концентрисања годинама и немањем потреба за трупе доста станова за смештај и животни разне болести при овоме имају по развијање. Због овога се подвојено првенство, али ова подвојеност мора заједничког дејства за постигнуће

У рату није главно биће прикуљено дејствовати.

9. Б о ј.

Клаузевиц нам описује стратегију армије у октобру 1806. на њеном задни Сале као повољан, Наполеонов међу Сале и Чешке границе на прот Сад нам се намеће питање, из какв упутно у такве околности и како је као победилац. Одговор је прост. *У своју надмоћност у боју, и околности.* Већи број, ратно искуство његових трупа, поверење у свому сигурност, да он на послетку мога дилац, па ма се како и ма где дош осећање необично олакшава стратегију нам одступница била са стране, ма какву границу или реку, ма се моравилним фронтом, ма нам комуникација треба, *све ове незгоде немају ни само ако смо на бојном пољу*

природно и узајамно потпомагање бити јаче. Ово потпомагање све више и више прелази у заједничко дејство на једном истом бојном пољу.

Ако се хоће, да све добро испадне, потребно је да се вешто изабере циљ. Овај избор треба да је сагласан са путном мрежом тако, да сваки корпус на природан начин идући својим главним правцем дође на заједничко место за сједињење. Ако се оперише у правцу какве велике вароши, као што је то био случај код Ле Мана, онда ће обично ова и бити циљ, јер јако насељена места су средишта, куда се стичу велике комуникационе линије. Проста ситуација, која се види према целокупним приликама, показује нижим командантима, како је најбоље да дејствују, па ма за неко време и не стигле заповести одозго. Ово има своје важности, када је отежан саобраћај између главнокомандујућег и појединих трупа. Као тачку за сједињење не смемо узети неко место, које лежи дубоко у заузетом од противника земљишту, иначе се излажемо опасности, да наиђемо на прикуљеног противника пре, но што дођемо до циља.

Кад је пруска војна управа наредила 22. јуна 1866. наступање у Чешку, она је као што је познато,¹⁾ означила околину Гичина као оно место, на коме се имају да сједине све три армије, које су стајале код Дрезде, Герлица и Најса подвојено на простору од 40 миља (300 Км.) Фелдцајгмајстер Бенедек се већ налазио са својом *прикуљеном* војском у наступању од Моравске ка Г. Елби у циљу, да се увуче између ових подвојених група и подвојено их потуче. Али дрско испланирано сједињење изврши се са успехом. Ово сједињење као и дотадања концентрација²⁾ била је предмет оштре критике. Један писац из Жоминијеве школе вели: „Почетак похода показује, да су Пруси дрско повредили све принципе рата“, а други пак: „Пруси су без нужде маршовали самом ивицом пропасти и један једини удар од

¹⁾ Види стр. 101.

²⁾ Види стр. 174.

у леу форму речима: „Пули дуракъ — Ватрено оружје проузрокује код противника, т.ј. кад се приближавамо противника, јачава утисак, који производе губитци под руку, јер није толико до тога противнички борци, колико да се ухраброст. Чим код противника створена његова ствар пропала, ми смо победили, страхоте кише од метака никад се не створити, ако се дуго држимо на јачању од противника. Прилазимо ли онда му тиме дајемо доказа, да напред могу да задрже од судара груди у излази пред очи, грозећи му. Кад се жаја поред свих губитака отпочне даљег застоја, противник ће обично, и сматрати да је савладан и одступиће бајонетни напад, ма да ту бајонет мало посла.¹⁾ *Његова необорива у томе, што се код противника неће, да ће шруце, које имају и насхућају под смртоносном кишом, имаши у нужди и толико е хладним оружјем униште, а удар.* Тада га страх од смрти тера

У руској војсци и данас се још знају бајонети. Ну, у томе се тера знаменити писци препоручују јуриш нама. Смакнутост се може употребити противничка ватрена снага ослабила, било с тога, што се нема прегледа противничког огња неутралисано уједна ствене артиљерије и пешадије, те је стало, да се већ добивена победа земљишта. Кроз густу шуму или не

¹⁾ У бојевима око села и шума, где изненадно, употребљује се и бајонет.

друге, да могу без уштрба по целину да избегну надмоћнијем противнику, али нису ни толико *близу*, да би се могле узајамно потпомагати.

Буде ли једна од ових колона и разбијена, ипак тиме неће ишчезнути са ратишта. Сувремено дејство оружја и начин вођења борбе отежавају брз и потпун пораз, као што га је претрпео Олзуфијев 10. фебруара 1814. год. када се Наполеон бацио између две подвојене групе шлеске армије. Колона, која је претрпела неуспех, ипак може да наступа за победиоцем, када је овај напусти и хтедне се окренути другој колони. На овај начин она ће моћи увек да олакшава продирање осталих колона.

Наравно, да је за обухватне операције потребно, да се све засебне трупе воде подједнако вешто. Јединство управе од највишег места састоји се у томе, да се да циљ и општа начела, у свему пак осталом она се мора ослопити на увиђавност и енергију потчињених команданата. Овим командантима потребна је велика самосталност. Према овоме, свака војска неће моћи са успехом да изведе смеле обухвате и концентричне операције.

Као најјаче *средство браниоца против обухвата* остаје у свима приликама бој. Овај позива борце са обе стране. Маневровање престаје, наступа сједињење на бојишту, а овде ће бити довољно, ако се избегне тактичко опкољавање, па да се по правилу избегне и стратегиско. Изврсан пример за ово су нам операције пред саму битку код Јене и Ауерштета као и после ње. Наполеон је био потпуно обухватио Прусе и Саксонце, који су били иза Сале код Јене и Вајмара. 12. октобра 1806. г. његова коњица заузе Наумбург; 13. пак стајао је ту и код Кезена маршал Даву са једним целим корпусом. Пут ка Елби, непосредна веза са пруском престоницом и срцем целе монархије, био је одсечен. Истог дана ишчезла је последња сумња, да ли цела пруска војска још стоји иза реке Сале. Наполеон преузме одмах све мере за битку, коју је сам тражио.

Без корпуса Даву овог није могло бити. Он добије заповест да за време, док маса Француске армије буде наступала преко Јене и Дорнбурга према пруском фронту, савије од Кезена западно тако, да се окрене њима у леђа. У овоме положају догодила се двојна битка 14. октобра; обухват је имао у толико дејства, што је распростро у пруској војсци општу забуну, која је са битком и сама престала.

Маршал Даву морао је да напусти заузето земљиште у правцу Елбе. Француска армија није то вече бог зна колико изашла изван бојишта, док је пруска маршовала целу ноћ, те, да је у почетку и изабрала рђаве правце за одступање, могла их је сутра дан ипак променити. У једној изврсној расправи Клаузевеиц је доказао, да је и 15. и 16. октобра било могуће одступити на Витенберг и Десау и да је пут за Берлин био слободан.¹⁾ Требало је само присебности, па да се из тога извуку користи. Врло је редак случај, да будемо обухваћени противничким центром и да морамо претпоставити још и споредан корпус, који нас из далека са стране напада. Само тада са битком неће бити довољно, да се одлучно остане на месту. Кад су Французи после пораза 6. авг. 1870. одступали са границе, онда је њихова главна маса, која је одступала на Мец, била обухваћена II. немачком армијом, која је наступала на Понт-а-Мусон и III., која се кретала на Нанси, док је I. немачка армија ишла позади Француза. Али, ова се маса заустави на Француском Ниду. 10. августа у вече наиђу на њу немачке коњичке патроле, спремну да прими битку. Ово заустављање имало је врло незнатне важности, јер је нидска позиција већ 11. напуштена и продужено одступање, за шта су Немци дознали 12. августа помоћу својих посматрача. Међутим су већ биле учињене прве

¹⁾ Свакако су Французи могли да предузму друге мере, но што су то учинили, али се и код њих опазио утицај напора који је претходно овој двојној битци.

припреме, да II. немачка армија промени правац ка Фолкемон-Верни. Да су се Французи дуже задржали, ослободили би се општег обухвата, јер би коњица и авангарда II. армије продужила наступање на запад, те би Французи могли да у доцнијем одступању прокрче себи пут. У једном великом штабу већ се намеравало да се присаједини један део III. немачке армије. Да су бојеви испред Меца били озбиљнији, онда би престало и обухватно кретање ове армије. Пример је у толико поучнији, што је обухват у овом случају био необично јак. Изводиле су га читаве армије, докле обично браниоца обухватају челни или крилни корпуси.

Ко дакле у рату за време кретања види, да ће бити обухваћен, тај ће учинити најбоље, ако противника брзо принуди на бој. Битка сакупља све снаге на једно место, јер је њена важност за исход рата и сувише велика, те се нападач неће лишити јаких делова војске потребних за бојиште а све за љубав тога, да се његов обухватни маневар продужи.

И ако у смелим обухватним маневрима лежи највећа снага нападача, ипак ни бранилац није без икаквих средстава против њих. Енергичним дејством он може да да особито јак отпор.

У ком се *правцу* ово мора да изведе, зависи од околности. Према томе, да ли се обухват изводи на *једном* или *на оба* крила и поступак ће бити различан.

У *првом* случају најпростије је средство, наступање са брзо прикупљеним масама према оном делу противничке снаге, који је у дотичном моменту опаснији т. ј. према оном делу, који изводи обухватање. Ако се овим ударом и не успе, ипак ће се продужење маневра помести и бранилац ће опет добити слободу за дејство. Међутим, ако се не успе са ударом на корпус, који наступа на *фронти*, онда ситуација постаје два пут гора, је се за то време обухватање врши без сметње

и има јачег дејства. Наравно, ако се при оваком поступању добије срећан исход, онда су резултати овога већи, јер је једновремено један део противничке војске разбијен а други пак одвојен и од овога као и од својих природних комуникација.

Ако се обухват врши са *обе стране*, онда је задатак обухваћеног тежи. Често пута и овде може одважно наступање према једном противничком крилу да произведе обрт. Да је фелдцајгмајстер Бенедек могао да наслути, шта га чека у Сев. Чешкој, и да је због тога пошао од Олмица на Најс против нашег крајњег левог крила, онда можда и не би добио рат, али би прва бојишта пренео у Шлеску у место што су била у Чешкој. Међутим за овака предузећа треба не само много одлучности, већ је потребна и повољна ситуација још од самог почетка. Бенедек се код Олмица још није налазио у унутрашњости лука, који су образовали Пруси, већ је био према челу једног крила. Кад једном већ дођемо у средину, онда је ослобођење у толико теже, што се у овом положају огледа обично велика надмоћност противника по броју трупа или пак по способности. Ако управимо удар на његов центар онда истина има изгледа, да противничку војску расцепимо на два дела, који врше обухватне маневре, те су услед тога напустили своје природне везе са позадином, али се с друге стране налазимо у опасности, да се круг склопи и да наша армија буде у средини његовој тако рећи угњављена.

У таквим околностима често ћемо наћи спаса у томе, ако једне исте снаге употребимо два и више пута против разних противника, т. ј. ако се окренемо једном десно па онда лево, те да силним ударима одржимо подвојено групе далеко једну од друге и да их више пута посебно потучемо, што је по свом дејству равно дејству, ког има главна битка. Тако је дејствовао Наполеон у фебруару 1814. год. И Фридрих је тукао са истом војском прво Французе код Розбаха, па после Аустријанце код Лајтена. Обе војсковође су се користили са тако званим

немогуће у дивљем бојном узбуђењу. Ако је и пра захтевати у мирнодопском васпитању највеће, што може постићи, ипак се у хладној стварности рата не може задовољити са незнатним делом жељеног дејства. Снажне могу имати у почетку ватре извесан утицај, али се гомилу и нешто од њега и на даље задржати. Према маса се војника учи не само да нишани већ и да процене могућност или немогућност успеха од оружног дејства. У будућим бојевима дакле више ће се не само прорачунати, да ће снапови танади бити управљени на важне тачке. *Пошто су ове тачке много очигледније и у општем познатије најзад, који се креће у правцу одређеног циља но браниоцу, излази, да је велика погрешка сматрати да се користи од ватре стоје данас искључиво са једне стране браниоца.*

Како се успех решава јаким рекама од зрна, тако ће имати највише изгледа на успех онај, који може све своје пушке употребити једновремено и на један циљ. Да се ово потпуно постигне, немогуће је. Ми смо видели да се један део снаге мора у почетку да задржи позад како би се могле успешно да пређу све станице наступања. А и за непредвиђене случајеве у свима правцима потребна је нека резерва. Тек постепено улази у бој целокупна снага. *Али треба увек имати на уму, да је постепено трошење снаге нужно зло а никако добра страна нове тактике.*

У ватре приметно да његови људи услед узбуђења гађају на до одстојања преко сталног нишана старе иглењаче и паљбу прекидају. И ако се сматра — као што се с правом и чини — та прекидања, да један претпостављени у сред животне опасности, толико мирноће и присебности да још и нишан поправља, ипак се не могу чинити сувише велике промене у поставке у погледу тачности ватре великих маса у боју. Да се бојишту добију слични резултати оним на стрелишту, био би то нешто необично, ипак се не могу чинити сувише велике промене. Тога долази још тачно схватање циља, добар положај оруђа, правилно окидање и много још другог чега, на које не би смели да обратимо пажњу, ако само намештање гајке сматрамо већ тешкоћу и као нешто достојно помена, кад се иста прави намести.

подвојени део може да туче пре, но што остали стигну, а међутим ни ови да се не изгубе са свим из очију. Ако су подвојене трупе удаљене једне од друге мање од два потпуна дана марша, онда може важити као правило, да ни једна од њих већ не може бити посебице тучена. Овим је повољно време за дејствовање по унутрашњим линијама веома ограничено. Ако се пође напред сувише рано, онда се излажемо опасности да нам удар не испадне напразно, а ако се кренемо доцкан, онда ћемо доћи у бој између противничких трупа, које са свих страна наилазе. Ова околност јако отежава решење. Осим тога, ако противник употребљава своју коњицу како треба, онда се врло ретко може да види јасно, на ког се приближавајућег противник треба *прво* да окренемо, а међутим јасноћа је два пут више потребна онде, где све околности захтевају, да се у дејствовању жури. Само врло одлучне војсковође могу се у потребној мери користити унутрашњим линијама, нерешљив ипак пада у колебање. Већ у почетку сметаће његовим предузећима неизвесност, да ли је погодан згодан моменат и да ли је како треба изабрао противника. И сам Мармон, духовни творац сјајних Наполеонових операција између подвојених група шлеске армије пре, но што су наступили срећни дани за француско оружје од 10—15. фебруара 1814., држао је, да је згодан моменат био већ прошао, са чега је одвраћао Наполеона од таквих операција. И он би дакле само *измислио* предузеће, али га не би *изводио*. Па ипак Мармон је био изврсан војсковођа. Из првобитне намере, да се у решавајућем моменту са пуно енергије наступа по унутрашњим линија, може се излећи случај, ако се згодан моменат не погоди, или се пропусти, да се мора на послетку прећи у дефанзиву и заузети претходно *ценшрални положај*. Овај се положај прославља, да се налазећи се у њему и очекујући догађаје, можемо *подједнако добро* да обрнемо против сваког од наступајућих противника, да се можемо прихватити офанзиве у

свима правцима а са подједнаким изгледима на успех. Али, ова је слава веома *сумњива*, јер главна ствар баш и јесте, знати, у ком правцу треба продирати, а ако се противнику пусти потпуна слобода, онда ће он предузети такве мере са своје стране, да је ово баш тешко решити односно тешко сазнати. На крају крајева нећемо се решити ни за једну страну услед многобројних бојазни, којима у истини има места. Тако се десило са Гудеом у његовом централном положају код Ломелина 1859. као и с другим војсковођама. Већином нејасна ситуација а чешће неодлучност главнокомандујућег доводи војску у централан положај. На тај начин излази, да готово увек само друга корист од централног положаја има практичног значаја т. ј. да се са подједнаком удобношћу може да одступи у свима правцима.

Кад смо са овим изложили опште разлоге, који су увек постојали, против успешног извршења операција по унутрашњим линијама, прећи ћемо сада на оне разлоге, који се нарочито односе на садашње време.

Онај, који оперише по унутрашњим линијама може очекивати *пошћуну* победу само на бојишту, јер је гоњење готово увек искључено. Он се мора да обазире и на остале противнике. Већ је казано, да се више не може рачунати на кратке пресудне ударе. Успеси Фридриха и Наполеона леже у времену, када самосталност виших трупних команданата није била ни приближно тако распрострајена и развијена као данас. Тада су већ могли рачунати, да ће победом једне колоне да обезуме и њене суседе и да ће тиме побркати све предузете мере од стране противника. Данас је то искључено. Данас морамо већ рачунати у опште на упорно и енергично надирање свих противничких ђенерала ка средини извесног простора. Па и велика бројна јачина наших војсака отежава коришћење унутрашњих линија. Ове линије захтевају брзо концентрисање и брзо пребацивање трупа с једног места на друго. Ово се може и извести са једним или са два, али не са десет или

припреmila да дејствује особеним нач
трупe. Као што смо већ нагласили, пу
били су различни. С једне стране се
употребом бризантног зрна даде пар
се распрекавају изнад циља, потпуно
дања. Ово је могуће, ако је распрска
већа од снаге терања, коју метак им
када се налази над циљем. С друге
разним европским војскама са увођењем
тиљерије топова за убацну ватру. Ме
падају на циљ и иза заклона под в
при чему се употребљује још јача
вање, но што је то раније чињено.
имају у виду ту добру страну, што ће
оруђа, јер се ови могу да употребе
гађања против видљивих циљева још
тив невидљивих циљева, чиме се за
ство. Ово је у толико важно, што се
да употребе за све бојне циљеве, до
код батерија за убацну ватру, а пор
гурни, да ли ће бити ових батерија
у извесном тренутку од потребе. У
стиже се велико убацно дејство а пу
да се гађа без икаквих сметњи и из
вених и невидљивих позиција. Још ни
реч у овом питању, али се у њему
је Његово скоро решење несумњиво
на страну пољских убацних топова.
колеба између пољских мерзера и
завршио један природан круг од до
заборавити, да је пољска артиљерија
са положеном путањом имала топове
зере и да би их и тада заменили
врсте новог модела, да су биле про

1) При овом напомињемо да пољ. хауби
рије не треба мешати са „тешком артиљеријом“
чини засебна одељења одређена за нароч. ци

а расцепимо, онда смо и овде у опасности, да нас не обухвате и да ускоро не опазимо, где се на нашим боковима појављују противнички корпуси, који са његових крила хитају на узбуну. Стога ћемо се обично задовољити и са незнатнијим успехом, те концентрисати се и направити напад на једно од противничких крила. Кад се ово крило потуче, онда долазе на ред обухватне операције против осталих делова.

Наступање против стратегиског *бока* противничког може бити увек корисно, јер је овај принуђен да се брзо концентрише у неподвижном и за њега веома незгодном правцу. Наступање Бенедека од Олмица ка Најсу, које смо навели као пример, који је могао бити, имало би лично дејство. Концентрисање пруске војске, која се сружала између Дрезде и Најса не би било без тешкоћа. Ну, само под особитим околностима било је могуће извести тако предузеће у великој размери.

Бранилац пре може да се обрне против бока нападачевог, ако ради овог циља из раније заузме *бочну позицију*, мимо које би нападач маршовао. Ко је јак, тај се наравно неће латити тог средства, већ ће просто ићи на пут противнику, али ко је слабији, тај се може бочним положајем врло корисно да послужи. Кад се два батальона потуку на улици, па се онај, који је извукао са једног краја, сакрије иза оближњег уличног угла, те да се обиде још једном нападне са стране, ето нам слике бочног положаја. Ми бисмо ово наравно назвали тактички бочни положај, но та иста слика може се лако применити и у шире стратегиске прилике. Бочни положај се затвара путем противнику, већ је поред њих, али њима господари. Кад је Наполеон хтео у првој половини месеца октобра 1806. да наступа из Франконије преко Хофа, Шлајца и Салфелда у Саксонску а пруска војска налазила код Јене иза Сале, онда је ова имала бочни положај. О овоме вели Клаузевиц: „Положај иза Сале био је такав бочни положај, каквих је мало; он је давао извршне услове за битку“.

Ови неће више бити изложени опасности метци сопствених батерија као

Друго, опште увођење брзометне артиљерије даће могућности, да треба заузети у одсудном моменту по градом од метака, по што је то било овај решавајући час боја престоје тим свим се раније пије ни сањало, те је два пут више да цени верну потпору

Чим почне озбиљан пешадски ниоца појављују се поново батерије, артиљерског боја морале да попуст својом пешадијом издрже на положају не обзирући се на опасност, да могу противника. У последњем моменту суделу противничког јуриша или дају могућности ниоцу да се повуче под њином заштитом

Артиљерија нема решавајућу улогу свим рђав противник дозволити, да отеран са позиције и да их напусти пешадија натера. Али, њена улога је велика. Без њене се помоћи не може више да се не изложимо поразу и пропасти

И *коњица* хоће да узме удела онако као и пре, када је Зајдлиц, Колина, Розбаха и Цорндорфа. Овај нином на успоменама појединих пешадиских бојева последњих ратова виђало, како се стрељачки стројеви славају, постају све ређи и ређи и

¹⁾ И ово иде у прилог убацне ватре

²⁾ Сваком пешаку треба да буде овде своје стране стоји верно уз своју артиљерију изненадну опасност од противничких стреловајућих метка. Ништа је заштита безусловно потребна. Ништа дејству од бојазни, да своје топове не изгубе, јер клонула пешадија показује на вајућем тренутку напусти.

³⁾ Види увод.

ника обухвате, све се више растежу, одвајају пљују. Снаге се исцрпљују наступањем кроз густ или дбуње, при пењању уз брдо, у трчању, од веку долази душа у подгрлац а нарочито посл марша и кретања у густим масама преко поља. М се умањује. Многи официри понадали, командова тово и нема. У оваком моменту се сваком, који ов види, намеће страховито питање: како би било, се сад појавила велика маса противничке коњице и разлетела се по бојишту као вихор? Са вр труда она би могла да однесе са собом остатке дије! Таква се мисао појавила код Вионвиља, в на бојиште спусти мрак, од пешадије пак није с ништа видети на пространом пољу, а међутим у с стајаше велика артиљериска маса од преко стот пова јачине без икакве заштите. Изгледало је в могуће, да се задржи каква енергична наступају њичка маса, која би се бацила на батерије. Свест могућности била је разлог, да се сопствена коњица се још располагаше бацаи на противника.

Посигурно ће свака велика битка нашег до нети са собом овакве епизоде. Али, пре свега ми само оно, што је код нас а не и оно, што је код и ничке стране, јер су одетојања између обеју стран велика, а при том и слабост нам изгледа већа, и је у ствари. Француски коњички одреди јуначки ришали 1870. на развијену немачку пешадију а ужасно надали од ватре малих одељења. Коњичка даје велику мету, те с тога не може да опстане у јаке пушчане ватре. Шта више, и дејство артиљеј шрапнела, који на њу сипа читав поток ситних ку нагнаће је да се окане јуриша. Ако не нађе дов заклона, онда се мора заштити даљњом. Ако и п њене старарешине унапред бар толико, колико се прикучити у опште официр на коњу, те да осмотре ствари, ипак ће моћи мало да виде, ма да је дн рутни провидцаи и ма да поједине сцене боја нису

његов противник одвојити познату снагу ради осигурања а са осталом пак продужиће мирно даље пут ка свом циљу, али не да га се и остави. Кад је принц Фридрих Карло са II. армијом наступао 6. јануара 1871. ка Ле Ману, појави се на његовом левом боку код С. Аманда, па готово и иза леђа му, француска дивизија ђенерала Куртена али ова није могла ни за један дан да задржи опште операције. *Од ње се нису ни бојали.*

Онде, где је главно добитак у времену или где се хоће да открију противничке намере у извесном правцу пре, но што се предузму решавајуће мере, можемо се привремено послужити бочним положајем. Кад је циљ постигнут, противник принуђен да се развије, треба бочни положај напустити пре, но што на њ нападне противник. Такав је био задатак Вердеровог положаја код Везула, тако би се можда и могли ослободити Пруси на Сали у октобру 1806. од обиласка Наполеоновог, а тако су могли и Французи 1870. на реци Ниду да помету обилазак Немаца. Ну, при овом се мора одупирати до последњег момента а ипак не сме се допустити да овај моменат прође, што се лако и неопажено деси. Дакле, овако дејствовање скончано је увек са великим ризиковањем.

У осталом не само нападач, већ ће често и бранилац морати да се при заузимању бочног положаја одвоји од природних комуникација. Хтедне ли још са овог положаја и да маневрира, онда мора имати велику слободу, и налазити се у сопственој или у једном делу противничке земље, која је потпуно у његовој власти.

Код свију маневара у рату од утицаја је извесан обзир на оне путеве и жељезничке пруге, којима се добија попуна у људима, муницији и животним намирницама, којима се у позадину спроводе бони и рањени, као и на оне, дуж којих у случају неуспеха можемо наћи помоћи. Али, ови обзири на „комуникационе линије“ и „природне одступнице“ не смеју бити пресудни

Данас је постићи успех бескрајно тешко. Сама се дија не да уништити већ се само њена ватра крађује. Понављањем напада коњица мисли, да изводи изненадно и трајно дејство и да ће, док линије привуку на се ватру и пажњу пешадије дигну мрежу од прашине, која ће покрити позади се ове моћи приближити неприметно и са незгубитцима. Осим тога, таласасто и покривено земље које је повољније за њено дејство, но отворена даје јој могућност да свој напад изврши изненадно и ове околности ће само врло ретко да је изрази великом надмоћношћу пешадијске ватре.

До душе се често чује, да је потребно, да њица дотле доведе, да буде изложена у битци опасностима као и пешадија и да тада и код ње неће бити без успеха, али се при том не помишља је овај захтев немогуће остварити. Пошто је узалудне нападе француске коњице на гренадиере код Августа код Пренцлау-а, Клаузевиц вели: „Писао овде уверио, да у природи коњаника лежи, дозволи да га у таквим околностима убијају.“ Коња даје човеку у тренутку највеће опасности срце за спас, и једва је могуће захтевати да се њом користи. И пешадија би исто тако одступила, само би имала коња. Али, она не може да се од противника измигољи, па баш и да држи, да је од ње јачи. Упорност при одуширању, која нас доводи до нестварности, оснива се једним делом на тој околности она мора или да се брани или да пропадне.

Употребити коња, те да се смрт избегне, и наше човечанско осећање нечег тако *природног*, бегство на коњу сматрамо за много мањи срам но бегство пешке, ма да су побуде и циљ потпуно једни и други.

Шилер је могао да метне у уста свог хероја следеће признање:

„Брзина ове животиње спасе ме
од гонилаца, Банеровских драгона“

уђена каква јача војна маса на цигло један комуни-
 ациони пут. У културној земљи ми најрадије дајемо
 ваком армиском корпусу засебну марш-линију, којом му
 иде и воз и врши сваковрсан довоз. Овај пут постаје
 сталном комуникационом линијом. Према томе, под по-
 вољним околностима и кад армије нису сувише велике,
 сваки армиски корпус има позади себе саобраћајну ар-
 терију, којом се он сам користи.¹⁾ Само кад се уђе да-
 леко у противничку земљу, комуникације се сједињавају
 у једну жељезничку линију за целу армију, јер ће се
 врло ретко наћи више паралелних жељезничких пруга,
 које би биле у употребљивом стању и имају исти правац.

Пошто је обострани саобраћај на њима подиже многе
 заднини непрекидан, пошто се на њима подиже многе
 устапове, које су прорачунате, да на дужи време служе
 то промена ових није мала ствар. У сваком пак слу-
 чају за ово треба доста времена. На ово, дакле, ваља
 обратити пажњу при кретањима. Укрштање корпуса
 код армије са свим природно повлачи и укрштање
 саобраћаја на њиховим комуникацијама, сем ако се ме-
 сто тога не изврши потпуна промена. Укрштавање во-
 зова и транспорта повлачи за собом увек дугање и
 задржавање. Не могу се у позадини увек брзо и довољно
 јасно да знаду промене извршене код корпуса, који
 се напред у армији налази, те да би се предупредило,
 да возови и остало не дута. Кад у кретању наступи
 пауза, онда главнокомандујући мора, где се може, да
 постави поједине делове војске у првобитни ред кре-
 тања од једног крила до другог. Често за ово маневри
 пружају zgodну прилику. Ну, никад се не треба са неком
 бојазни придржавати првобитног реда. Неудобности нису
 још никаква озбиљна зл. Трупе наших дана управо су
 зависне од њихових комуникација само у погледу по-
 пуне муниције, која се на жалост мора довозити из д

¹⁾ Ово одговара и административној самосталности армис-
 корпуса, који има да се за своје издржање сам брине, при ч
 је само у погледу општих распореда зависан од више кома

мовине помоћу жељезница. У сваком другом погледу трупе имају велику слободу, те с тога данас неће никад бити од таквог утицаја обиласци, загрожавања позадине и комуникационих линија, као што је то било пре, када су имале одсудни значај. Особито просто геометриско пресецање једне комуникационе линије неће никад више, или бар у врло ретким случајевима, биће од рђавих последица.

Ну, и поред тога и до данашњег дана одржала се брига о овоме, што има свој почетак у старој стратигиској ученој школи, која је врло велику важност приписивала геометриским односима. Против брзог упада савезника у Сев. Шлезвиг и Јитланд у години 1864. појавила се бојазан знаменитих ђенерала да Данци једним *десаншом* не осеку једну једину комуникациону линију војске. Само је ђенерал Молтке *желео* да то Данци ураде, јер би на тај начин дошло до битке на отвореном пољу, чији исход с погледом на бројну надмоћност и већу способност пруских и аустриских трупа није могао подлежати сумњи и која би можда једним ударом завршила цео рат у њихову корист.¹⁾

И за природну одступницу најбољи је такав положај, када је иста управна и позади средине фронта, јер војска, која је принуђена на одступање понајрадије одступа овим правцем. Сваки други положај одступнице према фронту је зло због тога, што је у таквим моментима тешка управа над трупама, али ипак, као што смо видели зло није такво, да може да стави на коцку спас војске. Комуникационе и одступне линије *могу* али *не морају увек* бити једне исте. Прве воде ка првобитним изворима снаге а друге пак, где се у извесном моменту може наћи појачање. —

У покретима војске *земљиште* игра у толико *незнатну улогу*, у колико његове особености имају подједнак утицај на обе партије. Свуда где се год креће

¹⁾ Поред осталог упореди: Der Deutsch—Dänische Krieg 1864 — издање великог ђенералштаба. Св. I. прилог 30. и 31.

одвело далеко од циља и простора месности на бој данас се умањило, по више пута казали, успех не зависи одржи као што ваља одређени бојни понајмањи је с погледом на главни може да прође човек, туда и пешав оружје. Шта више и високе планине да се бори.

У врло много случајева ће кретања¹⁾ тако и код боја имати стране. У густој шуми, у кршевитом бранилац може исто тако мало решење употреби велика војна тела од земљишта долази на страну једу у већини случајева бранилац врши ће он по правилу и имати ову кор

Пре свега за бој има важност шта. За тим је увек од велике колико земљиште потпомаже дејст одмаже дејству противничког. Јачи више не састоји у препрекама, које реке, долине и одсеци, већ им јачи земљишта, које више или мање пом оружја.

Код речне долине, или дубодол планинских ланаца и стрмени и ко јаког артиљериског дејства јављају у боју: нападач ће морати да спу долину и да њоме нападне противи не може да употреби своје батери, шадије потпомогне. Овде ће бој јер и артиљерија и пешадија са б једнички дејствују на нападачеву таквих долина је много већа од с које имају такву ширину, да напа

¹⁾ Види стр. 293.

као помоћ резервна армија, те да не пропадну већ добивене користи. Челна армија уклања своје возове са места, куда ће маршовати армија, која јој иде као потпора. Шиље их на путеве, који чине комуникационе линије њених крилних корпуса, и ешелонира их тамо, одакле могу наћи бар један пут ка својим корпусима. Или их привуче са свим близу себе, истоварује профитант колоне у магацине, ако се више не мисли да се на далеко продужи наступање или их пак претоварује у кола, која се уз трупе налазе, па их онда шаље назад споредним путевима. *У таквим моментима је свако средство добро дошло, којим се рашчишћавају путеви и места за кретање маршевих колона.* Мешовито становање све више прелази у чисто биваковање. — Овакве прилике паравно не могу дуго да трају. Кад се две партаје већ толико приближе једна другој, више се не могу раставити без боја.

Битка разрешава чвор. Побеђени гледа да се извуче. Победилац пак хоће понова да га достигне. Али, да би могао у томе циљу угодније да наступа, мора своје масе из узаног простора да изведе у шири, где има више путева. Возови и колоне се привлаче ближе, трупе су у последње време рђаво живеде, морају се разместити у пространије станове. Но противник се поново прибрао и застао. Настаје опет сконцентрисавање и други бој.

На тај начин, кретања војске престављају нам се као непрестано *раздвајање* и *сједињавање*. И за једно и за друго мора се погодити згодан моменат. Ако се сјединимо сувише рано, онда ћемо бити принуђени или да се понова раздвајамо или да продужимо маршовање на малом простору и по мало путева. Но у сваком случају губи се корист, која се сједињавањем добила, па било што се мора понова фронт да прошири, било пак што се маршује у великој дубини. Ко стоји дуго концентрисан, тај заборавља, да је и за живот армије потребан простор. Ко се пак сувише доцка концентрисе

га побуђују да напад припреми добр
можда не би учинио иначе услед у
Сваки циљ, који пада у очи, иде
олакшава управу, чини, те се сигурни
те на тај начин паралише корист, и
даје. У обичним стрељачким рововима
ако се не прикрију од противничков
се покривати бусењем, житом или ко
околно земљиште.

Дакле, при избору, оцени и сп
увек у првом реду имате у виду, *ка
у погледу вашреног дејства.*

За овим је важан обзир *на ј*
трупима. Ако земљиште отежава он
онда ће то бити за њу један несумњ
овом је од јаког утицаја и природа
навикнута на самосталност, ако су
образовани и енергични, онда ће го
губити много од свог значаја.

На послетку треба пазити, да и
љена земљиштем има извесан утицај на
Већ смо говорили о томе¹⁾ како не
се услед извесних околности трупе
чају у многе одреде, који се боре з
других али су инак тако у међусоб
пораз једних, доводи и друге у р
на ово осећаће се свако опасно цеш
овакав положај може бити и редати
поводом може се навести у историји
је фелдмаршал Молтке у младим годи
ском главнокомандујућем у битци код
војску тако постави, да буде леђи
фрату. Ово је један особити прим
шења нарочитог случаја у рату, јер
обе противничке војске могло надати

¹⁾ Види стр. 235.

пост боја за ратовање потврђује се искуством свих времена и историјом свију похода.

Ми ћемо овде имати у виду не бој у извесном облику већ бој у опште, те да се са природом његовом из ближе упознамо.

„L' arme à feu c'est tout, le reste ce n'est rien“ („Ватрено оружје је све а остало ништа“), казао је Наполеон, за ког се често вели, да је своју јачину гледао у бајонетном удару великих маса. Кад се се сетимо, да се данас пушком на 1500 мет. а топом на два пут и три пут већем одстојању под повољним околностима може постићи још знатно дејство, онда се неће посумњати у тачност горе остављене изреке. Сувремени бојеви решавају се великом масом једновремено избачених метака на противника. Слика се у неколико увећава, када се говори о бојништима оловом покривеним, о јаком брисању поља помоћу танади и т. д. али се од прилике бар тиме исказује суштина ствари, јер онде, где се данас распламти бој силап и на близу, ту није нико у стању да се одржи како ваља и са голим грудима или да се шта више на коњу појави. Само се они могу на то да усуде, који су сити живота, јер је познато да смрт неће оне, који јој се сами нуде. Уз саму земљу припијени густе стрељачки стројеви, у групама поређани једни до других у дуги низ, бацају све дотле у данашњем пешадиском боју непрекидну реку од цлавих бомбона, док једна страна не попусти¹⁾.

Ну и поред тога још и данас има свој дубок значај легенда о бајонетним нападима, коју је Суваров увио

¹⁾ Покушаји са машинама и шприцевима за избацавање зрна су символ сувременог начина борења. Садашњи малокалибарни, брзометни топ (5'3 и 5'7 см.) који је у стању да за један минут избаци 40 метака и да са сваким метком обаспе циљ са 80 парчади од гранате или и са још већим бројем картечних куглица, тако да за један минут покрије противника са више од 3000 зрна, готово је реализовао жељу, да имамо машину, која би непрестано сејала танад као машина за сејање зрна. Још остаје да се реши проблем, на какав ће се начин довести потребна муниција за ове машине, што наравно није тако лако.

у лепу форму речима: „Пули дуракъ — штыкъ молодецъ“. Ватрено оружје проузрокује код противника губитке, бајонет пак, т.ј. кад се приближавамо противнику страхом појачава утисак, који производе губитци. Обоје мора ићи рука под руку, јер није толико до тога стало, да се униште противнички борци, колико да се уништи противничка храброст. Чим код противника створимо *уверење*, да је његова ствар пропала, ми смо победници. Ну, поред све страхоте кише од метака никад се ово уверење неће створити, ако се дуго држимо на „пристојном“ одстојању од противника. Прилазимо ли му на против ближе, онда му тиме дајемо доказа, да нас његови метци не могу да задрже од судара груди у груди. Опасност му излази пред очи, грозећи му. Кад са последњег положаја поред свих губитака отпочне одсудан јуриш без даљег застоја, противник ће обично, кад је јако растројен, сматрати да је савладан и одступиће. Овај јуриш зову бајонетни напад, ма да ту бајонет по правилу има врло мало посла.¹⁾ *Његова необорива снага састоји се у томе, што се код противника ствара убеђење, да ће шрупе, које имају толике енергије да наступају под смртоносном кишом од куришума, имати у нужди и толико енергије, да га са хладним оружјем униште, ако сачека њихов удар.* Тада га страх од смрти тера да одступи.

У руској војсци и данас се још прича о чудесној снази бајонета. Ну, у томе се тера и сувише далеко, кад знаменити писци препоручују јуриш са смакнутим колонама. Смакнутост се може употребити само онда, кад је противничка ватрена снага ослабила, било услед метежа било с тога, што се нема прегледа или што је дејство противничког огња неутралисано уједињеним огњем сопствене артиљерије и пешадије, те је још само до тога стало, да се већ добивена победа осигура заузимањем земљишта. Кроз густу шуму или ноћу свакако је боље

¹⁾ У бојевима око села и шума, где се противници срећу изненадно, употребљује се и бајонет.

наступати смакнутим колонама, но по шуми и мраку водити бескорисну стрељачку борбу. Кад се бој утишао, противничке батерије уништене или одступиле, кад су пешадиске масе већ напустиле поље, те се само овде онде виђају стрељачки стројеви, где местимице отварају ватру, измичући по том у брзо, онда се преко бојног поља може марширати смакнутим колонама, те да се бојиште заузме, иначе треба трупе увек развити у танке линије. У осталом удар стрељачког строја показује и већу храброст, јер је овде појединац самосталан а не вуче га собом гомила, као што је то случај код смакнутости. У томе, да ли су трупе способне за одсудан јуриш или не, огледа се снага целокупног васпитања трупа а не снага какве догме.

Наравно, развијање у танке стројеве треба почети тек онда, када ово буде нужно због озбиљних губитака од ватреног дејства, којима би били изложени смакнути батаљони или чете. Трупа, која се развила у стрељачке стројеве, испуштена је из руку старешина, те је власт њихова знатно слабија. Њом се тешко управља. Смакнути батаљон може се још и кретати по команди на лево, десно, напред и назад, док чета расута у борби у стрељачки строј не, ма да је ова тек једна четвртина батаљона. Импулс за даље наступање у време ватре обично се даје свежим одељењима, која су дотле била на великом одстојању смакнута, јер за ово обично решавају команданти, који само још што над смакнутим одељењима имају потпуну власт. Она су оруђа њихове воље. У првој периоди рата 1870., не познавајући добро нове даљнобојне пушке, често пута смо покушавали, да наступамо смакнута све до одстојања, одакле смо могли да употребимо наше пушке иглењаче, па тек онда смо развијали трупе и распали их за стрељачку борбу. Услед овога били су неизбежни велики губици, јер док наша пешадија прелази стотинама метара, немогући да избаци ниједног метка, дотле ју је противник обасипао метцима. Под таквим условима Французи беху потпуно спо-

којни и гађаху добро. Ну, ускоро су се и Немци умели да помогну: у напред су шиљали врло ретку и дугу линију стрелаца, која је привлачила пажњу и ватру противника, тако да се позади ове могло наступати са мање штете. Осим тога, при крају рата очекивали су да артиљерија припреми напад како ваља. За тим нису тражили да постигну успех ма по коју цену било, те да појачавају натисак у изабраном правцу, но су доводили противника у забуну неочекиваним обртом у боју т. ј. прво су мирно испитивали слабије тачке противничког положаја, па су се тек онда бацали свом снагом, којом су располагали на та места а већином на крило и бок противника. Научили су се, да се користе добрим странама месности а за ово имали су времена. Тако су у овој периоди извршени са незнатним губицима напади, који су у августу код Верта, Шпихерна или Меца стали хиљадама живота. Такви су напади извршени 3. армиским корпусом првог дана од Орлеана против врхова Шилер-о-Боа и 9. корпуса на плато Д' Овур код Ле-Мана. И у будуће неће бити потребна друга средства сем ових простих, те „да се избегну губици“ а у толико пре, што је наоружање пешадије од онда изједначено. Ко сувише много мисли, како ће избећи губитке, тај ће заборавити да сноси, оно што је нужно.

Колико се треба приближити противнику, па се тек онда развити, зависи од земљишта и нарочитих околности. Пошто је за покретање стрелаца напред готово увек потребан импулс од свежих трупа, то првобитно одстојање од противничког положаја не сме бити толико велико, да се морамо чешће заустављати но што можемо употребити нову снагу, да се после претрпљених губитака приближимо предњим линијама, које се боре, те да са њима једновремено продужимо кретање. Осим тога, при кретању стрељачких маса кроз жита, цбуње, шуму, градине и насељена места многи заостану, јер официр не може да води надзор тако као што то може при смакнутом строју. И са овог разлога треба избегавати

узалудно и дуго наступање у расутом строју. Добро је при овом држати се разумне мере.

У новије доба покушавало се, да се поново узме потпуна власт над стрељачким стројевима, т. ј. да наредицу уреде. Ово се мисли постићи, ако се низови јако згусте. Наши стрељачки низови много личе на дуге пешадиске линије из времена Великог Краља, само што не наступају парадним кораком и што не пуцају стојећи већ лежећи. Тако исто су наши низови изгубили оно равнање под конач, већ се прилагођавају земљишту, које им пружа заштите и помоћи.¹⁾ За тим се старају да ватром управљају командом, као што је то било пре сто година. Овај је проблем сад још мање решљив но пре, јер је расутоост, вика и праска брзе ватре сада већа, јер се човечји глас просто угушује а узбуђење више но икад прикива пажњу, свест и разум.

Природна је жеља, да се утрошак муниције ограничи, јер њена попуна може бити тешка, ако се немилице троши а осим тога, трупа, која је своју муницију истрошила, није ништа друго до мртва снага.²⁾ Правилно је и то, што се услед условљене тачности погађања оружја, на основу теорије вероватности, држи, да ће удаљени циљ бити пре погођен, ако се на њ баци једновремено велика количина кугала но кад се на њ управе поједини метци. После тога, услед тешкоће да се оцени одстојање тачно, биће целесходно при гађању на већу даљину, да сви стрелци не наместе подједнако гајке, већ да један део намести више од оцењеног а други ниже, те да се

¹⁾ Ну, и у садашње време као да се томе често противе љубитељи парадирања, те се тако окреће коло појава, које ће нас на послетку одвести на Молвиц. При овом се истина теше, да је овако што могуће само за време мирнодопских маневара и да ће то у рату само по себи отпасти, али се при том потцењује моћ навике, која из рђаве игре временом створи забуну за озбиљан случај.

²⁾ Искуство из последњих великих битака до сада потврђује само то, да је између средстава за попуну муниције, помоћ једних трупа другима била увек довољна да се појављени недостатак муниције на појединим местима попуни. Опште немање муниције није се појављивало.

веће несигурности и појачаног дејства на великим одстојањима увећаће се обе стране при првој измени кугала, јазни од изненађења, мора да ступа ником најживије. С друге пак стране дим, који све покрива, то ће управа се једном са каквог изабратог места дивника и сопствених трупа, и слика и потпунија. Могу се издавати одређ погледу циља и путева, које треба командант може боље да регулише узјединених трупних делова и родова оружјем резултате својих распореда. Према боју да развија спорије, ипаквије и за тим ће се јаче распламетети у кри довести до озбиљнијих резултата.

Врло често се говори о разном треба да одговара и нарочити начин исе говори о главним и споредним бојевима, одсудним и оним, којима се пр жава, при чему се вели, да се у првом дивник да уништи, у другом растроји, у четвртом обмане. Па и бојеви у цпк имају неку улогу, при чему се противи би се од њега што дознало, док у ст да предходи боју. Далеко би нас одвел само поједине појазе. Тактички циљен то упуштају.

У главноме природна намера код се противник уништи. Овим се у рату стизава сваки циљ, па и време добиј

И сам командант заштитнице, г одступајућој дивизији могућност, да удаљи, најбоље може овај задатак д ниоца противника одсудно сузбије. А њини случајева недостаје снаге. С то покуша, да се представи као да је одмах сву артиљерију, пешадију ра

немогуће у дивљем бојном узбуђењу. Ако је и правилно захтевати у мирнодопском васпитању највеће, што се може постићи, ипак се у хладној стварности рата морамо задовољити са незнатним делом жељеног дејства. Старешине могу имати у почетку ватре извесан утицај на гомилу и нешто од њега и на даље задржати. При том маса се војника учи не само да нишани већ и да цени могућност или немогућност успеха од оружног дејства. У будућим бојевима дакле више ће се не пре на то рачунати, да ће снопови тада бити управљени на важне тачке. *Пошто су ове тачке много очевидније и у опшће познатије нападачу, који се креће у правцу одређеног циља на браниоцу, то излази, да је велика погрешка сматрати да све користи од ватре стоје данас искључиво на страни браниоца.*

Како се успех решава јаким рекама од зрна, то ће имати највише изгледа на успех онај, који може да све своје пушке употреби једновремено и на један циљ. Да се ово потпуно постигне, немогуће је. Ми смо видели, да се један део снаге мора у почетку да задржи позади, како би се могле успешно да пређу све станице при наступању. А и за непредвиђене случајеве у свима приликама потребна је нека резерва. Тек постепено улази у бој целокупна снага. *Али треба увек имати на уму, да је постепено трошење снаге нужно зло а никако добра страна нове тактике.*

ватре приметно да његови људи услед узбуђења гађају на 400 х. одстојања преко сталног нишана старе иглењаче и паљбу прекинуо. И ако се сматра — као што се с правом и чини — та проста чињеница, да један претпостављени у сред животне опасности има толико мирноће и присебности да још и нашан поправља, као нешто необично, ипак се не могу чинити сувише велике претпоставке у погледу тачности ватре великих маса у боју. Да се на бојишту добију слични резултати оним на стрелишту, био би као најелементарнији захтев употреба тачне нишанске висине а поред тога долази још тачно схватње циља, добар положај оружја, правилно окидање и много још другог чега, на које не би смели да обратимо пажњу, ако само намештање гајке сматрамо већ као тешкоћу и као нешто достојно помена, кад се иста правилно намести.

На ово се треба обазирати при почињању боја. Постепено трошење бојне снаге врло често је долазило услед неумесног почетка боја. Жудња за дејством нижих, узнемиреност виших старешина уводе трупе у борбу делимично, како која на бојиште стигне. Често се и не може друкчије, јер се бој приметно услед неочекиваних додира са противником и одмах се развио свом снагом тако да више нема никаквог избора. Али, где год је могуће, треба пре ступања у ватру да дође концентрација и правилно развијање трупа, којима дати такав правац, у коме ће им наступање бити најлакше и од највећег дејства. *Разуман почетак боја осигурава једновремену и ускујну употребу ако и не свих бојних средстава а оно бар највећег дела ових.* Њиме се уштеди много крви и надокнађава се у извођењу боја време, које се утрошило пре њега. Ако се у будуће уводној фази боја да више места, но што је то било у последњим ратовима, онда ће појам о постепеном трошењу бојне снаге бити друкчији, Трајање боја у опште можда се неће скратити, јер темељан увод и спрема улазе у појам „почетак боја“ а за ово треба времена. Али, прави решавајући акт целокупног дејства у многим ће бити краћи и преставаће велики заједнички напор силне бојне масе а не збир многих малих појединачних удара, који само у толико стоје у заједничкој вези, у колико су сви управљени на уништење једног истог циља. И ако су у прошлим временима баш у овим честим понављањима напрезања гледали спас у пешадиском боју и исту по дубини делили на многе линије, те да ове једна за другом улазе у предње редове противника а све у циљу да дугом напрегнутошћу противника исцрпу, ипак су из нужде паметно чинили. Они су хвалили оно као правилно, што је само навиком услед мања старешина постало. Данас би линиска тактика била у толико мање употребљива, јер би услед јаког дејства даљне ватре позадне линије у прилажењу ка предњим, које су у борби, готово исто толико биле угрожене и

изложене губитцима као и предње. — Па и тамо, где се бој из кретања развије, можда ће се моћи да заустави једним делом трупа, па доцније остале *увести* у бој после мирног размисљања.

Све што је овде казано за пешадски бој важи у исто време и за бој у опште. При почетку боја треба се користити заједничким дејством сва три рода оружја. Данас је *артиљерија* више но икада неопходна пратилица пешадије. Она јој отвара пут, где га сама не може да пробије. Она припрема бој, штити пешадију од излишних губитака при одољевању сувише јаким препрека, о које би се и најбоља снага разбила, заштићава је и подржава, кад мора да одступи. Пошто противник употребљава своју артиљерију на овакав исти начин, то бој почиње са артиљериским дуелом. Тек кад противничке батерије почну да ћуте и кад је очевидан њихов пораз, долази пешадски напад. Њега прати артиљерија својим метцима, не излажући се јакој ватри противничких пушака. Она из даљине паралише дејство ове ватре и предупредјава велике несреће, које би могле лако задесити њену пешадију при нападу на утврђене положаје. И ако ново пешадско оружје има такву пробојност, да на одстојању од више стотина метара пробија дебело дрво, и тању гвоздену плочу, танке зидове од цигле и пола метра скоро нагомиланог песка, ипак умешни стрелци могу увек наћи многобројне и добре заклоне од зрна. Зрно не може да пробије камене ограде, којих је доста у Средњој Европи. Пешадија, која стоји овде позади пушкарница, може спокојно као на маневришту да шиље нападачу кишу од олова. И најбоља пешадија на свету мораће да клоне у свом наступању а при таквим околностима, и у колико је храбрија, у толико ће више сама да потпомогне сопствено уништење. Да овог не буде, мора јој потпомоћи артиљерија.

Од стечених искустава око Шлевне, где се дејство дотле употребљаваних топова са положеном путањом против земљаних опкопа показало као слабо, артиљерија се

припреmila да дејствује особеним начином на заклоњене трупе. Као што смо већ нагласили, путеви ка овом циљу били су различни. С једне стране се покушавало, да се употребом бризантног зрна даде парчићима овога, који се распрскавају изнад циља, потпуно управан угао упадања. Ово је могуће, ако је распрскавајућа снага метка већа од снаге терања, коју метак има у оном тренутку, када се налази над циљем. С друге стране се почело у разним европским војскама са увођењем код пољске артиљерије топова за убацну ватру. Метци оваких топова падају на циљ и иза заклона под врло великим углом, при чему се употребљује још јача смеша за распрскавање, но што је то раније чињено. У првом случају имају у виду ту добру страну, што ће се имати једнака оруђа, јер се ови могу да употребе поред положеног гађања против видљивих циљева још и за дејство против невидљивих циљева, чиме се замењује убацно дејство. Ово је у толико важно, што се ове батерије могу да употребе за све бојне циљеве, докле то не може бити код батерија за убацну ватру, а поред тога и нисмо спурни, да ли ће бити ових батерија баш онде, где су у извесном тренутку од потребе. У другом случају постиже се велико убацно дејство а при том и могућност, да се гађа без икаквих сметњи и иза потпуно прикривених и невидљивих позиција. Још није казана последња реч у овом питању, али се у њему толико успело, да је његово скоро решење несумњиво. Победа се клони на страну пољских убацних топова. Само се врста ових колеба између пољских мерзера и хаубица.¹⁾ Тиме се завршио један природан круг од догађаја, јер не треба заборавити, да је пољска артиљерија пре увођења оруђа са положеном путањом имала топове као хаубице и мерзере и да би их и тада заменили са три сличне подврсте новог модела, да су биле пронађене.

¹⁾ При овом напомињемо да пољ. хаубичне и мерзерске батерије не треба мешати са „тешком артиљеријом пољске војске“, која чини засебна одељења одређена за нароч. циљеве. Види стр. 39. и 40.

животне прилике држављана. При овоме желет суделују и велике јединице резервних трупа. И рат, ми ћемо на њих исто толико рачунати и редовну војску, давати им исте задатке и захтеве, њих велике напоре и ако нисмо стекли за време, да ли је овај захтев и извршив. Свако наше резервне дивизије добиле у чврстину а не манданти у поуздању и искуству.

Озбиљном практиком у мирнодопским везама може се постићи умешност и брз поглед у мноштву мери, но што се то обично мисли. Ако ће првобитно гноснирање у будуће бити и теже, као што се с друге стране пак биће лакше пратити оно, код суседних трупа догађа, те ће бити већи брзина за команданте корпуса, дивизија и бригада брзо и на своју руку умешају у бој, те се с тога морају више и вежбати у овоме.²⁾ Мале армије *маневрираши* ради образовања команданата, *да се теориски крећу*, јер ниједан мајстор није с неба. —

Треба правити битну разлику између битке постаје често потпуно случајно при кретању против војска и битке, пре које су партије већ стајале једна друге, узајамно се испитале па за тим могу склопе формалан програм за извршење. Мекал ове врло умесно назива „намерне битке.“ Ну, у прданашњег покретног рата, у самосталности појединих делова и њихових команданата лежи, да ће битке врсте бити изузеци, док случајне битке биће пре

У опште командовање за време намерне битке олакшано, извршење за нападачеве трупе отежано

¹⁾ Види стр. 321. и 322.

²⁾ Colonel B. . . . La poudre sans fumée et ses conséquences S. 56: „Malheur à cette heure critique, à l'armée qui, par une négligence coupable, ne se sera pas préparée dès le temps de paix des combats de corps et de division, voire même des brigadiers et des colonels aux manœuvres des masses, doués de ce coup d'oeil qu'une persévérance et constante des grandes manoeuvres d'automne, donne à un haut degré qu'on ne le croit généralement.“

Ови ће више бити изложени опасности, да и њих сатиру метци сопствених батерија као и противника.¹⁾

Друго, опште увођење брзометних топова код пољске артиљерије даће могућности, да се положаји, које треба заузети у одсудном моменту покрију далеко већим градом од метака, но што је то било раније могуће. За овај решавајући час боја престоје таква дејства, о каквим се раније није ни сањало, те ће пешадија морати два пут више да цени верну потпору своје артиљерије.

Чим почне озбиљан пешадски бој, на страни браниоца појављују се поново батерије, које су за време артиљериског боја морале да попусте. Оне имају да са својом пешадијом издрже на положајима до крајности, не обзирући се на опасност, да могу пасти у руке противника. У последњем моменту суделују у одбијању противничког јуриша или дају могућности потученом браниоцу да се повуче под њином заштитом.

Артиљерија нема решавајућу улогу, јер ће само сасвим рђав противник дозволити, да буде даљном ватром отеран са позиције и да их напусти пре, но што га пешадија натера. Али, њена улога је ипак врло велика. Без њене се помоћи не може више да туче пешадија да се не изложимо поразу и пропасти.²⁾

И *коњица* хоће да узме удела у решавању боја³⁾ онако као и пре, када је Зајдлиц извршио атаку код Колина, Розбаха и Цорндорфа. Ова се нада оснива већином на успоменама појединих момената из великих пешадских бојева последњих ратова. Ту се често пут виђало, како се стрељачки стројеви услед ватре ослањавају, постају све ређи и ређи и тежећи да проти-

¹⁾ И ово иде у прилог убацне ватре

²⁾ Сваком нападу треба да буде ово са свим јасно и да своје стране стоји верно уз своју артиљерију, те да отклони своју изненадну опасност од противничких стрелаца или коњице. Овој је заштита безусловно потребна. Ништа више не смета њено дејству од бојазни, да своје топове не изгуби, ако се сувише много истакне, јер клонула пешадија показује наклоност, да је у решавајућем тренутку напусти.

³⁾ Види увод.

ника обухвате, све се више растежу, одвајају и оцепљују. Снаге се исцрпљују наступањем кроз густо жито или цбуње, при пењању уз брдо, у трчању, од ког човеку долази душа у подгрлац а нарочито после дугог марша и кретања у густим масама преко поља. Муниција се умањује. Многи официри понадали, командовања готово и нема. У оваком моменту се сваком, који ову слику види, намеће страховито питање: како би било, кад би се сад појавила велика маса противничке коњице с бока и разлетела се по бојишту као вихор? Са врло мало труда она би могла да однесе са собом остатке пешадије! Таква се мисао појавила код Вионвиља, када се на бојиште спусти мрак, од пешадије пак није се могло ништа видети на пространом пољу, а међутим у средини стајаше велика артиљериска маса од преко стотине топова јачине без икакве заштите. Изгледало је као немогуће, да се задржи каква енергична наступајућа коњичка маса, која би се бацила на батерије. Свест о овој могућности била је разлог, да се сопствена коњица, којом се још располагаше баци на противника.

Посигурно ће свака велика битка нашег доба донети са собом овакве епизоде. Али, пре свега ми видимо само оно, што је код нас а не и оно, што је код противничке стране, јер су одетојања између обеју страна врло велика, а при том и слабост нам изгледа већа, но што је у ствари. Француски коњички одреди јуначки су јуришали 1870. на развијену немачку пешадију али су ужасно падали од ватре малих одељења. Коњичка маса даје велику мету, те с тога не може да опстане у сфери јаке пушчане ватре. Шта више, и дејство артиљериског шрапнела, који на њу сипа читав поток ситних куглица, нагнаће је да се окане јуриша. Ако не нађе довољног заклона, онда се мора заштити даљином. Ако и изјашу њене старарешине унапред бар толико, колико се може прикучити у опште официр на коњу, те да осмотре стање ствари, ипак ће моћи мало да виде, ма да је дим барутни провидан и ма да поједине сцене боја нису више

заклоњене. Тренутак слабости код противника може се опазити само у предњим стрељачким линијама. Тек из њиховог држања закључују виши команданти, да се криза приближује. Ма сад коњички команданти и похитали к својим ескадронима и довели их на место дејства, ипак ће у том проћи извесно време а можда и повољан тренутак ишчезнути. Коњичке масе, које се крећу, врло лако падају у очи. Коњичка дивизија у касу подиже таку прашину, као и кад се брзо креће армиски корпус. У иоле прегледнијем земљишту она ће очас привући на се све противничке метке. Противник зна, да је овде ствар око неколико минута, за које се време може да прекине ватра против других циљева. Мету, као што је коњичка дивизија, једва да је могуће промаштити. Артиљерија се може користити највећом даљином терања, метци пешадиског оружја на 600 мет. даљине не подижу се у опште никад изнад висине коњаника при водоравној нишанској линији. У брзој паљби обаспе нападача за време од једног минута небројеним зрнима. Коњи су од времена седмогодишњег рата постали бољи и могу у каријеру да пређу веће даљине. Али ова увећана способност не стоји у сразмери са увећаним дејством оружја. Поред тога, пре је бојна способност пешадије била сатрвена, када се њена смакнутост растроји и распршти. Данас пак она почиње са распрштавањем. Свака мала група за себе чини једну употребљиву целину, па и сам појединац не осећа се немоћним, све док код себе има метака.

Однос пешадије према коњици постао је савршено друкчији. Зајдлиц, Цитен, Дризен, Геслер могаху да држе своје ескадроне 800 корака далеко од противника а сами да изјашу до на половину, те да га осматрају, како се данас осматра пешадиска бригада на егзерциришту, и да оцене момеат, када се линије почну колебати, те да се онда баце на њих са својим ескадронима. Потребно је било, да се само на једном месту пробије, па се тим доводила у забуну цела линија.

Данас је постићи успех бескрајно тешко. Сама се пешадија не да уништити већ се само њена ватра прекраћује. Понављањем напада коњица мисли, да ће производити изненадно и трајно дејство и да ће, док предње линије привуку на се ватру и пажњу пешадије и подигну мрежу од прашине, која ће покрити позадње, те ће се ове моћи приближити неприметно и са незнатним губитцима. Осим тога, таласасто и покривено земљиште, које је повољније за њено дејство, но отворена раван, даје јој могућност да свој напад изврши изненадно. Али и ове околности ће само врло ретко да је изравњају са великом надмоћношћу пешадиске ватре.

До душе се често чује, да је потребно, да се коњица догле доведе, да буде изложена у битци истим опасностима као и пешадија и да тада и код коњице неће бити без успеха, али се при том не помишља, да је овај захтев немогуће остварити. Пошто је описао узалудне нападе француске коњице на гренадире принца Августа код Пренцлау-а, Клаузевиц вели: „Писац се овде уверио, да у природи коњаника лежи, да не дозволи да га у таквим околностима убијају.“ Имање коња даје човеку у тренутку највеће опасности средство за спас, и једва је могуће захтевати да се њиме не користи. И пешадија би исто тако одступила, само кад би имала коња. Али, она не може да се од противника измигољи, па баш и да држи, да је од ње јачи. Чудна уворност при одунирању, која нас доводи до истинског дивљења, оснива се једним делом на тој околности, што она мора или да се брани или да пропадне.

Употребити коња, те да се смрт избегне, има за наше човечанско осећање печег тако *природног*, да ми бегство на коњу сматрамо за много мањи срам но бегство пешке, ма да су побуде и циљ потпуно једни и исти.

Шилер је могао да метне у уста свог хероја мирно признање:

„Брзина ове животиње спасе ме
од гонилаца, Ванеровских драгона“

не бојећи се, да ће тиме изгубити пред нашим очима што од свог угледа.

Како би то било друкчије, кад би казао:

„Брзина *ногу мојих* спасе ме
од гонилаца, Банеревеких драгона.“

Он би га морално уништио, ма да је то можда само доказ веће жилавости, телесне снаге и присебности, *сиа-сти се пешке*. Валенштајн, који *на коњу бега*, остаје за нас херој; који пак *пешке бега*, постаје смешан плашљивац, иза кога би морала одмах да падне завеса.

Успеси коњичких маса у боју су могући, као што смо то већ казали¹⁾; да ли ће пак бити тако чести, да их треба узимати у рачун као појаву, која би мењала природу боја, то ће тек искуство показати. Ми ћемо бити једностранни у суђењу, на шта војник има права и рећи: немачки пешак нема за шта да се боји од противничке коњице; видећемо, да ли ће наша коњица бити страшна противничкој пешадији. —

Највећег дејства има удар коњичких маса на противнички бок, где ће добити и најмање ватре, нарочито ако је заклони противничка коњица, која јој на сусрет изађе. Ако ово није могуће, онда се као најбоље препоручује косо кретање против крила. При врло упорним бојевима може коњица у изузетним случајевима исто тако добро да јуриша кроз своју пешадију и на фронт противнички. Раније је било више прилика, када се она могла да изненадно појави из облака барутног дима, који се спуштао испред пешадијске линије као густа мрежа. Овог заклона неће бити у будућности; малодимни барут неће моћи више да прикрива наступајуће ескадроне, противник ће их опазити шта више пре, но што дођу до својих стрељачких низова и кроз њих прођу. Према томе, мора се претпоставити сувише јако узбуђење и забуна код бораца или веома повољно, *шкривено* и

Види стр. 39.

таласасто земљиште, па да такво коњичко дело може да успешно испадне. Међутим, у решавајућим моментима може да много користи коњички удар, па *ма и не био крунисан успехом*, јер ће прекинути противничку ватру и дати могућности пешадији да пође напред, без чега није могла то да учини. Али се треба користити овим брзо пролазним тренутком и наступати одмах за коњицом, те заузети земљиште, које прође, а не да пешадија стојећи непомично посматра ову бурну игру, као што то обично бива. Губици ће увек бити велики. Коњица се пак не сме плашити ових губитака, ако хоће да мисли на успехе у боју. Ну, услед ових губитака коњица може само један озбиљан јуриш да изврши једног дана. При коњичком јуришу улаже се много, с тога је у толико теже решити се и изабрати моменат за њ.

Сигурну и важну услугу чини коњица против противничке коњице. У почетку боја наша коњица мора да растера противничку коњицу испред фронта, те да можемо да видимо положај противника. За време боја заштићава крила. Како је пак данас способна и за пешачку борбу а при себи има и коњичку батерију, то може допринети још веће користи, ако обиђе противничка крила и удари на позадину противникову. Овде она може да задржи појачања, која наилазе и да направи забуну за леђима противника.

Ако артиљерија, као што често бива, одмах у почетку боја веома дрско и брзо изађе напред, онда коњица може постићи лепе успехе против овог рода оружја. Ако се непријатељске батерије појаве са изненадном ватром, као што су то више пута чиниле немачке батерије 16. и 18. августа 1870., тада свакако код немачке коњице неће бити без енергичног напада, те ће и поред неких губитака гледати у противничким батеријама добродошао плен. —

Сад ћемо говорити о *ушицају месности на бој*, при чему нећемо улазити у појединости, јер би нас то

одвело далеко од циља и простора ове скице. Утицај месности на бој данас се умањило, пошто, као што смо већ више пута казали, успех не зависи више од тога, да се одржи као што ваља одређени бојни ред. Утицај месности понајмањи је с погледом на главни род оружја. Куда може да прође човек, туда и пешак може пронети своје оружје. Шта више и високе планине не сметају му више да се бори.

У врло много случајева ће месност као год код кретања¹⁾ тако и код боја имати истоветну улогу за обе стране. У густој шуми, у кршевитом планинском земљишту бранилац може исто тако мало као и нападач да за решење употреби велика војна тела. Али, често корист од земљишта долази на страну једне партије а пошто у већини случајева бранилац врши избор бојишта, то ће он по правилу и имати ову корист на својој страни.

Пре свега за бој има важности проходност земљишта. За тим је увек од велике важности испитати, у колико земљиште потпомаже дејство нашег оружја а одмаже дејству противничког. Јачина позиција данас се више не састоји у препрекама, које пред фронтом чине реке, долине и одсеци, већ им јачина зависи од облика земљишта, које више или мање помаже ватрено дејство оружја.

Код речне долине, или дубодолине, која лежи између планинских ланаца и стрмени и која је шира од даљине јаког артиљериског дејства јављају се овакве околности у боју: нападач ће морати да спусти своју пешадију у долину и да њоме нападне противну страну, при чему не може да употреби своје батерије, да овај напад пешадије потпомогне. Овде ће бој бити веома неједнак, јер и артиљерија и пешадија са браниочевог стране заједнички дејствују на нападачеву пешадију. Вредност таквих долина је много већа од сличних долина, али које имају такву ширину, да нападач може да артиље-

¹⁾ Види стр. 293.

риским дејством са ове стране отвори себи приступ на ону другу страну дубодолине. У овом другом случају месност и позиција не решавају, већ надмоћност у артиљерији. Могаднемо ли избором бојишта да искључимо дејство једног од два главна рода оружја од стране противника, а међутим да употреба нашег оружја буде могућа, онда смо тиме добили толико, да се једва може упоредити са бројном надмоћношћу. Ну, овде има да се испуни још и тај услов, да је противник својим великим интересима *приморан* да напада, иначе бранилац неће имати никакве користи ни од најјачих и најбољих положаја, ако их противник обиђе или обухвати.

Високе доминирајуће тачке, насељена места на брдима и т. д. која још из далека падају у очи и која се лако узимају за јаке положаје, кључеве и потпорне тачке, имају и данас врло опасну страну, што са свим природно привлаче на се дејство противничког оружја а то знатно иде на уштрб њихове издржљивости. Она постају мета свих топова и пушака нападачевих и посада у место очекиване заштите види како брзо расте број њених губитака. Према овоме, овима треба претпоставити месност, која слабо пада у очи а даје неке користи.

Висоравни са дугим странама без корита и удоља, које прикривају наступање противника, важе као најјаче позиције, које се могу наћи и њих треба претпоставити у већини случајева свакој позицији са стрмем странама.

Ово нас води ка разматрању вештачких ојачања месности. Њихова вредност особито данас с погледом на тако јако појачано ватрено дејство не може се порећи, али ипак није безусловна. За одбрану спрењене ивице села, стрелачки ровови на брдима, јаке барикаде и остала заштитна средства заштићавају у неколико пешадију, која је иза њих од пушчаних зрна и тиме уносе у њену ватру мирноћу и смишљеност.¹⁾ Али с друге стране опет такви построји привлаче пажњу противника. Они

¹⁾ Види стр. 305.

га побуђују да напад припреми добро артиљеријом, што можда не би учинио иначе услед узбуђености у боју. Сваки циљ, који пада у очи, иде у корист нападача, олакшава управу, чини, те се сигурније цени одстојање, те на тај начин паралише корист, коју својој посади даје. У обичним стрељачким рововима губитци су већи, ако се не прикрију од противначковог ока тиме, што ће се покрити бусењем, житом или коровом боје, које и околно земљиште.

Дакле, при избору, оцени и спреми бојишта треба увек у првом реду имати у виду, *какве су околности у погледу вашреног дејства.*

За овим је важан обзир *на јединство управе* трупама. Ако земљиште отежава ово за једну страну, онда ће то бити за њу један несумњив недостатак. При овом је од јаког утицаја и природа војске. Ако је она навикнута на самосталност, ако су нижи команданти образовани и енергични, онда ће горњи недостатак изгубити много од свог значаја.

На послетку треба пазити, да и подела снаге условљена земљиштем има извесан утицај на *држање трупа*. Већ смо говорили о томе¹⁾ како неповољно утиче, кад се услед извесних околности трупе морају да распарчају у многе одреде, који се боре засебно једни поред других али су ипак тако у међусобној зависности, да пораз једних, доводи и друге у рђав положај. Налик на ово осећаће се свако опасно цепање трупа. Кад кад овакав положај може бити и релативно корисан. Овим поводом може се навести у историји познат факт, када је фелдмаршал Молтке у младим годинама саветовао турском главнокомандујућем у битци код Низибана, да своју војску тако постави, да буде леђима обрнута ка Еуфрату. Ово је један особити пример целисходног решења нарочитог случаја у рату, јер се према каквоћи обе противничке војске могло надати, да ће победа бити

¹⁾ Види стр. 235.

оне стране, која се бар колико толико одупре. На ово се опет може понајпре рачунати, ако војска не буде имала пута за бегаше.¹⁾ Тако је и Кортес изгорео позади себе лађе само за то, да у сваком свом борцу узбуди очајничку одлучност. Исти овај утицај осетиће се код сваке предходнице, која натрапа на целу противничку силу, тек што пређе какву реку или изађе из каквог теснаца. Овде је појмљиво и простом војнику, да је бегство исто што и пропаст а да ће положај бити све бољи и бољи у колико постепено пристиже сопствена главна сила. Ово даје одбрани чудновату жилавост и издржљивост док противнику недостаје тако јак импулс. Ма да је за њега очевидно, да би веома корисно било, кад би противника понова бацио у реку, коју тек што је смело пребродило, али од успеха овог предузећа не зависи сопствена егзистенција, са чега је и тежња да се циљ постигне много слабија. Услед ових околности, поред слабе стране, која долази услед великог протезања положаја, врло су ретке успешне одбране река. Доњи Дунав, и ако је по природи једна од највећих препрека, каквих има, прелажен је у разним руско-турским ратовима више од двадесет пута а на очи самог бранноца.

И код утврђених положаја има свог утицаја морално дејство, а врло често и надмашује материјални значај. Војник се не осећа најбоље чим сазна да га воде против утврђеног положаја.²⁾ Он се боји, да не наиђе на такве препреке, за које је немоћна свака хра-

¹⁾ Као што је познато савету Молткеовом није следовано и битка је изгубљена.

²⁾ На сев улазу у Церкот Французи су ровом пресекали пут и позади наместили јаку барикаду, која је за време битке код Орлеана 4. дец била мета за артиљерију 9. нем. ерм. корпуса тако, да су позади овога заклона били гушће расејани мртви но по осталом бојишту. Петог децембра у јутру стајао је ту један магдебуршки фузиљер, који се, разгледајући ову врло вешто начињену препреку и ровове са обе стране, окренуо француским лешинама, које наоколо лежаху, речима: „Видите ли, да вам ни укопавање није ништа помогло“. Ово правилно мишљење добио је прост војник тек дуговременим искуством.

брост. Бранилац пак осећајући слабост склон је да гласове о јачини својих утврђења преувеличава, у чему му јако потпомажу они, који се о томе ништа не разумеју. Радови око шанчева узбуђују интерес код становништва. Где и какав новинарски коресподент могадне да завири у ове послове, ту он придаје свом открићу обично врло велику вредност и стварност допуњава из извора своје бујне фантазије. Који се борио на Лоари, сећаће се врло добро описивања утврђеног логора код Орлеана, батерија са тешким поморским тоновима, гвоздених мрежа, препрека од жица, двојних и тројних линија, мина и других ужаса, који су објављени прво у француским па онда и у немачким и енглеским листовима, као и тог да све то није било без утицаја. Дакле, кад хоћемо да одвратимо противника од напада на извесну тачку, онда се можемо врло корисно послужити моралним дејством, ког имају гласови о добро утврђеним положајима. Овај циљ имали су утврђења, која су доцније подигли Немци на јужној страни Орлеана, јер се није могло код слабе посаде ни мислити на озбиљну одбрану, пошто се армија била окренула на запад. —

Успешним коришћењем земљишта и утврђења може се потпомоћи економија снаге, која је при извођењу боја од два пут веће важности. Од природе јаки делови положаја поседају се слабо, и тиме сувишак снаге добивен употребљује се на друге циљеве а не само на одбрану. У осталом ову економију не треба мешати са штедљивошћу у опште. Економија снаге захтева јасно разликовање неважнога од важнога, цицијање за прво, а галантност за друго. Тиме ће се и то постићи, да се употреби довољна снага на онај акт боја, од кога се надамо повољном решењу.

Често се говори о нужности и корисности *јаких резерва*. Ова догма стоји у тесној сродничкој вези са теоријом о постепеној употреби бојне снаге и важи као неприкосновена. Отуда се и за време мирнодопских маневара врло често виде велике пешадиске масе, где на-

падају, док је само незнатан део њихов развијен и употребљује своје оружје. Све остало иде за овим смакнuto и са ударима добоша и узвицима ура, као да тиме могу да протерају противника. Свака резерва преставља мртву снагу.¹⁾ Људи, који маршују позади стрељачког низа ни у колико не наносе штете противнику, а својој страни највише ако мало помажу тиме, што својом близином појачавају храброст оних делова, који се стварно боре. Резерве су само онда од користи, кад су и саме ангажоване. Пошто једновремена употреба целокупне снаге даје највеће дејство, то би изгледало као погрешно, да се ма какве резерве одвајају. Али, оне су потребне те да се могу да паралишу изненадни обрти и случајности боја, без којих није никада. Ако је ситуација још тако нејасна, да изгледа да морамо бити спремни на многа изненађења, онда ће нам резерве бити јаке. Ну, у колико се ситуација разведрава, у колико се више може да предвиде ствари код противника, у толико их можемо слабити. Шта више, можемо преставити и такве околности, када би најбоље било, да и немамо никакве резерве, а то је случај, кад тачно сазнамо јачину противника, а овај ју је потпуно развио. Такве околности у ствари неће никада наступити, па према томе не смео се никада борити без резерва. Али остаје као правило, да нису целисходне у опште *јак*e резерве, већ резерве, које одговарају ситуацији, у којој се налазимо. Сувише јаке резерве нису резултат ваљане већ на против лоше економије. Оне су знак расипања и дробљења снаге и често су остале бескорисне, док су могле успешно да бој реше. „Бенерали, који чувају одморне трупе за сутра дан по боју, бивају готово увек тучени. Ако је корисно, треба увести у бој и последњег човека, јер сутра дан после потпуне победе неће се имати никакве препреке

¹⁾ Овде се не мисли на оне мале смакнуте трупе, које се у почетку боја држе привремено позади, те да се употребе према потреби за извођење боја, за његову „храну“, већ они велики делови војске, које за себе задржава главнокомандујући, да их употреби према идејама, које му се за време боја појављују.

да савлађују; само мњење осигурава победиоцу нове триумфе.“ Ако су се велике војсковође, као што је Наполеон, чије речи мало пре наведосмо, и прославили вештом употребом јаких резерва, то ова слава више припада њиховом разумевању да добро распореде средства у опште, којим су располагали. Они су једним делом своје војске заплећали у бескорисан бој целокупну противнику снагу, па су тек онда отпочињали извођење првобитног бојног плана са остатком своје армије, која је била као нека друга армија створена штедњом. Овде нема ни помена о резервама, јер је војним масама, које нису одмах утрошене, још од почетка намењен извесан циљ. —

У боју је тако исто важна *узајамна веза појединих дејстава* при извођењу истог. Ово изгледа да се разуме само по себи, но ипак није тако, јер нам историја многих новијих бојева показује, да им је стварно то недостојало. Или се артиљерија изводила тек онда, када је пешадија своју снагу већ разбила о неку препреку, или се свеже трупе тек онда изводе ради решења боја, када су предње бојне снаге толико истрошене, да у следећем најважнијем моменту могу само мало или ни мало не могу да буду од помоћи. Тек се онда позивала коњица, када је моменат већ био ту, док је то требало учинити, када се моменат за јуриш приближавао. Ово се дешавало мање због немања присуства духа, но због тога, што се то није из раније предвидело. Ово пак долази из искуства, вежбања и хладнокрвности, које има времена да размишља и у часовима највећег узбуђења. Нема спора да је тешко, стајати у сред догађаја, бити цео заузет оним, што се непосредно догађа, па ипак имати пред очима будуће и мислити на оно, што мора бити, те га припремити. Али баш то и јесте задатак команданта. И ако смо у нашим новијим ратовима често виђали: да се бој развије из неочекиваног сусрета, да су трупе хитале у бој, како је боја пристизала, да се снага раздробљавала, да су губитци

били без нужде велики а услед недостатка у узајамном дејству, ипак у овом добивена искуства нису пропала. *Будући бој не може бити: без темељнијег увода, без свесније схваћеног циља, без брижљивијег почетка, без тешње узајамности сва три рода оружја и без решења јадновременом употребом свих сила, које стоје на расположењу.*

Новина, која ће нас изненадити, неће можда бити веома појачана пешадијска ватра, од које смо већ доживели поједине чудновате пробе у последњим ратовима, већ ће нас изненадити оншта употреба једне нове терајуће снаге, коју је пронашла прогресивна техника и која дејствује и без дима и скоро без звука. Са гледишта савременог стања технике одавна се стари барут може сматрати као преживели производ, чије је избацивање из употребе само питање времена. Још није постигнут са новим, тако названим бездимним барутом врхунац, али ће и овај у многим изменити физиономију боја у будућности. Облаци дима, који се подижу у вис, неће више означавати положај противничких батерија, и посматраоцу готово тачно издавати број топова. Више се неће моћи својим трупима давати правац према финим белим линијама од дима, које се јасно виде испред стрелачких низова. Чешће но пре може се десити, да се пита више и на кратким одстојањима превиди трупа, која већ улази у бој. Обмана, лутања и погрешних удара биће више но пре и задатак управе постаје тежи. Испитивање мера које противник предузима, што предходи решењу, мора се вршити брижљивије но до сад, за шта ће требати више и времена. У ђенералштабовима развиће се ова грана до тог ступња, докле се досад није ни помињало, па и за време мира више ће се радити на њој, но што је то раније чињено. И ако у другом облику рекогносцирање ће имати готово исту улогу као и у време линиске тактике, када су се пре почетка боја старали да сазнаду појединости у противничким линијама и да пронађу најслабије место. Услед

веће несигурности и појачаног дејства ватреног оружја на великим одстојањима увећаће се одстојања између обе стране при првој измени кугала, јер свака из бојазни од изненађења, мора да ступа у додир са противником најљивије. С друге пак стране, пошто ће отпасти дим, који све покрива, то ће управа бити лакша. Кад се једном са каквог изабратог места добије преглед противника и сопствених трупа, и слика ће бити јаснија и потпунија. Могу се издавати одређеније заповести у погледу циља и путева, које треба к њему заузети. Командант може боље да регулише узајамно дејство појединих трупних делова и родова оружја а и боље видети резултате својих распореда. Према овоме ће се будући бој да развија спорије, плавније и са одуговлачењем, за тим ће се јаче распламетети у критичном моменту и довести до озбиљнијих резултата.

Врло често се говори о разном циљу *боја*, коме треба да одговара и нарочити начин извођења боја. Тако се говори о главним и споредним бојевима, привидним бојевима, одсудним и оним, којима се противник само задржава, при чему се вели, да се у првом случају хоће противник да уништи, у другом растроји, у трећем задржи и у четвртог обмане. Па и бојеви у циљу рекогносцирања имају неку улогу, при чему се противник само опина, да би се од њега што дознало, док у ствари сазнање мора да предходи боју. Далеко би нас одвело, да овде претресемо поједине појаче. Тактички убеници довољно се у то упуштају.

У главноме природна намера код боја је увек, да се противник уништи. Овим се у рату најпотпуније постижава сваки циљ, па и време добија.

И сам командант заштитнице, који има да створи одступајућој дивизији могућност, да се од противника удаљи, најбоље може овај задатак да испуни, ако гонопаца противника одсудно сузбије. Али, за ово му у већини случајева недостаје снаге. С тога дакле, мора да покуша, да се представи као да је веома јак, изводи одмах сву артиљерију, пешадију развија на великом

фронту, те да се противник од тога поплаши, остави се енергичног гоњења и отпочне уводне радње за озбиљан бој, који заштитница сад гледа да избегне.

Армиски корпус, ког главнокомандујући истури према јаком фронту какве војске, док обухватом крила хоће да успешно реши бој, не сме наравно јако да напада, јер је и сам слаб, да што изведе. Он мора да се уздржава, да отвори канонаду и развијену пешадију покаже, те да тиме каже противнику, да се не сме маћи напред, јер ће иначе бити снажно нападнут. Дакле, начин борења са свим природно регулише се односом снаге према задатку. Заповедити да се воде бојеви у циљу да задрже противника или привидни бојеви, врло је рђава ствар, јер, да ли се бој може на тај начин да води, врло много зависи и од противника. Делити бојеви и називати их разним именима има у себи нечег опасног, јер се у преставаљању целпсиходности нарочитих облика боја мање важности лако скрива наклоност ка слабим и полутанским мерама. Бој се бије и употребује оружје како једном тако и други пут. Али решењу ће се тек онда приступити, када се мисли, да има изгледа на победу.

10. Битка.

Најважнија ствар у ратовању јесте и остаје *битка*. Она преставаља кризу, из које непосредно излази решење свих у извесно време перешених питања. Она је Александров мач, којим се размршује Гордијев чвор. Са сваком битком почиње нова епоха ратовања. Често пута је једна једина велика битка распледа у опште ратни заплет, као што је то била битка код Кенигреца 1866.

Ми већ знамо, да никаква ратна вештина није више у стању да дође до победе без решавајуће битке.¹⁾ Ни најслабији противник *неће* да положи оружје само пред стратегиским комбинацијама. Ма да у овим комби-

¹⁾ Види стр. 273. и 274.

нацијама и види надмоћнијег генија, ипак ће покушати, да његову мрежу грубом силом процепи и поново успостави изгубљену равнотежу.

Нападач жели битку а бранилац зна, да је не може на дуго да избегне, те се с тога спрема за њу. Овај је очекује и пожедеће је у оном тренутку, када му споредне околности створе повољнију ситуацију, но обично. Ово је ипак једино средство, којим може створити себи бољу ситуацију и ослободити се притиска нападачевог. Даунов пример код Колина показује нам, да се ђудљива богиња на бојишту и на пасивног браниоца кад кад осмехне, када се срдито окрене од додавањег свог љубимца. Битка ће дакле увек бити средиште, око кога ће се окретати коло догађаја.

Код Солферино бориле се 160.000 Аустријанаца против 150.000 савезника, код Гравелот-С-Прива 200.000 Немаца против 130.000 Француза, код Кенигреца 221.000 Пруса против 219.000 Аустријанаца и Саксонаца, код Лајпцига 290.000 савезника против 150.000 Француза, на тај начин могу се у биткама будућих ратова у одсудном часу појавити једна према другој војске од 300.000 до 400.000 бораца. Ако велике силе изведу у рат 20 армиских корпуса па и више, онда нема разлога, због ког се не може мислити, да ће се већи део те снаге наћи на пољима, на којима ће се једног дана борити о судбину народа.

Како ће изгледати бојно поље у тим околностима, не може нам дати потпуну слику ни Гравелот, ни Кенигрец, ни Лајпциг. Не само што ће на промену бојишта утицати већи број бораца, већ исто толико и дејство новог ватреног оружја као и тактика, која ће се из тога појавити. Теорија нас учи, да се бијемо на узаном простору и са уским фронтovima, те да тиме добијемо довољну дубину и потребну снагу. Практика нас пак тера, да се свакојако развличимо, како бисмо омогућили дејство свих изврских пушака и топова. *Практика је овде јача и дужи фронтови биће пра-*

вило. 18. авг. 1870. фронт за напад није био сувише велики, шта више на десном крилу више је недостајало простора по трупа. Како се у будућности може да појави два пут већи број, то неће бити невероватност и два пут дужи фронт. На линијама од 3—4 нем. миље тада се неће више борити корпуси већ армије једне поред других.

Наравно, ове се велике битке не могу да развију одмах у почетку рата. Пошто ће концентрисане војске стајати у дугачкој линији веома близу једна другој, то у почетку неће бити простора, да би се могле кретати заједно ка једном истом циљу и сјединити на једном изабраном месту. На утврђеној граници, где ће противничке војске на свима тачкама једновремено доћи у судар, појавиће се услед овога читав низ *уводних бишака појединих армија*. Ну, ако се при овом крајње решење отегне, ако се продор не могадне одмах да изврши, бојеви ће ускоро бити већих размера, јер ће обе противничке стране тежити, да масе ослободе дотадањих заплета са противником и концентришу на решавајућем месту. Тада ће се још у овој уводној периоди десети решавајућа битка нарочито још ако бранилац буде имао времена да изврши општи контранапад. Не буде ли је овде, десиће се после нападачевог продора. Док нападач пак врши продор, бранилац ће без сумње добити времена да привуче своја јачања, док и код нападача исто тако све јури ка месту продора.

Ну, ова будућа битка народа још је за нас сфинкса нерешеном загонетком. Техника се труди, да пронађе ова средства, којима ће да појача утицај врховне управе да јој на тај начин олакша службу, која постаје изана у дан све тежа. Кад би јој се могла да поврати пад током битке, какву је имала у време линиске офиктике, онда би ишчезла тајанственост нове појаве. фон еде фон, телеграф, сигнални балон потпомажу је. Ну, е ствари, које су срачунате на имање времена и мир-

надмоћност. По подне је корпус једва је ујутру задобио. Командант армије се тако исто, преносећи на тактичко и тегиску идеју, да противнику препречимски корпус да остане, где је, 10 главнокомандујући знао да наступа ка иде на напад против противничког де на тај начин буде, ако је изако могу у Мец. Но када се видело, да за ово снаге,¹⁾ а међутим било је опасности јући надмоћност у броју не изврше об решењу дода друго, да се противник живним ударима обмане о слабости Не средства за ово беху незнатна. Неки е могли и махати главом, видећи мест гомилице, чија снага беше исцрпљена кад стиже заповест, да се непрестативнику никако мира не да. Шта ли школовани коњички официри, када и мораху у сумрак још једном да изврше не беше ни прецизног ни видљивог свем том само ове мере беху на сво нарочито биле у сагласности са намерник обмане, да се непрестано зани дође нити до свести о својој снази н да је његов спас у томе, да себи по одступницу ка Паризу.

Овде је стајао према „bon génie *француској* страни велики ратник са Овај је умео да овлада током идеја ника и тиме да лиши противничку и тивности. Само тако се може разред овог дана, који је био решавајућа п цео ток рата, није могло 120.000 Ф

¹⁾ Неки делови 10. арм. корпуса био бој 3. корпуса, о чему главнокомандујући није

животне прилике држављана. При овоме желети је, да судедују и велике јединице резервних трупа. Плате ли рат, ми ћемо на њих исто толико рачунати као и на редовну војску, давати им исте задатке и захтевати од њих велике напоре и ако нисмо стекли за времена уверење, да ли је овај захтев и извршљив. Свакојако би наше резервне дивизије добиле у чврстину а њени команданти у поуздању и искуству.

Озбиљном практиком у мирнодопским вежбањима може се постићи умешност и брз поглед у много већој мери, но што се то обично мисли. Ако ће прво рекогносцирање у будуће бити и теже, као што рекосмо,¹⁾ с друге стране пак биће лакше пратити оно, што се код суседних трупа догађа, те ће бити већи број прилика за команданте корпуса, дивизија и бригада да се брзо и на своју руку умешају у бој, те се с тога дакле морају више и вежбати у овоме.²⁾ Мале армије морају *маневрирати* ради образовања команданата, *велике да се теориски крећу*, јер ниједан мајстор није пао с неба. —

Треба правити битну разлику између битке, која постаје често потпуно случајно при кретању противничких војска и битке, пре које су партије већ стајале близу једна друге, узајамно се испитале па за тим могле да склопе формалан програм за извршење. Мекел ове битке врло умесно назива „намерне битке.“ Ну, у природи данашњег покретног рата, у самосталности појединих делова и њихових команданата лежи, да ће битке ове врсте бити изузеци, док случајне битке биће правило.

У опште командовање за време намерне битке биће олакшано, извршење за нападачеве трупе отежано, јер

¹⁾ Види стр. 321. и 322.

²⁾ Colonel B. . . . La poudre sans fumée et ses conséquences tactiques S. 56: „Malheur à cette heure critique, à l'armée qui, par une insouciance coupable, ne se sera pas préparée des le temps de paix des comandants de corps et de division, voire même des brigadiers et des colonels rompus aux manèvements des masses, doués de ce coup d'oeil qu'une pratique sérieuse et constante des grandes manoeuvres d'automne, donne à un plus haut degré qu'on ne le croit généralement.“

је и противник спреман и, ако хоће да се брани, изабрао згодан положај и шта више утврдио га у колико је год могуће. Код случајне битке задаћа главнокомандујућег је тежа. Он није имао времена да се припреми, већ мора да импровизира. Пред собом има извесну ситуацију, према њој се управља и има да брзо донесе важне одлуке, не прибавши довољно извешћа или не упознавши се предходно са околином и противником како треба. За трупу је пак по правилу лакше. Она неће наићи на противника у спремљеним и удешеним положајима. Добре стране терена стоје готово подједнако на расположењу и једне и друге стране.¹⁾

Да пропратимо ток *случајне битке*, каква нам још стоји пред очима из успомена из последњег рата.

Противник је пред вече напустио своје положаје, поново отпочео кретања, чији циљ још не можемо тачно да увидимо. Ми му приписујемо намеру, да хоће да се без боја повуче позади какве блиске одбрамбене линије и надамо се, да ћемо га тамо сустићи. Могуће је, да га и раније стигнемо, али не држимо да је то вероватно. Под оваквим изгледима главнокомандујући издаје своје заповести. Њима се наређује брзо наступање, јер треба хитати. Али, управо о битци још се ништа не говори. У њима је изражена само општа намера, да се противник сустигне, што је са свим довољно за ниже команданте. Неколико нарочитих мера предузетих у погледу извиђања и узајамног потпомагања узбуђују више но обично напрегнутост, са којом се сутрашњи дан очекује. — Коњица крену, чим се сунце појави иза брда — нешто раније но обично. — За њом маршколоне армиских

¹⁾ Из овога излази, да стратeгиски нападач мора непрестано да тежи, да браниоца принуди на кретање и да га уплете у читав ред случајних батака. Међутим речју »случајна битка« неће да се каже, да ту треба оставити *слепом случају* хоће ли доћи до оружаног решења или не. Тиме се хоће да каже само то, да се у напред није могло да зна време, када ће се битка да развије. Решење, да се противник нападне, па ма се где срео, које је увек својствено силној стратeгиској офанзиви, са сигурношћу ће проузроковати случајне битке.

корпуса. Извесно време иде се без икаквих догађаја. Већ се у трупи говори, како се противник користи ноћу, те да измакне, кад стигоше први рапорти. У исто време чуше се неколико пуцњева. Нашло се на слабе противничке предстраже, које хитно одступају и ишче-завају иза добунова, кућа и дрвећа. Опет се све утиша али на скоро опет оживе. Рапорти чешће пристижу. Није се нашло само на извиђачка одељења или предстраже противничке, већ се видела једна маршујућа колона, па можда и сам логор. Изгледа, као да се појавила згодна прилика за леп удар, да има могућности, да се један део противничке снаге посебно потуче, одсече или и уништи. Командант предходнице изјахао напред до коњице, коју држи концентрисану у једном кориту. Са оближњег брда изгледа, да ће се моћи противник да види. Тамо отиде са вишим коњичким официрима и почну разговарати о томе, какви су изгледи у датом моменту. Војска је у наступању; зна се, да противника треба напасти, сви се у томе слажу да се не смеју пропустити бескорисно повољне прилике, које ће можда брзо ишчезнути. Један ордонанс официр јури у назад са заповешћу, да предходничка батерија изађе напред. Но ова већ иде. Командир батерије је за свој рачун посматрао противника са једне високе тачке и наредио својим топовима да у касу прођу мимо пешадије, која им отвара пут, колико је потребно. С друге стране ето стиже и коњичка батерија. Обе излазе на положај. Први топовски пуцњи чуше се убрзо један за другим. Као што се види, противник се изненадио, метак је упалио. Жудња за битком, да не речем за ловом, пробудила се у бораца. Трупе добише заповест, да марш убрзају. Челни батаљон опружио корак, покривен прашином креће се напред са својим командантом на челу. Стиже баш у згодно време, јер батерије, које дотле беху заштићене само коњицом, и тако успешно дејствоваху, почеше добијати и пушчана зрна. Командант издаје општу заповест, да батаљон осигура крило артиљерије, и противника протера са ове близине.

он сам паде, понев са собом у гроб отаџбине. Његов пример је опомена, намерну битку са дубоко укорењеним токном току. —

Битка 18. авг. 1870. — два дана виља — била је намерна. И она се не знало што се хтело. Десно противничко крило онде, где се држало да је. Услед тежак миски корпус пре времена јако увукао, пропала је намера, да се на фронт саопрати озбиљно, док противничко десно крило се не издарило. Овде је првобитни план наметнут, да се дарећи с једне стране врховној команди саопрати нижим командантима. На фронт се опрати озбиљније и у исто време обухват је извршен верније. Тако се новим путем постигао успех.

У намерној битци дакле важно је да се изврши дујући истина припреми и брижљиво извршење, али да услед овога не изгуби се посматрању истинског тока ствари. Овако се не носи ношћу, која ће задржати прве идеје прека и неугодних случајности све док се не дојасним размишљањем не нађе боље, савлада духа, која ће му дозволити, да иде прва да га при том не заведе раније савлада. Снага и живавост његове воље биће подвргнута грубљим пробама но у суду се опасност, могућност изненадности и врста, којима се иде у сусрет, за рана размишља; ове пак појаве имају доста дају фаитазијом и да дух растроје. одмах у почетку дејства мање и ретко у одлучивању.

Случајна и намерна битка дакле проба инџенијум главнокомандујућег и каже своју вештину у једној врсти д

да и батерије из главнине дођу. И оне јуре испред пешадије. Од кратког времена опазила се код противника нека нова појава. Изнад шуме, којом се ивичи видокруг, уздиже се нека сиво бела пега: једни веле облак је, други прашина је. Сад нема више сумње: то је маса од прашине, која се извила над великом наступајућом колоном. Сад се треба питати још само, да ли је то дивизија или армиски корпус. Командант мисли да је добро, да о томе извести суседни корпус своје армије. Ађутанти одјуреше са усменим или плајвазом написаним извешћем.

Хајдмо сад код главнокомандујућег!

Он је свој главни стан оставио тог јутра на старом месту, те да би се у биро у могло још радити. Тек у подне има да се главни стан премести у ново место. Са извесном папругутошћу очекују се рапорти о данашњем наступном маршу, али ни о каквој битци. Од једном распростре се глас, да се чује удаљена топовска грмљава. За извесно време је нестане, па се за тим понови. Отпочне се препирка, шта то може да значи. Често пута нисмо сигурни, да ли је овај пуцањ код наше или какве суседне армије. Неколико беспослених официра попели се на висове, који су око варошице и у повратку тврде, да се може јасно да разликује и пешадиска паљба, изгледа да је борба узела шире размере и да је у опште озбиљније природе. На послетку стиже један рапорт. То је онај, ког је послао командант предходнице оног корпуса, који се туче, када је још мислио, да пред собом види само противничке предње трупе. У рапорту се говори о slabим противничким одељењима, које су изненадили и сад хоће да гоне. Дакле, овде је ствар — тако се бар из рапорта види — само око споредне борбе, те нема повода да се нареди предузимање каквих нових мера. Све се поново умири; интересовање за часак престаде. После кратког времена долази извешће, које је послао командант корпуса, пошто је лично све осмотрио. Ово извешће већ говори о већим

противничким масама, не исказује јасно, да ли су ове надмоћније или не и завршује са саопштењем, да ће армиски корпус да нападне са концентрисаном снагом. Сцена постаје озбиљнија; и грмљава топова постаје све жешћа. Једном Ђенералштабном официру из другог армиског корпуса, који се баш у то време налазио у главном стану, предато је извешће за његовог команданта, у коме се обраћа пажња на важност брзог потпомагања бораца. Још се не зна, да ли је то потребно или није, али мудрост налаже да се о томе увек води рачуна. Један официр из штаба одлази на бојиште. Међутим, ускоро за овим бојна праска постаје јаснија и као да се *не* удаљује. Сви шаљу за коње; премештај главног стана изостаје. Више никаквих извештаја са бојног поља, што је увек значајан знак. После дуже паузе ето једног ордонанса, коњаника. Али, он не долази од корпуса, који се бори, већ од неког другог, који дотле није узео удела у боју. Командант овог корпуса јавља, да је напустио одређени му правац марша, и да свом снагом хита ка *бојном пољу*, где изгледа да је помоћ неопходно потребна, као и да је све оближње трупе о овоме извести. Реч „бојиште“ има велико дејство.

Главномандујући одјурџи у касу у правцу топовске грмљаве. После извесног времена достигне трупе, које у озбиљној тишини маршују журно ка бојном пољу. Сваки прикупља снагу за оно, што иде. Тек појава главнокомандујућег и његове пратње прекине ћутање. Гласно ура захори се из редова. Ускоро се појавише први рањеници, за тим трупа заробљеника, често пута са врло богатом пратњом, као да се хоће да добро осигурају први трофеји боја. Мало за тим среће се велика колона а и број рањеника повећава се. Са оближњих висова спуштају се маршеве колоне, све у правцу бојног поља. Сад савијају са главног пута и улазе у једну долину, којом се на бојиште долази. Већ се опажају знаци блиског и озбиљног боја. Заробљеници све више наилазе. Са обе стране пута постављена су превијалишта; пољске

То је лакше рећи но извршити. На првом мали број корпуса, који ће дејствовати према братчевом фронту, често ће доћи у критичан положај. Неће имати посла са знатно надмоћнијим противником. И кретањима нападача ради обухвата лебди опасност, противник не пређе у контраофанзиву. И ако је предузеће тешко у извршењу, ипак ће се нападач огурати од свог противника, те ће се чврстина његове одлуке ставити на искушење.

После овога, тешко је руковати масама на извесно ограниченом простору, које имају да изврше обухват, да се не створи збрка. Овде треба све да тече тако као сат. Овде је прилика, више но у последњим радовима, да се покаже умешност и вештина у јединственом кретању знатних смакнутих трупа. У овом погледу нисмо без извесне једностраности. Ми смо искључиво само оно узели као могуће, што је најповољније, па затога је и правило у рату, наступање армиског корпуса обичној уској маршевој колони, дубине три до четири миље (22¹/₂—30 Км.). Кад је принц Фридрих Карло јутра 18. августа 1870. наредио да армија одступи у обичајеног реда, појавише се многи гласови, који држали да је то немогуће. После рата пак имало је оштре паређење неколико критичара. Ово је био управо први случај новачења, чију ће употребу будућност на последству морати да усвоји. Изјутра је стајала армија, шест корпусова и две коњичке дивизије јака, фронтом на путу, који води од Меца преко Мар-Ла-Тура на Вердун, имајући пред десним крилом Резонвиљ а пред левим Хановиљ-Пасаж, тако да је фронт износио 1¹/₂ миље (око 11 Км.). Одатле је требала да пође к северу, па да по потреби према околностима скрене лево или десно. Још се није знало, на којој ће се страни наићи на противника. Наступање могло је бити дуго *једну* а могло је бити и *две* миље, но лево крило имало је стварно да пређе више од *три* миље. Главнокомандујући је предвиђао, да, ако се армиски корпуси, који су били кон-

исти а само ће да се промени на послетку изнета слика.¹⁾ У таквом положају биће у надмоћности онај главнокомандујући, који први успе да за даље извођење боја склопи ма какву одређену идеју. Ово није тако лака ствар, као што може изгледати оном, који рат не познаје. Главнокомандујући мора да у тренутку донесе масу решења, како треба у појединим случајевима поступати. Овде наступа један део трупа без везе са осталима, треба га задржати; онде пак одступа други са важних места, треба га потпомоћи; трећи моли за појачање; четврти јавља, да нема муниције; а пети пак да су му бокови угрођени. Командант коњице пита, да л' да се умеша у пешадски бој, пошто сматра да је већ дошао погодан моменат за то. Командант артиљерије хоће да промени своје положаје па хоће да зна, да ли то одговара намерама главнокомандујућег. Многа таква па и ништавна питања допрву до главнокомандујућег, те је овај у опасности, да због њих не изгуби из вида, какав ток операција треба у опште да да. Да би се од тога обезбедило, мора имати ону велику одлуку, која подчињава појединости, и на коју се све заповести и распореди у толико наслањају, да све имају међусобно сродне циљеве. Тиме многобројне на бојишту концентрисане трупе добијају заједнички правац, у коме се и крећу. Сагласност њиховог дејства биће решавајућа, чим је противничке трупе не буду имале и главнокомандујући се колеба између разноврних предузећа. Овде ће се управо најјасније да испољи велика надмоћност, коју има Богом обдарени војсковођа над командантом само ваљаним и пуним искуства. Опај ће можда у ситницама и да погрешити и поједине трупе упути рђаво, али ће брзо доћи до општег решења. „*Von général ordinaire,*“

¹⁾ Морамо замислити да нема барутног дима већ да постоје тамне линије, које чине густе стрелачки стројеви и тешко се распознају, као и да слици додамо fine фигуре састављене из три мале тачке које се једва могу разликовати од цбуна или корова и означавају топове у даљини. Кратка муња од топа кад се испали гек ће нам дати сигурности да нам се очи нису превариле.

као што га зову Французи, даће сваком батаљону, свакој батерији, сваком коњичком пуку можда најбоље упуство, које одговара њиховом особеном начину борења, али ови неће имати унутрашњег јединства. Све трупе дејствују у свом делокругу добро, па ипак једна десно а друга лево. Ако у војсци није извршена дисциплина интелегенције, те да се њом без мешања главнокомандујућег произведе јединство у дејству, онда ће се неминуовно да појави распарчаност снаге.

Ако је војна у опште целесходно и сигурно отпочета, онда ће се идеја за битку сама непосредно развити из идеја, којима се руководило у дотадашњим кретањима армије. Познато је,¹⁾ да је 1870. основна намера за операције свих армија у почетку рата била: „одбацити Французе у северном правцу од њихове везе са Паризом“. 16. августа 1870. код Вионвиља наступила је ситуација, која је слична горе описаној. При наступању ка Месу надали су се битци, али тек на самој реци а недалеко испред ње, и то свакако 17. а не 16. августа, јер се веровало, да су Французи, одбачени 14. ка Мецу, те ноћи и 15. знатно измакли.

На супрот овом очекивању наиђе 3. армиски корпус, који је маршовао на десном крилу II. армије, већ 16. августа на противника. Услед губитка у времену, што је без нужде било,²⁾ Французи су били много ближе Месу, но што се то могло очекивати. Бој се разви из кретања. Командант корпуса се реши, саобразно општој идеји свих армија, да противника нападне, при том да своје лево крило тако истури, да се обавије према Месу и да противнику пресече велики пут ка Вердуну. На тај начин хтео је, да противника задржи и у исто време одсече му одступницу ка западу, т. ј. „да му пресече везу са Паризом“. Али противник беше јачи, но што се држало; мало по мало поче се осећати његова бројна

¹⁾ Der deutsch-französische Krieg, red. von der kriegsgesch. Abth. des gr. Generalstabes I. стр. 73.

²⁾ Види стр. 82. и 83.

надмоћност. По подне је корпус једва одржао оно, што је ујутру задобио. Командант армије принц Карло реши се тако исто, пренесећи на тактичко поље главну стратегиску идеју, да противнику препречи пут. Трећи армиски корпус да остане, где је, 10. пак, за ког је главнокомандујући знао да наступа ка левом крилу, да иде на напад против противничког десног крила, те да на тај начин буде, ако је икако могуће, бачен патраг у Мец. Но када се видело, да за ово није било довољно снаге,¹⁾ а међутим било је опасности да Французи имајући надмоћност у броју не изврше обилазак, то се првом решењу дода друго, да се противник непрестаним офанзивним ударима обмане о слабости Немаца, ма како да средства за ово беху незнатна. Неки су искусни војници могли и махати главом, видећи место батаљона мале гомилице, чија снага беше исцрпљена као и муниција, кад стиже заповест, да се непрестано наступа и противнику никако мира не да. Шта ли су мислили добро школовани коњички официри, када њихови ескадрони мораху у сумрак још једном да изврше атаку, за коју не беше ни прецизног ни видљивог објекта. Ну, при свем том само ове мере беху на свом месту. Оне су нарочито биле у сагласности са намером, да се противник обмане, да се непрестано занима, те тако да не дође нити до свести о својој снази нити пак до свести, да је његов спас у томе, да себи по што по то избори одступницу ка Паризу.

Овде је стајао према „*von général ordinaire*“ на *француској* страни велики ратник са *немачке* стране. Овај је умео да овлада током идеја код свог противника и тиме да лиши противничку војску потпуне активности. Само тако се може разрешити загопетка, да овог дана, који је био решавајућа прекретна тачка за цео ток рата, није могло 120.000 Француза да потуче

¹⁾ Неки делови 10. арм. корпуса били су већ уплетени у бој 3. корпуса, о чему главнокомандујући није био одмах извештен.

60.000 Немаца.¹⁾ Код битке важи старо правило, да се обе стране боје једна од друге. Ко први савлада ово осећање, и постане морално господар ситуације, биће и победилац, јер над свим силама стоје оне, које крећу срце, испуњују га било страхом и забринутешћу било честољубљем и поузданошћу.

Никако није неопходно нужно, да идеја главнокомандујућег буде увек у опште *најбоља*, каква се може да створи. Кад би се могло целокупно стање ствари да процени још једном у радничком кабинету, онда би се у много случајева наша и боља. Ма колико да је целиходна, па је довољна, само се ње треба чврсто држати и најситније распореде према томе удесити, да јој идемо на руку све дотле, докле сам главнокомандујући не дође до какве друге боље идеје. Осим разних распореда, које диктирају околности, потребно је још само придржавати се паметно начела, која за сваки бој важе.

Друкчије ствари стоје код *намерне битке*.

По вишој заповести трупе масе су се сконцентрисале. За време уводних бораба бачене су противничке предстраже на први ланац стрељачких заклона и вештачки за одбрану припремљена места, где су их прихватили јачи одреди. Војске су дошле у ближи додир једна с другом. Сад се налазе једна према другој очи у очи, као два борца са укрштеним сабљама. Једна страна још журно ради на утврђивању својих линија; друга очекује зачелне делове, који пристижу форсирајући. На послетку све је готово. Преко дана су патроле већ у непрекидном додиру. С муком се утишавају пешадијске борбе, које из тога произлазе, те да у невреме битка не отпочне. Преко ноћ пак сјајна пруга која се од ватри к небу подиже, показује, да је противник још близу. Главнокомандујући постављају на сами фронт своје главне ставове. Сваки осећа приближавање решавајућег дана па се за њ и спрема. Противници се у неколико међусобно

¹⁾ С погледом на значај ових бројева напомињемо читаоцима Клаузевићеву изреку на стр. 138. и 139.

већ познају, у колико се односи на приближну јачину и дужину положаја. Главне масе наравно су доста позади и што је могуће прикривеније. Противници се старају да сазнаду њихову поделу. На послетку издају се запознати за бој, који се већ не може да избегне због блискости противничких армија. Главна идеја утврђује се пре почетка. Она је резултат дотадањих рекогносцирања, исцрпног расправљања у малом кругу виђених мужава и дугог рада. Само се по себи већ разуме, да ова идеја мора бити у логичној вези са општим назорима и намерама за извођење целокупног рата. Осим тога можемо код разумне управе да претпоставимо, да ће се све целисходно да припреми. При овим условима мора бити и успех сигуран, само још ако је снага добро прорачуната и ако су трупе ваљане. Али, решавајућа тачка налази се на са свим другом месту.

Ниједна битка не тече потпуно онако, како је пре тога испланирана. Свака доноси собом изненађења и друкчије тече а не оно и онако, како се хтело. Услед тога већином више нису целисходне ни мере, које су требале да се предузму. При овоме и главнокомандујући има да нађе моменат, кад треба да напусти оно, што је раније смислио, да се прихвати импровизираних мера; кад мора да одбаци оно, што теориски изгледа тачно, те да ради оно, што се у извесном тренутку покаже као практички корисно. То је тешко; човек се лако не може да ослободи слике, коју је пре тога створио у фантазији о току битке. Бој код Салфелда 10. окт. 1806. даје нам пример, како је опасно стварати прецизну слику оног, што ће тек доћи. Принц Луј Фердинанд био је 9. октобра код Рудолштата и било му је заповеђено да сутра дан, чим га смени предходница пруске главне армије, преко Најштата дође кнезу Хоенлоу, који је хтео да своју целокупну војску¹⁾ концентрише на пол-

¹⁾ Принц Луј био је командант предходнице, јачине од 9000 људи.

жају код Мител-Пелница.¹⁾ Тада није било непосредног пута кроз брда од Рудолштата до Најштата. Шта више морало се обилазити преко Салфелда и тамо прећи преко моста на Сали. Французи су већ били врло близу овог моста. Заузму ли га, онда ће принц бити одвојен од кнеза. Према овој је принц потпуно правилно поступио, што је 10. октобра наступао ка Салфелду. Не мање је поступио правилно, што се тамо задржао, јер предходница главне армије још не беше стигла а требао је да је очекује. Исто тако и знаменити распоред на Салфелду, који је оштро осуђиван као каква будалаштина, био је природан и потпуно оправдан.²⁾ Али се принц на жалост у погледу даљег дејствовања толико у слику своје фантазије удубио, да се није могао ње ослободити у решавајућем моменту. Срце му је било испуњено жељом, да пред дефиле-ом први напад Француза сјајно одбије а за то време да угледа чела главне армије, где пристижу, па тек онда да одмаршира к својој армији код Мител-Пелница.

Да је ова ствар тако текла, онда би то доиста била сјајна операција. Али, Французи су се добро чували, да несмотрено не испадну из планина на Салфелд и тамо изврше напад. Они су одозго осмотрили положај принчев и слабост његових трупа. Они га обиђу преко планина, те да прво обухвате његово десно крило и пресеку му сваки излаз, па тек онда да га са надмоћнијом силом баце на Салу. Сад је за Луја Фердинанда наступио тренутак, кад је требао да увиди, да се неће испунити оно, чему се надао, и да мора да напусти раније склопљен план, па да се преко Салфелда повуче на другу обалу или пак да одступи ка Рудолштату. Само би тако могао да избегне опасност. Али он више не беше слободан, био је јако окупиран првом склопљеном идејом. Моменат ишчезе, његова трупа би разбијена и

¹⁾ Ова је намера напуштена још 9. заповест пак издата принцу на жалост није благовремено опозвана.

²⁾ Изузев нецелисходности тактичких појединости.

он сам паде, понећ са собом у гроб лене наде своје отаџбине. Његов пример је опомена, да не улазимо у намерну битку са дубоко укорењеним представама о њеном току. —

Битка 18. авг. 1870. — два дана после Вионвиља — била је намерна. И она се развила друкчије, но што се хтело. Десно противничко крило није било онде, где се држало да је. Услед тога што се 9. армиски корпус пре времена јако увукао у решавајући бој, пропала је намера, да се на фронт све дотле не напада озбиљно, док противничко десно крило не буде обухваћено. Овде је првобитни план наметно измењен, благодарећи с једне стране врховној команди а с друге нижим командантима. На фронт се напало у *ошће* озбиљније и у исто време обухват је извршен још северније. Тако се новим путем постигао првобитни циљ.

У намерној битци дакле важно је, да главнокомандујући истина припреми и брижљиво састави идеју за извршење, али да услед овога не изгуби објективност у посматрању истинског тока ствари. Он мора да са сталношћу, која ће задржати прве идеје и поред свих препрека и неугодних случајности све дотле, док мирним и јасним размишљањем не нађе боље, сједини еластичност духа, која ће му дозволити, да иде промењеним правцем, а да га при том не заведе раније створена мишљења. Снага и жилавост његове воље биће у извесном смислу подвргнута грубљим пробама но у случајној битци, јер се опасност, могућност изненадности и страхоба разних врста, којима се иде у суерет, за рана упознаду и о њима размишља; ове пак појаве имају доста времена да овладају фантазијом и да дух растроје. При том овде је одмах у почетку дејства мање и ретко потребна брзина у одлучивању.

Случајна и намерна битка дакле стављају на разн проба инџенијум главнокомандујућег и овај може да каже своју вештину у једној врсти док у другој не.

Последње велике битке решене су *обухватним нападом* једног крила. У овоме се испољава иста мисао, која чини основицу напада Фридриха Великог са косим бојним редом, иста мисао, од које треба да се полази у свима почетцима боја. Ова мисао значи, да се са масом сопствене војске не напада цела противничка војска, већ само њен један део. Ова је намера на свом месту, јер нападач онда побеђује, кад се на цигло једном месту појави као јачи. Ова мисао појавиће се код свих врста напада у овом или оном облику, па и будућност неће моћи ништа да измени у овом погледу. Само данас више не смемо, као што је то било пре у прошлом веку, да потпуно игнорирамо онај део противничке војске, који *нећемо* да нападамо, већ ће бити нужно, да га озбиљно занимамо, те да га прикујемо за место. Покретљивост трупа и самосталност појединих команданата сада је толика, да се више не сме очекивати, да ће половина браниоачевој војске мирно гледати, како друга пропада. Дакле, *обема* треба дати посла. Демонстрације и привидни напади, којима се раније хтело па и постизавао горњи циљ, оснивају се на застарелим појмовима. Оне ће по правилу промашати циљ. Развијање боја траје тако дуго, служба извиђања је тако темељна, војничка увиђавност старешина у опште је на таквом ступњу, да обмане произведене таквим slabим средствима не могу дуго опетати. Уводне борбе, које сачињавају први акт битке, морају имати равномерно озбиљан карактер, ако се хоће да одведу противника на погрешан пут. Род оружја, који при овоме игра главну улогу, јесте артиљерија. Јак артиљериски бој, ког нападач предузме, може исто тако бити увод у одсудан удар пешадиских маса као и средство, да се изврше кретања ка другој тачци сигурно и неопажено од стране противника. Мњење, које о овоме мора да створи бранилац и од кога зависи, да ли ће предузети правилне или погрешне мере, често пута не долази од утиска, ког чини слика саме битке већ из других околности. Стратегиска ситуаци-

ција, навике противникове, случајности, извешћа раније добивена, обзир на одступницу и везу са осталим деловима војске имају при овоме своју улогу. Са овим количинама има да се изврши у стању узбуђености рачун вероватноће, чији резултат и код даровитог човека лако може да испадне погрешно.

За то време нападач чини припреме за решење. Сакривено од очију противникових било самом месношћу било тиме што му је пажња управљена на бој, који се већ бије, крећу се масе у оном правцу, у коме нападач озбиљно намерава да нанесе одсудан удар. Прашина, која поље покрива, мешавина и јека боја савезници су енергичног нападача, они му иду на руку да се неопажено привуче противниковом положају. И у будуће ће циљ већином бити крило или бок противников, јер се овде онајпре може доћи до надмоћности. Али са погледом на годину 1870. престоји једна битна измена. Тада су многа решења долазила од побочног напада једног сарамерно маленог дела трупа. О томе у будућности не може бити ни говора. Бранилац ће се научити да своја крила појача, да своје бокове осигура добром употребом резерва. Више нема изгледа да ће се обухватом на узаном и слабом боку принудити цела линија на одступање. Много пре ће се и овде развити јак фронталан бој у другом облику. Ну, и поред тога и то ће за браниоца бити рђаво, јер ће бити принуђен да бије битку на месту, где се за њу није припремио. Осим тога мораће из велике даљине да доводи један део снаге, који би још могао да употреби. Нападач пак измакао му је и са решењем и са предузимањем потребних мера. Али и за њега важи захтев, да се појави пред крилом или боком противника не са једним делом, већ са масом војске. Док се до сад за фронт браниочев употребљавало три, четири и пет корпуса а једним или са пола корпуса вршио обухват, дотле ће се у будућности за фронт употребити мањи а за обухват већи део трупа. Дакле улоге ће се променити.

То је лакше рећи но извршити. На првом месту мали број корпуса, који ће дејствовати према бранио-чевом фронту, често ће доћи у критичан положај. Они ће имати посла са знатно надмоћнијим противником. Над кретањима нападача ради обухвата лебди опасност, да противник не пређе у контраофанзиву. И ако је ово предузеће тешко у извршењу, ипак ће се нападач осигурати од свог противника, те ће се чврстина његове одлуке ставити на искушење.

После овога, тешко је руковати масама на извесном ограниченом простору, које имају да изврше обухват, а да се не створи збрка. Овде треба све да тече тачно као сат. Овде је прилика, више но у последњим ратовима, да се покаже умешност и вештина у јединству кретања знатних смакнутих трупа. У овом погледу ми нисмо без извесне једностраности. Ми смо искључиво само оно узели као могуће, што је најповољније, па с тога је и правило у рату, наступање армиског корпуса у обичној уској маршевој колони, дубине три до четири миље ($22\frac{1}{2}$ —30 Км.). Кад је принц Фридрих Карло из јутра 18. августа 1870. наредио да армија одступи од уобичајеног реда, појавише се многи гласови, који су држали да је то немогуће. После рата пак имало је ово наређење неколико критичара. Ово је био управо први случај новачења, чију ће употребу будућност на послетку морати да усвоји. Изјутра је стајала армија, шест корпуса и две коњичке дивизије јака, фронтом на путу, који води од Меца преко Мар-Ла-Тура на Вердун, имајући пред десним крилом Резонвиљ а пред левим Хановиљ-о-Пасаж, тако да је фронт износио $1\frac{1}{2}$ миље (око 11 Км.). Одатле је требала да пође к северу, па да по том према околностима скрене лево или десно. Још се није знало, на којој ће се страни наићи на противника. Наступање могло је бити дуго *једну* а могло је бити и *две* миље, но лево крило имало је стварно да пређе више од *три* миље. Главкомандујући је предвиђао, да, ако се армиски корпуси, који су били кон-

центрисани у биваку прво развијају у маршеву колону, па доцније се опет буду развијали за бој, да ће се већ смркнути и с тога један знатан део не би стигао за бој. С тога нареди: „Наступање се има извршити не у дугим маршколонама већ концентрисаним дивизијама; корпусна артиљерија између дивизија“. И ако ову заповест нису извршиле све трупе и ако су због рђавог разумевања наступили застоји и трвења, ипак се њој има приписати заслуга, што је цела П. немачка армија још истог дана стајала на бојном пољу на расположењу удаљеном око три миље. Критика пак осуђивала је ово само за то, што је било противно еванђељу, које сматра да је неопходна нужност употребити уске маршколоне за свако веће кретање. Ма колико ово било правилно за нормалне прилике,¹⁾ ипак се не треба плашити изузетака. Ових изузетака биће у будућности врло много за време битака и непосредно пре истих. Фридрих је у јутру 6. маја 1757. г. после ноћног марша концентрисао 65.000 људи у смакнути поредак на Прозикским висинама код Прага а према положају Аустријанаца. После овога одмаршовао је са целом овом масом опет смакнута 1 $\frac{1}{2}$ миљу на лево кроз земљиште, које није било лакше, од земљишта, које је 18. авг. 1870. год. прошла армија принца Фридриха Карла и око подне развио се свом снагом за напад против обухваћеног десног бока противничког. Наполеон је често са трупама већим од армиског корпуса пошао изјутра цигло једним правцем и у подне се већ тукао са целом снагом, извршивши добар марш пре тога. Шта више, стара пруска парадна тактика умела је 20, 25, 28 батаљона да за дуго креће смакнута и да их једновремено концентрише на једној истој тачци ради заједничког дејства. Све ово биће поново од потребе. Скраћивањем колона ширењем фронта,²⁾ кретањем артиљерије и коњице *иушем*, пешадије *иорес* њега, наступањем развијених маса, као што се хтел

¹⁾ Види стр. 29.

²⁾ Види стр. 29. и 30.

18. авг., само тиме ће се будуће у много случајева моћи да успе, да се многобројне трупе концентришу у извесно време онде, где се хоће да изврши одсудан удар. На дан битке имамо посла са изванредним случајем, па с тога морају бити и средства изванредна. Широким путевима можемо се кретати полуводном колоном¹⁾ и дубину једне дивизије свести на половину немачке миље.²⁾ Нападач се може користити и ноћном тмином, јер она скрива његове припреме од противника и даје нападачу могућност, да се привуче браничевим позицијама, што би при дневној светлости можда стало знатних губитака. Ниједно средство не треба одбацити да се скрати простор, који се при нападу мора да пређе под ватром противниковом, и то не толико да се избегну губитци, колико да се што мање ослаби снага и енергија за решавајући удар. Било је јутро 1. септ. 1870., другог дана битке код Ноасевиља, кад стигоше извешћа, да су Французи покушали прошле ноћи да изврше јуриш на села, чија судбина још не беше решена, тада је принц Карло први казао, да ће се у будућности често морати прибегавати ноћи, да се заузму јако поседнута места, која имају добар положај и која су услед садашег ватреног дејства готово незаузимљива све, док траје дан, па да се преко дана само одржавају у власти. Свакако се помоћу ноћи увећава обично врло скучено време, које се има за припрему битке. Само по себи се разуме, да само онде треба прибегавати овој изванредној помоћи при кретању трупа, где је то неопходно нужно, јер се тиме трупе заморавају и губе један део снаге, а међутим је потребно, да се иста потпуно употреби. Многодневне битке ретко ће бити без ноћних кретања.

Решавајуће дејство против крила или бока мора се довести у потпун склад са настунањем против фронта

¹⁾ Упореди Meckel Taktik стр. 182.

²⁾ Код Немаца се чета дели на три вода а 6 полуводова, према овоме ширина њихове полуводне колоне износи од прилике колико $\frac{2}{3}$ ширине наше водне колоне.

противничког. Услед величине војсака и многих једних од других независних командантских места успех овог предузећа могућ је само онда, када је сигурно и брижљиво припремљено. Решавајући удар ипак не сме да дође одмах после уводних бојева, како би се браниоцу дало времена да учини грешку. Али се с друге стране не сме ни сувише дуго чекати на њ, јер ће бранилац опазити да се са уводним бојевима нема никакве озбиљне намере, чиме ће изгубити свој значај. Четврт часа раније или доцније може бити од највеће важности и бити од утицаја на исход битке. Кад се дошло до уверења, да је час решења дошао, онда се исто *мора брзо* да тражи, те да бранилац не буде имао времена да фронт промени. Исто тако се треба и за то побринути да се, кад одсудност на крилу почне, не ослаби бој на фронту, већ да се и појача.

Главномандујући мора да потпуно игнорише бојазан, да се при обухватном нападу још више одваја од одступнице по за време обухватних кретања, иначе ће му одлука и извршење бити без довољне снаге. Све његове мисли морају бити управљене напред. *Најбоље осигурава себи одступницу онај, који свом снагом шуче противника, који је пред њим.* Битка толика влада свим осталим, да треба угушити сваку сумњу, која би могла дати повода, да се ослаби енергија извршења. Један ваљан главномандујући никад се неће питати, кад припреми масе за удар, како ове стоје према природним одступним линијама, већ ће се питати само за то, у ком ће правцу снаге ових маса најбрже и највише бити од решавајућег дејства. Да је битка од 18. авг. 1870. вођена са обратним фронтом и да су потпуно напуштене дотадање везе за време кретања ради обухватног напада на десно француско крило, ником за време дејства у немачкој војсци није ни падало на памет. Сва пажња беше обрнута нападу, напред к победи а никако у назад одступници. Из тога је напред црпео велику снагу. Тако треба увек да буде.

При опису битке ми смо и нехотице описали *на-
дну бишку*. Који би немачки војник друкчије ура-
о?! Али љубав к реду захтева да говоримо и о *од-
анбеној бишци*.

Нападач се боји фронта. Фронт је снага браниочева,
је мора бити свестан. Поседне ли га тако, да је цео
едтерен свуда под јаком ватром, онда може бити бар
један дан битке са свим без резерве на овом месту.
што може бити сигуран, да ће противник тражити
и једно бојиште на крилу или боку, то ће их тамо
жати спремно.

Бокови су браниочева Ахилова пета. Али, обично
се из општег положаја видети, који је бок више
и искључиво у опасности. Њему ваља упутити све
зерве, које се имају на расположењу. Свом снагом
еба настати, да одбрана не буде што и узалудно ста-
ње. У појму дефанзива лежи велики терет, који при-
скује идеје и одлуке старешина.

Готово се увек покушало за време новијих битака,
се угрожено крило, кад се приближи час решења,
езбеди од обухвата продужавањем положаја. На тај
чин, пошто нападач отпочне обухват из даље, бра-
лац на послетку буде ухваћен, крило постаје све сла-
је и слабије, док на послетку не буде разбијено. Из-
еда, да је много сигурнија заштита крила помоћу по-
етних трупа, које нису везане за место и које имају
рочиту задаћу, да штите крило од обухвата против-
чког тиме, што ће му изаћи на сусрет.

За време битке на реци Лизени стајао је на не-
чкој страни, на четири километра у страну од десног
ила одбранбеног положаја, самостални одред, коме је
до заповеђено да сам рано 16. јануара 1871. год.
ступа према боку нападачевом. Французи су осујетили
у намеру, пошто су се и сами обрнули тамо са јаким
сама. Но идеја за такав начин одбране остаје као
имер од вредности. Ова иста идеја била је у плану
дне битке, која се очекивала, али се није догодила.

У почетку рата 1870. изабрала је бит код Манхајма бојиште, на ком је Французе, ако ови пре времена пређу тири корпуса имала су да држе фронт десном и левом крилу да маневрују за један да остане као општа резерва. *Алац, покрећљивији, у колико се за прво место, у толико ће бити се кретање и дејство претварају*

Као год код кретања¹⁾, тако и на *нилац да осујети обухватни покушај својивом с фронта. Истина је за ово потлучност, велика јасноћа и извезбано годан тренутак, јер овај контраудар браниоца под унакрсну ватру. Ипак шестим и немогућно. Замислимо, да се налазила француска гарда позади десно крила и да се на висинама С.-Привекс Наполеон, како би постигао велики успех контраударом к С-Мари-о-Шен на прорешке батаљоне и то у моменту, када беше самог гардиског корпуса а од обухвата С још никаквог дејства.*

Ипак је погрешно, као што се тврди, шава, из овога изводити разлог против врло често се говори са неодобравањем *за обухвате*, при чему се не помиње потпуно природна тежња, да се у бојевим ситуацијама тивников. Осим тога ова тежња основана на њем својству наше војске. Један део војника, развије се, не може да пробије непокретан бој. У том налази други део војника или тешко може да се продорант је васпитан за самосталност, за дејствовање према свом сопственом на

тражи и сопствен пут, којим се нада, да ће најбрже и најлакше продрети. Тако постаје постепено пишање противничког бока, и све даљи обухват. Али и примери код Насевића, Бон-Ла Ролана, Божанси-а, Лизене ит.д. показују нам како има мало изгледа на успех чисто фронталан напад. До истог ћемо уверења доћи, ако код великих битака, које су решене обухватним нападом, посматрамо стање ствари до оног тренутка, од кад је обухват почео своје дејство. Шинхерн, Верт, С. Прива и т. д., казују нам да је фронталан напад скопчан са врло великим губитцима, а узалудан труд, којим се не може доћи до решења. Дејство ватреног оружја решава победу, а ништа га пак више неће потпомоћи као обухват, којим се противник на уском бојишту ставља у средину, обухвати и изложи унакреним потоцима танади. Битка са потпуном блокадом, као што је Седанска, показаће нам ово уништавајуће дејство у највећем ступњу. С правом завршује пуковник Блуме своја разматрања напада и одбране речима: „У обухватном и једновременом наступању свих наших бојних снага против фронта и бокова противничких лежи најбоља гаранција за успех напада против одбране.“¹⁾

Сувише слаби обухвати у будућности разуме се неће постићи циљ, јачи могу бити осујећени умешним дејством самосталних одреда, који су постављени у страну од положаја или пак резервама, које се налазе позади крила браниочевог а необазриви пак могу бити кажњени jakim контраударом. Ну, за то не треба у начелу одбацити обухвате и тежње ка овима. Ако бисмо хтели да наше трупе системом и васпитањем опет упутимо на фронт противников, као што се то јако препоручује од стране ревносних писаца, онда бисмо место победа пожњели поразе. Струја против страсти за обухвате осим што долази из бојазни, да се снага не распарча и тактичке јединице не помешају, долази и услед нејасног

¹⁾ Strategie стр. 170.

схватања, по коме после једног великог рата тактика мора да се из основа до ситница измени. Оваком схватању треба приписати често опажану и противну разуму појаву, да победилац после сјајних ратова почиње у време мира да пада у грешке побеђенога, а своје сопствене добре стране да запушта. Прихватимо се противности од онога, што је доказано, управо за то, што је противно. Ко је слободним развијањем индивидуалитета створио велику снагу, почиње да дејствује у том правцу, да се ограничи самосталност појединаца; ко је слободном целисходношћу у издавању заповести увек постигавао благовремено дејствовање и јединство у овоме, тај се доцније занима шематизирањем и шаблонизирањем; ко је победио безобзирном употребом снаге, тај проповеда вештину, којом ће се избећи губитци. Ко је у рату искусио, да је његова коњица могла играти само незнатну улогу у решењу боја, тај све своје наде у будућности полаже на велике коњичке атакe; ко је видио противника уморног и клонулог како се уконава, тај ће сад од своје стране препоручивати, да се ашовчић употребљава врло приљезно. Свака па и најбоља ствар има своје паличје. Држећи се овога, „новаци, који траже измене само да се што мења,“ избацују са водом и дете из корита. Или мисле, да су баш у оним стварима, које су се рђаво показале, па с тога и привукле њихову пажњу, открили извор нових снага, које треба пробудити као и гаранцију за будуће успехе. Услед овога је дошло, да се после 1870. много славио фронтални напад и продор, ма да ови нису довели до победе ни на једном француском бојишту. Узнемиреном ревношћу губе ови лажни пророци непристрасност и непартајичност суђења. Они су творци ушрафљених и извештачених теорија о рату, којима су порази верни пратиоци.

Велики ратнови обично доносе са собом новине у ратовању, али се ове не смеју намерно шражисти. Оне се појављују снагом природне нужности из просших узрока. Наравно, у обухват-

ном нападу не треба гледати *једино*, већ само *најјаче* средство за победу. Биће случајева, када ће обухват бити *искључен* услед природних и вештачких препрека. Утврђени положаји између форова затварача биће увек такви, који се не могу обухватити а ипак се морају заузети.

У околностима може *фронтални напад* бити неизбежан. Али, тиме још није казано, да се мора *цео фронт* са *подједнаком збиљом* да нападне. Овим би се из основа повредило највише начело тактике, по коме масу снаге треба концентрисати на решавајућем месту. Ко се дојави на свима местима *подједнако јак*, тај је у исто време и свуда *подједнако слаб*. Према *томе озбиљан* напад треба изводити на једном крилу, а на фронту да се противник занима т. ј. употребити мању снагу, јер се на овоме месту можемо одрећи решавајућег успеха. Врло ће ретко бити могуће, да се према изабраном крилу *пре* боја прикупе масе трупа, којима се хоће да изврши решавајући удар, а да то противник не примети. Већином се то мора вршити за време боја. Артиљериски напад, који спрема удар, у исто време има да одвуче пажњу противника од кретања, која се позади врше. Прикупљање трупа за главни удар не сме се извршити пре, но што велики број батерија не ступи у акцију против целог противничког фронта, изузев ако нам је бранилац при избору положаја оставио много сигурних и прикривених путева за прикупљање. Противникова пажња биће тим више привучена, што се *више приближују* трупе, које су према његовом фронту. У толико ће бити лакше да се код њега изазове утисак да је бој, који има само да одвуче пажњу његову од угроженог места, одсудан. Али, овде је већа и опасност за трупе одређене за обману. Оне су близу противника, и овај може да у фронталан напад унесе озбиљност, и ако се није мислила од стране нападача, а то је, ако са своје стране предузме контраудар. Средство, које се у таком положају препоручује на-

падачу, да се трупе које нападају на фронт укопавају те да се обезбеде од његових покушаја, истина је у толико опасно, што ће противник по тим радовима одмах познати, да тренутак решавајућег *напада* још није дошао, али ипак није за презирање. Може шта више бити потребно, да се ^{широјте} ~~пристоје~~ томе средству, док још нисмо довољно близу, те да извршимо последњи удар, при чему трупе немају да пређу велики отворен простор. —

Браниоцу ће покретљивост бити од исте услуге при нападу на крилу као и при обухватном нападу. Он може, ако положај брзо оцени, да наступањем са *неугроженог* крила јако паралише нападачево дејство, пошто разбије прве трупе, које му изађу на сусрет и унесе забуну и застој у кретање противничких главних маса, које врше концентрисање. Можда би могао и са угроженог крила да дејствује истим начином, када напад ослаби, у ком ће случају успех бити већи али за ово је потребна, као и за удар против обухватног напада, велика снага и велика одлучност.

Ако је напад на једно крило успео, онда ће се он у даљем току боја већином претворити у обухватни напад, јер је тежња, да се противник сузбије постепено са свих тачака исто тако природна, као и тежња потученог противничког крила, да од центра очекује заштите и помоћи. На овај начин ће нападач добити простор за обухват, који му је у почетку недостајао.

С тога ће напад на крило и у будућим биткама бити чешћи но *напад* на *центар*. Овај напад, чија је последица, ако успе, продор и подвајање противника, врло је тежак с погледом на природну јачину фронталне одбране. При овом нападу улазимо све дубље и дубље у обухват, који услед даљнобојности оружја има данас више значаја, но што га је имао у Наполеоново доба. У сваком случају продор се мора извршити у довољно *ширини* а да се у исто време и у довољној мери закупају и противничка прила. Слика „клина,“ који увлачи у противнички положај, више не одговара овс

врети напада у толико, што би узан клин могао бити сноповима бранпочевих метака са свих страна прорешетан и брзо преломљен. Продор захтева *много* и *ваљаних* трупа као и челичну вољу, која се не плаши великог проливања крви. Никад се он у будућности неће извршити као *један* удар већ више као какав дуг посао, који се од времена на време прекида, па онда понова предузима са свежим трупима. Овде се мора сваки задобивени корак да за време пауза осигурава опкоњима тако, као да се позиција позицији приближава. Фронтални бојеви великих размера у будућности ће имати у опште сличан карактер и трајаће више дана. Какви ће губитци при овом бити, лако је предвидети. Врло лако ће се у будуће да нанижу једна за другом више епизода, као што су биле од 14. до 18. августа 1870. године.

Али, што је криза већа, то ће и успех победиоца бити знатнији. Ма какве биле жртве, које се изискују, као и до сад тако и од сад треба тежити великој решавајућој битци а у рату нема веће мудрости, но ставити на њено победоносно извршење све физичке и моралне силе. С триумфом на пољу битке задобија се надмоћност и на целом ратном попришту. Једновремено ће се тиме разрешити све сумњиве ствари и победилац постаје господар ситуације.

11. Гоњење, коришћење победом, одступање.

Ако су нападач и бранилац често и морали да се за време битке са масом војске удаље од природних одступних праваца, ипак то нема такве важности, као што би хтела лажна теорија о рату да нас у то увери.

Нарочито се данас великом покретљивошћу војске можемо без тешкоћа понова вратити на привремено напуштене одступнице. Па и одвајање од одступних линија само је онда опасно, ако победилац одмах после пораза предузме гоњење.

Али, овог *нейосредног гоњења* не само да за време

последњих ратова није готово никад било, већ га по природи данашње битке по правилу неће ни бити. *

Велики простор бојишта, распарчаност опште битке на неколико битака и бојева, одстојања, на којима ће се држати обе стране услед савременог ватреног оружја, све то тако отежава прегледност, да ће главнокомандујући веома ретко моћи пред вече решавајућег дана да сазна, какав је био општи исход. Увек ће се појавити бојазан, да се рашим гоњењем не принуди противник на контраудар и да се тежећи за већом победом не изгуби и она, која се већ има у руци. Много је учињено, ако се бојиште остави са јасним осећањем, да је победа изборена. Тек онда се потпуно разбистри ситуација, када побеђена страна са свим очисти бојиште.

Према овоме, *под обичним околностима* освајуће и сутрашни дан после битке пре, по што се ситуација толико разбистри, да се могу са највишег места издати нова наређења. Али тада је већ доцкан за непосредно гоњење, а међутим је само највише место у стању, да да импулс за непосредно гоњење одмах са бојишта.

Свака битка окончана је са крајњим узбуђењем и огромним напором свих духовних и физичких сила. *С тога се после овога мора по природној нужности да појави стање клонулости.* Осим овога, после задобивене победе појављује се осећање, да су даље жртве бесциљне, или да даљи успех, који треба да се постигну, нису такви, да би било вредно ради њих подносити какве жртве.

Услед овога ће сви делови војске, који стоје један поред другог у бојној линији очекивајући да други опшочне гоњење, ма да сваки увиђа неопходну нужност за ово. Као што смо једном већ напоменули, сваки је склон, да мисли, да је оп дотле највећи део општег терета повукао, да је имао најстрашнију борбу да издржи. Сваки мисли, да њему прети највећа опасност.

О друге стране услед облика обухватног напада, кад исти успе, све се више и више мешају трупе, које наступају концентрично. Најразличније јединице мешају се између себе као у калејдоскопу. Овог ће бити у толико више, у колико буду трупе за време битке наступале храбрије и успешније, у колико даће допру. При крају битке су једна реткост смакнуте трупе јединице у првом реду, које би стајале у рукама својих старешина. Свежих пак трупа, које се нису бориле, само ће се у изузетним случајевима наћи на том месту. Међутим трупе, које се налазе далеко позади, виде врло мало, те не знају, да ли се, где и у ком правцу може вршити гоњење.

Услед овога не видимо непосредног гоњења после већине великих бојева у последњим ратовима.

Новије примере сјајног гоњења предузетог непосредно после битке налазимо у добу Наполеоновог. Фридрихово доба спротно је у овоме. После Молвица, Хоенфридберга и Часлау-а није било гоњења; после Розбаха и Лајтена није га било према нашим појмовима у довољној мери. Противници Великог Краља дозволили су му да им измакне после Колина, Хохвирхена и Кунерсдорфа. Узрок овоме треба тражити с једне стране у рђавом бојном реду, услед ког је само смакнута армија била употребљиво тело, а да се пак *целокуйна* бојна сила стави у покрет ради гоњења, било је тешко, с друге пак у општем појму о ратовању. Осим овога нису имали овакав појам о конзеквентности дејствовања у рату, какав је данас; нису били уверени у велику важност брзог и логичног следовања свих појединих предузећа; према свему су се понашали као ритери и на супрот веома крвавим биткама, које су се од времена на време дешавале, рат није имао данашњу огорчену озбиљност.

Клаузевиц вели: „У пређашњим ратовима ограниченим уским границама, који су почивали на још тешњем темељу, као и у многим стварима, а нарочито и у овом — гоњењу — царовала је нека самовласна и конвен-

ционална ограниченост. Појам и част победе изгледа да су војсковођама били толико главна ствар, да су при том мало мислили на само уништење противничке бојне снаге; осим овог ово уништење бојне снаге за њих је било само једно од многих ратних средстава, а не као главно а да и не кажемо као једино. У толико радије спуштаху мачеве у корице, чим противник свој обори. Ништа природније није им изгледало, по прекнути бој, чим се добило решење, а свако даље проливање крви сматрали су као бескорисну свиреност. И ако ова лажна философија није била од пресудног значаја у свему, ипак је створила такво гледиште, услед кога је лако примана и јаку силу добијала у свести престава о исцрипењу свих снага и о физичкој немогућности, да се бој продужи.⁴

Но са Наполеоном се ово изменило: рат се прихватио природне употребе сила, појавила се већа самосталност појединих делова војске и њених команџаната а цар сматрао као крајњи циљ уништење својих противника. Неуморно гоњење довршавало је његове победе. Особити пример у овоме показао нам је 1806. год. јер наступни марш на Либек па за тим на Вислу беше формалан дов на бегајуће остатке војске. Нико се од њега није у овом погледу боље научио као Блихер, његов најогорченији противник, кога је до Либека гонио без икаквог сажалења. Доцније му се овај добро наплатио за претрпљену неправду. Гоњење после битке на реци Кацбаху достојно је да стане међу најбоље Наполеонове операције и чудновата игра судбине је, да је последња Царева битка, Ватерло, била с тога онако ужасна катастрофа за њега, што је Блихер умео, да одмах после победе предузме неуморно гоњење.

Али, не смемо заборавити, да се рат у оној периоди био ослободио пређашњих стега, а да је оружје ипак остало старо. Бојеви су се били на блиским одстојањима. Када данас победоносна пешадија на јуриш продре у положајеве после тешких жртава, врло ће ретко затећи

што више од противника сем мртвих и рањених, које буде за собом у положајима оставио. Тек пушчана даљна ватра, која долази са каквог низа од брежуљака или од какве ивице шуме и села као и дејство артиљерије, која заштићава одступање, показују јој, у ком је правцу ишчекао противник. У насељеним местима противници долазе близу један другом, али у овим сценама суделује увек само незнатан део трупа.

И данас се може да врши гоњење само снагом људи и коња. Даљина дејства противничке артиљерије, којим се задржава гоњење, три пут је већа по досле. Три пут је већи простор, који се мора прећи, ако се хоће да достигне одбачени противник. Докле је год могуће да се противник туче ватром са првобитних положајева, дотле се неће поћи напред, те да се дејство оружја како треба искористи. Овом околношћу, као и великим растројством *целокујне* пешадије и мешавином услед обухватног напада, може се објаснити та појава, да се код Кенигреца потучена армија могла да спасе, извршив 23 Км. дуг бочни марш, преко моста код Пардубица, као и то, што после великих бојева 1870. и 1871. год. није било непосредног гоњења.

Ну, не да се порећи да је било још и другог узрока, који је сметао непосредном коришћењу тактичког успеха. Ми смо у последњим ратовима неуморно извршивали велика предузећа, која је наређивала врховна команда ради постигнућа њених циљева. Стратегиске идеје код Меца, Седана и Париза биле су остварене до крајње конзеквентности и крунисане необичним успесима. Али, наше ратовање имало је црту благородне и свесне попустљивости, те није било у њему оне страстности, која се онажала на пр. код Наполеонових операција. У овима је лежала мржња, а од ње пак долазило је коришћење победом без икаквог милосрђа. Нагон за уништавањем, који је демонски дејствовао у души највећих војсковођа и гонио их да *лично* узимају удела, доводио је гоњења до крајњих граница. Она ће се опет појавити, ако

наше ратовање буде скопчано са страшношћу а остане му и даље стара смишљеност у раду. Хуманитет је био узрок, те смо у последњим ратовима у решавајућим тренутцима, када се могло учинити још што више, долазили до осећања: „доста је постигнуто!“. Ако на место ових побуда будемо имали мржњу и нагон за уништавање, онда ће истина и у будућности бити ретко сјајног непосредног гоњења али ипак по правилу неће бити без њега. —

Блихерова заповест после битке код Кацбаха гласи: „Није довољно да се победи, треба умети и користити се победом. Не гонимо ли противника у стопу, то ће са свим природно опет стати, ми ћемо морати новом битком да постигнемо оно, што можемо добити овом, само ако енергично дејствујемо“. Овим је суштина и вредност гоњења изврсно изражена. Никад није лакше брати лаворике као после битке, где се противник обузет свешћу о слабости за време ратосиља сваког отпора, само да спасе, што се још може спасти.

Истина онај, који одступа неће бити обузет оваком свешћу после сваког догађаја, ког ми „победом“ зовемо. Ми, Немци, морали бисмо се вратити дома сломљени и деморалисани, да смо после сваког боја имали онако осећање, какво захтевају правила вештине, а које се у француским ратним описима назива „victoire“. Између победе и победе често постоји велика разлика, ма да ми под овом речју по навици увек разумемо један исти појам. Ми немамо новог Билова, који би умео наћи речи, да њима означимо разне ступњеве, који постоје између простог протеривања противника са положаја и његовог уништења. Често пута је противник само *побуђен* да одступи са бојишта а не принуђен, па ипак се по старом обичају с правом вели *победили* смо. После оваких победа гоњење би већином било обнављање решавајућег боја.

У овоме је меродавна та околност, колико се дубоко распростра свест код одступајуће војске, да је

потучена. Тек кад је ово осећање допрло и до последњег редова, припрема противнику успех у гоњењу. Ни Наполеон није могао да гони после Грос-Гершена па и после Бауцена, као што је то иначе чинио, и ако је био победио.

О гоњењу може бити само онда говора, кад је победа очевидна.

Но и овде су потребне нарочите још припреме. Писмене заповести за гоњење, које беху ушле у обичај за време последњих ратова, остаће по правилу без дејства. Главнокомандујући, који их је издао, одлази у свој главни стан, међутим ордонанс-официри одлазе по ноћној тмини. Они морају дуго времена да траже, док наиђу на команданте корпуса, које је у каламбуру после битке тешко наћи. Корпусни командант свесан дужности, да треба да учини што је могуће, шаље нову заповест својој челној дивизији. Опет настаје јахање ордонанса по ноћи. Кад осване јутро, заповест стигне код предходнице. Ова пак тек што је с муком прикупила мало дрва и животних намирница, да скува мало јела, мора одмах да се крене у гоњење. Али већ за нешто застарели датум на заповести слаби јој дејство. Један једини непосредни успех је обично то, што су предстражни ескадрони раније, но што се ипак намеравало, узбуњени и послати у потеру за противником. Они јашу до првог земљишног одсека, где их зауставе противникови заостали војници, разрушени мостови или друге какве сметње. Доцније дође и главна трупа, која сметњу отклони. У повољном случају пређе се осредан марш у наступању, па се онда застане.¹⁾ Истина су похватани заостали војници, задобијено је нешто пљачке, али разрушавајућег гоњења није било. Ово није никаква слика уобразиље, већ слика, која се врло често среће у рату.

Само ратничка страст даје гоњењу прави карактер.

¹⁾ Свака трупа која је победила треба да гони противника идућег дана бар пет миља, као што то беше заповедио ђенерал Гебен после битке код С. Квентина.

Нужно је лично суделовање и то лично суделовање врховног команданта непосредно после свршетка боја. Само ако он сам пошаље у гоњење спремне свеже батаљоне или коњичке ескадроне, исте по ноћи прати и надзирава, можемо се са поузданошћу надати важном резултату. Ми знамо мотиве, којима дају потученим трупама неочекивану моћ за маршовање.¹⁾ Ових мотива нема у победиоца, с тога овде импулсивна снага мора да дође одозго, иначе се никад не може стићи онај, који бега.

Ако се раније добро економисало у снази и ако победа није сувише скупо плаћена, биће средстава за гоњење. Ова средства треба припремити при крају битке. Главномандујући, који је заузет тешком бригом у овом моменту, врло лако ће ово да сметне са ума, с тога је и учињен предлог, да се ове припреме за време битке ставе у дужност једном вишем ђенералштабном официру, слично оном, што смо препоручили за уређење службе извештавања.²⁾ Ово може посигурно бити целисходно. Али, како се томе официру не може да да право располагања над читавим делом војске, то ће његов савет бити користан тек пошто га прими и одобри главномандујући. Овај последњи остаје покретач за све, што се гоњења тиче.

Нарочито коњицу треба ставити у дејство. Њене старешине су при гоњењу најбољи помагачи главномандујућег. Њима се понајпре може ставити у дужност, да се овде самостално прихвате посла, ако не стигну заповести одозго. Ако њиховим успесима и стоје данас озбиљно сметње за време битке, често их нема после ње. Снага и ред противничке пешадије је разрушен, а муниција јој исцрпљена. Нужност да за осталима и сама одступи, гони је, да брзо напушта сигурне заклоне, које је привремено заузела. Напади великих коњичких маса на одступајуће гомиле могу дакле овде бити од великог резултата. Али, треба савладати и противничку артиље-

¹⁾ Види стр. 215.

²⁾ Види стр. 94.

рију, која заштићава одступање. Велики број батерија морају суделовати у гоњењу. Коњичке батерије коњичких дивизија, које се налазе позади бојне линије обично ће бити ангажоване у боју, с тога је нужно, да се ове дужности ослободе, да им се муниција попуни или пак да се ставе на расположење извесан број других батерија. Све ове мере треба у напред смислити, иначе ће се у извршењу задоцнити.

Пешадија се налази готово до самог противника. Ну она је расута и тешко се може њом управљати. Ако се у близини и пађу поједине смакнуте јединице, то ће оне веома ретко бити из исте команде и састављене у једну компактну вишу јединицу, која је увек од јачег дејства. Међутим, овде је више до брзине но до велике снаге а момпат је већ ту, у коме се не смемо бојати, што ћемо употребити све оближње незаузете трупе без обзира, где оне иначе припадају, ма где се и како се управо могу да нађу.

Један једини пут, којим противника гонимо, може овај увек да затвори, ако има ма колико способних за бој трупа. С тога је потребно да се гоњење почне са довољно широким фронтом

Добијање победе и коришћење њоме морају ићи заједно.

Ако су последњи ратови и били сиротни у ваљаним, непосредним гоњењима са бојишта, ипак је било у опште коришћења њоме само у другом облику. Ово се коришћење састојало у томе, што су се одмах после свршене битке предузимала нова велика предузећа. Резултат битке узет је *одмах* као количина у стратегском задатку и отпочињало се ново рачунање. Последице нису биле тако непосредне као код непосредног гоњења, али су ипак биле од великог значаја. Оне ће и у будуће бити од највеће важности. Ако победиоцу и измакну плодови победе, који су били одмах иза бојишта, ипак је осигурао богату жетву, која му долази услед промењеног односа снаге у стратегској ситуацији. То су успеси, које он

сад може да постигне слободнијим крет
мопоуздањем, свешћу о надмоћности и с
одлука. Нек сутрашњи дан и прође бесв
идућа поћ донесе поновна енергична кр
повим циљевима.

Најлепши пример оваког коришћењ
нам 19. август 1870. дан, после вел
битке код Гравелот-С-Прива. И овде с
часови, док се видело, шта је у ствари.
за дуго немогуће, па баш да га и ш
бризина тврдиње. Али, око подне већ с
ђења, која се више нису занимала са
следицама битке, већ са даљом будућно
је одређен да потученог противника :
други се одмах кренуо на запад, обра
војска, створена самостална команда, и
органима потребним за управу и коман
једини дан није изгубљен за постигнуће
ратног циља. Ово је свакако био најс
се извуку користи из добивене победе.

Победилац може одмах после сври
сли на своје велике интересе. У овом
потпуној независности од воље противи
свом снагом да прегне к постигнућу пос
Ниједан час не сме се пропустити а
тако срећна ситуација, чим се ова опази
добивене битке, када се услед радости
успеха врло лако заборавља, да у рат
више права по прошлост, управо је о
врховна команда треба да развије из
Многе војсковође изгубиле су плодове
часних наљби и благодарења у цркви,
слављали сутра дан по битци.

У сасвим другачијем положају наљ
Он је принуђен, да напусти обзир на
љеве за извесно време, те да се на пр
за своју сигурност. За њега је то у

осетљивија слабост. Одступати значи одрећи се постављеног ратног циља, значи, тражити спаса¹⁾.

Под заштитом своје артиљерије побеђени је напустио бојиште. Прве тешке кораке може му олакшати јака и ваљана коњица, коју може сад да баца на противника, као што је то било код Грос-Гершена. Све се своди на то, да се на првом месту добије извесно одстојање од победноца, те да овај не може непрекидно да гони. Ми већ знамо, да су јаке заштитнице са многим батеријама најбоље средство, да се добије одстојање. Али противник је надмоћнији, силом се ретко шта може од њега добити. С тога се мора прибећи обманам, где се год за њих укаже прилика. Ексцентрично одступање, које се често осуђује као начелна погрешка, најбоље је средство за ово. Ако противник не види јасно, *куда* мора најјаче да гони, тада ће његово гоњење понајпре да ослаби. Победилац ће се увући у погрешку, извешћа ће бити много теже размрсити баш због тога, што долазе једновремено са разних страна, што није случај кад гонилац има пред собом противника, који одступа само *једним* путем. Као што је познато, велика Лоарска армија одступила је ексцентрично после друге битке код Орлеана у децембру 1870. године. Кад су противници продрли у средину ове армије и заузели Орлеан, наишли су на противника јужно ка Виерзону; тада је овде заробљено француских војника и 15., 16. и 18., корпуса. Ну, наишло се на противника и низ Лоару код Божанси-а и дознало се, да је отуда одступило 15., 16. и 17., противнички корпус као и да су добили знатна појачања. Уз Лоару пак код Жиена наишло се на не мање јаког противника а било је људи из 15., 16., 18. и 20. француског армиског корпуса. Према овоме изгледало је, да су се све противничке јединице измешале једне с другим и наравно није било лако одговорити на питање,

¹⁾ Наравно, овде не разумемо и *добровољно* одступање, које се врши ради тога, да се очеку повољније околности. Ми говоримо о *принудном* одступању.

на коју страну треба окренути гоње положај Немаца ипак није био без намера, да се наступа на Бурж и Не се показао упорнији отпор, ког је де ђенерал Шанси, по што се то у почет пак избегао је ђенерал Бурбаки нап кратко време да се са својом понов крене ка источној Француској.

Ексцентричним одступањем добијај већи број путева и олакшава се кре овако одступање има увек једну рђа је битка показала, да уједињена снага тивничкој, а сад се та снага још и де успешан отпор не може се ни мислит и *нећемо* да се за време одступањ против да сваки бој избегнемо. *Дакле снага није нам ни потребна* служити потпуно користима, које на жа. Наравно, увек треба имати у новно сједињење, чим противник не ђенерал Д-Орел-де-Паладин, који је дио ексцентрично одступање армије, целу армију поново сједини на реци истина не би могао да изврши овде, Шера и Индра. Само одазивање нег томе. И Фридрих је више пута упо трично одступање, једном године 17: срећом.

Само ако мислимо, да ћемо се м време одступања, морамо држати кон

Но и кад се *једним* правцем да се гонилац обмане. Положаји са на ту страну навући и побудити га, погрешном правцу, чиме ће се добит је тежиште свих одступних операција има иде на руку даљнобојност ватре од танади, која из даљине долази, м

збунци, принуди на концентрисање, при чему ће трупе, које су га на ово натерале имати још времена да одступе. Бочни положаји свих врста могу се ради добијања у времену да користе од стране одступајућег, само ако је умешан и предузимљив.

Првобитни правац одступања је по правилу дат силом околиности. Потучена трупа бира путеве, којима ће понајбрже да измакне противнику. Но прво је нужно да се војска прикупи и уреди. Ако је главнокомандујући попова задобио власт над одступајућим масама, онда ће он ове одвести од принудног на природни правац одступања. *Овај пак води на најближа појачања или под најближу заштиту каквог одсека, какве тврдиње.* Што је могуће пре треба се зауставити, *јер пре свега дуга одступања су веома штетна за разбијене војске.* Кратко одступање је ретко скопчано са великим губитцима. Дужина времена, умор и клонулост, који се при непрестаном одступању неминовно појављују, дају у руке победиоцу, топове, заробљенике, возове и остала средства.

За овим се код побеђеног све своди на то, да у најкраћем времену одбаци обзир на сопствену сигурност и да се окрене великим циљевима. Понајпре ће успешан бој, па ма био и од споредног значаја, извршити обрт ствари. Само један оружани успех уништава утисак пораза. Побеђени мора чим спагу осети, да овај и потражи. При овоме није толико важно, да се очува узајамна веза боја са главним идејама, већ да се добије успех ма по коју цену. Сад је оправдано, не освртати се на опште призната начела и напасти не главну противничку масу већ један њен део, само ако мислимо, да ћемо га моћи потући. Тако је радио Фридрих у августу 1757., када је осматрање аустријске главне војске код Цитау-а поверио Беверну а сам се окренуо мање важном и мање предузимљивом противнику, царској армији и Французима. Он је тражио тактички успех тамо, где га је

најлакше могао добити, не толико ради његових плодова колико ради његовог моралног утиска.

Да се опале моралне силе код одступајуће војске изнова оживе, не сме се ништа пропустити. При одступању се најбоље испољава утицај главнокомандујућег утицај целог официрског кора. Одступање ставља официрски кор на најозбиљније пробе као и војску у опште. Док све добро иде, дотле лако прецењујемо њихове заслуге и приписујемо њиховом дејству оно, што иде на рачун срећних околности. Издржљивост, енергија, одважност и величина појединаца, дисциплина, храброст и употребљивост целине могу се показати после какве несреће у правој светлости. Ту се одвајају и оне природне силе које за свој значај имају да благодаре срећним околностима, од оних, које из себе самих црпу снагу, разум и одлуку.

12. Узајамна веза и последователност кретања и боја Закон нужности.

Као што се може видети из онога, што је казано о гоњењу, највећа снага у рату лежи у строгој последователности стратегских операција, кретања и бојева. Ово је највише плашило наше противнике у последњим ратовима. „Мајмунска брзина Пруса 1866. год.“ била је велика ратна врлина. У рату не сме бити дана одмора. Као идеални примери узајамне везе и последователности операција стоје нам: Наполеон I. у ратовима 1806. и 1814. и наша врховна команда из 1866. и 1870. Брзо понављање удара јако појачава њихову важност, јер се сваки не појављује само тренутно, већ дејствује за извесан одсек времена. Док се год лавина креће, дотле све више расте и задобија већег маха. Таква је судба и ратног успеха.

Непрекидност операција захтева велику духовну напрегнутост од стране главнокомандујућег. Не треба заборавити, да док год рат траје, за њега нема на жалост ни часка одмора, ни за један час га не напушта

тешка одговорност. За њега је ноћ што и дан, и он није никакав изузетак.

Критички посматралац лако је склон, да сва оклевање строго осуди. Он прати операције само у мислима, не суделујући у бојевима, који стварно долазе после ових и не осећа многе сумње, које узбуђују дугачку човечју. Гвожђе ваља ковати док је вруће, важи и рату као начело. Али за ово је потребна страсна енергија код главнокомандујућег, те да ратне операције одржава непрестано у кретању, треба му онај мото који је голио Александра, да не да мира ни себи и противнику, да стално тежи к величини а никад к удобности и уживању. Од модерних војсковођа на првом месту долази Наполеон, који је био прожет нестрпљењем, које га је стално терало на рад. С правом је за њега казао један дипломата, за свет неће бити мира, ако се Наполеон не натера да спава четрнајест часова на дан. Познат је, колико је он сам лично радио. Он је по пола дана проводио у седлу или колима, правно је свемогуће распоређивао пореде за своју велику војску и поред тога диктовао је својим ађутантима 10, 12, 14, и више дугих аката — посао, који би могао сам потпуно да окупира једног човека вичног перу. „Ја сам не може бити боље; о то како сам отпутовао, постао сам јачи,“ пише он царици Јозефини 13. окт. 1806. у 2 часа по поноћи из Германа: „међутим посведневно прелазим десет до дванајест миља на коњу, колима, на све начине. Лежем у осам часова а устајем у поноћи; тада често помислим, да ти још ниси ни легла.“ — Таква неуморност главнокомандујућег је најглавнији услов за узајамну везу и брзину ратних операција.

Она је највише потребна у почетку рата. Тада он производи обезглављујуће ударе а кад већ једном одузме мео противнику присебност, онда је само потребно

1) У његовој кореспонденцији од 30. септ. 1806. има 17. делова врло дугих писама.

2) vingt à vingt cinq lieues.

да му се не дозволи да поново дође к себи, те да постане свој господар. „Ово је најважнији моменат у рату; Пруси не очекују, шта ћемо ми чинити. Тешко њима, ако буду оклевали, и изгубе само *један* дан“, пише Наполеон Мирату 8. окт. 1806. у почетку операција. Од тог доба није се више одморио све, док пруска војска не би уништена и он не стиже до Висле. Само природна крајња граница физичке снаге може да заустави рад. Ова је граница даље, но што се обично мисли. Људи и коњи могу много да издрже. Никад не треба заборавити, да благовремено задат удар ма и последњом снагом може да спасе војску од напора целог рата и да уклони годинама проливање крви. У рату се не сме ништа остављати за сутра, што се може учинити данас.

Ну, и трупе треба да непрестано дејствују и њима предстоји не само физички умор, већ после дугих ратних напора и унутрашња клонудост, која убија вољу за рад и постепено обузима све слојеве до простог редова.

Војска, која пређе преко многих бојишта, већ је изгубила своје најхрабрије офицере и војнике. Смрт коси увек најбоље људе. Они предходе и њих прво зрно погађа. Они подлежу и болестима, јер пре ће се истрошити и прећи границе своје моћи онај, који ради из сопствених побуда и увек је ту, да прими на се опасност и терете, но онај, који заостаје и склон је, да себе штеди. Тако постепено опада унутрашња способност трупе за време каквог тешког рата. Ова се не може сравнити са магнетом, чија се снага употребом увећава. Само искуство и спољна умешност постају већи — Штралаци и немаштина сваке врсте, напорни маршеви и биваковање на мокрини радо ће се сносити, ако трају кратко време али не ако трају месецима. Ово јак угушује ратничку жељу. Мали број изванредних при рода неће подлећи утицају ових околности, али хоће маса људи, на коју се и односе принципи науке о рату.

Ко рат не познаје, тај лако затвара очи пред овом

околношћу. Он у души замишља „ветеране“ како и од бојишта на бојиште са све већом храброшћу, гледа их како венцем иза венца од лаворике украшују главу своје а све са мање труда. Ипак је немогуће остати стално херој са истом преданошћу, када бој постави нешто свакодневно, када сваког часа прети опасност када се пешке иде по раскалааном путу и лежи на влажној земљи. Прљавштина је опасан противник сваког одушевљења. Идеал и стварност у рату далеко су једно од другог. Песничке илузије новака не испуњавају се. Што он види, да се извршује у лету, доцније иде веома мучно и покаже се као грозно ништавило. Битке и бојеви, о чијим величанственим сценама он сања, падају у време прекомерног напрезања, које дејствује на душу уништавајући, и једва му може пасти на памет величанствени моменат. Сувишан умор тако обузме сва чула, да постану неосетљива за сваки утисак. Ратна историја нам прича, да су стари гренадири при одступању од Јене на Пренцлау узајамно упирали један другом у прса пушке и убијали се, само да више не морају маршовати. Кад ратне патње униште страх од смрти, ја како ли неће уништити ентузијазам код новака, ратника! Често се чуло из уста оних, који се са првог похода враћаху кући: „Сиротнији смо једном илузијом“. Нек баш и ступи младић у први бој са потпуном жудњом за велика дела, док још пред њим лежи непознат ратни живот окружен венцем романтике, нек и жуди за опасностима и доживљајима, нек једном и угуши у себи уништавајуће утиске, ипак ће време на послетку да победи. Све постане друкчије, кад позади себе остави једну, две, три, па и десет и дванајест битака и бојева. Жудња за доживљајима тада се засити. Пожњевено је благо славе и части. Човек је задовољан, што је добио успомену за цео живот, а и да себе умири свешћу, да је у часовима животне опасности вршио своју дужност. Нехотично се у дубини срца појављује жеља, да се све ово срећно однесе кући. При крају срећно изведеног

рата никоме се више не мре за отаџбину. И ђенерали имају да сачувају знатно добивени капитал ратничког гласа и са свим је природно, што су мање одважни, мање смели по онда, када им се рука пружаше за прве лаворике.

У 1870.—71. говорило се о томе, како се једна армија „може победама да до смрти испрци“. Ово звучи парадоксално, па ипак у себи скрива и истине. *Велика већина је ситна на последњу и успешног раша.* Културни народи се ускоро засите изузетног стања, као што је рат, који нарушава њихов мирни развитак. Због тога су га се стари народи бојали па и варвари, на које никад нема тако дубоког дејства прекид обичног начина живљења.

Кад ово бива кад ствари иду добрим током, онда колико ли ће се брже појавити осећање потпуног испрцијења жудбе за рат за време пораза и одступања.

Па ипак узајамна веза ратних операција не сме се раскинути! За ово је потребан силац утицај главнокомандујућег на његову војску,¹⁾ велика жилавост и свесна окорелост срца виших команданата, за тим дубоко укоренено осећање дужности масе. За велика дела први је услов, ако какав човек од ауторитета буде имао храбрости, да тражи њихово извршење. *Ратна историја показује нам, да је мање оних, који су се усудили да захтевају што изванредно, но оних, који су што изванредно извршили, чим се што од њих захтело.* Узајамна веза код ратне операције као и успех гоњења лежи у сопственој руци главнокомандујућег.

¹⁾ Овај утицај почива осим на природној моћи личности још знатно и на узајамном познанству са трупама. Ова околност, која се често превиђа, игра знатну улогу код сваког утицаја на официре и војнике. Потчињени се осећа као пригњечени, ако није познат са старешином, а ако се познаје онда заповести боље сигурније извршује. Лично познанство је неопходна веза између старешина и трупа.

Последователност долази од увиђавности а о се лако може постићи помоћу једног саветника, који би придао главнокомандујућем. У опште она ће се појавити као последица *закона нужности*, који данас влада самим током рата. Ово није сакривено од непристрасног ока. Сувремене велике војске у мобилном стању са тако снагом притискују живот народа, да сам нагон за самоодржање захтева, да се овога притиска ослободе, што је могуће пре. Свака зараћена страна има један циљ чијим јој је постигнућем ујемчен мир. Да би се овај циљ постигао за што краће време, мора се њему управити целокупна оружана снага. Али ова снага, наравно не може да дејствује у правој линији. Случајности рату проузрокују одступање од оваке линије. Свака нова ситуација је у исто време и један чвор, који се мора да разреши на најкориснији и најбржи начин. Ово решење проузрокује наравно и промену мера од стране противника, а тиме је појављена непосредна нужност промене и сопственог дејства. Кретајући се напред, притешњавајући противника, обилазећи и нападајући га, у исто време стварамо себи изнова нове задаће. Овај непрекидни прогресивни процес не сме се никако прекинути без крајње принуде од стране околности. Један дан, који прође узалудно, у најмању руку је губитак милиона новаца. Али, поред овога потребно је и да је врховна команда увек свесна свог великог циља и да се из многих помоћи, којима свакодневно мора да прибегава, не прихвати ипак ниједне, која не помаже колико би било могуће, постигнуће његово. Корисно је, да се и код најнезнатније борбе при нападу, или при одбијању напада, исти врши у оном правцу, у коме се хоће да баца противник према општој стратегијској замисли. Био то само један батаљон или један ескадрон, — ако овако дејствује — ипак ће ма колико олакшати пут ка крајњем циљу, док каква крвава битка може без овог дејства остати, ако не стоји у узајамној вези са општом замисли дотичног рата.

13. Решљивост, сталност, иницијатива, и самовоља.

Начела, да су у рату пре свега најгори да после победе треба предузети енергични да се искористи победа, да у тежњи напретка никаквог прекида и остало, меже се претворило су данас позната свему војничком свету. Савремена војска

Али, ако у ствари тако *не бива*, то је пре свега узрок слаба воља, која не приводе до тога што се као важно сматра. У ратничком животу знање само је први корак за решење задатка у време мирnodопских вежбања сем овога и не тражи. Што се неко добро решење не дође до дела, већ замени каквим горим, често долази до тога што главнокомандујући има да савлађује тешкоће, што наилази на противљење потчињених на њ утиче какав видан саветник. Трвеном војска јављују у кретању трупа и утицај противника и сами узрок овоме.

Али поред тога има других ствари. Војска са највећом енергијом извршују какву задатку тешко *решавају*. Људима осредњих способности лако, да буду на чисто, *како управо они* знају рочито још кад чују мишљења других. Не знају нечег туђега умеша, јер је дух навикао свој. Па и код талентираних глава није ретко да је истина са другог узрока. Њихов дух недовољан; захтевају, да се испуне многи услови да се дате офанзиве, али им изгледа, да су неопходне према за то. Они намисле да се сударе са противником али створе у себи прецизирану слику противника и њихних снага пре битке. Како додичије никоме да се потпуно онаке повољне околности, како се не могу да реше, да покушају срећу и *нијим* околностима. Услед сумњичења војска чај увек изгледа као изузетан, на којем никако да примене општа начела. Човек

јасно, да се у рату идеал никад не постиже, да се оно што се жели, никад потпуно не испуњава, да се ствари увек друкчије покажу, но што се мислило и да, дакле, човек мора бити спреман да приступи к најважнијим решењима и под у пола мање повољнијим условима.

За решљивост је потребна не само чврстина карактера већ и извесно практично уверење, да су сва земаљска дела несавршена. Човек са мора задовољити, ако свој циљ постигне, па ма и не онако, како се на-дао. Међутим нико у животу није онако срећан, како му је младићска фантазија срећу замисљала. Доста је, ако се бар и друкчије буде срећан.

Задовољности пошпомаже решљивости.

Да се постигне решење, најбоље је стављати себи проста, стварна и целисходна питања. Команданти код Јене, кад су имали да изађу на сусрет Французима питали су се: „који положај највише одговара захтевима „науке“? — и дошли су на идеалне положаје, који би можда у војничким путовањима ради вежбе важили као класични али беше без користи, јер оно што су пронашли, није одговарало датој ратној ситуацији.

„Шта ће противник радити?“ — шта ће према томе бити за њега најгоре? — То ћемо ми радити!“ Тако треба да теку мисли при сваком решавању. Да ли је сад оно, што се држи као *најштешније* за противника само по себи нешто потпуно научно, са свим је све једно. Не треба к томе тежити, да се на длаку изведу омиљене идеје. Тактичари и стратежи, који свуда хоће да остваре своје идеале, веома су опасне вође. Најопаснији су, ако своја научна уверења кристалишу у системе. У рату не постоји једине свеспасавајуће истине. Све може бити правилно, све погрешно, како се кад појаве околности.

Истина решење у тежњи, да се учини оно, што је за противника најгоре, не треба да иде до оног, што је непостижимо, али ипак у одважности треба ићи до крајњих граница допуштеног. *Што је по себи ра-*

зумно, не треба у рату сматрати као немогућно све док се не покуша, и можемо дозволити себи све, што мислимо, да можемо извршити.

Врло често неће бити времена за уредно постављање питања, а осим тога томе смета и узбуђење. Тада је решење нешто инстинктивно. За време битака и бојева операције су више продукат моменталног погледа но свесног мисаоног рада. Ми се чудимо способности, којом се у таквим изненадним случајевима предузме баш оно, што треба; зовемо је генијалношћу, војничким погледом а и правилним тактом. То је особина, којом се целокупна ситуација и све појединости једновремено прозру.

Код инстинктивног дејствовања највећа заслуга припада моралној храбрости, да се такви импулси послушају. Па ипак ми имамо доста узрока, да им поклонимо своје поверење. Они су резултанта увиђавности, искуства, знања и јачине карактера, несвесан резултат свих интелектуалних и моралних сила. Војничка душа у нама испољава се са сувереном слободом и сигурније налази свој пут, но размишљање, које нас спољашњим појавама може да одведе на погрешне закључке. Таквим решењима нису потребна никаква објашњења и врло често се рђаво саглашавају са образложевањем, ког тежи да им да историја из обзира улепшавања. Ово нам потврђује пример великих војсковођа. Фридрих велики је своје решење, да код Лајтена нападне на лево крило Аустријанаца, коме се толико чудимо, доцније хтео да оправда са таквим ништавним разлозима, да би баш оно, што је највише за дивљење отпало т. ј. ако бисмо му веровали. Истина је међу тим, да је он под утиском, који је на њ учинио поглед на противника и без систематског процеса мишљења његов положај одмах прозрео и увидео решавајућу тачку.

Врло ретко се доцнијим размишљањем побољшава првобитна одлука. Она је управо створ момента, у коме се потпуно огледа целокупна продуктивна способност

унутрашњег човека. Шекспир говори о урођеној боји (native hue) одлучивања. Он је знао, да то није ништа придобијено.

Услед тога, што за првобитну одлуку постоји опасност од познијег сумњичења, потребно је да се предузму извесне мере, да се прва одлука одржи. Код наређења за извршење треба брижљиво избегавати све, што може доцније да поколеба одлуку. Све полутанске мере управо су с тога штетне, што оне у пола потпомажу одлуку а са другом половином подуширу сумње, које су управљене *прошив* одлуке.

Често има важности и чисто спољни мотив. Кад се заузме један положај у намери, да се на њему одсудно тучемо, никад није добро поседати са јачим снагама какво место, које је испред тог положаја, јер ако противник јако нападне на ове трупе, онда ће се појавити колебање, да ли да се оне предње трупе оставе а остане се при првашњој одлуци или да се ова напусти а трупе спасу. Ако је посада слабија, то ће се избећи. Судбина малог броја чета неће имати великог утицаја на решење главнокомандујућег, али судбина једног пука, једне бригаде можда ће га већ имати. Једини очевидни разлог да се трупе држе прикупљено, јесте, да командант бар у самом себи не буде подвојен. Ко не одели ниједан део са самосталним задатком, неће доћи у опасност, да ће своје намере напустити услед самосталних поступака горњег дела. Људима слабог карактера и незнатног погледа, дакле, препоручује се, да паметно држе све трупе на окупу.

Неочекиван бој у време кретања најоштрија је проба за одлуку главнокомандујућег. Шта више и *очекивани* бој може је силом свог утиска да помете и неће бити само једном потребно, да се иде супротно интересима, које тежимо да постигнемо. Поучан пример у овом погледу даје нам бој код Вилерсексела 6. јануара 1871. године. Са потпуном одређеношћу и тачном оценом околности стајао је ђенерал Вердер са свршеном одлуком, да Французе, чим почну марш мимо њега а дуж

Оањона ка Белфору, заустави нападом једним делом сопствених трупа код Вилерсексела, за које би време маса форсирала ка Лизени, те да им спречи одступање. Ствари су се развиле потпуно према овом плану. Французи стигну, немачке патроле послате уочи 9. јануара нађу Вилерсексел јако поседнут. Четврта резервна дивизија, која је припадала Вердеровом корпусу, упути се тамо; њена авангарда сутра дан истера противника из варошице и зароби 500 људи. Све је ишло тако срећно и по жељи, како је само могло бити. Ђенерал Вердер примети са висова код Ајлевана како се противничка снага нагомилава код Вилерсексела; изгледало је, да је постигнут циљ, да се Французи зауставе и натерају на развијање у северном месту у источном правцу.¹⁾ Сад је било време да се одмаршује позади Лизене а према првобитној одлуци. Али место тога видимо, да се те вечери и целу ноћ концентрише цео армиски корпус према бојишту и већ 10. јануара раније стајао је готов за бој код Ајлевана и Ложевиља у близини Вилерсексела. Овде се показује, какву привлачну снагу има бој и на самог команданта, који је свесно свог циља; и ми смо већ једном напоменули, да у ствари тактичко решење долази безусловно на прво место, чије се једном отпочне извођење.²⁾ Врло су ретки и тешки случајеви, који познати изузетне случајеве, као што је овај овде, — који увек зависе од односа, који постоји између снаге и задатка.³⁾ Тешко је одговорити на питање, да

¹⁾ У ствари французи су имали намеру, да се код Вилерсексела концентришу фронтом према северу, те да нападну крестом Везула на ђенерала Вердера са обухватом његовог левог крила. Ово се пак није опазило са немачке стране и ђенерал мора да је мислио, да је својим нападом зауставио њихово кретање на Белфор.

²⁾ Види стр. 296.

³⁾ Разлог, који би могао дати повода ђенералу Вердеру да бој прекине и да одмаршира, није тај, што се једном хтело да се судар деси на Лизени, јер је главно било, да противник буде у опште одбијен на ма где било. Много пре ће разлог долазити из сумње, да ли ће бити успеха, ако се Французи нападну свим силама а на месности код Вилерсексела, на којој није било висаквих препрека за употребу француске надмоћније силе. Изгледу у овом погледу били су повољнији на Лизени.

ли је оправдано напустити у пола изведен бој ради већих интереса. Ово је питање у толико мучније, што знамо, да ће противник се неким правом присвојити себи част победе, ма да смо ми бој добровољно прекинули и одступили. Овде дакле *сталност* војсковође преживљује кризу.

Када се ово дешава, када догађаји теку повољно, а како ли је то, кад догађаји узму ток, ког нисмо желели? Невољно се скрећемо с пута. Ну, и овде има један спасоносан пут, да створимо себи јасност. „Треба понова оценити предмет са велике и прости тачке гледишта“¹⁾ Треба се сетити, шта се првобитно хтело, шта је било циљ, коме се тежило, и на тај начин подчинити случајности јачој сили.

По добивеном извешћу, да су трупе II. армије за време свог наступања ка Масу наишле 16. августа 1870. год. на јак отпор код Вионвиља, ђенерал Молтке пише команданту армије из Понт-а-Мусона:

„Према нашим назорима решење рата лежи у томе, да се главна маса противника, која одступа од Меца одбаца к северу. Колико више противника буде пред собом имао 3. армиски корпус данас, у толико ће сутра бити успех већи, када према истој сили буде стајао 10., 3., 8., 7., па и 12. корпус.“

Овде се дакле и у кризи одржала главна тачка гледишта, по којој је првобитни план за извођење целог рата био, да се противник одвоји северно од свог одступног правца ка Паризу.²⁾ Са ове тачке гледишта могла се понова предузети правилна одлука и ако је наступио изненадан обрт ствари. Можда би ова била изгубљена, да су се упустили у ситнице, које пружа ток боја, број противника и положај појединих трупа.

„Велики циљеви су душа рата и шта би било са целом теоријом ратне вештине, кад би се њене велике

¹⁾ Клаузевиц.

²⁾ Види стр. 180.

идеје и одредбе претрпале гомилом ситних тешкоћа, које би се с трудом накупиле из целе области могућности.¹⁾

Ми смо видели, да се при кретањима војске одлука треба да изражава у јасним заповестима, те да има ваљаног утицаја, на пољу пак битке овоме има да се дода још један услов, да ово решење има своје потпоре у појави и личном утицају команданта. У његовом др- жању мора се огледати вера у победу сопствене ствари. Он мора да покаже поузданост, да ће се и са успехом свршити оно, што се паметно намислило. Тешко може имати личног утицаја онај, коме није од Бога дан. Спо- собни људи, који до најмањих ситница све схватају и свесни су циља, често су без њега. Овде је бал- потребан урођен дар за господарењем.²⁾ Кад осмотрим природу човека, добићемо извесна упуства у овом погледу „Пред противником војник није тако махиналан, као егзерциришту и ово важи исто тако за прве старешине као и за прсте војнике“³⁾. Шта више и *пришворна* сигурност може имати корисног дејства, док једна не- мишљена реч, којом се исказује сумњивост или брига, може донети највеће штете. У боју оптимисте поно- добијају вредност, коју су изгубили на пољу филосо- фије са својих погледа на свет. Мефистофел је и за нас као и за ученика изврсан учитељ:

Смелости вам неће недостати,
А ако јај се ви сами поверите
Повериће вам се и друге душе!

Ово исто толико вреди за војника као и за мла- дог медецинара. Из овог самопоуздања долази и врло добар начин заповедања. Наравно, за сигурно управљање у боју потребно је и знати, како да се трупама рукује. Вредност овога не треба прецењивати, али се не сме ни потпуно игнорисати, јер ће нам се иначе осветити. Осим овога је потребна навика у заповедању.

¹⁾ Klausevitz Kantonnements-Quartier Tennstedt bei Weimar den 12ten Oktober 1806.

²⁾ Види стр. 56.

³⁾ Scharnhorst Handbuch für Offiziere III. стр. 282, 283.

Како је осећање одговорности највећи противник дилжности, то су по правилу они људи најрешљивији, који немају ни за шта да одговарају. Кад млад човек уђе у штаб главнокомандујућег, онда се обично брзо и самостално решава и радосно прима на себе одговорност за најважнија решења. Пошто и само искуство често пута потврди, да је оно што се хтело, било и правилно, то се лако размисли, да је потребна само маршалска палица, па да се постане велики војсковођа. Али, обазривост налаже, да се у себи не гледамо Наполеона пре, но што се не дођемо на праксици у положају, скончаном са *великом одговорношћу*. Терет одговорности на мах све промени. Одмах се на рат почне гледати другим очима. Ово је оно кад гледамо кроз жуто-црвено стакло, па нам се чини, да је брижна природа притиснута небом као буром и ветром, ма да се мало час тако љупко осмехиваше на њу.

Терет одговорности није свуда једнак; он се увећава са степеном, који заузимамо на лествици војничке каријере. На најнижем степену почиње са незнатном напетношћу. Ово ће нарочито бити код оне војске, у којој што је наша, где је целокупни старешински персонал из једног друштвеног staleжа и где он чини друштвено-аристократску заједницу. Овде су са свим природно најсмелији људи потпоручници, јер они већ осећају своје право на будућу маршалску палицу а при том не носе велику масу одговорности његових. Они чине снагу, која гони одозго на више и то тако иде даље. Овим начином добија се полет у кретању целе масе. У *самосталности* највиших старешина лежи сила, која се не може ничим заменити. Колико ће брже и снажније да ради војничка машина, кад сваки поједини део ради сам од себе, но кад се у свему очекује покрет одозго, очевидно је. Ако некој војсци влада навика, да се само оно ради, што је заповеди, онда је њено кретање испрекидано, спорадично. Она ће увек застати, чим се појаве непредвиђене околности, јер сви суделовачи прво очекују заповести виших старешина. Распарчаност неких операција

француске армије 1870. може се у некој мери издати из недостатком самосталности код старешина.

Да би командовање нашом великом армијом било успешно, неопходно је нужно, да нижи чинови што стигну упуства одозго. У последњим годинама смо код Немаца много пута приметити, да се извршење пре, но што заповести главног команданта армијама или корпусима.

Дух *иницијативе* гони на самосталност чина армије јаком. С правом се држимо за једног официра нема извињења, да му је повећено, те је с тога пропустио што да у својој довољна пасивна послушност, на шта види ни голо извршење заповеђенога, кад при да се и више учини. Клаузевиц сматра за својој довољности, кад се увек само оно ради, што својој званичној дужности позван да чини. Фридрих се сваки официр спрема бар за први пут. Само тако ће се васпитати самосталност.

Један корпус добио је заповест, да се продужи започети наступни марш. Од извешће, да је крило армије неочекивано противника. Вероватноћа је, да ће командант напусти стари правац и да ће се упутити на други. Али заповести још нису стигле. Сад се командант пуса реши, да свој корпус сутра тако и да се без обилажења и дангубљења да одлучи на правцу. То је иницијатива.

Командант артиљерије, који — у време битке — изводи своје батерије испред главних батаљона пре добивене заповести и тиме предрешено команданта корпуса, показују иницијативу и код команданта предходнице, коју прати противник, ког осматра, одступа, и кад се јер је видео колико би било штетно да се противник измакне.

Иницијатива се не сме идентификовати са слепим јурењем, као што то често бива. Један духовит и високог положаја војник вели, да напад може бити управо доказ немања иницијативе. То је случај код предходнице, која је у наступању па нападне на противника, на ког је неочекивано наишла само за то, што команданту није било јасно, шта управо треба да ради у том случају.

Иницијатива је на разумевању основано самовлашће, које потпомаже велике циљеве више команде.

Наравно, не може се порећи, да иницијатива може понеки пут бити и неугодна, ако иде против виших намера и лишава главнокомандујућег слободе у дејству тиме, што створи такве чпњенице, које се више не могу да измене. Нарочито у вишим регионима мора се све предходно брижљиво оценити, јер се одавде увек ангажује толики део, чија судбина има утицаја на целину, што није случај код иницијативе старешина нишег ранга. Ну, нема ничег погрешнијег, но у војсци у *ојшће* угушивати иницијативу, и самосталност команданата начелно ограничавати само с тога, што се некад може десити и оно, што се не жели. Тиме бисмо, да бисмо се сачували једне омашке, угасили *штошину* помоћних импулса и тиме у снази бескрајно изгубили. И без тога иницијатива има јаке противнике. Духовна лењост, равнодушност, (нек иде, како иде) дејствовање по навици, страх од одговорности, потреба велике масе људи да их догађаји гурају, да чекају, док им ови догађаји са свим очевидно не наложе дужност да дејствују, у место да то чине из сопствене увиђавности. Ове негативне силе могу лако да парализу снагу дејствовања. Потпомогнемо ли их још ограничавањем и поткрађивањем самосталности, онда неће требати дуго времена, па да се уништи сав живот и да трупа постане мека маса, која се истина може по вољи месити, али неће имати покретне снаге у себи, која је веома потребна за велика дела. Иницијатива се може врло брзо да искорени из војске, али кад се једном угуши, бескрајно је тешко, а можда се и

никад више не може у њој да пробуди. Иство, којим се могу избећи зле последице не је једнако васпитање *увиђавности*¹⁾. Ово потпуно довољно, а међутим неће штетити.

Један философ новијег доба вели: „Јаслетку на жалост сувише доцкап увидео, да много случајева *ништа* не чинити, најнајјефтиније и најбезопасније, у кратко и најпаметније, што се може учинити.“ Ово у себи имати за грађански живот велику је из војничког живота морамо избацити. непрестано нешто да ради. Наравно, за своје, ако је сигуран, да ће добити благодар бар да неће добити начелне замерке. Нација треба да има према самосталним постпочињених свесну великодушност²⁾. Немачка 1870. није се препирала са виновницима њеница, пред којима се налазила, већ их рачун онакве какве су, по што се нису мотиме је код свију потчињених постигла самосталност а и сигурност при каквом ризи знао, да неће бити остављен сам себи, веран, да ће му доћи помоћ одозго. На тајена је снага целе војске.

Нема будаластије теорије од оне, главнокомандујући треба да остави његовог свог нијег команданта, који се уплео бео у штетан бој. Где тога буде, изузев веома ту значи борити се против сопствене војне.

Онај, који је за самосталност, није

¹⁾ Види стр. 160. и 161.

²⁾ То је потребно још и у мирно доба. Из обзиром на гладак ток и лепе бојне слике обичајно заповедати. Официр, који самосталним дејствовањем намештену групу често доживи непријатно укова оваквих искустава он се реши, да у будуће сачекати. Али ово постепено пређе у навик. Где код нас нема самосталности томе по правилу треба тражити виших.

ник и *самовоље*. Изгледа да је граница између ово двога врло неодређена, али се ипак може познати, чи се погледа на побуде самог дела. Према овоме а и према успеху треба судити, јер је успех често зависи од случаја. Самовоља увек долази од самољубља, не од интереса за општу ствар. Самосталност оснива своје право на томе, што она потпомаже више циљеве или бар хоће да их потпомогне. Онда, где ово разлога нема и самовласно се радило само себе ради ту се самосталност обрће у самовољу. Напад Ђенерал Манштајна код Колина био је акт самовоље, јер се могло видети, да он никад не би могао користити ратним циљевима већ само својој слави.

Самосталност и самовоља нису ни у колико једно с другим у блиском сродству, као што се често мисли. Прва меће личност на коцку ради ствари, друга ствар ради личности. Обоје стоје једно према другом као противности, те ћемо врло лако моћи, да прву подижемо а другу да искорењујемо.

Решљивост је творац дејства, самосталност га одржава; иницијатива га храни; самосталност га штити од прекида, а, где има ових особина, ту је самовоља искључена, јер оне прве долазе из доброг а ова из злог духа.

14 Особени утицаји на кретање и бој.

До сада ником није надало на ум да напише стратегију или тактику за разна *годишња времена*, па ипак је њихов значај исто толики као и утицај месности, о коме се често на дугачко и на широко пише.

Очевидно је, да ће кретање и бој друкчије изгледати, када киша или југовина јако омекша земљиште, кад се ни коњица ни артиљерија не може да употреби изван путева, а друкчије у времену, када можемо трупе да употребљавамо слободно по чврстом земљишту. Бојеви нису тако решителни и спорије теку. Силни напади исто тако су немогући као и брзо гоњење; одбрана пак

добија у јачини. Тактичка способност за ност ваљаних трупа, не могу се испољити мери. Рђаве пак пре ће се моћи одважити сачекају и са њима се огледају. Под ути обзира планови се морају ограничити или старешина и напрезање трупа мора удвојити.

Али то није све, на шта се треба обавезати јако утиче на ратовање и *дужина дана* доноси годишња времена наших предела. У тово највећи део рада може само дању учинити чему као што је познато,¹⁾ у дан рачуна се расвитак. Дакле, лети имамо на расположење 2 часа по поноћи па до 10 часова у вече од 7 пре па до 5 часова по подне, према случају имамо 20 а у другом само 10 часова треба имати у виду, да у боју дејство не може сто са временом, већ расте у све јачој мери пола изборена победа у *шест* часова, мери рити у уништавајући пораз противника, још *два* часа за продужење боја.

Зими су маршеви увек напорнији. Осим не само снег и рђави путеви него и тротроши и заморава човека. Човеку је потреш доцније се полази и ако се раније стиже до циљаште. Осим тога све треба сместити под ветром морају више да растуре по земљи, како да бити просторије, које се могу подложити. У зими љање треба више времена, што је услед од два пут већег утицаја. Брза сједињава великих растојања немогућа су као и боје маршева ради концентрисања. Морамо бити при растурању трупа, држати их прикупљени је обзир, који је наравно супротан потреби што боље сместе. Хладноћа развија код војника глади, те јој треба више давати да је нешто, без чега се не може бити.

¹⁾ Види примедбу на стр. 225.

Услед већих тешкоћа у кретању и краћег радног времена зими је једва могуће извођење бојева на покривеном земљишту, јер дуже трају. Често пута се ноћ за војнике продужава густом јутарњом маглом, која се пружа преко снежних поља. Дани код Ле-Мана показују нам, како је под таквим околностима тешко отерати упорног противника а са месности, која је по њега zgodна. Бојеви су доцкан почињали, снег је сметао наступању стрељачких линија, рано наступање мрака прекидало је бој у оно време, када је успех био очевидан и код противника почело растројавање. Дуге зимске ноћи пак давале су овом могућности, да се поново уреди, да заузме нове положаје, да привуче појачања и да се припреми за отпор за сутрашњи дан. Процес распадања, који се вршио у француској армији, врло често је прекидан, да брже понова отпочне. Што се тиче Немаца, они би лети за 3—4 дана извршили оно, што је зими трајало седам дана а при том би успех био два пута већи.

Велингтон је својим речима на Ватерло-у: „хтео бих или да наступи ноћ или да се Пруси појаве“, врло добро изнео значај дужине дана. Један сат више код С-Прива знатно би повећао успех. Ако ову битку пренесемо на 18. децембар у место што је била 18. авг., онда би било у питању, да ли би била почета у подне око 12. часова. Претпоставивши да је овако било, онда би се битка завршила баш у оно време, када је застао напад пруске гарде на село С-Прива. У овом случају напад би се морао опет сутра дан да предузме, а међу тим маршал Базен имао би времена, да своје још непотребљене резерве упути на угрожено десно крило, чиме би ово крило било знатно појачано, те је тешко знати, какав би даљи ток боја могао да буде.

Генерал Штил наводи у свом изврском спису о боју код Кунердорфа¹⁾ као узрок што је битка изгубљена, „велику врућину и дужину летњег дана“.

¹⁾ Прилог „Militair-Wochenblatt-у“ за прву четврт 1860. год.
Наоружани народ

Па даље додаје:

„Вероватно би битке код Торгау-а и Кунерсдорфа имале сличан исход, да је прва била у августу или друга у новембру. Да је код Кунерсдорфа наступила ноћ у 5 часова, онда би одступање Руса те ноћи било више но вероватно или би се бар концентрисали на Јуденбершким висовима. Операције Ђенерала Вунша имале би већег дејства¹⁾ и у крајњем случају Краљ би 13. из јутра поновио напад од грундхајдских доминирајућих висова са моралним импулсом, ког му је давала у пола задобивена победа прошлог дана“.

Као год што Краљ не би могао мислити на про-
дужење битке после знатно добивених првих успеха услед наступања мрака, исто тако и Цитен код Торгау-а не би могао заузети а да и не говоримо и да одржи Зиптичке висове код Шафтајха, јер је још било видно у августу, кад је на њих вршио напад.

Дужина дана, дакле, веома је важна чињеница при извођењу намерних батака. Сувише касан почетак доноси само половину успеха. Такав почетак је и судбоносан, кад се хоће потпуно решење а може бити и користан, ако хоћемо да се са половином успеха задовољимо или кад осећамо само толике снаге, којом можемо само такав успех постићи.

Годишње време има извесан утицај и на расположење војске. Лепих пролетњих дана маршује се са већом свежином и друкчијом снагом но по летњим припекама или у време натмурених кишних дана.

Није потребно ни помињати, да је здравствено стање војске зависно од *времена*. Ако се још рђавом времену придружи и недовољна храна, онда то све може постати сила, која руши. Нарочито су такви утицаји шкољиви, кад војска мора да мирује, кад догорује или

¹⁾ Генерал Вунш наступио је по заповести Краљевој за време битке у позадину Руса од Лебуса ка Франкфурту на Одри, заузео ову варош и затворио је понтоне мостове гомилама, које су бегале.

кад је под другим сличним околностима. С правом је армиска команда код Меца 1870. обраћала пажњу на ову околност. Више пута је указивала на нужност, да се људи за време опсаде занимају службом и радом.

У једној таквој заповести од 9. септембра налази се следећа напомена:

„Сада треба сав труд уложити на то, да дуго рђаво време не постане за нас несрећа“.

„С тога се треба сваким кровом користити за смештај, и од времена на време смењивати предстраже, те да могу да осуше своје ствари у сушини поред ватре“.

„Осигурано довољно снабдевање, чврста воља и уверење, да противник више трпи по ми, као што се то види из исказа заробљеника, даће нам снаге да и ово искушење савладамо“.

Кретање у опште ублажује утицај рђавог времена. Оно променом, које пружа очима и чулима, утиче пријатно на расположење. Сваки марш после дугог мировања освежава трупу. Здравствени обзири често захтевају промену ваздуха. Заразне болести теже се шире. Умерен физички рад утиче повољно.

Какву улогу може имати време у боју око тврдиња, када се све траншеје претворе у водене олуке или кад мраз тако шчврсне земљу, да је немогућ рад ашовом и будаком, показује нам историја зимских опсада, за шта се треба сетити само Севастопоља и Белфора.

Зимски поход је оштра проба за сваку војску, и под особито неповољним околностима могу обзири на одржавање трупа тако да потисну обзире на њихову употребу, да ови обзири на послетку постану главна брига војне управе.

Благовремене припреме исто тако су важне као и *доволности* у овима. Онај, који тек, када се осети потреба, мисли на припреме, одоцниће са помоћи. Али у рату у свему влада неизвесност, те неће бити лако да се погоди онај моменат, када се за ово ваља побринути. У почетку се не може да одреди ни трајање целог

рата нити пак појединих операција. Свако при уласку у Саксонску 1756. није ни са бојишту остати седам година. 1866. с искусни људи са очекивањем, да ће бор приближно једнака противника трајати можда и годину дана. Заведени пак брзи свршетком овог рата, очекивали су 1870. се вратити кући пре почетка зиме — оч је знатно потврђено првим великим поб није испунило. Отпор код Париза, који се сваког очекивања, није могао нико ни пр да предвиди. У септембру се могло сматр гућност, да ће се и у јануару логорова гигантском вароши и да ће се морати зиму. Исто тако су се варали код Мец фора. Ко пак хоће, да се још у почетку што долази у круг могућности, у опаснос средства не исцрпи. Нужно је много тачног познавања ситуације обеју зараће да се у овом погледу може да учини треба. Често пак ово не стоји на распо ника, којима је поверено снабдевање тр врховна команда стоји у врло тесној интендантством, могу простране мере з војске бити целисходне. У осталом због бораца неће увек бити могуће, да се у набављају потребе. Неопходно је још у жати у приправности поједине предмете, која се у војсци носи, материјал за по слагалишта са двојним шаторима и т. д. треба потребе привести близу војске до места, те да тамо буду спремне за случај административна управа не сме да се плаши кова, који су са овим скопчани. Они с

¹⁾ Види стр 246.

корисни колико и издаци на нове проналаске, разноврне ратне машине и подизање тврдиња.

Свакојако услед прираштаја војске добија већу важност и *неговање здравља* у рату. Страшно је видети, како посведневно одлазе од војске у позадину жељезнички возови са болесницима а међу тим популоу се врши врло тешко а нема тог средства, да се стаје на пут овом процесу рушења, који све већег маха узима. Сетимо се Санхерибове војске код Јерусалима. Једва се може веровати, колико губитака у ефективи долази од болести и доста је један једини пример, па да лак појмимо, како се услед овог губитка на послетку могло ставити у питање сви успеси. Здравствене прилике немачке војске у Француској биле су потпуно повољне. Ниједна опасна епидемија није се појавила, па је ипак у току рата морало да ступи у болнице 400.000 болесника.¹⁾ Један пажљиви посматралац нашао је, да је сваки болесник био ван трупе 20 дана. Према овоме излази општи резултат, да за три недеље нису суделовали у ратним операцијама 12 армиских корпуса пуног састава. Не треба пренебрегнути и не употребити ниједно средство, којим би се паралисало ово природно распадање војске. Од климе и културе земље, где се рат води, зависи, какве ће се мере предузети. У рату на истоку морале би се са свим друге мере да предузму, и несравњено важнију улогу играо би овде обзир на издржавање трупа, но кад би се рат водио на француском или немачком земљишту.

Од великог је утицаја и *опидање бројне јачине* у рату. Један батаљон, који је у почетку имао 1000 бајонета, на крају спадне на 300. Армиски корпуси по бројној јачини постају слабе дивизије, дивизије пак слабе бригаде. Међутим са њиховим именима и даље је скопчан одређен појам, одређени захтеви, које дотична јединица може да задовољи. Главна команда се

¹⁾ Осим 100 000 рањеника.

може лако да превари, да и даље рачуна гамама и дивизијама и да им на крају извршење исте задатке, које и у почетку. Иако пре може десити, што неке јединице мењене. Главни станови, армиске команде, возови остају увек једнаки. Нагло опада појављује се код пешадије, док код коњије у мањој мери. На и поред овога пешадији остају и даље сви расходи, од транспортна и осигуравајућа служба и то састав *цуног* састава, услед чега губи сав део своје целокупне јачине, по у првој Главни род оружја све више и више опадају, докле артиљерија, на против ступа Још Фридрих гледаше у појачању артиљеријског средства, да поцупи опадање снаге своје и сам нашу артиљерију знатно увећао, што помоћи оскудици у нашој пешадији, чији са продужењем рата само може да погорши у зиму 1758. Фуке-у. Но ако артиљерија ојачани а пешадија у корпусу од 25.000 с 12, 10, на шта више и 7000 бораца, као био једном случај 1870. године, онда ће више и више узимати на се улогу заштите

Услед овога као и услед једновременне опадања ратне жудње и заинтересованос добија друкчији карактер. И ако смањена војсковођи као што је Бонапарта дају изненадно мења правац, да се изненадно чезне, ипак горе описане околности у обојеви теку млитавије и са мање енергије. више тера са положаја но што се уништа претварају у канонаде, које дижу велику много праха, не стварају масу лешина и без решавајућег резултата. За земљу нара

¹⁾ Не рачунајући случајне губитке.

²⁾ Види стр. 369. и 370.

мена остаје прикривена, јер се код оних који војују услед свести да се слабије дејствује, појави потреба, да се дела издигну лепим описом са пуно шаренила. Што рат дуже траје, толико се више претерује у описивањима тако да становници добијају преко новина као неки еквивалент догађаја. На Лизени имао је цео Вердеров корпус за сва три дана битке само толико губитака, колико су их имале свака понаособ три пешадиске бригаде 3. армиског корпуса код Вионвиља у времену од 8 часова, — мање пак но 38. бригада, која је бројала 5000 људи, а исто толико, колико их је добио 16. пешад. пук у времену од једног часа. Но и поред тога Лизенска битка описана је као толико исто крвава и страшна као и битка код Вионвиља. Ове две битке дели време од неколико месеца, за које су време захтеви ослабљени а самозадовољство појачано.

Ово постепено опадање енергије целокупног ратног дејства не може измаћи оку очевидца. То је чињеница, са којом се мора рачунати и на коју се морамо обазирати при употреби трупа, изузев, ако се њен утицај не парализује суделовањем какве силне личности.

Знаменита потврда за ово је заповест принца Фридриха Карла у време Лоарског похода, која је издата 10. децембра 1870. године и која се овде наводи баш с тога, што се врло ретко обраћа довољна пажња на такве изузетне околности:

„Бојеви последњих дана,“ вели се у заповести, „и непрестано покушавање противника, да се са нама туче на отвореном пољу са све већом артиљеријом, дају ми повода, да обратим пажњу г. г. ђенерала на то, да се морамо ограничити у употреби артиљериске ватре на одстојањима већим од 2000 корака, која нема никаквог дејства, иначе, поред свег напрезања, немогуће је осигурати попуну муниције.“

„Наступа ли кад кад, као до сад, противник против нас офанзивно, онда можемо целисходним посудањем терена потпуно да искористимо нашу ватру, која ипак

код артиљерије сме да пређе у брзу само у најкориснијем моменту.“

„На против, ако противник као обично дејствује само артиљериском ватром и очекује на наш напад, као што обично чини, онда се препоручује да наш фронт *врло* мало дејствује артиљеријом, док једно противничко крило не буде обухваћено али не даље од четвртине миље. Овде тек има места живој артиљериској ватри, те да се противник намами да предузме офанзивни удар против нашег обухватања.“

„У вези са оваким обухватом може наша многобројна коњица са коњичком артиљеријом, да кад кад изведе обилазак до у позадину једног противничког крила, те да на тај начин произведе код противника забуну“.

„Када је тако противник одбијен са великим губитцима, тада долази на ред наша офанзива са пешадијом, те да се противник принуди на одступање.“

„На овај начин ће се избећи бојеви, који немају никаквог резултата а при том заморавају нам трупе, причињавају узалудне губитке и исцрпљују драгоцену артиљериску муницију.“

Особена у овој заповести за сва три рода оружја препоручена употреба, штедња а при том и коришћење слабе пешадије, може послужити као углед за све бојеве оваке врсте. —

Особине противника постепено задобијају знатан утицај на оштри начин борења трупа. И најбоља војска губи од своје ваљаности, када се дуже времена бори са *лошим* противником. Ратно искуство стечено у Алжиру, Источној Азији и Мексику, којим су се толико поносили француски трупијери пре 1870. није било ни од какве користи у борби са Немцима. Показало се, да су војничке шетње на ону страну мора развиле само рутину за мали рат, која је за европске прилике готово без вредности, док су с друге стране иначе ваљану војску одвели на самопрецењивање и створили у њој масу штетних навика. Услед лако однетих

победа над недисциплинованим хордама одвикла се од обичног отпора, последователног и јаког дејства противничког, који је био свестан свог циља. У осталом јој својствено, да се оне трупе увек више боје жртава које су успехе постизавале са мало истих. Што борци ређе падају у толико појединац себе више цени, у толико више опада склоност, да се за отаџбину мре. Крваве сцене општег уништења, као што се развише код Вионвиља и С-Прива умањују вредност сопствене личности у очима свакога. Веће узбуђење увећава и напрезање снага, самопожртвовање и презирање смрти. Кад се доцније почело, да води рат комотније, онда је и целокупно дејствовање носило тип веће млитавости. И ми смо почели да попуштамо, кад смо пред собом имали читаве месеце младе, мало способне за бој трупе септембарске републике и кад смо добијали велике триумфе са умереним напором. Када се за тим при крају рата појавио у противничкој војсци чвршћи карактер и када се под особеним овом карактеру повољним околностима код Ле-Мана појавила доиста упорна одбрана, онда је и нашим трупама посао био тежак. Факт, да су наше трупе и ову пробу на послетку срећно издржале, најбољи је доказ њихове унутрашње вредности.

Најтежи задатак за једну војску је, кад мора непосредно из једног рата, у коме је истрошила извесан део своје моралне снаге, да уђе у други, имајући пред собом свежег противника. Ма колико да су Наполеонове операције против Пруса и Саксонаца у јесен 1806. биле успешне, ипак су морале застати, чим је наишао преко зиме на Висли на Русе и на дотле још неупотребљен корпус ђенерала Л' Естока. Исто тако и ми смо осетили 1870. неку непријатност, када после прве сјајне периферије рата против француског царства дође и друга (против републике¹⁾). Какав велики утисак чини појава свежих трупа на бојишту, где је иначе све већ уморно

¹⁾ Овим се сигурно могу да објасне многа мишљења војних кругова, којима се тада нападаше на дејствовања Гамбетина.

и клонуло, причају све странице историје. Не мање дејства производи појава свежег противника на ратишту. Наравно, много зависи од осећања, са којим се улази у другу периоду. Ако ова наиђе неочекивано, ако се војска већ уљуљкала у пријатном осећању, да се може одмарати на лаворикама, онда ће савлађивање тешкоћа ићи у толико теже. На против, ако се још у почетку јасно увиђала нужност, да се мора после уништења једног противника наставити борба и са другим, онда је тиме овај други корак у неколико већ припремљен. Наравно овде има свог утицаја и величина губитка, који се претрпео у првом рату. Војска, која је умереним жртвама велике успехе добила, као што то беше Наполеонова 1805. добиће од својих доживљаја још већу снагу. Али у опште узев, била би једна заблуда мислити, да се може са истом борбеном снагом прво завршити један крвави рат, па за тим прећи на други са истом енергијом. Шта више једна победа при првом судару исцрпљује снагу, угушује ратни ентузијазам и утољава код војске жеђ за славом и чашћу.

15. Утицај тврдиња.

Бој око утврђених места само у толико долази у оквир ових разматрања, у колико додирује ратовање у опште.

Ипак, нек нам буде дозвољено, да бацимо кратак поглед на природу овог боја, којој, како изгледа, баш у наше дане предстоји знатан обрт. Наравно, ми смо у овом принуђени да већином изнесемо старе примере, који већ не одговарају сувременом добу, јер немамо стварног искуства из какве велике опсадне војне, која је правилно изведена са најновијим ратним средствима. Код Париза било је само блокирање поткрепљено са бомбардовањем. У и пред Белфором биле су снаге и средства незнатна и несавршена. Али, ако тачно испитамо дејство оружја, ако брижљиво осмотримо правила, која су до сада постала као опште призната и кад ово сравнимо

са примерима из ранијих времена, онда ћемо ипак моћи да добијемо тачну слику бар у главним потезима.

Опсадна војска пре свега опасује место, које има да се отме, и блокира га, те да стане на пут појачањима и довозу материјала с поља. За тим се стара, да ограничи браниоца на средиште његове тврдиње. Овај пак већ на 8—10 Км. одстојања гађао је у противничке маршеве колоне, логор и кантонман. Сад упорно брани предтерен тврдиње. На овом предтерену утврдио је zgodна места, подигао опкопе и батерије, снабдео их топовима и ове спољне положаје тако спремио, да су под заштитом сталних предњих утврђења и да се не могу заузети обичним средствима пољске војне. Нападачу је сад потребно, да ради развијања својих нападних средстава добије места у близине тврдиње, са какве може имати дејства. Бранилац пак, стаје му на пут у овом. Обојица се у почетку боре око земљишта, на коме треба да се врши дуел. Нападач привлачи тешку артиљерију пољске војске, можда шта више и покретнији први део опсадног парка, те тако потпомаже нападе своје пешадије силном топовском ватром. Развију се жестоки предходнички бојеви опсадне битке, које нападач мора са победом да заврши пре, но што може отпочети главно дејство.

Ово лежи у развићу највећег дејства своје артиљерије.

За то време коначно је решено, према ком делу тврдиње треба водити одсудан напад. Мирподонске студије су већ олакшале избор али могу бити нужне још какве промене услед неочекиваних околности и изненадних мера од стране браниоца.

Као фронт за напад¹⁾ узима се онај фронт, на коме се мисли, да је успех најсигурнији и на који се могу према положају жељезничких линија и путева најлакше

¹⁾ Често ће се морати да воде споредни напади против суседних фронтава.

да доведу тешко покретне топовске масе.¹⁾ Према овом фронту а изван домаћаја тврђавске ватре поставља се опсадни парк, који је у повољном случају већ био у кретању на ратишту, иначе се мора довести из земље. За распоред овог парка и за припреме око подизања батерија, постројавање многобројних малих и помоћних железних путева за транспортовање топова и довоз муниције, треба доста времена, којим се нападач користи да примакнуту ка тврдињи опсадну линију утврди ради заштите својих радова. Чим има довољна количина топова, материјала и муниције, а осигура се довоз, подижу се нападне батерије, које су дању прикривене и противник их тек опази у очи дана, када ће се отворити ватра. При овоме је потребно да се одмах задобије надмоћност над тврдињским топовима а у извесним околностима стави се још у самом почетку у дејство целокупна артиљерија опсадног парка.

Сад се пешадија држи пасивније улоге. У ово време њена најважнија је задаћа, да нападне батерије заштићава од јаког испада браниочевог и од узнемиравања противничком пушчаном ватром из истакнутих положаја, које подиже испод тврђавских топова. Панцирни топови одмах улазе у бој. Они имају ту добру страну, што су увек спремни да гађају а и то им иде у корист, што су њихове куле у исто време и изврсна заштита од парчади топовских метака, и могу да одговарају брзом паљбом. Бранилац ће се осећати притешњен позади бедема старих утврђења подигнутих од камена и земље, заштићен је мало, сувише је изложен оку противничковом, преставља собом јасну мету и осим тога још више осећа обухват од једновремене ватре са више страна. С тога и он излази са својим топовима на створено поље и развија се у дуге артиљериске линије поставивши своје резерве између спољних опкопа²⁾. Овде ступа

¹⁾ Види стр. 234.

²⁾ Под овим ми разумемо првенствено напред истурене перманентне форове. Провизорна утврђења, која су играла велику

у бој, за који се раније припремио постројем заклона од бомбардовања за пешадију, артиљерију и муницију. Овде се развија артиљериски дуел колосалних размера.

Од исхода овог дуела зависи даљи ток.¹⁾

Ако нападач подлегне, не могадне ли да поново предузме надмоћност увођењем артиљериске резерве и да поправи свој положај, онда се опсада прекида и мора ограничити на просту блокаду, док не стигну нова средства из сопствене земље.

Ако је пак бранилац извукао дебљи крај, онда неће чекати да буде потпуно уништен. Можда му је било могуће, да још за време боја подигне између форова и централног утврђења нове јаке линије, на које сад може да одступи, те да настави бој. Или ће се решити да за извесно време прикрије топове, који су му још здрави остали. Сад допусти да нападач ближе приђе са својим окопима и по други пут упусти се у артиљериски бој тек онда, када нападач дође толико близу, да се мора ограничити на мањи простор испред тврдиња. У исто време нападач ће да изгуби корист од обухватног дејства — бар на ближем одстојању — бранилац пак имаће користи од дејства крилних форова. Но ако је овај у првој артиљериској битци подлегао, врло ретко ће другу добити, јер му је у току опсаде знатно смањен број оруђа.

После другог артиљериског боја, пад тврдиње постаје питање времена. Наравно нападач има још да уништи још способне построје за отпор помоћу разрушавајућих средстава, ако то није учињено другим бомбардовањем, за тим да омогући приступ брешама, које је отворила артиљерија или разрушавајућа средства или пак да при-

Улогу код Силистрије, Севастопоља па и Белфора нису у стању да даду потребан отпор најновијим топовима и метцима, ако се не буде имало доста времена, да се као што треба подигну

¹⁾ Пешадија не сме да стоји мирно за време одсудног артиљериског боја, већ мора помоћу пионира наступати напред и узети удела у нападу против противничких батерија. Но ипак њена улога у овом времену јако изостаје иза улоге, коју артиљерија има.

преми средства за прелаз преко тврдињских ровова. Али, у главном, ако само не дође помоћ с поља, судбина утврђеног места већ је решена.

У наше доба као да се примећује склоност да се сувише много цени моћ и разрушавајућа снага артиљерије а нарочито експлозивних материја, које се у све већем броју и са већом снагом појављују, које дејство барута далеко превазилазе и све више и више улазе у употребу за пуњење шупљих метака. Ови метци дејствују као веома јаке мине. Где они ударе, подиже се к небу као какво горостасно дрво стуб од песка, парчади и прашине помешан са димом. Њима се грудобрани срањују са земљом и пробијају таки сводови, које су пре неколико година држали да су сигурни. Земљани построји, којима се у старија времена приписивала највећа отпорност, данас се снагом експлозије издижу у вис и збришу са лица земље. Један бомбардован фор ранијег кова за неколико времена претвори се у неправилну гомилу рушевина. Огроман је морални утисак непрестане пуцњаве.

Ипак се и против ових појачаних нападних средстава морамо одупрети и отпор извести.

Не само да се са успехом могу бранити нарочито срећно подигнуте тврдиње, које, будући усечене у стену, стоје на таквом земљишту, на ком је тешко подизати батерије и ровове, већ је инжињер и за таква места, која по природи својој нису тако повољна, пронашао средство, којим се може пркосити противничкој ватри. Он се стара да појача кров својих заклона помоћу бетона и гвожђа; тако их прикрива да их убацна ватра, од које се толико плаше, не може да нађе или пак сводове покрива дебелим слојем земље.

Пре свих ствари он се даћа употребе оклопних тврдиња, форова или батерија, подигнутих од бетона и челика. Тешко оруђе меће у покретне оклопе, чији су делови прорачунати према артиљериском дејству, какво

се може очекивати, лакше пак у покретне куле, које се издижу, само кад се употребљују.¹⁾ —

С друге стране за формално извођење напада потребно је саразмерно много времена, услед чега отпорност тврдиње може већ тиме да буде успешна, што може да преживи рат или пак ону периоду, у којој би пад места био од користи за противника.

Тиме пак, што после опкољавања тврдиње често не дође одмах и први напад, већ наступи извесна пауза, која долази услед тога, што нису још придошла потребна средства, посада ће добити времена, да може да доврши последње припреме, које су биле остављене до појаве противника. Довоз и распоред опсадног парка, што се једва може сакрити од браниоца, показује овоме правцу напада и пружа му прилику, да се на овом правцу нарочито ојача. Ако до тог времена нису још заузеле његове истурене спољне позиције, онда ће имати времена, да их још боље ојача за отпор. Тада је нападач принуђен, да знатан део свог опсадног парка уведе у борбу против ових позиција. Услед овога неће бити у могућности да доцније промени фронт напада, те на тај начин за браниоца неће бити више никакве сумње у овом погледу. Што му не јаве шпијуни, откриће његови посматрачи официри са високих кула или утврђених балона.

С тога се с правом захтева да опсадна војска дође испред утврђена места тако спремна, да може одмах предузети брзе и енергичне прве нападе и при овом добивене успехе да може добро искористити. Ако то не буде могуће одмах, што је тешка артиљерија далеко позади, што број трупа није довољан, онда ће много боље бити, ограничити се на осматрање из даљине, но се пред утврђено место јавити са slabим средствима, обратити пажњу посаде на даље догађаје и slabом појавом подићи јој морал, као што је то било пред Белфором 1870.—71.

¹⁾ Успех у овој утакмици колеба се час тамо час амо; али у опште надмоћност је на страни оруђа, која се са покретном снагом боре против мртве отпорности.

Поред овога не треба напад изводити само на једном месту, већ једновремено на разне згодне тачке. Од првог дана браниоцу се не сме дати ни душом да дане. Сједињеним и силним дејством артиљерије и пешадије може се успети, да се продре у ове или оне предње линије и да се у опште не дозволи браниоцу да своју артиљериску масу развије за бој изван перманентних утврђења на слободном међупростору. Треба шта више мислити и на могућност, да се један или други фор тврдиње одмах заузме, те да се тиме ућуткају суседни форови.¹⁾

Док је тако нападач силно продро до централног утврђења, већ је главна маса његовог опсадног парка на место стигла и може се одмах прећи на формалан напад, кога потпомаже покретљивија пољска артиљерија. При овоме се морају *најмање* два супротна фронта једновремено да нападну. Стварно изабрано место за продор, мора остати за браниоца тајна све до последњег часа.

Дакле главна идеја је, да се и опсадној војни да покретност и да се напад врши као и код пољске војне према земљишту и околностима, под узајамним дејством разних родова оружја, при том користећи обмане и изненађења, без икаквог застоја све до потпуног пораза противничког.²⁾

Овим се свакако указује на један згодан пут, јер се у надмоћности у артиљерији не гледа више једини спас, већ се отвара широко поље генију, дејству и кретању као и слободном продуктивном духовном раду.

Ну, поред свега артиљерија ће у опсадној војни имати решавајући глас, и само под са свим изузетним околностима може се рачунати на успех са слабијом и лошијом артиљеријом.

¹⁾ Панцирни форови и панцирне батерије су наравно много сигурније од овог. Њима могу бити опасни само изненадни напади са покушајима распрскавања.

²⁾ Први импулс за овако поступање налази се код Sauer: «Ueber Angriff und Vertheidigung fester Plätze» Берлин 1885.

Ова околност има знатан утицај на улогу тврдиња у великом рату.

Важна утврђена места имају данас 400, 500, 600 па и више оруђа великог калибра. Нападач истина не мора да има већи број, јер он може да своје батерије сједини на решавајућим тачкама, док бранилац мора да поседне све фронтове а већи број фронтова пак да снабде и знатнијим бројем топова. Осим овога, нападач у свима околностима има слободно кретање и избор при постављању батерија, што је за њега један битан елемент јачине. Али, свакад ће морати и он да доведе стотине оруђа великог калибра, те да може почети опсађивање са изгледом на успех. Ми већ знамо, са каквим је невероватним тешкоћама ово скончано, као и да нападач мора у почетку опсаде бити веома штедљив и да се на овај посај треба да реши тек после брижљивог размишљања.¹⁾

У опште узев, због овога ће се у будућности опсађивати само оне тврдиње, чије је заузимање неопходно потребно с погледом на закључење мира, као и оне, које се морају заузети за то, да се добије потребан простор за наступање армија. Где је утврђена престоница, ту ће њено заузеће бити последњи акт ове драме. Ретко ће бити нарочитих разлога од одсудног значаја, као што је то био случај код Севастопоља, где је Енглеска хтела да уништи легло руске поморске снаге на Црном Мору.

Из овога излази, да су најприроднији циљеви, којима се може правдати подизање тврдиње: осигуравање важних места, нарочито оних, који су важни за кретања пољске војске, затварање саобраћајних линија и заштита угрожене престонице.²⁾ Осим тога подижу се тврдиње и на местима, куда пролазе знатне реке, те да се осигура

¹⁾ Види стр. 187.

²⁾ Види стр. 186. Из онога, што се тамо казало, види се, како је од огромне важности за одржање османлиског господства јако утврђивање Цариграда с мора и са сува.

саобраћај на обема обалама а у пространом кругу од тврдиња. Исто тако се осигуравају врло важне радионице за војску или флоту, ако су у таком положају, да би их противник иначе могао лако да поруши. Подижу се велика утврђена места и у удаљеним провинцијама, које су јако изложене противнику, а у које се због њиховог положаја не може да пошље знатно јака војна снага. У овом случају и ако им је посада слаба, неће баш по јефтину цену пасти у руке противника. Док се год Кенигсберг држи, Источна Пруска неће бити у противничким рукама, а заузеће овог места олакшава поновно заузеће целе провинције. Само веома слабог противника можемо натерати на другим местима да напусти каква утврђења, као што је Русима испало за руком 1878. да пред Цариградом принуде Турке да им предаду бугарски четвороугаоник од тврдиња.

Теорија обично придаје још *више* важности тврдињама са стратегског гледишта. Она их назива мирним суделовачима свих војних кретања. Сматра их као потпорне тачке за концентрацију, као базис за наступање, као врата за спас, даље, говори о њиховом фланкирајућем дејству.

Под таким мњењима лако се скривају и нејасне преставе, те их с тога треба просто објаснити.

Да пограничне тврдиње заштићавају концентрацију, у толико је тачно, што би јој противник лакше сметао, кад би брзо заузео места, која су му сад затворена. Јаки гарнизони могу одмах чим се огласи рат да одашљу одреде, те да поседну важне железничке мостове и остало. Трупе одређене за чување границе имају у њима ослонац, људи пак пограничних предела место, где ће се скупити, оденути и снабдети спремом. У тврдињама постоје и магацини, који се у време мира држе спремни или се пак за време концентрације војске морају брзо да подигну. Једном речи пограничне тврдиње дају читаву серију таквих споредних користи. Али је ограничена заштита, кој

оне дају трупама при искрцавању и развијању. Противник истина не може да наступа у непосредној близини утврђеног места, те да овде омета концентрацију и потпуно су осигуране оне трупе, које се смештају у тврдињу. Но ове користи може уживати само релативно незнатан део целокупне војне масе. На извесном одстојању од тврдиње ипак је могуће кварити жељезничке путеве.

Само оно утврђено место са истуреним самосталним форовима, које растури своју посаду у разне правце тако, да заштићава читав један предео, користи целој једној армији и чува је непријатне могућности, да буде нападнута још за време свог концентрисања. На ово се односи у уводу ове књиге напоменута мисао, да се оближње тврдиње доведу у везу малим самосталним постројима, што ће противника стешњавати у кретању и спречити му да се користи путевима и жељезницама.

У старије време тврдиње су имале велику вредност као *базис*, када су армије биле упућене само на један или врло мали број магацина. Да је 1806. Наумбург био тврдиња, Наполеонов обухват не би могао учинити онако ужасан утисак на пруску војску на Сали. Једини главни магацин је пропао. Данас, кад позади војске стоји цела земља засејана сваковрсним средствима а путеви омогућавају брз превоз тих средстава на друга места, не може бити од одсудне важности губитак а тиме и заштита такве *једне* етапне тачке. С тога је улога тврдиње као базиса ограничена; она ће само онде бити знатнија, где се концентрација случајно мора да изврши на врло малом простору, на пр. кад каква поморска сила има на туђој обали утврђена пристаништа, која су природна и једина полазна тачка за њене сувоzemне операције.

Исто тако је тешко доказати, да су тврдиње особито погодна *врата за спас*. Тврдиње не олакшавају кретање. Армија се много боље креће по слободном земљишту. Ако при кретању мора ићи узаном месношћу, као

што су клисуре, које им противник може затворити са мало трупа, онда ће наравно добро бити, осигурати себи теснац. Тако су Французи тврдињом првог ранга осигурали себи чувени *trou e de Belfort*. Али, у културној земљи, богатој путевима није лака ствар „затворити“ комуникације. За ово пак били би довољни неколико добрих форова, те би могло бити без утврђеног логора. И Белфор у свом садањем облику више служи циљу, да на свагда осигура једно место, чија се вредност испитала још 1871. године.

Што се пак *фланкирајућег дејства тврдиња* тиче, оно је још више у питању. Овде је основна идеја, да командант *неоисађене* тврдиње може посаду да употреби за спољне операције. Кад би се ова мисао остварила, онда противник не би могао да своје комуникације установи у близини тврдиње, ако неће за њихову заштиту да употреби знатну снагу.

Сваки командант ће признати правилност овог мишљења, сваки ће се сагласати да ће се само на тај начин извући корист од скупocene тврдиње и многобројних трупа у њој, ако противник покуша да са игнорирањем прође мимо њих. Шта више, он ће се прихватити идеје, да сталним и енергичним дејством далеко од тврдиње принуди противника да га опседне, чиме ће тек тврдиња свој прави циљ да постигне. Али остварењу овог стоје на путу јаки и важни разлози.

У једној великој тврдињи има толико много да се уради, када се рат објави, да се пре свега све снаге морају посветити овом послу. Ни најбоља тврдиња није у време мира потпуно спремна за одбрану. Околина се мора да очисти, треба да се удесе бедеми за топовске табле, да се ишчисте ровови, да се направе препреке, да се осигурају капије и мостови, да се подигну прелази, путеви, жељезничке шине, да се утврде околна насељена места, да се припреми муниција, да спреми материјал, да направе сигурни станови и остале просторије, чија површина често износи на хектаре. Осим

тога је нужно, да се подигну магацини, депо-и, болница и заштитна средства од пожара. Код сваке тврдиње биће недостатака, који се нису отклонили за време мира, већ се то одлагало дотле, док се тврдиња не стави у ратно стање. Једном речју, у опште се јави такав посао који се не може никад за време рата да заврши. Не престано остаје многог чега, што се има да уради пожели. Подизање привремених утврђења, па да имају извесну снагу отпорности, траје месецима. Нама су Французи код Меца и Париза предали још несвршена утврђења, ма да су на њима радили за све време опсаде.

Услед велике пространости модерних тврдиња, посаде појединих одсека су врло мале. Посада се тако растури по великом простору, да је одбрана сваке поједине тачке слаба. Свуда се осећа потреба за ојачање. За службу предстражну и гарнизону услед дугих линија потребно је много људи.

Командант мора сву своју пажњу на то да обрати, да у почетку опсаде буде готов, како само боље може бити. С тога ће увек мислити, да још није дошао момент за спољне операције а за тим, кад и то буде, наћи ће, да за ово нема неколико војске, коју би могао употребити.

Бојазан, да противник не опседне тврдињу пре, но што се испослате колоне врате, и да овима не буде немогућ повратак, учиниће да се командант остави *далеких* операција а међу тим у *близини* неће се наћи повољан циљ за ове.

У сваком случају оваке операције имају да се боре са великим тешкоћама. И ако ове операције не буду имале одређен објекат, као што је каква етапна тачка противникова, слаба места његових комуникација, то ће им врло лако удар бити напразно. Изаћи из тврдиње, те да се за тим потражи какав ваљан пљен, већином је немогуће, јер послате трупе могу бити само слабе са коњицом, те ће извиђање бити јако отежано. Командант мора да лута по мраку. Осим тога, у тврдињи ће

се ретко тачно познавати стање ствари с поља, те да се сигурно зна да противник није у стању, да брзо прикупи надмоћнију снагу, те да уништи део посаде, који се појавио на отвореном пољу. Положај овог дела је још више погоршан тиме, што је упућен на одступање ка *једном* месту. Међутим, ако су испослате колоне знатне јачине, онда уништење једне од ових може довести у питање и одбранбену моћ тврдиње против формалног напада. Нема сумње да је утисак таквог губитка на посаду страховит. Ако се пак испослати делови посаде саставе са сопственим трупама пољске војске и улету заједнички у бој, онда ће лако добити у опште какво друго назначење. *Ову ће прилику по правилу с радошћу да дочекају*, те су тада изгубљени за команданта посаде. Ово је искусио на пр. у јануару 1871. Ђенерал Роланд, када је ради потпоре источне армије послао из Безансона своје батаљоне народне гарде. Ови му се више нису вратили. Потпуно је природна склоност за ослобођење од тврдиње, која увек по мало мирише на заробљавање, те и ово треба имати у виду.

Над главом команданта тврдиње непрестано виси Дамоклов мач — формалан напад, који га наморава да се остави спољних операција. Кад је потпуно сигуран, да му више не прети опасност од овога, да је противник свој опсадни парк већ употребио на другом ком месту а да пак нов материјал не може да добави, онда је наравно наступио моменат, али само у најређим случајевима може бити у ово сигуран. *Тврдиње заштићавају шрупе, које су у њима али их у исто време и прикивају за се.* Смеон нападач може без опасности проћи мимо тврдиње а и поставити своје комуникације на умереној даљини од њих без бојазни. Фланкирајуће дејство тврдиња није ни у колико велико¹⁾. Изузетака може бити, када је посада необично јака или, када је један део мобилисане армије привре-

¹⁾ Ђенерал Брмалмон вели да су неосновани наводи: велики посао у и испред тврдиња, као и тешкоћа одступања код испо-

мено бачен у тврдињу, где се ова снага, на коју командант није рачунао и која није његова, мора да употреби ма на какав начин¹⁾.

За време рата 1870.71. била је тврдиња Лангре иза леђа Немаца. У њој је била посада од 17.000 људи, немачких пак трупа, које су јој грозиле или опседале, никада није било више од половине овог броја, па ипак ова тврдиња није никад озбиљно загрозила комуникацијама двеју армија, које су се налазиле на кратком одстојању од ње. Истина, много се говорило и писало, како је ова тврдиња била легло свих узнемиравања, али се ова више састојала у плашњи но у каквој стварној опасности.

Обе значајне операције, које су се збиле у околини Лангршке тврдиње, напад од Шатињона ка Сени 19. новембра 1870. год. и рушење моста код Фонтенуа 23. јануара 1871. извршили су француски крстарећи одреди, који су дејствовали самостално. Па ипак се не може ни командантима ни посади да пребаци недејство. И овде су имале свог утицаја природне силе, које су их спутавале. Једно предузеће, које је било предузето на већој даљини и већом снагом сва три рода оружја, свршило се 16. децембра 1870. код Лоњо-а поразом и смрћу команданта му. Свакако, сваки командант, који није опседнут, треба да *шежи* да својом бојном снагом допринесе користи дејствујући офанзивно. Али за ово ће бити мало прилика а још мање потребне смелости. Захтев, који није лако испунити.

слатих трупа, који се наводе против фланкирајућег дејства тврдиња. Прво ће ишчезнути, вели он, чим се тврдиње снабду са јаким панцирима за оруђа (armement cuirassé) и таквим направље ним грудобранима, код којих ће бити потпуно излишан сав рад око довођена тврдиње у исправност у време објаве рата. Други пак навод ће отпасти онда, кад поједине велике тврдиње уступе место утврђеним реонима (régions fortifiées). — То је само по себи врло правилно, али ми још нисмо толики далеко стигли. Због новчаног питања протећи ће још много воде на ниже, док се до тога стигне. (Види Brialmont: Les régions fortifiées. Bruxelles 1890. стр. 66., 67.).

¹⁾Свакако таква тела ће имати врло слабу жељу, да се на свагда прикују за тврдињу.

На тај начин видећемо у сваком рату велики број потпуно спремних тврдиња али ће само поједине бити од важности. — Једна модерна тврдиња осредњих размера има посаду од 25 — 30.000 људи. Пет таквих тврдиња, дакле, прогутаће једну армију. С тога се многе тврдиње могу сматрати као слабљење војске, а осим тога и извесне пољске групе биће обично придате тврдињама.¹⁾

Тврдиње, које се налазе на самим операциским линијама, могу наравно бити од велике користи пољској армији. Овде је најсумњивија корист, која се међутим слави а то је, да ће потучена пољска армија наћи заштите позади форова тврдиње, да се ту може прибрати и одморити, па да за тим понова пође напред. Последњи део програма ће по правилу остати добра намера. *Велике армије су гоштво увек изгубљене, када се после изгубљених бишака затворе у тврдињу, као што нам то тврди историја почев од Алезеје па до Меца.* Ово се објашњава пре свега рђавим моралним утиском, који на сваку армију, која је већ видела надмоћност противникову, производи свест, да се налази под сигурном заштитом тврдињских топова. После овога долази та околност, што се не може слободно да креће така многобројна војска, која је смештена у утврђеном месту. Простор између форова испуњен је домовима, градинама, зидовима, живим оградама и сваковрсним дрвљем. Трупе су више или мање упућене на уске улице. Развијање за бој тече споро. Овде је главно да опсадна војска има на zgodним местима опсервационе станице, те да са концентрацијом на месту продора посаде буде пре

¹⁾ Међутим се не могу онако да напусте велике тврдиње, које већ постоје, а све у интересу штедње; бар је тешко решити се на то. Услед промена у политичким ситуацијама може једно напуштено утврђено место неочекивано да задобије важност. Непредвиђени ток рата можда ће му придати важност, која се раније није могла да увиди. Код неких важних тачака главна је ствар, да их не заузме противник, који би их заузео, да му је то могуће да постигне са *мало муке и штруда*. Овде се утврђења морају имати и ако се не надамо да ће бити опсађена.

готова по сама посада.¹⁾ Она има око тврдиње више да путује, али је за то у могућности, да се користи већим бројем путева и да маршује без икакве сметње. На самом пак месту за продор може се ограничити на пасивну одбрану. Појачања, која по опсадној линији долазе са обе стране, појављују се у правцу незгодном за противника, који хоће да изврши продор т.ј. појављују му се у бокове. Само изгледа као незгода за опсадну војску, што са својим танким линијама стоји према груписаном противнику. Суседне војске служе као резерве оном делу, који је нападнут, и овде је боље што су поред њега но да су позади. Када се опсадна армија концентрисала на угроженом месту, онда су наравно остале њене позиције око тврдиње у том тренутку врло слабо поседнуте, те би се ма на коју тачку могао да изврши продор. Али и опседнута армија је сад концентрисана на бојишту а не онде, где су јој пути отворени. Пре но што би се она пребацила тамо, може пажљиви опсађивач опет и тамо да јој стане на пут. Услед ватреног дејства не може се тако олако да продре, па ма линија била и слаба. Докле се ова линија буде одуширала натиску, дотле ће већ стићи и поткрепљења²⁾.

Опсађени ће ретко кад моћи да оцени, кад му се и где појављују згодне околности, да се опсаде ослободи. Заблуде и погрешке врло лако су могуће.

Но ако продор и испадне за руком, онда ће армија имати противника као пратноца са оба бока. Неће бити у стању да са собом изнесе и тренове и колоне а без

¹⁾ И она ће се наравно послужити утврђеним балоном, помоћу кога ће на јасном дану лако опазити припреме за какав велики испад.

²⁾ Посада истина може да са једним корпусом нападне, на место, које није одређено за продор, те да ту привуче опсаду па за тим да покуша прави продор са армијом на другом месту. Међу тим противник ће убрзо да увиди овај маневар и да га осујети. Више изгледа има посада, ако са масом армије нападне, те да тиме *принуди* противника да се концентрише на *једној* тачки опсадне линије, па да за овим изврши на другом ком месту продор са корпусом, који је дотле био прикривен; али при овоме се ослобођава само један део посаде.

ових она није способна за дуговремене операције. Парчад, поједини делови могу се спасти, али не и целокупна маса војске у таквом стању, у ком може и даље да игра какву улогу на отвореном пољу.

Довести армију иза бедема, лако је, али извесци је понова на отворено поље, тешко је, изузев ако јој стигне јака помоћ с поља.

Слабије посаде лакше ће наћи пут да се ослободе, па шта више ако их је и релативно већа сила опколила. Најбољи пример такав показује нам гарнизон Менина под ђенералом Хамерштајном, који се сам ослободио. Овај догађај очигледно је описао Шарнхорст. 1800 људи срећно су се пробили кроз 20.000.¹⁾

У свима односима између тврдиња и пољске армије, ова последња мора да пази главно правило, *да не дозволи да икад буде бачена у какву тврдињу*. Шта више опасно је да и прође кроз тврдињу, јер је противник може лако и против њене воље да у њој задржи. Међутим у околностима се не може избећи пролаз кроз утврђено место, као што је то случај при прелазу на другу обалу реке, но у овом случају, са свим природно, бојазан је мања.

Много је боље ако се пољска армија *наслања* на тврдињу, а да има при том потпуну слободу дејства, при чему додир не сме да буде непосредан. Противник ће се по правилу чувати, да пролази између армије и велике тврдиње, која се налази у близини, па баш да му је на тој страни пут и слободан. На овај начин могу се заштитити фронтови велике дужине, које иначе не би било могуће држати са трупима, којима се располаже. Једна тврдиња прве класе са венцем од форова, који има у пречнику две до три миље, заштићава фронт од четири до пет миља ширине. Пољска војска, која се наслања на какву тврдињу, даље, налази се у том повољном положају, што јој се само једно крило може

¹⁾ О утицају ког има јачина опседнуте армије с погледом на могућност продора упореди Blume, Strategie стр. 249.

обићи. Она може још у почетку одмах да држи на овом месту спремно своје резерве.

Тврдиње могу нарочито великим речним линијама да користе. Фелдмаршал Молтке у својим успоменама из 1868¹⁾ год. назива Рајну са њеним тврдињама „одбранбеном линијом коју ће 100.000 људи за 4—6 недеља моћи да бране од ма колико надмоћније снаге“. Ко има у својим рукама тврдиње на каквој реци, тај је господар обеју обала и може на обема дејствовати свом снагом против подељеног противника. Услед овога ће нападач, који има да пређе реку, бити спор, јер се мора бојати да за време прелаза не буде на једној обали нападнут. Наполеон је јако замерао вицекраљу Евгенију, што није при одступању 1813. мало утврђење Цистрин на овај начин користио за одбрану реке Одре. „У место што сте одступили на Франкфурт“, пише му он, „да сте се поставили испред Цистрина, онда би се противник морао добро размислити, пре но што ишта пребади на леву обалу. Ви бисте добили најмање 20 дана.“²⁾

Још ће повољнији бити положај, ако се реке и долине стичу око утврђеног места, тако да армија може да заузме више паралелних положаја, који су око тврдиње а увек је са једним крилом наслоњена на ову.

Војска која позади себе има какву велику тврдињу а на извесном одстојању, може се са слободнијим срцем упустити у битку са надмоћнијом силом. У најгорем случају одступање њено кратко је а пораз не може никад бити врло велики. Прође ли кроз тврдињу, и остави ли је иза себе, онда ће противник ретко моћи да јасно види, да ли је и колико је трупа пољске војске остављено у њој. Ово ће га принудити, да тврдињу осматра јачом снагом, те ће дакле себе ослабити.

На тај начин тврдиња на ратишту даје војсци разноврсне користи. Услед близине Меца могла је рајн-

¹⁾ Види стр. 180.

²⁾ „L'ennemi aurait regarde' à deux fois, avant de rien jeter sur la rive gauche“.

ска армија, која је одступала после битке код Шпихерна на Мозелу, да се без велике опасности заустави на француском Ниду. Овде је требало само упорности, па да се још веће користи извуку. Мец је давао Базену могућност, да без оклевања прими битку 14. августа; Мец му је дозволио да може своју војску да пребаци преко Мозела, ма да су Немци раније од њега дошли до ове речне линије; он је служио 16. и 18. августа као наслон његовом левом крилу и заклонио је од гоњења потучено десно после битке код С-Прива. Да малобројна Осман-пашина војска не би могла играти такву улогу, какву је у ствари играла а без вешто и брзо подигнутих утврђења око Плевне, јасно је као дан. Али у оба случаја, и код Меца и код Плевне, видимо и то, да су команданти пољске војске на послетку пропустили моменат, ког је тешко погодити, кад су требали да се одвоје од тврдиње, као и да је средство за спас армија на крају крајева било и њихов пораз.¹⁾

Врло се вешто користио Карсом Ахмет Муктар паша у првој периоди свог похода против Руса у пролеће 1877. Он се повукао иза тврдиње, те да принуди противника да га опколи а тиме да изгуби и време и снагу. У исто време добио је за себе времена, које му је било нужно, да своје растурене трупе прикупи на јаком положају, који је лежао између комуникационих линија руске војске. За овим одбије противничку колону, која се кретала на његов десни бок, слаби пак руски центар, који се од Карса кренуо у помоћ овој колени, отера опет на Карс причинивши му такве губитке, који би се могли сравнити са поразом. Сад се победоносно крене напред, ослободи тврдињу опсаде, користећи је доцније као наслон за бок. При том Карс није био ни

¹⁾ Али за Осман пашу има овде да се спомене, да је он раније хтео да напусти Плевну па да поново заузме положај близу Балкана, где би имао и бољу и краћу везу са изворима своје снаге а међутим било би много теже опколити га у планинском пределу. У Плевни пак остао је и даље по највишој заповести.

У колико припремљен за упорну одбрану од правилне опсаде. Он је само толико имао способности за отпор, колико да се може оставити сам себи за извесно време. — Ну није свакоме, већ само умешном и енергичном команданту дато, да уме, да се тако користи близином каквог утврђеног места.

Проширавањем утврђених места појасом форова, што се данас сматра као неопходан додатак, у главном узев није се унео никакав нов елемент у ратовање. Идеја утврђених логора стара је, и још Вавилоњани, Картагенци и Византињани намештаху војске позади зидина великих, многољудних вароши, те да овде продуже давање отпора, што им не беше могуће на отвореном пољу. Само су се промениле размере према дејству машина, које употребљава нападач. Према основној идеји новина је постројавање форовских ланаца и група. И овим средством може се зауставити нападаћа војска а међу тим није потребна посада, која броји на десетине хиљада. Чување и одбрана бојишта између форова отпада; позади ових нису потребни никакви градски бедеми, па ипак ће бити противнику отежан пролаз као и кроз какву тврдињу. Наравно оваки построји имају увек знатно слабу страну. Једно поред друго дејствују много засебних команданата, много малих посада и ако не и судба а оно ипак корист за целину зависи од подједнаке способности свију. Много је већа могућност да се на неком месту деси погрешка или несрећа. Падне ли пре времена у противничке руке један фор а услед какве погрешке, онда, и ако се можда неће изгубити са свим вредност целе групе или линије, ипак ће у сваком случају бити веома много умањена. Овде треба применити оно, што смо казали о одбрани дугачких фронтава. Ова се опасност може ублажити ако пољска армија стоји у тешкој вези са утврђењима, чиме ће се уништити њихов изолиран положај, те ће линија форова са пољским опкопима између њих имати готово исти карактер, као и нападнути фронт какве врло велике тврдиње.

Трупe употребљене за бојиште између утврђења неће бити изгубљене за пољску војну а неће бити ни опасности од опасивања. Остаје само као једина опасност, што ће се армија сувише јако приковати за *чисту пасивну* одбрану а све услед користи, коју им утврђења дају као наслони.

Раније смо казали, да ће начин напада на оваке групе и линије бити са свим различан према наклоности и карактеру војсака и главних команџата.¹⁾ И овде је наравно једино сигурно средство разрушавајућа снага артиљерије бар дотле, док се не пронађу друге методе, којима ће се са великих даљина бацати у ваздух овакве тврђаве. Бомбардовање форова осредње јачине само пољским топовима нема никаквих сигурних изгледа на успех. Много већа корист добиће се од пољских топова за убацну вагру. Ипак ради потпуне сигурности морају се и овде употребити тешки топови пољске војске или и један део опсадне артиљерије. Наравно, овде неће бити потребна онолика маса оруђа, која се мора дотерати пред какву велику тврдињу. Ну кад се сетимо, да је за вожњу једног јединог тешког топа са потребном муницијом потребно 40 коњских запрега, видеће се да и ово није мала тешкоћа. Да би се 50 топова ставило против једног фора, потребно је преко 2000 коња, рачунећи ту и коње за надзорни персонал. Није никако мали терет, који овим на се узима армија а тиме се напад у ствари веома отежава. Према природи ствари погранични форови — затварачи обично се налазе на тешкој месности, те има још веће тешкоће за напад.

Неки смели војници настојавају, да се у оваквим случајевима одречемо помоћи артиљерије, па да се изврши јуриш са средствима, са којима се у дотичном моменту располаже. За савлађивање вештачких препона озидањих или водом напуњених ровова у новије време је пионерија и пешадија постигла огромне напретке. Но

¹⁾ Види стр. 146.

ипак за такав јуриш тражи се од војске необичан хероизам. На ово пак може се рачунати само у изузетним околностима а никако не може важити као правило. Осим тога, таква смела дела не одговарају патријалхалном животу наших народних војсака. Онај, који наређује јуриш и онај који га извршује, обично су по свом положају удаљене личности једне од друге. Испред фора се може употребити због простора само трупе незнатне јачине. Од главне команде долази писмена заповест, пролази кроз корпусни, дивизиони и бригадни штаб и на послетку задржи се код предходничког пешачког пука, који треба ствар да изврши. Не успе ли се са *упорним јуришем*, стаје великих жртава. Услед губитка од 1200 или 1500 људи дотични пук престаје вршити своју првобитну улогу за цео рат, јер ће се већином састојати из допунских рекрута. Осим тога већином ће се поколебати вера људи у оног команданта, ког су видели да издаје заповести, дакле у свог команданта, који је међу тим можда потпуно невин.

Према нашим назорима пропасти пред каквим узалудно нападаним утврђењем мање је славно но у отвореној пољској битци. Слествено, овде се јавља опасност, да се цела ствар не напусти пре времена, ако се не може са *мало шруда* да изведе са успехом, а међу тим је част задовољена. Па и ко ће се радо прихватити једног предузећа, чији је исход тако јако зависан од случаја а међу тим ако не успе, може сигуран бити да ће код своје ближе околине важити као целат а код ширих кругова ка глупак. Нападе на форове, пре но што се добро не поруше артиљеријом могу изводити само арнаутске старешине са њиховим земљацима, или трушне старешине, које благодарећи нарочитом карактеру своје војске могу данас да упропасте један пук, па ипак да се надају, да ће сутра стајати опет на челу каквог другог пука, окружени ореолом своје непромишљене дрскости. Где *не* владају такве прилике, можда ће боље бити, да се одступи од чувања везе појединих тактичких

тела, да се из разних трупа саставе јуришне колоне и ставе под команду каквог особито дрског официра, који умире од жеђи за одликовањем. Или може и овде да какав командант великог положаја својим личним предвођењем побуди војску на необично дело.

Где су међупростори форова начичкани пољским опкопима, ту ће нападач за време боја срести тешку артиљерију браниоцеву не само у форовима већ и између њих. У овом случају нападач се и сам мора брижљиво да закопава, ноћу да заузима земљиште а дању да га одржава у рукама. Појављује се дуги бој, који је половина бој испред велике тврдиње а половина бој у отвореном пољу. У овом боју решава целисходна управа артиљериском и пешадиском ватром као и пре свега велика издржљивост трупа и команданата.

Пошто ће сваки гледати, да избегне овакву немилу борбу ако се икако може, то ће само онде бити од користи групе и низови форова, где их пољска војска *не сме* да игнорира са обзиром на облик целокупног земљишта и положај комуникационих линија.

Овим се знатно ограничава њихова примена. Да се њима одрже у рукама каква споредна ратишта, за то су незгодни, јер нападач може, ако је рат иначе за њега успешан, да доцније дипломатским путем принуди браниоца да напусти неколико планинских форова, који су заузети са неколико стотина људи.

Као да најбоље одговарају Бриалмонови утврђени реони за овака ратишта, нарочито ако буде неопходно, да се на њих упути слаба армија, која може бити изложена нападу надмоћнијег противника. У свом овде наведеном делу¹⁾ развија славни инжењер духовиту теорију за организацију и коришћење „*régions fortifiées*“. Ови реони треба да се састоје из једног великог утврђеног логора и извесног броја потпорних тачака, које су у његовој близини а чине у стратегиско важ-

¹⁾ Brialmont: „Les régions fortifiées“. Brixelles 1890.

ним пределима троугао или четвороугао, чије су стране дугачке највише 25—30 К.м. У овим имају да нађу уточишта немоћне армије, као паук у својој мрежи, у којој дотле чека, док жртва толико близу не дође, да се на њу може бацити. Као пример наводи се коришћење венецијанског и бугарског утврђеног четвороугаоника у разним походима, ма да оба не одговарају потпуно захтевима овог мајстора. Он код првог тражи још једно утврђено место у унутрашњости а код другог утврђени логор као средишно место, при чему би четири старе тврдиње биле као потпорне тачке.

Опкољавање утврђених реона немогуће је услед великог протезања. Пољска војска, која се у њима налази, слободнија је у свом кретању но у унутрашњости какве засебне тврдиње. При иснаду не може јој се пресећи одступница. Нек противник баш и силно продре, ипак ће га моћи потући одбранбена војска наслањајући се на једно од утврђења, док он мора да *ослаби* своју снагу осматрањем осталих. Овако је 1866. потукао Италијанце ерцхерцег Албрехт. Наступа ли противник са подељеним групама, онда се може лакше указати прилика за повољан бој против једне такве групе но у потпуно отвореном пољу, као што је то било код Кустоца. Према овоме *region fortifiées* имају неоспорну надмоћност над подвојеним тврдињама и низовима форова затварача. Али ако ђенерал Бриалмон хоће да на тај начин целу државу систематски осигура и да све вероватне упадне линије противничке утврђеним реонима или затвори или да влада њима и да на тај начин карту Европе покрије звезданом мрежом од тврдиња, онда ће нас то далеко одвести.¹⁾ Пошто би сва утврђена места најновије врсте морала бити подигнута са оклопима и снабдевена најбољом спремом, то би издаци били

¹⁾ Између његових предлога изгледа нам као најцелисходнији за Немачку утврђени реон у И Прусској са Кенигсбергом као централном тачком и као са потпорним тачкама: Пилац, Тапио и Пројзиш-Ајлау.

сувише велики. Осим тога још у почетку рата мораће се за један део утврђених реона да одвоји посада, а то слаби пољску војску, од чијега успеха зависи спас отаџбине.

Претерано подизање тврдиња долази из свести о сопственој слабости. Народ, у коме живи офанзивни дух, биће у овоме умерен.¹⁾ Ко тражи себи спаса иза бедема и ровова, тај нема осећања снаге. Он ће се све више и више ограничавати на пасивну одбрану, чији је крај на послетку пораз, па ма колико доцкан дошао.

У толико је примамљивија идеја покретних тврдиња. Ова је идеја дошла из предлога учињених од 1889. године умрлог немачког инжењера Шумана, који се трудио, да монументалне тврдиње од камена, бетона и гвожђа замени лакшом конструкцијом. Он је хтео да заштиту од разрушавајућег дејства артиљериске ватре постигне не све јачим и јачим бедемима већ тиме, што ће мету да учини мањом, да је прикрије и да тако вероватноћу, да буде погођена, сведе на врлу незнатну меру. Тако постадоше његови оклопни лафети, прво за теже па онда за лакше топове и најпосле преносни блиндажи за брзометна оруђа.¹⁾ Ове направе сувише мале, да би могле бити погођене од великих топова друкчије сем случајно, у исто време дају сигурну заштиту од метака пољске артиљерије и пушчане ватре. Ова оруђа сједињена у батерије, ојачане са неколико тешких топова, чине тако чврсту линију, да ће се ретко моћи заузети отвореном снагом па и онда са великим губитцима. Биће нужан правилан напад, као и на какву тврдињу и ако у скраћеном облику а тиме је циљ ових построја постигнут. Ради веће сигурности пак постављају се више линија, једне иза других. Ове линије се лако прилагођавају местности. Наравно да се више примеђују, но што се то мисли, али се могу да прикрију простим маскама. Ако имамо при руци топове са њих

¹⁾ Види увод и стр. 297.

челичним оклопима, онда можемо за неколико недеља да подигнемо утврђено место осредње јачине, које се са незнатном посадом¹⁾ може одуширати надмоћнијем противнику. На послетку је још могуће, да се и премештају на какво друго место, ако то буде корисно према току догађаја.

На тај начин постижемо, да од тврдиње отклонимо најгору страну њихову а то је, да за њихно подизање не трошимо огромне суме, да се као посада не мора узимати читава војска и на послетку да се могу постављати онде, где нам буду потребне у време ратних операција. До душе се с правом тврди, да се места стратегски важна могу у напред да знају, али њихов је број толико велики, да се не можемо сваког сетити. Осим тога ратна срећа је чудновато ћудљива и по некад неочекивано издигне *привремено* важност таквих места, која је у толикој мери немају. Колико би Французи 1870. дали, да је Орлеан био велика тврдиња, која не би могла бити заузета отвореним јуришем или да су га могли таквом учинити за кратко време? Међутим пре догађаја 1870. нико није ни мислио да предложи утврђење вароши. Ко је пре 1877. год. мислио на Плевну?

Драгоцено је средство, којим се могу да за тили часак подигну дуге утврђене линије, што иде у корист и напада и одбране. Како би радо Наполеон I. на тај начин 1812. претворио Смоленск у велики утврђени логор. Особито је од користи покретно утврђење за осигурање етапа у позадини војске а у противничкој земљи. За ово је довољно само да се прибере на етапним линијама потребан број лако оклопљених брзометних топова, који би се могли возити односно превозити. Дуге позиције као некадање данске, могу се овим врло брзо да утврде. Први велики пример у овом погледу дала је Румунија између Дунава и Карпата на линији Галац—Фокшани. Панцерни лафети се могу употребити

¹⁾ Батерија 12. см. брзометних хаубица и 4—53 см. брзометних топова потребује као послугу 1 подофицира и 55 људи.

и да се испуне велике празнине између форова, тако исто да се опсађеној војсци затвори пут, којим би се могла спасти као и да се сваковрсни теснаци брзо затворе. Тако исто они се могу употребити и у опкопима, које бранилац подиже испред тврдиње, те да задржава рад пионира нападне војске. Учињен је за време маневара покушај употребе покретних блиндажа у боју а у циљу да се подигну сигурне потпорне тачке. Фантазија ће у пољској војни пронаћи још прилика, где ће се оваки блиндажи моћи да употребе. Само услед спорог кретања не могу се за собом возити за време операција и с тога практична примена може бити само чисто случајна и под околностима повољна.

Наука о рату не може увек да не призна грађанско право овом новом средству, ма да се може и треба да усаврши.¹⁾ Оно дозвољава, да војска и тврдиња заједнички дејствују а при том да ова последња не буде судбоносна за прву.²⁾

16. Прекоморска предузећа.

Што су у Криму на туђој обали искрчане војске одржале првенство над руским трупима, дошло је отуда, што је веза нападача са морем поред свих тешкоћа увек била боља но браниоца са сопственом земљом. Да је руска жељезничка мрежа била 1854. године подигнута као данас, не би се могли тамо дуго одржати 120.000 Француза, Енглеза, Турака и Сардињана. На исти начин се објашњава надмоћност Јапанаца на кинеском земљишту, чему је наравно припомогла и њихова већа рат-

¹⁾ Подробности о овом налазе се код Јулијуса Шица: „Die Panzerlafeten“. 2. Aufl. Magdeburg 1889.

²⁾ Да на брзу руку израђено утврђење не може заменити тврдињу зидану у време мира са свима средствима која нам наука пружа, правилно је, али у значају ствари не мења се ништа, јер то и није главно. Њихова циљ и није да издрже дугу опсаду, већ да даду отпора пољском нападу. Она ће често свој циљ испунити тиме, што ће принудити противника да довуче опсадна средства, јер што га задаћа затекне неспремнијег, то ће за њега бити тежа.

ничка способност. Њихов напад на Небесну Државу нај-знатније је модерно прекоморско предузеће, јер су у времену од 6 месеци искрцали на обале Кореје и Кине 120.000 људи са многобројним пољским, брдским и опсадним топовима.

Успеси војске Сједињених Држава искрцавањем на обале Јужних Држава за време сецесионог рата објашњавају се тиме, што су овде заузећем пристанишних вароши Ребелиона једновремено заузети и главни извори снаге и што је због слабе насељености било немогуће Јужним Државама да брзо прикупе свежу војску, којом би се попунили губитци.

У једном средње-европском рату прилике би биле са свим друкчије. Пре свега, овде би у случају рата између две велике силе, на обема странама биле толико силе подједнаке, да ниједна страна не би одвојила ни један једини армиски корпус од своје пољске војске, да га употреби за несигурне операције на удаљеним обалама. Ово су и Французи брзо осетили у лето 1870., те су њихови пројекти за прекоморско предузеће у брзо уништени силом околности.

Немачки оперативски пројект за овај рат вели: „Очевидно је, колико је важно, да се користимо надмоћношћу, коју имамо одмах у почетку и то само са снагом северо-немачког савеза.“

„Ова ће надмоћност на решавајућој тачци бити још већа, ако се Французи упусте у експедиције против северо-немачких обала или против Јужне Немачке. За одбрану обала остало је у земљи довољно средстава.“

Ово се разлагање може применити више мање на сваки средње-европски рат.

Плодови прекоморских предузећа могу врло ретко да надокнаде штету, причињену пољској војсци, слабећи је одвајањем једног дела снаге. Докле год искрцани корпус не постигне знатне успехе, и док се не могадне знатно да рашири, докле флота не заузме више тачака на обали, дотле ће слобода кретања бити врло незнатна.

Само смелошћу у предузећу и особито изненадним наступањем може се овај недостатак поунити, али за то опет нема коњице. Знатан број овог рода оружја потребан је на туђем земљишту искрцаном одреду, те да може да извиђа у свима правцима, да надалеко квари путеве и да може да задржава противника, који од свих страна наступа ради концентрисања. Али коње је наравно теже превозити морем и искрцавати, но људе и материјал, те ће баш због тога коњице недостајати.

Војна снага великих европских нација је данас тако припремљена за употребу, да ће се моћи и онда брзо прикупити знатна сила против искрцавања противника, када је сва пољска и резервна војска ангажована у боју на граници или у противничкој земљи. Многобројне ландверне и допуске трупе нису употребљене већ стоје на расположењу у својим гарнизонима. Велике тврдиње у унутрашњости, које нису угрожене противничком пољском војском, могу дати јаке самосталне јединице. Овде се може приступити формирању нове војске, позвати ландштурм, што ће бити крунисано успехом с погледом на очевидну опасност по отаџбину. Телеграф и жељезнице, ничим не сметани да развију своју потпуну акцију, довешће за кратко време војну снагу из најудаљенијих провинција. Истина се и нападач може ојачати, ако се искрца и други корпус, али док се то збуди, проћи ће доста времена, за које ће већ бити решена судбина оног првог. Искрцавања и операције против обала не само, дакле, што имају да се боре са великим тешкоћама, већ у опште имају веома слаб изглед на велико дејство, из чега излази, да се могу предузимати само под особито повољним околностима.

Први је услов сувишност у снази. Кад би две велике силе нападе на Немачку са истока и запада, онда би флоте и војске обеју држава дале довољно средстава, да на наше обале искрцају такве снаге, на које би се морало да обрати пажња. Могла би наступити могућност, да се доведу кретања искрцане војске у везу са кре-

тањем сувопутне војске једног од два или и трећег савезника. Овим би изгледи за успех били много већи. Да је 1870. год. Данска пристала уз Француску, онда би Французи могли помишљати и на то, да своје трупе искрцају на лако приступне данске обале на Источном Мору, па сједињене са данским трупама, да предузму наступање на Доњу Елбу. Недостатак у коњици, који би се иначе јако осећао, могао би се попунити данском коњицом. Осим тога сједињена војска имала би знатну јачину по броју. Цела данска монархија служила би овој војсци као базис. Али, под оваким околностима ове операције губе карактер прекоморских операција, јер се овде само један део целокупне противничке снаге служи морским путем ради опште концентрације.

Да би се задобила у неколико слобода кретања на противничком земљишту увек је добро, да се претходно заузме обала у извесној ширини. Какво острво, које се налази близу обале, може да осигура искрцавање и концентрацију трупа, али у овом случају не ће бити изненађења. Бранилац ће добити времена, да предузме потребне мере са своје стране. Јасно је, да је само тада могуће, да се од обале наступа у великој размери дубоко у унутрашњост земље, против важних објеката или и са озбиљним намерама против престонице, ако је дуготрајан рат до крајности исцрпео снагу дотичне државе, ако је и последње делове људи, коња и материјала већ употребила, да задржи противничку сувопутну војску, која је продра преко границе.

Наравно, покушај се може учинити и одмах у почетку рата, кад још није свршена концентрација. „Искрцавање Француза, ако се у опште намеравало, могло се очекивати једино у самом почетку рата, јер би овака пространа предузећа само по себи отпала, чим ми ступимо на француско земљиште“, вели се у Ђенералштабном делу од 1870.¹⁾ Међутим оваква искрцавања носе више

¹⁾ Види св. I. стр. 82.

карактер узбуњивања, да се омете мобилизација и народ узнемири, но карактер каквог озбиљног напада.

На велику масу увек ће учинити извесан утисак, када се на обали из лађа појави противник, за кога се држало да је далеко са оне стране границе. Замислимо да се и појави војска од 40—50.000 људи изненадно на оном месту источне морске обале, одакле би најбрже стигла у Берлин, а то је Одрино ушће¹⁾ и да отпочне наступање, њој ће ипак требати до наше престонице пет или шест дана, а за то време могли бисмо оставити јој надмоћнију снагу на овом месту.

За једну добро *насељену* и *војнички организовану* државу су противничка прекоморска предузећа дакле, више плашила но озбиљне опасности.

Само онда могу бити опасна, када се одмах после искрцавања дође под какав важан незаштићен објекат. Као пример за ово навели смо положај Цариграда према Црном Мору и његову важност за османлиску царевину²⁾. Исту таку улогу могу играти: Копенхаген за Данску, Амстердам за Холандију и Антверпен за Белгију али се ове вароши или осигуравају или су осигуране тврдињама. Питање о заштити Лондона помоћу утврђеног логора већ је једном истакнуто³⁾, ма да напад на ову престоницу далеко превазилази границе обичног прекоморског предузећа а пре овога имао би да се сврши упоран бој на самом мору.

¹⁾ Апстрахујући тешкоће искрцавања управо на овом месту.

²⁾ Види стр. 186.

³⁾ Army and Navy Gazette од 31. авг. 1889. год.

V.

ИСХРАНА, СНАБДЕВАЊЕ И ПОПУНА ВОЈСКЕ У РАТУ

Коме је непријатно, да се занима питањима исхране у рату, може се позвати на пехотичну изреку Наполеону: „нек ми се не говори о животним средствима!“ Но кад погледамо на *рад* императоров у његовим разним походима, ствар ће нам одмах изгледати друкчије, но што нам се чини према горњој изреци. Он је у свако доба показивао велику брижљивост према мерама, које се односе на издржавање његових војска. Наравно, у овом се није придржавао никакве системе, већ је средства за исхрану својих трупа узимао како их је где налазио. Он је умео обећањем велике цене, умешним опхођењем са чиновницима и општинама али и претњом и силом да створи средства и у исцрпљеним и сиротним пределима. У нужди био је готов, — да говоримо његовим речима — да земљу баца под нож и у пламен, само да из ње добије животних средстава. Као год што је умео да изводи армије као из земље, исто тако су се на његовом длану појављивала житна поља. Ну, пре свега он је био мајстор у организацији својих позадњих комуникација, где се помагао куповином, довозом, реквизицијом, постројем магацина и насилном домаћинском исхраном, те да своје војнике колико треба засити. У Русији је пропао, јер су овде околности на послетку постале јаче од човека. Дакле, његову изреку не треба тако разумети, као да војсковођа не *шреба да се занима* са стварима, које се тичу исхране, већ само тако, да обзир на исхрану не смеју господарити над обзи-

рима употребе трупа, већ да овима треба да буду потчињени. Колико је год могуће, треба гледати да не буду посносном бригом за хлеб оштећени велики циљеви рата и тога ради добро је дошао сваки извор, који се може „ударом штапа из стене отворити.“ *Ето то је мислио Наполеон.*

Прастаро је ратно право војсака, да узму из земље све, што им је за издржавање потребно. Још Мојсеј упућиваше на реквизирање своје извиђаче, које је раније изаслао у обећану земљу, речима: „утешите се и узмите плодове земаљске.“ За време тридесето-годишњег рата овај начин снабдевања био је на несрећу Немачке у највећем јеку. Доцније пак пропаде под особеним утицајима развића државе и војске.¹⁾ Велика француска револуција, која је из основа променила правне појмове и идеје о држави, увела је поново у живот реквизициони систем. Она је стављала на слободно расположење победноца сва ратна средства и снаге свију покорених земаља.

Тако се поново јави у науци о ратовању појам „од земље живети,“ кога се ми још и данас толико придржавамо, да сматрамо сва средства, која се војци довозе, само као резерву животних средстава, која је ту за случај нужде, ако се потребе не могадну да добију са ратишта.

Ну, баш у овом погледу се у данашње доба опет извршује један преображај, који ће се у будућим ратовима појавити још разговетније но 1870./71.

Наравно под речима: „од земље живети“ разуме се *прошивничка* земља; у сопственој пак отпадају најбитније користи ове системе.

У старо време нису користи ове системе гледали у томе, што су трупе постајале покретљивије и независније, већ су се чврсто држали исхране из магацина и онде, где су средства од ратишта узимана. Суштина

¹⁾ Види стр. 7.

оваког поступка била је, да се противник оштети а појачају индиректно средства сопствене земље. Фридрих је како 1756. тако и 1757. гледао, да своју војску храни од противничке земље, ма да то није чинио, да добије слободу кретања за даље поковавање. Он је увек гледао, да своје трупе извесно време храни а да за то не плати, колико би платио у својој земљи. Хтео је да свој новац одржи у цену, да штеди сиротну своју касу и да тако буде у могућности, да рат дуже издржи. У ствари контрибуцијом прикупљена средства¹⁾ за малену војску према незнатној суми, којом се располагало, била су довољна за исхрану. Извесно време могла је армија живети а да се из касе не извади ниједан талир нити пак да се из земље довуче ма један џак брашна. У седамнајестом веку било је у рату правило, да се живи на туђ рачун и нити је Турци, ни Мансфелд, ни Христијан Брауншвајски нити пак Валенштајн располагао каквом уређеном државном касом за издржавање војске. Код њих је у потпуној опширности важио закон, рат се мора хранити ратом.

Од како почеше армије и дневни издаци да се броје на милионе,²⁾ одатле се ствари измениле. С погледом на уштеду у новцу више немају тако велике улоге скупљена средства на брзу руку при пролазу или реквизицијом. Неко време се могу и појити и хранити трупе на туђ рачун, али с тога војна интендентура не може да скрсти руке и да се државне касе закључају за извесно време. Са обзиром на исхрану тако великих људских маса не може се при прорачуну очекивати на то, да ако се овде или онде у земљи што нађе, већ држава мора да осигура свакодневну *пошћуну пошребу* за *целу* војску. Као год што у једној великој кући издаци остају исти, па ма један или други члан отишао где у госте, тако исто и извори исхране морају непрестано да дају средства за потпун број људи и животиња без обзира на то,

¹⁾ Реквизиција као што се данас врши, није примењивана.

²⁾ Види стр. 140.

што овом или оном корпусу није потребно довозити средства. Тада ће обично резултат бити, да ће трупа извесно време раскошније живети тј. да ће *два пута* више потрошити. Ну, много ће се и покварити или упронастити.

Даље, сваки зна, како је то тешко контрибуцијом скупити у противничкој земљи 100.000 динара као и да је то тек један стоти део дневног трошка за једну велику војску. И насилна новчана реквизиција не може се више сматрати као важно средство за олакшање сопствених издатака.

За постигнуће ратних циљева без икаквих сметњи од огромне је важности, ако војска нађе у богатој противничкој земљи довољно животних намирница, те да се може свуда, *где год дође*, за извесно време да исхрани. Ну мора се посумњати, да ће и ова околност знатно и благодетно утицати на државне финансије.

Ако живимо на рачун противничке земље, то тим хоће да се каже, да противник није у нашој и да ова не три од присуства двеју зараћених војска. Њена пореска снага, њен кредит нису толико сужени, као кад би један део био притиснут масом трупа. У овоме се састоји велика корист. Идеја, која се и могла неговати у 17. и 18. веку, по којој је било могуће принудити противника на попуштање, ако се рат пренесе на његово земљиште, данас је изгубила много од своје важности. Као што је раније већ казано,¹⁾ могућност да се рат издржи не зависи више толико од тога, да ли смо са оне стране границе колико од интернационалног кредита, који држава има.

И у другом погледу изменио се значај уобичајеног појма: „живети од противничке земље.“ Ни на Русију није Наполеон повео 1812. толико бораца, колико смо ми 1870. на Француску. У будућности ће се далеко да премаше бројеви из 1870. Такви људски ројеви, који као скакавци затру све када преко земље пређу, могу се само

¹⁾ Види стр. 140.

врло кратко време да исхрањују средствима, која се налазе растурена по домовима. Замислимо једну варошицу, која неочекивано буде принуђена да храни 4, 5, 6000 људи. Ово ће можда и ићи без тешкоћа један, два, три дана, али не и недељу дана. Војник не штеди много кујну и подрум свог ратног стана. Много се потроши и похарчи а не употреби се како ваља. Услед овога средства нестану два пут брже. На тај начин ми се враћамо поново магацинској исхрани али не из педантерије и непотребног ограничавања ратовања, већ услед силе околности. Али било би погрешно, говорити данас о каквој *магацинској системи*, јер је карактеристика сувременог начина исхрањивања управ *немање никакве сисеме*,

Карактеристика магацинске *сисеме* је, да она привика армије за извесне тачке, од којих се удаљују нерадо или само за извесан број маршева. Овога у данашње доба нема и сличност са Фридриховим добом састоји се једино у речи „магацин“. У осталом разлика није дошла толико услед нове идеје, колико од потпуно друкчијег начина државног финансирања. Да је Фридрих могао да учини на берзи зајам и да је место 18 имао у почетку седмогодишњег рата 180 милијуна талира, као и да се могао надати, да може и још зајма да добије, онда би он свакако радио слично нама а цело његово ратовање добило би друкчији карактер. Пуна каса може да вреди колико и један армиски корпус, а један финансиски капацитет уз главнокомандујућег колико способан трупни старешина, јер је новац мађичка палица за све војне потребе. Суремено ратовање са својим начином о безобзирној, непрекидној употреби свих војних сила не може се ни замислити без средства супскрипцијских зајмова, помоћу којих се једино могу набавити велике суме, које су нам потребне. —

Услед бројног јачања сувремених војска излишан је сваки доказ важности добре *организације административне службе* Прираштај становништва, који се за време концентрације јавља у пограничним провин-

цијама не може се ни из далека сравнити са мирнодопским стањем.¹⁾

Но и поред слободног располагања повчаним средствима ипак је питање о исхрани важније, но што би то хтеле идеалисте, чија се фантазија радо прихвата смелих пројеката на карти и којој је наравно свака сметња нешто антипатично. Клаузевиц вели: „Исхрана трупа, па ма у ком облику вршена, увек има толику тешкоћу, да је од јако решавајућег гласа при избору мера, које ваља предузети; често пута се пак противи најбољим комбинацијама и припуђава нас, да се руководимо храном онде, где бисмо могли доћи до победе, до сјајног успеха“.

Немачко-француски рат вођен је у врло богатој земљи. Војна интендантура развила је највећу акцију, у примени свих корисних средстава била је слободна сваке бојазни и педантерије, па ипак било је појединих истина кратких периода, када је код трупа владала оскудица. С погледом на раније ратове овако снабдевање с правом сматрамо као триумф, јер оскудица 1870. није никада узимала такве размере, да је ма где осетно сметала употреби војске. У овом осећању лежи немо признање велике тешкоће, са којом има да се бори исхрана војске и под најповољнијим условима.

При концентрацији у Пфалцу било је од рђавих последица, што су у почетку експедоване на границу само трупе а ни једна колона напуњена животним намирницама. Али ово се сматрало као неопходно с погледом на изненадну објаву рата од стране Француске и могућност опасности од какве брзе и јаке офанзиве против Немаца. Па не само да су колоне биле остављене, већ и агенти, којима је војна управа била поверила прикупљање знатне количине средстава у концетрационим предео, нису били у стању да своју робу пренесу на место где треба, јер није било возова. По-

¹⁾ Види стр. 172.

што се пак исплата вршила тек по предаји на уговорено место, то су они, разуме се, гледали да експедују прво оне артикле, на којима су имали највише зараде и услед овога ових артикала је било и сувише, док је у другима било недостатка.

И поред богатства Пфалца и готовости на све жртве од стране његовог становништва баш се овде показало, да „живети од земље“ не може да задовољи потребе, кад се сувремене војске концентришу на једном месту. Средства за исхрану код приватних у толико су мање достизала, што су у исто време и агенти и административни чиновници баш у овим пограничним пределима вршили куповину на велико.

У току брзо започетих и силно продужених операција у Француској показало се, да је нетачно мишљење, да профијантске колоне могу у свако доба дати трупама непосредно све нужне потребе. Указала се потреба, да се између колона и трупа установе као спона мали покретни и угодни возови. Тако исто се није испунила нада, да ће пекарске колоне моћи клати стоку и снабдевати трупе непрестано свежим месом а да се ове саме око тога не муче. Моћ овог апарата је на основу ранијих искустава у опште прецењена. Са терањем великих чопора говеди, као што је познато, дошло се до горког искуства услед педовољне неге за време транспортовања. Војној интендантури није недостајало чиновника већ радних снага. Осим тога 1870. године индустрија конзерава није била на оној висини, на којој треба да је, па да може да одговори захтевима сувременог ратовања. Историски чувене kobасице од грашка биле су врло примитивно средство конзервирања. На послетку и у поправљању разрушених комуникација нарочито жељезница као и у брзом подизању ових из нова није се толико постигло, колико то у будућности очекујемо, те да армије добију ваљане комуникационе линије.

Пажљиво изучавање ових питања показаће нам, у

ком се правцу имају да крећу напредци за будућност и какав ће облик, у главним цртама, имати снабдевање војске.

Најбоља *средства за исхрану*, која се у исто време војнику највише допадају, то су само свежа. Он се навикао на њих, њихов му је укус најпријатнији а међутим су и најздравија, ако у њима има и промене. Свеже говеђе и овнујско месо са разноврсним поврћем,¹⁾ пиринач, кромпир, кисео купус, ржан хлеб и ради промене сланина, која је зими осушена и добро одржана, заслужују прво место. И мало посољено²⁾ и суво месо може се употребити.

Али, свеже животне намирнице имају ту рђаву страну, што сарамерно запремају велики простор, што се лако квари, тешко чувају и тешко спремају за јело. Кад би војник само за три дана понео на себи свежих артикала хране, онда би њима готово напунио свој ранац, па баш да место хлеба има обичног војног двопека. Јасно је, како ће ружно изгледати сланина, месо и т.д. ако се носе неколико дана у ранцу спаковани са толиким другим предметима. Старања војника у почетку да ове артикле сачува са свим природно све више нестаје у току ратног неспокојства и замора. Прже ли јако сунчани зраци, упадне ли прашина у ранац, месо се са свим поквари. На крају крајева врло много се побаца. За кување треба времена, и војник често пута и нехотично мора да остане без јела, ако свеже месо поред свег труда и муке остане тврдо и жилаво, вариво пак не може се јести, ако ветар и киша поквари цео покушај око кувања или ако се облаци прашине вију изнад логора и огњишта за кување јела. Колико се често чује узбуна или дође заповест за кретање баш кад је вода у казанима почела да бруји. Све

¹⁾ Да би се брже скувала морају се увек издавати у исеченом стању.

²⁾ Ако је посољено месо стајало више месеци у саламури, онда се хранљиви делови исцеде, услед чега месо остане потпуно без хранљиве садржине.

дотле не смемо предузети кување свежих артикала, док не будемо сигурни, да ћемо бити на миру.

С тога су вештачки спрењена средства за храну изврсна помоћ. Она запремају мало простора, лакша су од свежих, те може војник на себи понети више хране а при том да не буде јако оптерећен. Једна шака пресоване кафе у коцкице, или неколико исто таквих цилиндера конзервиране супе метути у ранац, не увећавају терет а међутим у часовима нужде а за извесно време могу пружити војнику хране и поткрепљења. За ово му не треба ништа до вруће воде, јер свих делова има у овој смеси. За спрему довољно је неколико минута а није потребно ни бог зна какво знање ни умење. Храна је чиста и не квари се. Паковање је непотребно, јер су конзерве смештене у лимане кутије и друге сигурне завоје. Месо у кутијама, месо као двошек, пресована варива и т.д. могу имати и много више хранљивих материја но свежа животна средства. Велика лакоћа транспортавања и употребе чине конзерве свих врста неопходним у будућем ратовању. Помоћу њих војник може да се храни из ранца неколико дана, ако у земљи не нађе хране у довољној мери. Ово ће бити управо од пресудног значаја у будућности, када се изненадно концентришу велике масе, или у особито тешким околностима, где противник помоћу фора влада комуникацијама, где се успело да се пробије ланац форова затварача, и улете у битку са противником, а међутим се возови још не могу да привуку. У таким временима не могу се више снабдевати људске масе, о каквима је овде реч, свежим хлебом, двошеком, свежим месом, сланином и пиринчем, нити пак грашком и кафом. Па и за коње употребљују се са великим успехом вештачки спрењене порције, чиме је коњици дата могућност да предузима смела и даљна предузећа. У будућности се треба колико је год могуће више користити драгоценим средством, да се војска за дуже времена ослободи зависности од свога интендантског воза. У овоме се састоји један еле-

менат надмоћности. Какву су улогу имале конзерве 1870. и поред свег несавршеног облика, показује тај факт, што је на захтев послато војсци 40 милијуна порција.

Али конзерве су скупе и кад се дуго једу изазивају одвратност а осим тога није их лако свуда наћи. Приватна индустрија наравно не може бити у време мира тако развијена, да може огромну потребу војске благовремено да задовољи. Врло је корисно дело наше војне управе, што су подигнуте државне фабрике, која се први пут појавила иницијативом врховне команде окупационе армије у Француској.¹⁾ Ограничити се само на конзерве, била би наравно погрешка; оне не могу никад, бар не на дуже време да замене свеже артикле хране. Али су од неоцењене вредности за прву периоду брзог концентрисања војске на граници а по том у току рата за *решавајуће* кризе а међутим ништа се не сме пропустити, што ма колико потпомаже решење њено. Шта би дао Наполеон I. да је имао ових средстава за исхрану 1812. или критичних дана 1814. године?

Према новчаним, пијачним и саобраћајним приликама појединих земаља и *набавка животињних намирница* наравно је врло различна. Ми се нећемо заустављати на оном, што се овде или онде практикује, јер ће то заузети више простора, но што би било корисно, већ ћемо покушати, да опишемо онај метод, који изгледа да је најпогоднији за једну велику европску културну државу.

Војно-административни чиновници — интенданци — данас још од почетка рата не могу бити без помоћи приватних људи. Ово долази просто од тога, што су интендантски чиновници у време мира потпуно заузети послом ограниченим са свим другим границама, те нису

¹⁾ Ови институти могли би имати и ту добру страну, што би били и заводи за образовање административних чиновника. 1870. често се показивало незнање у спреми конзерва па и у клању стоке. Нема сумње да су тада многи профијантски чиновници морали да управљају војним кланицама и ако нису никада видели како се во коље.

у стању да упознаду тачно пијачне прилике и да одржавају оне везе, којима се може овом *владаши*. За ово би морао сваки интендант да буде у исто време и трговац *an gros*. Само искусан трговац зна, где у извесно време може да нађе потребну количину намирница потребних војсци.

Француско интендантство имало је 1870. истина јак апарат али је зло било у томе, што су се искључиво на њега ослањали, а нису могли рачунати на потпору цивилних власти. Од тог су били потпуно одвијнути. Одмах после рата француска војна литература строго укораваше једног команданта корпуса, који је у крајњој нужди прибегаво најприроднијем и најпаветнијем средству за добијање извештаја као и што је помоћу грађанских власти отворио *шијаце* за куповину војних потреба. Овај случај наводили су као пример, колико је велика забуна била. Данас су у Француској постали увиђавнији и рачунају поред брижљиво спрењене административне службе на јаку сурадњу грађанских власти и слободну куповину од стране самих трупа.

Али, приватна помоћ мора се кретати по извесним правилима.

До сад је већином био обичај, да интендантуре појединих делова војске¹⁾, при огласу рата закључе уговоре са њима познатим лиферантима. У овај су посао улазили само они трговци, који су са њим дугом праксом упознати, јер ће новак брзо да настане. Они први су потпуно свесни своје власти над пијацом, врло добро појимају, да се за рат мора набавити роба исто тако као и прах и олово, да, дакле, могу тражити обично цену, колико хоће. Обзир на новац, што је у миру главна ствар, отпада у рату. Цене животних намирница се одмах удвоје. Осим овога лиферантима је потребан готов новац у толикој количини, коликом обично не располажу. Они морају да га створе, и, пошто је у рату

¹⁾ Армиски корпуси.

новац најскупљи од свега, то ће обазриви добро, ако за ово урачуна само 25% ви додамо и друге не мање трошкове, случ пристојан добит, онда је објашњиво, ш платити 50% више по што стварно роба диферанти појединих корпуса шиљу своје мисли, да само он зна најбоља места за бар да их познаје најтачније. Али, на сусретну се у великом броју на једном Настаје утакмица у понудама као измеђ вачких путника, који хоће да истисну Сама држава створила је сама себи најо ренцију. Да сви помоћници помоћника и раната хоће лично добро да живе, може с погледом на величину посла. Тако се и тели великих вароши фигурама, које су и знате а све то ствара нове терете за три издатака. Кад се накупују артикли, који округлој суми, онда их сад треба експедиште, јер их тек тамо исплаћују пажа. Ако су пруге слободне од великих воји онда настаје утакмица у експедиовању во ним намирницама. Није потребно описива препреке наилази при закључивању уг контроле а под оваким околностима.

Ове околности, које су се појави четку рата Немачко-Француског 1870. тако јако осећале, не смеју се и у бу толикој мери. Пре свега ваља се побр приватних подузетника и дифераната о предео, где је могуће регулисање и истим а при том да у раду не наилазе не смеју да долазе са свим близу арм

Као једно средство да се помогне у будућности, када ће са знатно већ и веће све тешкоће, изгледа да је це за важнија места у унутрашњости јо

искусни чиновници, који више нису употребљиви за бојште, те да они купују намирнице у великој мери. Али њима се мора дати слобода и ослободити их ситних званичних послова, те да би имали и времена и прилике, да се за њихову важну дужност у довољној мери припреме.

Ако ово није могуће, онда остаје као могуће, узети виђене велике трговце као државне агенте за велику куповину са провизионом. Јако распрострањена вера, да се овим отварају широм врата злоупотребама, у опште није основана. Да ће старе и чувене трговачке куће, на које би се држава и обратила, рачунати већу цену, но што је у ствари, не да се исто тако замислити као и да представници тих кућа управо краду. Злоупотреба каквог агента, који на провизион ради, најстрожије се осуђује у трговачком свету. До душе није лако, таквим агентима управљати правилно трговачки и надзиравати их, ако смо, као готово сви виши чиновници, навикнути искључиво на канцелариску службу. Ну, ради овог циља може главна интендантура да узме у помоћ технички савет као *синдикат* честољубивих трговаца од гласа, који би били обавезни, да уз умерену награду буду у помоћи интендантури при предузимању мера за снабдевање. Људи, који се стиде да буду војни лиферанти, јер то у очима гомиле изгледа увек као некакав сумњив посао, свакако ће радо пристати, да на овај начин дејствују као технички саветници, јер кад се рат објави сваки рад, који иде на корист војске, сматра се као патриотско дело. Ови ће ауторитети понајпре бити у стању, да покажу најпогодније агенте за поједина места, и да пруже средства за управу и надзор над њима.

Свако коришћење иностраних пијаца индиректно иде на уштрб противника. Да смо могли да средства у Енглеској узмемо новцем за наш рачун, када Француска није имала везе са Белгијом, онда би 1870. | 71. Гамбетин отпор био краћег века. Али и ово се мора уредити благовремено и разумно. У последњем рату агенти наших

великих лифераната стварали су један другом конкуренцију у Лондону, Антверпену, Ротердаму као и на великим трговачким пијацама Аустрије и Угарске, од чега су се рђаве последице на послетку осетиле на државној каси.

И на овом пољу може нам трговачки савет војне интендантске управе дати најбоља упутства. Али како позив овог синдиката тако и његов целокупан рад треба за времена почети, јер везе које се добију по објави рата, задоцњавају са својом услугом. Свакако је нужно, да се за будући рат састави један велики пројекат за набавку потреба, који је сличан операциском пројекту, и који има да обухвати како куповину тако и транспортовање огромних животних намирница.

Од врло велике помоћи при овоме биће мирнодопски магацини *великих* гарнизона, каквих сада сваки корпус има. Ако се узме, да у овима има потреба за мирнодопски број трупа за три, четири, пет и шест месеци, онда ће ова количина бити довољна и за ратни састав за извесно време. Можда ће бити довољно да се један цео армиски корпус бар за неколико дана снабдева. Управа ових магацина,¹⁾ наравно има чврстих веза у земљи, које јој омогућавају брзу и из слободне руке куповину великих количина артикала за снабдевање. При овоме ће се њене везе ограничити само на једну одређену област или провинцију а неће предазити у предео какве друге управе, чиме ће се избећи штетна конкуренција, коју су раније лиферанти један другом чинили. Ови велики мирнодопски магацини служиће као допунски магацини за непрекидан транспорт животних намирница ка војсци.

Али, управе ових магацина могу се корисно употребити само за лиферовање оних артикала, које су оне обично набављале и у време мира. Само за ово су њихове везе довољне. Оне нису у стању да узму на се

¹⁾ Профијантски чиновници.

набавку скувих предмета из удаљених предела или шта више и из иностранства.¹⁾ Овде је увек потребан рад агената и трговачких синдиката.²⁾ Осим агената за куповину добро ће бити, ако се употребе за довоз из иностранства шпедитери. Овде није искључена могућност, да се у појединим случајевима лифровање врши преко нарочито способних генералних лифераната на стари начин. Ово нема спора има своје добре стране, али се ови људи не смеју пустити да лиферују артикле и на самом ратишту, већ за допуњујуће и зборне магацине.

Када је на један или други начин у главном осигурана попуна извора, из кога ће војска црпети своје потребе, онда треба предузети мере специјално у реону ратишта.

У колико је могуће са обзиром на брзу концентрацију трупа, треба између трупних жељезничких возова још у почетку уметнути возове са артиклима за исхрану. С друге стране искуство нам показује, да се може и на возове, којима се трупе транспортују, натоварити знатна количина намирница а да у томе не буде никакве тешкоће. С тога је могуће, да се трупама нареди, да имају код себе вишедневну количину хране и да је собом понесу у место концентрације. За три до шест дана изгледа да је умерена количина. Овде има наравно највише места конзервама. Наравно, нужно је, да трупе држе ове конзерве увек спремне или да се раније пазаре, јер ће у данима мобилизације услед немира бити немогуће нарочито у малим гарнизонима купити их са ограниченим новчаним средствима. Што се трупе више саме старају за јело, у толико их пре требе снабдети са потребном количином конзерава.³⁾ Кад са трупе скину са возова онда артикле, које су собом по-

¹⁾ Исто тако мало за куповину стоке, конзерава и т. д.

²⁾ Снабдевање помоћу синдиката зове се у опште »Конзорцијално снабдевање«.

³⁾ И ако се добре конзерве одржавају и читаву годину, ипак је добро, ако се од времена на време употребе и попуном обнове, ако се хоће да су укусае. Масни састојци се увек укваре услед дугог стајања, те лако изазивају одвратност,

неле треба натоварити на најмљена или реквирирана кола и возити их за трупама. Осим тога све трупе данас имају лака, ваљана, добро упрегнута и за њихов циљ нарочито удешена кола за животне намирнице и фураж, које се брже крећу, причињавају незнатнији застој у колонама и више могу да понесу по маркетендерска кола, која су се употребљавала 1870. '71.

На овај начин, дакле, стићи ће трупе у концентрациони предео осигурани од глади за неколико дана. Овде им треба дозволити слободну куповину, где год им се прилика укаже, па шта више ставити им то и у дужност.¹⁾ Оно што преостане, одмах се употребљује за устројство магацина. Док возови још не стигну на место или у колико нису довољна профијантска кола треба употребити најмљена или реквирирана кола, те да се регулише саобраћај између трупа и подигнутих магацина. Када више нису потребна, предају се етапним надлештвима у позадини војске. Добра страна овог импровизираних возног парка је бесправност, јер се њиме користимо, док се већ може да употребљује, а кад нам више није потребан, онда га можемо ма где оставити. Често пак дођу остатци у руке другог, те се и ова њима користи. У последњем рату, где није било возних колона, ту се интендантура П. немачке армије помагала више пута са успехом таквим средствима. Она је одмах створила за армиски корпус по један парк од 400 реквирираних кола а и доцније је више пута прибегавала овој мери.

За овим војне интендантуре шиљу своје чиновнике са знатним новчаним средствима а у пратњи искусних трговаца или агената у пределе, који су у близини концентрационог реона, у колико дозвољавају комуникације, да купују артикле за устројство магацина. Ако немају на расположењу жељезничке возове, онда треба у толико више користити се транспортовањем лађама.

¹⁾ Ако је могуће да се за неко време употреби и домаћинска исхрана са исплатом, онда се наравно треба прво тога латити.

Једна мала лађа може да прими 1000 центата. Једна велика армија савременог састава од 800.000. људи и 300.000. коња потребује за три недеље без сламе и сена 2 милиона центи намирница. За ово је потребно 2000. лађа. Овај број сигурно се налазио 1870. на водама, које су стајале у вези са концентрационим пределом и то на Рајни, Мајну, Лудвигс каналу, Горњем Дунаву и Мозелу, али сва ова средства нису употребљена.¹⁾ Лађе са шлеповима могу знатно да убрзају транспортовање.

Пошто војне пољске пекарнице нису довољне, то треба употребити приватне свих врста и снабдеи их са јачом радном снагом.²⁾ Или им се издаје брашно па да пеку хлеб или пак пеку хлеб самостално а за рачун војне интендантуре.

Стоку ваља куповати на самом месту, јер много пропада услед транспортавања. 1870. године десило се, да је стока толико омршавила услед недовољне неге, да је добивено само 41% меса а 59% костију. Ако се стока има из даљине да дотера, онда треба предузети нарочите мере. Штале ће се ретко наћи онде, где требају, нарочито не на жељезничким станицама. Корисно је имати сточне бараче, које се могу расклапати и возити,³⁾ а нужно је уредити месарска одељења, која разумеју посао. У осталом није препоручљиво, да се велики чопори држе *дуго* на окупу, јер је врло лака појава и ширење какве заразе. Добро је одмах чопор разделити на мале групе и придати трупама и колонама. На згодним местима морају се установити марвени депо-и, те да се из ових шаље трупама стока, у колико се не може наћи на ратишту.

Армије и армиски корпуси уређују у свом делокругу сличне установе као и управа целокупне војске. Ће-

¹⁾ Упореди стр. 239.

²⁾ За ово је интендантура II. нем. арм. више пута са добрим успехом употребљавала жене. У овим тренутцима лакше је наћи женску радну снагу но мушку.

³⁾ Види стр. 388.

нералштабним официрима, који се напред шиљу да руководе искрцавањем трупа, придају се интендантски чиновници.

Као год трупе тако се и са устројавањем магацина са почетком кретања иде напред. Понова се морају употребити сва средства. Све се своди на то, да се отворе ваљани путеви за транспортовање. Најважније су жељезнице, које се заузму у реону операција; њих треба одмах поправити¹⁾ и ставити у дејство. У постављању жељезница уског колосека учињени су у нове доба огромни напретци. Од користи ће бити подизање коњских жељезница на добрим дрвеним шинама у равној а жељезницама и друмовима сиротној земљи. С друге стране по добрим вештачким израђеним друмовима могу се помоћу парне снаге једновремено вући велики терети. Колоне од теретних кола, које би вукле локомobile, могу се употребити. Овде је отворено пространо поље проналазачком дару наших техничара. Сва етапна надлештва у позадини војске набављају сваковрсна транспортна средства и возне паркове. Што даље напред, то апарат мора бити лакши и покретљивији. Последњи део, који иде к армијама, то су добро запрегнуте профитант-колоне.

Кад после овога бацимо поглед на манипулисање *довоза*, како се исти може по спољном облику да представи у главним цртама, онда ћемо добити следећу слику:

У позадини, у сопственој земљи, расејани су по свима провинцијама *допунски магацини*, који припремају средства за извесне делове војске. Ови шиљу помоћу жељезница та средства а према потреби у велика етапна места, *зборне магацине*. Чим се једна партија пошаље одмах се спакује нова партија на пр. дводневно следовање и држи се спремна за транспортовање.

За зборне станице треба изабрати²⁾ важне жељезничке раскрснице, које ипак треба да су на сопственом

¹⁾ Помоћу жељезничких трупа.

²⁾ Где је могуће и на воденим линијама.

земљишту, не сувише далеко од армије, но ипак да су потпуно сигурне¹⁾. Осим тога ова места морају бити таква, да не сметају необичном саобраћају, који ће се у њима развити. Вароши за тесним улицама, тврдиње са уским вратима нису за ово zgodне. Мора се имати много слободног простора. Простране зграде су корисне. У овима се устројавају главна етапна места за армије. Не само што ће овде долазити средства послата из допунских магацина, већ ће долазити и средства набављена преко агената или испослата из државних фабрика. И чопори говеди сместиће се у зборне станице, подићи пекарнице и радионице. Увек ће бити на слагалишту пето или шестодневна потребна количина. Жељезнички возови са намирницама, које су тако састављене, да се могу одмах предавати армији, стоје сваког часа спремно за полазак.

Од ових станица шиљу се потребне намирнице армији, докле се могу употребити жељезнице. На *прелазним станицама* долази се у додир са жељезничком мрежом самог ратишта. На крајњим тачкама, или где престаје сигурност за даље кретање транспората, устројавају се *главна штајна места*²⁾, за шта су наравно најбоље, што је могуће пространије и на добром положају налазеће се жељезничке станице. На овима се такође скупи дво или тродневна количина намирница, док је од зборних станица на овамо увек на путу нов транспорт, тако да се може узети, да се још за један дан намирница налази између обеју тачака.

Од магацина главних етапних места шиљу се животне намирнице војсци на све могуће начине. Ако је војска много далеко, онда се на етапним путевима подижу *међупросторни магацини*. Код ових магацина налазе се профијант колоне и возни паркови, који носе

¹⁾ За време опсаде Меца варош Најкирхен била је одређена као зборна станица за II. армију.

²⁾ За опсадну армију код Меца ову улогу имала је станица Ремилска.

потребе своим корпусима. Но ови возови ипак не долазе обично до бивака или логора, већ се између ових и магацина изабере једно место, одакле одлазе празне колоне у назад, а дневно толико пуних у напред, колико је намирница групама потребно. Ови возови, који се шиљу напред, не могу да се ценају, да поједини делови одлазе чак до пукова батаљона и т. д. па тек овде да се испразне, већ ове јединице морају да испошљу своја профијантска кола до извесног места, одакле ће довести потребе. Често се баш овде појављује тешкоћа. Кретање се отежава близином армије. Врло велики су захтеви, који се траже у погледу издржљивости кола. Међутим сумњива је вредност помоћи од реквизирираних кола нарочито стого, што се путеви, којима се трупни возови користе, често налазе у најгорем стању.

Код француске војске постоје мале пуковске коморе, које се састоје из јаких и добро запрегнутих фургона, који помоћу два висока точка лако прелазе преко ровова и других препрека. Таква мала и врло покретљива комора, која је придата непосредно трупам, заједно са конзервама, најбоље су средство, да се војска за извесно време ослободи великог апарата војноадминистративне управе као и њених тешких возова.

Као што се искуством потврђује истоваривање возова и осталих транспортних колона скопчано је са извесним тешкоћама. Често у близини жељезничких станица нема згодних заклона за стоварене намирнице. Ма колико ова околност изгледала незнатна, ипак је веома важна. Велике количине намирница пропале су 1870. због кише поред жељезних линија од Штразбурга на Фруард и од Бингена на Мец. Више пута су се возови морали испражњивати само за то, да се шине испразне и возни материјал употреби за што важније. Неизоставно је потребно имати шаторе или грађу за бараке, но при том треба имати у виду да је влага, која долази одоздо исто толико штетна, као и она, која одозго пада. Треба се дакле побринути и за под, који не пр

пушта влагу. Поред овога је и радна снага незнатна. Етапне трупе заузеле су стражарском службом и спровођењем транспората; пољска војска се с правом боји да одвоји трупе и за споредне циљеве. Војнику је рад у време рата до крајности одвратан. Осећање му казује, да он није за то дошао, већ да је његово право занимање *само* бој. Осим тога осећа се и нераздевање самог посла. Људи одкомандовани из трупа обично су врло слаби радници. На против 1870. године најмљена је носачка чета и показала се изврсна при рашишћавању претрипане и закрчене жељезничке пруге од Нансија до Арса ка Мозелу. И оваке ствари треба предвидети. —

Овде склопљена скица показује нам само главне прте околности око довоза намирница за једну модерну армију. Ну, не треба се никако чврсто придржавати овде назначених путева.

Натоварени жељезнички возови, шлепови, вучени паром, припремљени у близини зборних станица, чине покретне магацине. Ако код војске наступи застој, а довоз буде вршен правилно, онда ће се са свим природно појавити нагомилавање намирница. Од међупросторних магацина постепено постају велика етапна места. Код трупа се свуда устроје мали магацини, одакле ће људство непосредно примати потребе.

Поред регуларних транспортних средстава употребљују се и реквизирани возови, који се састављају онде, где су потребни а напуштају, кад нису више од потребе. Поред примања из магацина трупе се користе и средствима дотичне земље: војници се хране и поје из кујне и подрума њиховог домаћина. Сва средства, до којих се може доћи, реквизирају се или купују за готово. Где изгледа, да се више ништа не може да нађе и где и сама сила буде немоћна, ту ће се увек по нешто наћи за готов новац. У Босу северно од Орлеана, где су се непрестано нагомилавале трупе од почетка октобра, није се могло ништа добити помоћу реквизиције. Али, када је интендартура II. армије новембра 1870. отворила

пијаце и великом ценом изазвала жељу за продавање, од једном се показало, не да није било намирница, већ није имало у шта да се средства пакују. Сељаци су доносили у ушивеним завесама од прозора, у јастуцима, душецима и осталим намештајним предметима омас, који је војсци требао а на послетку и сама цена спаде услед велике понуде. —

Велики слобода карактеристична је црта целокупне манипулације око исхране војске. Система је замењена смишљеним и безобзирним коришћењем свих средстава, којих има на расположењу. Ова безобзирност не треба да влада само у погледу новца, већ и у погледу употребе свих власти и приватних лица, која могу бити од помоћи при решењу велике задаће. И најбоља интендантура мора рамљати ако је упућена *само* на рад својих органа.

Ко хоће да потребе пољске војске израчуна према прописима на фунте и ове потребе осигура најбоље смишљеним мерама, тај ће свакако једва избећи опасност, да се један део набављених потреба не упропасти. Али, армија ће при том трпети немаштину. Ни најправилније мере у овом погледу нису никакво јемство, као и код примене трупа у рату, да ће се са потпуном сигурношћу постићи жељени успех. Искуство нам казује, да се увек било због овога или онога не долази до таквог успеха. Мора се набавити два пут и три пут више, но што је војсци потребно, ако хоћемо да смо сигурни од оскудице — два пут и три пут више с погледом на квантитет намирница а два пут и три пут с погледом на квалитет њихов. Ко се ослони само на реквизицију, тај је пропао и у најбогатијој земљи. Ко снабдевање оснива само на довозу, има ће слаб успех, па ма му стајали на расположењу најбоље жељезничке комуникације и добро уређени возови, ма иза себе имао богату земљу. Све мора притећи у помоћ: насилно лиферовање у противничкој земљи, слободна куповина помоћу чиновника, куповина самим трупама у сопственој земљи и на ратишту, реквизиција у земљи и осигуравање намирница помоћу аге-

ната за куповину и великих трговаца, коришћење жељезничких пруга, водених и сувих путева, етапних возова, профијантних и возних колона, трупних профијантских комора и брзо постављених малих жељезничких и трамвајских путева. За тим долазе у помоћ: сталне и покретне пекарске колоне, од којих се поједини делови придају трупама, те да их хлебом снабдевају, даље, јача производња мирнодопских пекарница, подизање нових пољских пекарница и употреба приватних и акционарских; све ово дејствује једновремено једно поред другог.

Ако се има чврсте воље, да се сва ова средства без икаквог ограничења употребе у рату, ако се још за време мира са разумном обазривошћу предузму припремне мере, — јер их је немогуће благовремено извршити *после* свршене мобилизације — *тада и само тада биће могуће* одговорити како ваља задатку, који се састоји у томе, да се сувремене војне масе исхране, и ако врховна управа тежи ка непрекидним и брзим ратним операцијама.

„Једна од најлепших војничких врлина је моћ да трпи оскудицу и без ове не може ниједна војска бити прожета правим ратничким духом. Али оскудица мора да траје привремено и да долази услед силе околности а не да буде последица рђаве системе или цицијашког апстрахтног прорачуна потреба.“¹⁾

Осим тога увек је потребна унутрашња сагласност између командујућег и административног елемента, потребан је заједнички рад ђенералштаба и интендантуре, па да добро смишљене мере буду имале дејства за трупе. Тога није било 1870. код Француза. Штабови су правили распоред трупа, па су их достављали интендантурама, остављајући сад овима, да се према тиме брину за исхрану а према свом нахођењу. И поред врло видних положаја, које су чиновници заузимали, није било

1) Clausewitz. Vom Kriege II. 4. издање. Берлин 1880. стр. 83.

правилне и искрене измене мисли између и даната. Добро је кад главнокомандујући преви своје пројекте, не обзирући се на животи Али, после овога треба да дође поверљив интендантом. Овоме мора бити као начело, је немогуће учини могућним. Али ово је могуће учинити, ако интенданта својски придрже и етапне власти.¹⁾

Интендант армије мора да ужива повећану командујућег. На тај начин и овде све зависи од личности. На овом су месту опасни они људи који рају тешкоће само да свом положају и својим придаду важности. Такви су људи од раније на свима местима у миру као и у рату мора за армију, која под њима мора да тражи мана Масенбахова била је ова несрећна скривена и долази његов толико велики део одговорности за катастрофу 1806. године.

Није довољно да на челу интендантства искусан и веран служби чиновник. За ово је неопходна природа, која се уме користити како се где могу да употребе. Осим тога мора бити обдарена и тем особином, да онај утицај у саобраћају са вишим војним старшинама ово би понајпре био онај човек, који је при том чврсте воље.

Ако су установе у позадини војске за исхрану њену, онда ће бити довољне и муницијом, оделом и спремом, јер су ове тежине и по запремини далеко незнатније која је потребна за људе и коње.

Искуство из 1870./71. године показује да је пуна утрошена муниције већином могућа да се љезница из главних депоа без других придржи.

¹⁾ Види стр. 388.

²⁾ Упореди што је у овом погледу казано на

гача сем празних колона армиских корпуса.¹⁾ Али, зум нам заповеда да се ипак установи пољски муниципални парк, те да не дођемо у неприлику, када жељезничке шине буду где разрушене. Обично се може овај парк да дотера до ратишта без запреге, пошто се могу транспорт по друмовима да реквизирају коњи или пак и прекобројни коњи из возних паркова а у нужди из коњског депо-а. У погледу одела могу се у дугојном рату, докле год трупе имају само мале своје муниционе, да појаве тешкоће услед немања јединства предузимању мера. Ми смо се раније надали, да смо се у томе обезбедили, пошто смо држали да један новог одеда, понет из гарнизона може издржати кратковремени рат. То се још у француско-немачком рату деценице показало као погрешка. Рђаво стање обуће и одеће нарочито у Лоарском походу могло је бити од најважнијих последица. У децембру су се овде виђали поједини војници по јакој студени, где иду по каљавом снегу неки боси, многи у дрвеној обући и платненим ципелама. У армиском одреду Великог Херцега Мекленбуршког било је после напорних маршева, вршених од половине новембра, много слабих чета, у којима је 40 одсто људи било без обуће. „На послетку напомињем,“ наставаше у оно време шеф Ђенералштаба II. армије Говни штаб, „да је стање обуће код трупа такво, да једна једва може да поправи; кад наступе дани пријатнија покушаћемо, да је мало дотерамо. Многа количина одеће и муниционе лежи као на пр. 10. корпуса у Лањи-у²⁾ међутим нема могућности да се доведе.“ Када је један корпус у јануару после победоносне битке прошао кроз Ле Ман био је у таквом оделу, које се је живо подсећало на опис Јоркових трупа пред Паризом. Једва се могао наћи један једини војник, који

¹⁾ На зборним станицама налази се наравно мунициона сала, која се брине за довоз; али ипак мунициони возови, који се возе ка земље не истоварују се ту, већ продужују пут до армије.

²⁾ Пред Паризом.

би био одевен по пропису. У редовима се могла видети маса појединих делова грађанског одећа. Све је употребљено, што се нашло, до кобних црвених француских чакшира, које су могле лако привући на се зрно из пруске иглењаче. Једино што је сваки по једно парче брижљиво очувао, те да се познаје из које је трупе, па ма то не било ништа друго до шлем, који је често био без прибора. Био је чудноват контраст између спољне одржаности и изврсног, правог војничког држања и свежег изгледа људи. Они су добро храњени. Ну, ипак оскудица одећа била би опасна да су операције дуже трајале. Осим овога не може се порећи ни то, да такво стање временом може имати рђав утицај на ред и дисциплину људи.

Ми смо већ изнели корисност малих трупних економија у време мира.¹⁾ За време рата пак потребне су ипак велике централне радионице. Наполеон је ове радионице подизао на самом ратишту. Ми данас још за време мира имамо при сваком корпусу управу одеће са радионицама. Дакле, још се само треба постарати за довоз к војсци у великој размери. У рату се често можемо врло корисно да помогнемо индустријом противничке земље. Тако је радио 10. армиски корпус у пролеће 1871. у Туру.

Упоредо са овим иде и брига за неговање или транспортовање рањених и боних. Пољске болнице их примају само у први мах, па их за тим предају ратном санитетском персоналу сталних болница, које се подижу одмах иза армије, па за тим иду за трупама, које даље наступају. Начело је, да сваког, који може поднети пут, треба послати у позадину, где је већи и мир и сигурност. Дуж комуникационих линија постоје етапне болнице за примање или неговање боних и рањених, који пролазе. Болнички и санитетски возови саобраћају путевима, шиљући све више и више невољника ка великим

¹⁾ Види стр. 156.

војним болницама у унутрашњости. Добра организација ове службе а нарочито изглед на брзу помоћ појачава храброст војника и даје му извесно спокојство у часовима опасности. У исто време треба означити зборна места за оздравеле војнике, који се имају ускоро да иду у трупе. Добрим надзором над болеснима као и над осталим војницима, који су привремено ван армије, треба да се предупреди, да се не ослаби армија тиме, што ће се велика снага извући од службе са оружјем у руци.

Још 1870. били су на етапама устројени велики депо-и за болесне коње и у овима је маса животиња постала опет употребљива, док би иначе пропала.

Појмљиво је, како је тежак надзор над овим разноврсним елементима, који се јављају позади армије, као и каква је брижљива организација овде потребна. Једновремено са уређењем целокупне транспортне, ескортне и жељезничке службе, у колико то захтевају обзир сигурности, треба да се уреди управа у заузетим деловима, да се подигну и чувају магацини, болнице, депо-и, да се осигурају етапни путеви на свима комуникационим линијама заузећем неколико тачака на истим и заузећем земљишта са стране ових, било сталном посадом или крстарећим одредима војске. За ово је потребна у врховном штабу нарочита установа, *ђенерална ештайна инспекција*, под којом у исто време стоје и жељезнице. Код сваке засебне армије постоји инспекција, а разни етапни путеви појединих корпуса стоје под етапним командантурама. Саобраћајну службу на жељезницама регулишу комисије. Нарочиту пажњу заслужују полазне и крајње тачке линија, које су искључиво посвећене служби војске. Ове тачке треба јаче посетити и морају бити снабдевене са већим постројима. И овде треба да је меродавна потреба војске као и природни услови, какви се појаве на ратишту.¹⁾

¹⁾ Мекел у Тактици стр. 25 излаже врло прегледну скицу вероватне организације етапне и жељезничке службе код разних армија.

Ако се заузму већи предели, онда треба, као што су то чинили Немци у Француској 1870., поставити гувернере, који би имали и војну и цивилну власт.

Колико је попуна људи важна за војску, види се из броја, који смо навели као пример расхода због болести код једне велике армије.¹⁾ Услед овога не сме се тек у рату да створи организација попуне војске, већ се мора још у миру бар на хартији да стави, ако где не постоје допунске трупе. Данас је код свију великих војска одбачена рђава метода, по којој се војска појачавала новим јединицама, у место да се старе непрестано одржавају на првобитној бројној јачини. Изузетци су били код армије американских Северних Држава у време сецесионог рата као и код Турске у време руско-турског рата 1877.78. год. Тада се врло јасно испојило, како су слаби кадрови били и некорисни и ништавни, а међутим су непрестано носили своје громке називе.²⁾ Целисходно је, да се слабе јединице пре свега попуне, па да се тек онда од сувишка образују нарочите, свеже трупе јединице.

Расход дејствујуће армије тако брзо наступа, да у начелу могло би се са попуном почети одмах у почетку операција, па да се никако не прекида за време целог рата. Свакако може се трпети извесан расходни проценат, ал не сувише велики, а да се не врши попуњавање. Челичном строгошћу треба настати, да ове допунске трупе не задоцне на место опредељења. На етапама, у средини противничке често побуњене земље ове су трупе мили гости, те их намерно и против њихове воље задржавају. Врло лако ће их неки од претешњених етапних команданата сматрати као изненадану срећу, коју може неко време задржати.

Армија је за време рата као и ненасита хала, која непрестано тражи хране и која, као Антеа, само догле има снаге, док је може непрестано свежу доби-

¹⁾ Види стр. 389.

²⁾ Види стр. 389. и 390

јати из матере земље, т.ј. из недара отаџбине. Ово упо-
ређење је тачно са два гледишта: из љубави према
отаџбини ствара се морална снага војске а из готовости
отаџбине на жртве и из непомућених веза са војском
ниче њена материјална снага.

Овде изнета слика показује нам, да већа средства
новог доба одговарају већим захтевима. Армије више
нису приковане само за једну линију, више не зависе
од тога, да ли ће изгубити или неће један извор своје
снаге. Оне се базирају на цело земљиште, које иза њих
лежи па шта више и на целу сопствену земљу, у ко-
лико су са њом везане телеграфима и жељезничким пу-
тевима.

1

VI.

КАКО СЕ ПОСТИЗАВА РАТНИ ЦИЉ

Са особитим интересом ишчекујемо један нов рат. Сваки наслућује, да ће се тај рат јавити са таким разоравајућом силом, какве до данас није било. Тај рат неће више бити гола борба војсака, већ сеоба народа. Целокупна морална снага прибраће се за бој на смрт и живот. Целокупна снага интелигенције употребиће се и са једне и са друге стране у циљу узајамног уништења. Са војском биће велика и несрећа, која је прати. Нема сумње, да ће будући ратови бити толико озбиљни, да се не би никако допали веселом ритерству старијих времена. Колико су природнији узроци рата и већа национална мржња, у толико ће и сам рат бити упорнији. Ма колико се јежиле од рата масе, које знају да цене вредност своје егзистенције, ипак су свесне, да се под извесним околностима рат не сме да избегне. Потајно се појављује сазнање, да и народ као и појединац има у одређеном времену да изврши своју мисију. У извршењу својих културних задатака сударају се нације једна са другом. Шта је то, што је 1870. француским изазивањем произвело силну струју ратничког ентузијазма у најмирољубивијој земљи на свету?! Ништа друго до свест, да је на послетку куцнуо час, да се оствари вековима стари сан о уједињењу Немачке, да отаџбина мора једном за свагда да учини крај оним историским периодима, у којима је била непрестана арена непријатељских војсака и туђих утицаја. Ко је још могао сматрати после 15. јула 1870. године да је могуће, да

Немачка може да не прихвати бачену јој најнезнатнији Немац као кроз сутон наслућивања свога народа, да снагом својом придобије те да у будућности стоји у срцу Европске стража мира.

Где такве велике силе покрену велики изгледа да се рат може свршити само иштењем једне или потпуним исприжењем

Развиће националне свести и политичких националних принципа у ствари су веома отпорну снагу држава. Кад смо ми стајали ниједан се Француз није бојао, да ми не праву завојевања дотле заузету земљу, ни то мислио ма један Немац. Још мање је подјармити целу земљу. Национално једино штити их од насилних цепања, јер и си зна, да подела једне побеђене државе извор непрестаног рата. На тај начин је и ограничена бојазан од губитка појединих Ова околност може само онда бити од утврдност противника, кад држава у опште има права на провинције и кад јој право није племенском сродству. Погранични делови се јер је у њима становништво помешано, и налност је сумњива, те на њих могу да и стране. Бојазан се даље не може да и опште, данас је много теже принудити јед попуштање, но што је то пре било. Ово је живи мотив одуширања Француза и по беше провала империска војска. На питање Гамбети после неуспеха његовог плана, да у могућност успеха одбране на крају краја је без оклевања својим судијама:

„Разуме се, ја још и данас верујем, да бисмо ми на крају крајева протерали земље средствима, којима смо располагали могли појачати, а у ствари су из дана у

већа, само да је париска влада, која је била заробљена влада, капитулирала само за Париз, што јој је било неоспорно, но у исто време и једино право, а да није земљи везала руке тиме, што је пристала на предају целе Француске. Нема ниједног народа у Европи, који није ма кад имао на свом земљишту противника, да га није дуго трпео а да га на крају крајева ипак није отерао.“

Ово се исто заступа у начелу Римљана, да у несрећи никад не закључују мир. Њему има за свој постанак да благодари ова светска држава.

Кад је упорност и истрајност једнака на обема странама, онда се тек може мислити на свршетак рата, када опште опустошавање и осиромашавање потпуно исцрпи физичке а дуге патње моралне снаге. У ствари је могуће, да ће бити нужно, да се цела противничка земља прекрили, да се читаву годину врши притисак на становништво у циљу, да се један упоран народ, предвођен каквим великим човеком, потчини вољи победиоца.

Ну, до ових крајности долазиће се само у најређим случајевима а код имућног културног народа можда се дотле никад неће ни терати. Још пре потпуног исцрпљења наступа моменат, у коме је код побеђеног народа потреба мира јача но жеља да се рат продужи. Појаву овог момента одређују осим природних особина народа још многе околности. Притисак ће бити понајпре могућан и имати бржег дејства, ако је у земљи многобројнији и богатији грађански сталеж, где влада развијена индустрија и богат трговачки свет, јер се овде релативно највише осећа штета од најезде победоносних противничких војних маса. Осим тога треба се сетити, да овај сталеж има и пута и начина да својим жељама да најјачег израза. Он влада штампом, помоћу ње управља јавним мњењем и понајпре ће моћи да уклони елементе, који су за продужење рата или ће бар њихов утицај уништити. Напредни филистеризам чини сваку државу слабом, јер је понајпре склон, да после неколико неуспеха сматра ствар као пропалу и са највећом жудњом

изгледа повратак мирног и редовног стања, и у колико не смета да увећава своје богатство којно ужива сва земаљска блага.

Са свим друкчије стоји ствар онде, где моћности аристократија и земљораднички сталезн класе или и нема или је без силе и утицаја крација, па била састављена из благородне људи доброг новчаног стања, увек налази и избегне непосредни притисак противника. Међутим која је само један део њене целокупне имати осећа се тако јако. Земљораднички пак ста највише трпи од најезде противничке војске, и ства да створи важност својим жељама, да с врши. Из овога излази, ако велика сила как не ремети природан ток ствари, да је лакши успех притиском на земље као што су Францмачка, Италија, Аустрија но на пр. у Русији. нема спора, да при обичном трајању рата јед осећа тешкоће више но друга. То ће наравно великог утицаја на њено постојање.

Од важности је и облик владавине. Неомонарх може да изазове ратну енергију до степена. Али, код њега је осећање личне одг у толико од већег утицаја, у колико мање др права да на њега утичу. Дакле, у главном с од тога, у колико је његов карактер створен, сноси велике одговорности. Парламенат пак м исто тако потпора мирољубивости као и рат јер његово држање зависи од партије, која влада. Једна шака врло одлучних фанатика, к да се ослободе сваке одговорности, пошто п да они само извршују вољу народа, може да један несрећан рат, док би га један неограни далац одавна завршио. Овај би се више о жеље својих поданика но мали број политич тиских људи. Најбоље средство, да се разви енергија, јесте, кад се у часу опасности постав

диктатор. Његова права власти равна су правима неограниченог монарха а међутим одговорност пада на оне, који су га позвали или му одобрили, што је узео власт у своје руке.

Има још околности, које утичу на трајашност ратне жудње као што су: стање, расположење народно, историске традиције и искуства, поверење у управне личности, поузданост или непоузданост у постојеће установе, разочарања у надама, које су као сигурне држане. Начин на који победилац испољава силу, слаби или појачава отпор противника. Што је удар судбине неочекиванији, то је обично и његово дејство силније. Вест о поразу војске код Јене и Ауерштета обезумио је Пруссе 1806. год. с тога толико, што се држало да тако што у рату није могуће.

Дакле, обично неће бити потребно, да се у рату иде до потпуног заузећа противничке земље. Фридрих Велики је имао право што се 1757. године надао, да ће потпуном победом аустриске војске у Чешкој решити рат и што је у напред срањивао ову битку са битком код Фарсале. На ово примећује Тодор Бернхард: „Нема сумње, да такав пораз код Прага није могао да исцрпи *стварну* и крајњу отпорну снагу Аустријанаца, али ни тадања светска ситуација, ни дух времена у опште, нити пак организација Аустрије, ни учешће народа ове државе, па ни господствујућег staleжа, с погледом на циљ овог рата није давало повода, да се код противника, Пруске претпостави крајња граница херојског упорства. Краљ Фридрих је познавао моралне факторе успеха боље но његови савременици а исто тако добро као и Наполеон да их увуче у рачун; он је знао исто тако добро као и овај „*ce que c'est que la terreur*“¹⁾, и са истим правом, као и Наполеон код Аустерлица, смео је очекивати, да ће га обезумљујући и декуражирајући удар довести до мира.“

¹⁾ „Шта је то ужас.“

С погледом на своју пространу идеју овај рат великог Краља је раван свима ратовима новијег доба, којима је била основа уништење противника.

Што се данас има са свим други појам о *уништењу* од онога, који је био у доба Наполеона, узрок је у промењеном стању народа а особито, што је јако развијено национално осећање, *које чини народе једном недељивом целином.* —

Прво што се може учинити за постигнуће ратног циља јесте, да се противнику одузму стубови, који му подупиру наду на победу, а то је да му се уништи пољска војска. Тиме је учињен важан корак а може бити за један слаб народ и довољно, па да се принуди на жељени мир. Други је корак, да се код противника убије вера у повратак неверне ратне среће. Ово ће се најсигурније постићи заузећем престонице, оних места или делова земље, који су нарочито у стању да пруже средстава за формирање нових снага, као и заузећем великих тврдиња, које задржавају или заустављају наступајућу војску. У овом стадијуму може политика много да потпомогне, ако побеђеном затвори сваки изглед на помоћ са стране. На послетку као последње средство долази, да се на најбогатији и најосетљивији део земље навали највеће терет или да се заузме цела земља и прекину све њене везе са осталим светом. То је *ultima ratio* у ратовању.

Потпуно је умесно, да покушамо да себи створимо слику ратне енергије, којој се можемо надати од противника, те да према њој одмеримо и изгледе на успех и удесимо своје мере. Али резултат овог испитивања никако не сме бити решење, да против једне снажне државе пођемо са једним *делом* снаге. Никад се не може да предвиди, какве случајности, какви лични утицаји и политички обрти могу да изненадно појачају упорност противника. Главна је погрешка савезника у првом коалиционом рату била та, што су се у овом преварили. Шта више и кад смо потпуно уверени, да ће се рат у првој својој фази

свршити и онда ће се овај циљ најсигурније, најбрже и најпотпуније постићи, ако целокупну снагу употребимо. Присуство трупа, које се и не употребе ради добијања победе на бојишту, појачавају морални утисак надмоћности. Погрешка у обрнутом правцу, тачно одмеравање снаге, може допринети баш то, да се упорност противника, која је у почетку била незнатна, појача и да се рат на дуже време продужи.

Према томе дакле у будућности ће се добро учинити — буде ли противник достојан да га сматрамо ма приближно себи равним — ако се у свима приликама тако спремимо, као да ћемо ради постигнућа ратног циља морати можда ићи до крајности.

VII.

ЗАКЉУЧАК

Докле год народи жуде за земаљским благом, докле год се буду старали да своме потомству осигурају простор за развијање, славу и величину, докле год предвођени великим духовима, буду тежили, прешавши уске границе свакодневних потреба, да остваре политичке и културне идеале, дотле ће бити и ратова. Каква је корист од тога, ако се препиремо, да ли рат облагорођава или подивљава човештво! Често пута се рат упоређује са буром, која јаким потресом дестилише ваздух, али се овако упоређење не може примити као апсолутно тачно. Тридесето-годишњи рат претворио је Немачку у праву пустињу а поред тога развио и деморализацију. Што смо ми од то доба у отаџбини преживели, тешко нам може дати основа да верујемо у дестилационо дејство последњег рата. С друге стране пак с правом називамо најсејајнијом периодом оно време, када се Пруска дигла из свог дубоког пада и када се датила оружја ради свог ослобођења. *Несрећа*, која се раније десила, била је заиста као бура, која је отерала оморину, која је све што је живо успављивала. Свежа струја пројурила је кроз целу земљу.

Према облику, у ком се рат јави, према исходу, како се сврши и према времену, кад се догађа биће различне и моралне последице његове. Ми се у овом погледу морамо задовољити оним, како Богови досуде. *Сигурно је само ово: ратови су судбина човештва, они су неизбежна судбина народа. Смртима није дашо да буду у миру овог света.*

Данас, дакле, није само довољно да се кијавелов савет, да господар треба да познаје и народима исто тако потребно ово знање требају знати, да себи скују оружје, треба мишице, те да њиме владају, и треба душу те да могу да поднесу искушења, која им до борба за отаџбину.

Разумеваши се у рату није тешко.

„Нема сумње, да је ратоводство врло тешкоћа није у томе, што би се као захтева. ученост и велика генијалност, па да се схвати начела ратовања. Ово може да схвати сва човек, који је без предрасуда и ма колико стварју. Па и сама примена ових начела на хартији није скопчана ни са каквом тешкоћи ни какав мајсторлук саставити какав добар план. Сва тешкоћа лежи у овоме:

При извршењу остати веран начелом устаљеним.“

Тако нас учи Клаузевиц.

Проста примена простих количина, о покушали да у овим листовима дамо једну с навање моралних покретача, разумевање човека и извежбано суђење, те да се разуман циљ пред очима, то је све, што се од знања трвољно искуство може се у неколико допунити ранијих ратова.

Ну, што постоји велики скок од знања томе је увек узрок, што је алату — војсци — снажна рука, те да тачно иде, где је она в је тај, што се извршење свих пројеката вр престаним контра-дејством противника и п опасности. Клаузевиц упоређује целокупно ра дејством машине комплициране из веома мн ција тако, да се оно, што се може лако на пројектује, може извести само са великим тр

Кретање маса је као лагано корачање в

путог у плуг. Изгледа да је лако одржавати овог у истом правцу, што у ствари и јесте лако али за извежбану руку. Ну, маши ли се ручице какав невешт човек, одмах оно, што му је изгледало да мили, изгледа му да јури као виор. И поред најбољег знања геометрије и јасности циља, који се оком види, ипак му као змија чудновато кривуда линија, коју је хтео право да узоре.

Лични судари, несрећне случајности, неспоразуми и погрешке, при том, бојна узбуђеност, свест, да нам предстоје догађаји, који могу донети велику срећу али и нечувену несрећу, то су од прилике силе, које стављају карактер на грубе пробе за време рата, о којима само онај може имати потпуно тачну слику, који их је лично доживео.

Оне су бациле у очајање после великог напрезања са сломљеним срцем не једног даровитог човека, који се, потпомогнут потребним знањем, а са најемелијим надама латио решења задаће једног војсковође.

Кад изучимо све у области ратовања и упамтимо помоћу искусног учитеља начела славних војсковођа, онда нам се и нехотично у срцу појављује жеља, да опробамо наше снаге и да се сами нађемо једном у положају Наполеона код Маренга или Фридриха код Розбаха, Лајтена и Лигница. Ако бацимо пак поглед у назад у историју и зауставимо се на примере несрећних војсковођа, који су са истим правом за истим жудели, достигнути га и *пропали*, те да остану у очима савременика као преступници а у очима потомства као ништавила, онда ћемо се у тренут тргнути ако смо збиљски што намеравали.

При овом нам се појављује питање, да ли у опште има какве вредности, ако обичан смртни разуме рат, кад га то може навући, да прими на се толики терет можда за своју несрећу? Наравно, има!

Који се прави војник не би машио маршалске палице после малог колебања и на супрот свих опасности, само кад му се укаже могућност, па ма то било и по цену среће и живота свога. Награда је *велика*, то је

она иста, која гони песника и уметника на њихов трновити пут, то је *бесмртности*. Неодољива чаролија лежи у овој речи. Срећни ратник отрже своје име од заборава. О Фридриху и Наполеону знаће се, „док је сунца и док је месеца.“

„Но, да ли се награђује труд, што се велике масе подвргавају тако тешким мукама, а да се само један поине на престо Богова? Нико не помиње хиљаде, који су пали ради славе великих војсковођа. За њих нема награде.“ Тако може мислити само кратковида мудрост. Ми друкчије гледамо на ствар.

И највећим војсковођама потребни су многи искусни, одани и храбри помагачи и *ови с њиме деле његову славу*.

Кад би се могли гробови отворити и кад би нам се данас јавио Македонац, који је са Александром прешао преко Граника, било би нам као да гледамо самог Александра, ма тај Македонац био и најнезнатнији ратник. Картагенски војник, који је у Ханибаловој војсци прешао преко Алпа, изгледао би нам, као да је сам главом велики римски противник. Сећање потомства придаје и најскромнијем борцу непосредни удео у величини војсковође. За потомство не постоји разлика у положајима, те поштовањем великих дела обухвата све оне, који су у њему имали удела, па ма то био ко и са најнижег места. Зар се не бисмо чудили са поштовањем и дивљењем једном гренадиру од Лајтена, који би се данас из земље појавио и зар не бисмо заборавили, да је он био само обичан војник, као и други што су, који су с њим живели, као и многи војници наших дана. Срећна судба учинила га је суделовачем великог светског историског дела и то га облагорођава у нашим очима; ми не питамо за његове личне заслуге. Тако ће доцнија поколења завидети некада оним људима, који су са краљем Вилхелмом ратовали против Аустрије и Француске, те ударили темељ немачког јединства. Довољна је награда, кад и најнезнатнији и најпростији војник има удела у судби великих хероја, ретких богом обдарених

природа и кад је био помагач њихов у великим делима јер би иначе само живио да живи и радио да једе и пије. Он се једном сјединио са најбољим људима земље на једном истом предузећу и тиме с њима изједначио. И код најгрубљег човека појавиће се неко осећање, да се он овде издигао изнад патњи свакодневног живота. *Ко срца има, тај осећа како му јаче куца и одушевљева се рашничким позивом.* Отаџбину бранити, исто је што и добити благодарност отаџбине, уплести своје име, своје биће са именом и славом свога краља, свога вође, свога народа.

Државе, које су се мачем подигле и постале велике, истина, егзистирају само извесно време као и све, што је на овом свету било и што ће бити. „Судбина држава је слична човечјем животу, оне постају, расту, цветају, опадају и нестају.“ Но, више вреди време свога живота испунити dobrим делима, но преживети га као усахнуло цвеће пролеће. Ниједан још историчар није ставио Кинезе изнад Римљана и Грка, за то што су их преживели. Свест, да радимо за величину пролазне природе, не може да ослаби нашу радост према раду. Нека само име остане вечно, нека буде славно дело, које је један народ извршио за развиће човечјег рода, па ма се једног дана и расплинуо у друге облике; тај је народ доста живео. Имати удела у његовим славним делима довољно је, па да се заузме место у историји на вечита времена.

Ми, данашњи Немци, налазимо се у срећном положају. Тек што се са хоризонта подигла звезда младе државе, још цела путања стоји пред њом. Милији је пут ка зениту но од њега. И ако је икада каква млада држава давала гаранцију за дуг живот, то је сједињена и војнички јака Немачка у сред великих европских сила. С правом се овакав положај сматра као опасан. Али баш ова свест о опасности одржава у моћи нашу снагу. Наравно, кад би се наша отаџбина, одмарајући се на добивеним лаворикама, предала пријатном сну, да је њена егзистенција, њен углед и њена сигурност на

свагда обезбеђена, да јој суседи на послетку ништа зло не мисле, онда би неминовно ускоро постала плен њихов. Свима приступна, свима, који би се хтели да прошире, стојећи на путу, имајући на својим границама становништво, које свој центар гледа преко граница било традиционално, било услед немирноће и жудње за променом, незатворена природним препрекама ни с које стране, она би морала плаћати трошкове сваког преврата у Европи. Ну, у колико се може да предвиди и сад да побрине, дотле неће доћи. Јака мишица и оштар мач штитиће срце Европе.

Ми морамо имати пред очима, да још нисмо дошли до врхунца. Наша је девиза: На више! Непрекидан рад на усавршавању наше националне војне и одбранбене силе за нас је још за дуго време наша највиша државна мудрост. Упоредо са овим мора ићи *јачање моралних сила*, које у рату све решавају; *јачање а не одржавање*, јер „моралне снаге никад не мирују; оне падају, чим престану да се уздижу“.¹⁾

На првом месту је дакле потребно, да се убедимо сами а и да убедимо наш подмладак, ког имамо да васпитамо, да још није дошло време *одмора*, да прорицање последње борбе за егзистенцију и величину Немачке није празна машта безумних честољубиваца, већ да ће једног дана доћи, неизбежно, са потпуном силом, и збиљом, какву собом доноси свака решавајућа борба народа ради безобзирног признања нових државних односа. После тога, имајући ову свест, која треба да је основа свега, имамо да радимо непрестано примером речју и књигом на томе, да у срцима нашим и деце наше буде све јача верност према Цару, *страсна љубав према отаџбини*, одлучност, да не подлегнемо тешким мукама, самоодрицање и пожртвовање. Тада ће крајња победа и будуће борбе бити победа немачке војске, која треба да буде и да остане *немачки наоружани народ*.

¹⁾ Шарлхорст 1806. године.

ПРИМЕР ЗА САСТАВ, ПОДЕЛУ ТРУПА

И

МАРШЕВНИ РЕД МОБИЛНОГ АРМИСКОГ КОРПУСА

Примедба.

При овоме узимамо јачину корпуса ону, коју смо одредили на стр. 42. Вероватно ће бити у многим одступања од овога у случају мобилизације. Но ипак је лако учинити измене, које се тада јаве, јер у суштини може се мењати само број најмањих јединица, које припадају корпусу, с тога и износимо њину маршевну дубину:

1. Батаљон са бојном комором 400 мет.
трупна 100 м. 500 м.
2. Ескадрон по четири са бојном комором 120 м. трупна 40 м. 160 „
3. Ескадрон по два са бојном комором 220 м. трупна 40 м. 260 „
4. Батерија пољска са I. ешел. кара 190 м. трупна ком. 60 м. II. ешелон 125 м. Свега 375 метара.
5. Коњичка батерија са I. ешелон. кара 265 м. трупна комора 70 мет. II. ешелон 165 мет. свега 500 метара.
6. Пионирска чета 110 м. трупна комора 20 м. = 130 м.
7. Дивизиј. мостови трен 310 м. тр. ком. 10 м. = 320 м.
8. Санитетско одељење 220 м. тр. ком. 40 м. = 260 м.
9. Корпусно телеграф. одељење 250 мет.
10. Корпусни мостови трен 800 мет.

У осталом упућујемо читаоце на: Lehnert, »Handbuch für den Truppenführer,« пре радио Харен, као и на „Leitfaden für den Unterricht in der Heeresorganisation“ и на „Felddienstordnung.“

I. САСТАВ.

Мобилисани корпус по правилу састоји се из:

1. Корпусног штаба са административним органима.
2. Две пешадијске дивизије.¹⁾
3. Корпусне артиљерије.
4. Муниционих колона.
5. Тренова са.
6. Корпусним мостовим треном.
7. Корпусним телеграфским одељењем.²⁾

1. *Корпусни штаб* састављен је овако.

- а. Командант корпуса.
- б. Шеф Бенерал-штаба.
- в. Бенералштаб (3 офиц.)
- г. Ађутантура (2 офиц.) са више ордонанс-официра.³⁾
- д. Командант артиљерије са штабом.
- ђ. Командант инжењерије са штабом.
- е. Командант трена са два командира ешелона.
- ж. Штабна стража.
- з. Жандармериско одељење.
- и. Административни органи, где долази: интендантура и органи за пошту, профијант, судство и санитет.

2. *Пешадијска дивизија* састављена је по правилу овако:

- а. Дивизиски штаб: командант дивизије са ђенералштабом (2 оф.) ађутантура (2 оф.) ордонанс-официри,⁴⁾ стража и нести администр. органи као и код корпуса и још свештенство.
- б. Две пешадијске бригаде од по два пука са по три батаљона, једној пак придаје се ловачки батаљон, ако се налази у дивизији.
- в. Више ескадрона, обично три.
- г. Пук пољске артиљерије са два дивизиона од по три батерије.

¹⁾ Ако армиски корпус има ловачки батаљон, онда се придаје цео једној дивизији, ова пак придаје га једној бригади; ако корпус има 2 ловач. бат. онда се свакој дивиз. даје по један.

²⁾ Корпусу могу бити придани и други пионир. батаљон, као и тешк. пољск. артиљер.

³⁾ Привремено из трупе привкомандовани штабу.

⁴⁾ Привремено из трупе прикомандовани штабу дивизиском.

- д. Пионирска чета са мостовим дивизијским треном.¹⁾
- ђ. Санитетско одељење.²⁾

3. *Корпусна артиљерија* састављена је овако :

- а. Штаб корпусне артиљерије.
- б. Два дивизиона од по три батерије.³⁾
- в. Санитетско одељење.

Према овом армиски корпус⁴⁾ по правилу има од *група*.

- 25 батаљона.
- 8 ескадрона.
- 18 батерија.⁵⁾
- 2 пионирске чете с 2 дивизијска мостова трена.⁶⁾
- 3 санитетска одељења.

Ове трупе имају следеће возове код себе :

А. Бојна комора.

У ову долази све што је трупамa у борби потребно, а то је:

- а. Сви товарни коњи (округло 650).
- б. Четна мунициона кола; за сваку чету по једна; за 25 батаљона армиског корпуса свега 100 кола
- в. Батеријска кола и то за сваку батерију:
 - 9 муниционих.
 - 1 за храну (са лекарским сандуком).
 - 10 кола.

1) Дивизијски мостови трен има :

- 2 кола са козловима.
- 6 » » понтонима.
- 1 » » алатом.
- 1 » » храном.
- 3 » за пионир. алат.
- 1 » » пртљак.

14 кола, од којих пртљажна остају код трупне коморе.

Дивизијски мостови трен има 36.^{б)}—43.^{в)} м. дуг мост.

- 2) Санитетско одељење има 1 чету носача рањеника са :
- 8 транспортних кола за болеснике.
 - 2 санитетским.
 - 1 предовољственим
 - 2 пртљажним колима } код трупне коморе.

13 од којих профијантска припадају трупној комори.

- 3) Под околностима додаје се и трећи дивиз. од 2 батерије.
- 4) Са једним ловачким батаљоном.
- 5) Или 20;
- 6) Некада и други пионирски батаљон.

За 18 батерија армиског корпуса свега 180 кола

г. Кола за пионирске чете и то:

За сваку чету:

1 за алат пионирски.

1 за минере.

2 кола.

За две пионерске чете арм. корпуса свега 4 „

д. За сваки батаљон или коњички пук
(дивизијска коњица) 1 санитарска кола.

За 25 батаљона и 2 коњичка пука (див.
коњ.) арм. корпуса свега 27 „

Бојна комора трупа једног армиског кор-
пуса дакле износи осим товарних коља

свега 311 кола¹⁾

За време марша један део бојне коморе (товарни,
јахаћи коњи, санитар. кола, I ешелон батериских кола)
остаје код трупа а један (мунициона кола II ешел. бат.
кола) иду заједно на зачељу предходнице, главнине или
позади јачих бочних одељења.

Б. Трупна комора.

У трупну комору долази све, што је трупама по-
требно по доласку у стан или бивак или после свршених
маршева или борбеног дана а то је:

1. кола за штабове:

а. Корпусни штаб:

За команданта са ђенералштабом и ађу-
тантима 5 кола

За штаб команданта артиљер. инжењер.
трена и за стражу 4 „

За административне органе 17 „

Свега за корпусни штаб 26 кола

б. Штаб пешад. дивизије:

За команданта дивизије 2 кола

За административ. органе 10 „

12 кола

За 2 дивизијска штаба арм. корпуса свега 24 кола

в. Штаб пешад. бригаде 1 кола

За 4 бригадна штаба у корпусу свега . 4 кола

г. Штаб пешад. пука.

1 пртљажна кола.

¹⁾ Овима се додају некад 1—2 кола са чуновима.

За 8 пеш. пуковских штабова у корпусу свега	8 кола
д. Штаб коњичког пука (дивиз. коњице.)	
1 кола за пртљак.	
1 „ „ профијант.	
1 „ „ фураж.	
<u> </u>	
3 кола.	
За два коњичка пуковска штаба (штаб дивизијске коњ.) у арм. корпусу свега	6 кола
ђ. Штаб артиљеријског пука или корпусне артиљерије:	
1 пртљажна кола.	
За два артиљ. пуковска штаба и штаб корп. артиљ. свега	3 кола
е. Штаб пешач. (или ловачког) батаљона:	
1 кола за пртљак.	
1 „ „ профијант.	
<u> </u>	
2 кола.	
За 25 батаљонских штабова у армиском корпусу свега	50 кола
ж. Штаб артиљ. дивизиона.	
1 пртљажна кола.	
За 6 штабова арт. дивизиона у арм. корпусу свега	6 кола
2. Кола за трупе:	
а. Пешадиска, ловачка и пионирска чета.	
1 кола за пртљак.	
1 „ „ профијант.	
<u> </u>	
2 кола.	
За 96 пешад. и 4 ловачке чете у армиском корпусу свега	200 кола
б. Ескадрон:	
1 кола за пртљак.	
1 „ „ профијант.	
1 „ „ фураж.	
<u> </u>	
3 кола.	
За 6 ескадрона у арм. корпусу свега	18 кола
в. Пољска батерија:	
1 резервна кола.	
1 кола профијантска.	
1 „ фуруж.	
1 „ за ковачницу.	
<u> </u>	
4 кола.	

За 18 пољ. батерија у арм. корпусу свега	72 кола
г. Пионирска чета.	
1 пртљажна кола.	
1 профијант „	
<u>2 кола.</u>	
За 2 пионирске чете армиског корпуса	
свега	4 кола
д. Дивизијски мостови трен.	
1 пртљажна кола.	
За 2 дивизијска мостова трена у корпусу	
свега	2 кола
ђ. Санитетско одељење:	
2 пртљажна кола.	
1 профијантска кола.	
<u>3 кола.</u>	
За 3 санитарска одељења у корпусу свега	9 кола
Свега за армиски корпус	432 кола
За време марша трупна комора маршује укупна у	
оном реду, у коме маршују и дотичне трупе. Све стоји	
под заповешћу 1 официра, коме су придати неколико ко-	
њаника. Одстојање од маршеве колоне је од 2—5 килом.	
4. <i>Муниционе колоне</i> састоје се из два дела, од којих	
сваки има:	
а. Штаб одељења.	
б. 2 пешадиске	} муниционе колоне.
в. 3 артиљеријске	
Муниционе колоне армиског корпуса следеће су јачине:	
1. Пешадиска мунициона колона:	
23 муниционих кола.	
2 резервна кола.	
1 пољска ковачница.	
<u>26 кола.</u>	
За 4 пешадиске муниц. кол. арм. кор. свега	104 кола
2. Артиљеријска мунициона колона:	
23 муниционих кола.	
2 резервна кола.	
1 пољска ковачница.	
3 резервна лафета с предњаком.	
<u>29 кола.</u>	
За 6 артиљеријских муниционих колона и	
осим тога 2 резер. артиљ. муниц. ко-	
лоне у корпусу свега	232 кола
Укупно за цео корпус	336 кола

5. Трен има :

- а. 6 профијантских колона.
- б. 7 возних колона.
- в. 1 колона пољских пекарница.
- г. 1 коњски депо.
- д. 12 пољских болница.

Трен армиског корпуса, сједињен у тренски батаљон,¹⁾ има ову јачину :

- а. Профијант колона :
 - 27 профијант. кола.²⁾
 - 1 резервна „
 - 1 пољска ковачница.

29 кола.

За 6 профијант. колона армиског корпуса свега 174 кола

- б. Возна колона :

60 кола.

2 пртљажна кола.

62 кола.

За 7 возних колона армис. корпуса свега 434 кола

- г. Пољско-пекарска колона :

20 кола са пећима.

1 резервна кола.

21 кола 21 кола

- д. Коњски депо је разна јачине, првобитна му је јачина 200 коња.

- ђ. Пољска болница.

3 кола са стварима.

2 санитарска кола.

1 пртљажна кола.

1 транспортна кола за чиновнике.

7 кола.

За 12 пољских болница армиског корпуса

свега 84 кола

Укупно за цео армиски корпус 713 кола

¹⁾ Три санитарска одељења армиског корпуса припадају такође тренском батаљону али се и придају групама као што се види из места кога заузимају.

²⁾ Са четворном запрегом на место ових могу доћи 36 кола са двојном запрегом.

6. Корпусни мостови трен има :

- 2 кола са козловима.
- 26 кола за понтоне.
- 2 кола за алат.
- 2 кола за профијант.
- 1 кола за распрсквајућу материју.
- 1 кола пртљажна.

 34 кола.

 и има од 122—132.⁶ мет. дугачак мост.

7. Корпусно телеграфско одељење има :

а. Телеграфски деташман.

б. Трен колону са :

- 12 кола за материјал.
- 4 кола за профијант.
- 1 кола за персонал.
- 1 кола пртљажна.

 18 кола.

За време марша се муниционе колоне и трен обично деле на два ешелона, од којих је први на 7—10 а други на 20 К. м. одстојање од трупа.

У време борбе а на нарочиту заповест муниционе колоне излазе напред и одвајају се од трена.

Од пољских болница се врло често неке придају авангарди, за време борбе одвајају се и остале болнице од трена и налазе се у близини бојишта.

Исто тако и пољске пекарнице често се истурају напред и придају авангарди или челној дивизији.

Корпусно телеграф. одељење се врло ретко налази у саставу корпусне марш-колоне.

Преглед

Возова мобилног армиског корпуса.

Дивизиски мостови тренови	26	кола	
Санитетска одељења	30	„	
Бојне коморе	311	„	осим тов. кова.
Трупне коморе	432	„	
Муниционе колоне	336	„	
Трен	713	„	осим коњ. депо-а.
Корпусни мостови трен	34	„	
Корпусно телеграф. одељење	18	„	

 Свега 1900 кола.

Ако овде урачунамо реквирирана кола за интендантске потребе, кола П. пионирског батаљона и т. д. можемо узети, да целокупан број кола у једном мобилном армиском корпусу износи најмање 2000. Појединим трупама забрањено је да самовласно увећавају комору.

II. ПОДЕЛА ТРУПА

једног мобилног армиског корпуса
(у наступном маршу само једним путем).

Самостална коњица :

Према околностима састављена из дивиз. коњица = 4 ескадрона.

Предходница :

Узети из 1. дивизије пешадиске	{	1 пешадиски пук	} 4 батаљона
		1 ловачки батаљон	
		1 ескадрон	
		3 батерије	
		1 пионирска чета са дивиз. мостов. треном.	
		1 санитарско одељење	
		2 пољске болнице (придате).	

Главнина :

Остатак пешадиске дивизије	{	1 пешадиски пук	} 9 батаљона
		1 пешадиска бригада	
		3 батерије.	
2. пешадиска дивизија	{	2 пешадиске бригаде = 12 батаљона	
		1 ескадрон	
		6 батерија	
		1 пионирска чета са дивиз. мостов. треном	
		1 санитарско одељење	
Корпусна артиљер.	{	1 корпусно телеграфско одељење.	
		6—8 батерија	
		1 санитарско одељење.	

ТРУПНА КОМОРА

Муниционе колоне и трен :

1. ешелон муницио- них колона и трена	{	2 пешадиске	} муниционе колоне
		3 артиљериске	
		4 пољ. болн.	
		Кор. мост., трен.	
		Пољ. пек. колона.	
		3 профијант колоне.	
		3 возне колоне.	

2. ешелон муницио- них колона и трена.	{	2 пешадиске	} муниционе колоне	
		3 артиљериске		
		(2 рез. мун. кол. ако нису нигде употребљене)		
		3 профијантске		} колоне
		4 возне		
6 пољских болница	} Коњски депо.			
Коњски депо.				

Примедба :

Под поделом трупа разуме се она деоба бојне снаге, која се врши са обзиром на одређени циљ овде на пр. за извршење престојећег марша. Ова се подела наравно разликује од тако званог *Ordre de bataille* т. ј. сталне поделе у дивизије, корпусну артиљерију, колоне, трен и т. д.

III. МАРШЕВИ РЕД¹⁾

једног мобилног армиског корпуса, који маршује путем од Ајслебена за Магдебург у моменту, када му чело стиже у Магдебург.

(Размера Ђенералштабне карте 1/100000)

1) При рачунању маршених дубина узете су округле цифре.

2) Од маршеве дубине батаљона са бојном комором одбијено је околу 40 м пеш. мун. кола, која не маршују са батаљоном већ нап. груписани на задњем крају.

Главнина	Корпусна 1360 м артиљерија	1140 м	6 батерија са 1. ешелон. кола
		220 м	1 санит. одељење
		250 м	1 ескадрон
		120 м	
	22,5 Км. од Магдебурга	2250 м	1 пеш. бригада
15.325		1140 м	6 батер. са 1. ешел. кола
Главнина	2. дивизија 8650 м	2250 м	1 пеш. бригада
		110 м	1 пионирска чета са див. мост треном
		310 м	
		500 м	пеш. мун. кола
		750 м	2. ешелон кола корпусне артиљ.
	Батле на Сали	750 м	2. ешелон кола арт. 2. див.
	220 м	1 санит одељење	
	30 Км. од Магдебурга	250 м	корпус. тел. одељ.
	Одстојање неодређено на пр. 4000		
Трупна комора		170 м	самосталне коњице
		740 м	предходнице
		1440 м	1. дивизије
	5250 м	400 м	корпус. штаба
		420 м	корпус. арт. са санит. одељењ.
		37,5 Км. од Магдебурга	2080 м
	Одстојање неодређено на пр. 2000 м		

Примедба: У бројенима урачунато је и одстојање између појединих делова сав код групне коморе, где треба додати мали број метара за међупростор.

МУНИЦИОНЕ КОЛОНЕ И ТРЕН

1) Некада још и 2 резервне муниц. колоне.

Објашњење знакова

- ⊙ Штаб корпуса
- Коњица (1 ескад.)
- Пешад. (1 батаљ.)
- ⊙ Артиљер. (1 батер.)
- ⊙ Кола ешелона, коморе, трена итд.
- ⊙ муниционе колоне и трен.
- Насељено место.

Примедба: Ако армиски корпус у приближном положају овом, како је у скици узет маршеви ред, застане у кретању, те да преноћи, то ће преноћи:

1. Самостална коњница испред Магдебурга.
2. Предходница у Магдебургу и Букау.
3. Главнина у Фермерслебену, Салбке-у, Вестерхизену, Фрозеу, Шенебеку, и Гр-Салцу као и у другим местима, која су близу пута а нису означена на скици.
4. Трупна комора прићи ће својим деловима. (Ако узмемо, да предходница те ноћи кантонује у Калбе-у, то ће њена трупна комора све дотле овде остати и тек тада почети марш да стигне предходницу у Магдебургу, кад све трупе прођу кроз Калбе).
5. Први ешелон трена у Калбе-у и оближњим местима.
6. Други ешелон трена у Бернбургу и оближњим местима.

Ову преставку маршевог реда треба сматрати само као пример, ради бољег прегледа. Међутим, увек ће неке трупе бити одвојене од корпуса, никд са корпусом неће маршовати цео трен и колоне. Један део ће имати посла позади на пр. празне муниционе, профијантске и возне колоне отићи ће да приме муницију и средства за храну, коњски депо и пек. колоне биће остављене у погодним местима. Откоманде и губитци појединих трупа скраћују знатно дубину маршеве колоне.

Скица је израђена према размернику ђенералштабне карте, али се при том нису могли да покажу разна кривудања пута нити су се мали знаци могли да представе у тачној размери. Осим тога оступили смо од тога да представимо целу колону на једној непрекидној дужини, те да не бисмо морали додавати велики лист, кој је тешко савијати а при том се лако исквари. Поштовани читалац ће изволети да замисли једну за другом непрекидно све три стране, које представљају марш-колону арм. корпуса. Ако се ова скица сравни са ђенералштабном картом (Секције: Магдебург, Бернбург и Ајслебен), онда ће се лако добити тачна слика.

ВАЖНИЈЕ ГРЕШКЕ

страна	ред озго	ред оздо	стоји	читај
1	16		социјалии	социјални
42		2	извозне	и 3 возне
72		13	потпуна	потпуно
80		5	варовати	веровати
80		2	у томе	о томе
96	19		сепственом	сопственом
105	18		корпусом	корпусима
112	13		противничком	противником
127	16		Командарт	Командант
187		18	говом	његовом
188	5		у и	у
201	9		воздушна	ваздушна
204		8	подцењивати	потцењивати
205	11		послат је	послат је телеграм
205	13		О овоме	Одавде
215		11	други	дуги
215	13		при чему ће	при чему
240		16	и на	и за
247	1		примамљив	примамљиво
268	15		који	које
299	11		као што је ту	као што је то
320	8		противнику	противничку
336	6		левем	левом
338	9		себим	себи
352	6		да се прибегне	да се више пута прибегне
360	6		које	који
364	14		но	не
364		12	концен-	експен-
366		3	главнокоман-	главнокоманду-
			јућег	јућег
379		18	нарочити	нарочито
380		5	протазују	протазује
405		1	мора	мора

GENERAL BOOKBINDING CO.

QUALITY CONTROL MARK

U 102 .G62919
Naoruzani narod.
Stanford University Libraries

3 6105 041 662 243

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.

--	--	--

